Benjamin Ortmeyer

Hitler Karanlığında Okul Yılları

Analizler, Belgeler, Raporlar

„Der Mensch ist das Maß aller Dinge“

Nazi döneminden kalma orjinal belgelerin detaylı incelenmesinin yanısıra, soykırımdan kurtulmuş Yahudi öğrencilerin okul gerçeklikleri üzerine yazdıkları mektuplar, elinizde tuttuğunuz kitabın odak noktasını oluşturuyor. Şaşırtıcı olduğu kadar çok da üzücü ifadeler içeren bu mektuplarda, yalnızca Nazi örgütlenmeleri olan SS ve SA'nın adamlarının ya da Yahudi öğrencileri sınıflarının önünde aşağılayan kötü niyetli öğretmenlerin değil, aynı zamanda Nazi propagandaları ile kışkırtılmış sınıf arkadaşlarının da Yahudi öğrencilerin yaşamını cehenneme çevirmiş olduğu açığa çıkıyor.

Dr. habil. Benjamin Ortmeyer 1952 Kiel/Almanya doğumlu. Evli ve iki çocuğu var. 1974'ten itibaren Frankfurt'ta çeşitli liselerde matematik, müzik ve sosyal bilgiler öğretmenliği yaptı. 1995 yılında „Neonazizmin tehlikelerine karşı öğrenci aktivitelerine verdiği destek" dolayısıyla Heinz-Galinski Ödülü'ne layık görüldü. Yazarın nasyonalsosyalizmle toplumsal yüzleşme üzerine, içlerinde doktora çalışması „Yahudi Öğrencilerin Öyküleri – Alman Eğitim Biliminin Boşlukları (1945/49–95) ve Nazi Okullarının Araştırılması" isimli kitabın da olduğu bir çok yayını bulunuyor. Benjamin Ortmeyer, Frankfurt J. W. Goethe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmalarına devam ediyor.

Çevirmenler: Derya Kaya (editoryal), Doa Atayman (açıklayıcı notlar), Z. Ece Kaya (kitap metni)

Benjamin Ortmeyer

Hitler Karanlığında Okul Yılları

Analizler, Belgeler, Raporlar

Die Übersetzung dieses zuerst in deutscher Sprache erschienenen Buchs wurde durch die großzügige Unterstützung der Hans-Böckler-Stiftung ermöglicht.

Türkische Fassung des Buchs
Benjamin Ortmeyer: Schulzeit unterm Hitlerbild
(Frankfurt am Main 1996)

Protagoras Academicus
„Der Mensch ist das Maß aller Dinge"

Verlag & Vertrieb
Postfach 10 31 17
D-60101 Frankfurt/Main
protagoras-academicus@gmx.de

ISBN 978-3-00-031510-7
Frankfurt am Main 2010

İçindekiler

Türkçe baskıya yazarın önsözü

Bu kitabın 1996 yılında yayınlanmasından bu yana, Almanya'daki Nazi organizasyonlarının yürüyüş ve saldırıları durmak bilmedi. Buna karşı ne yapılabilir ve ne yapılmalıdır? Bu soruya pedagojik bir yaklaşım, ancak öğrencilerin aktif katılımını sağlayarak 1933–1945 yılları arasında kendi okullarında neler yaşandığını araştırmalarını desteklemekle mümkündür. Bunun yanısıra 1945'ten sonra yaşananların da eleştirel gözle sorgulanması gerekir. Bu kitapta sözü edilen, „hiçbir şey yokmuş gibi yaşamaya devam etme" olgusuyla hesaplaşmaktır.

Öğrenciler Nazi dönemine ait hangi belge ve dosyaların bodrum katlarında tozlandığını araştırmalı, dahası araştırabilmelidir. Aynı zamanda Nazi dönemini çocuk ve gençken yaşamış olup da soykırımdan kurtulan Yahudi, Sinti ve Roma halklarından eski öğrencilerle mektup vs. yoluyla iletişime geçilmesi, gerçeğin ortaya çıkmasını gönülden isteyen bu dönem tanıklarıyla, o zamanlar Nazi indoktrinasyonundan etkilenmiş gençlerin yıllar sonra bu konuyla ilgili aktardıkları anıları nasıl algıladıklarının, onların bakış açısından aynı olayların nasıl hatırlandığının konuşulması gerekmektedir.

Nazi terörü konusunda günümüzdeki tepkili yaklaşım, tarihi gerçeklik konusunda bir bilinç sağlanmasını zorunlu olarak beraberinde getirmez. Ancak bu tepki, 1933–1945 arası dönemin bağımsızca araştırılmasında çıkış noktasını oluşturabilir. Nazizmin çeşitli aşamalarının, devlet tarafından organize edilen, endüstriyel olarak uygulanan soykırım suçunun bilinmesi, bugünkü Nazi terörünün de daha iyi anlaşılmasına olanak verecektir. Buna dayanarak Almanya'daki aşırı sağ hareketlerle mücadele konusunda da yeni adımlar atılması, olanakların ve gerekliliklerin daha iyi değerlendirilmesi de mümkün olacaktır.

Önemli olan, Nazi ideolojisinin insanlık dışı temellerini kavramak ve daha geniş bir bakış açısıyla dünyada faşist ve gerici devletler tarafından insan haklarına yapılan her türlü saldırıya, emperyalist bir arka plandan bağımsız olarak, gerçek bir dayanışma ile karşılık verebilmektir.

Almanya'daki okullarda Nazi döneminin araştırılmasında aktif olarak çalışan öğrenciler arasında çok sayıda, Türkiye göçmeni ailelerin Almanya'da doğmuş çocukları da vardı. Nazi dönemi hakkında araştırma yapmak, bu gençler için aynı zamanda kendilerinin maruz kaldıkları ırkçılık ve milliyetçilikle hesaplaşmalarının bir parçasını teşkil ediyordu. Böyle bir hesaplaşmada çoğunlukla yanıtlardan çok soruların ortaya çıktığı açık.

Tarih kimi zaman anlaşılması zor ve çetrefilli yüzünü gösteriyor. Bu kitabın Türkçe çevirisi, Frankfurt Üniversitesi'nde eğitim bilimi öğrencilerinin teşvik, yardım ve insiyatifi ile ortaya çıktı ve şimdi Türkiye'de kendi yolunu bulacak. İnanıyorum ki, bu çeviri Almanya'da ve Türkiye'deki antisemitizmin komplike tarihine, Türkiye ve Nazi Almanyası arasında 1933–1945 yılları arasındaki karmaşık politik ilişkilerin incelenmesine yönelik ilgiyi arttıracak, bu konuların ayrıntılı araştırılmasına ve tartışılmasına katkıda bulunacaktır.

Şimdiye kadar bu konuda tek olma özelliğini taşıyan titiz ve detaylı bir çalışmaya da bu önsöz içerisinde dikkat çekmek isterim. Yazar Corry Guttstadt'ın 2008 yılının Ağustos ayında – henüz sadece Almanca'da – yayınlanmış bulunan kitabı „Türkiye, Yahudiler ve Holocaust" başlığını taşıyor. (Die Türkei, die Juden und der Holocaust, Berlin/Hamburg 2008)

Bu çok boyutlu konu üzerinde etkili bir çalışma aslında şimdi – Nazi egemenliğinin bitmesinden 65 yıl sonra – yeni yeni başlıyor. Çevirinin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyor ve bu

kitabı Ayşe Yılmaz, Yeliz Aslan, Gülsüm İnce ve günümüz Almanyası'nda Naziler tarafından öldürülen bütün insanlara atfediyorum.

Benjamin Ortmeyer
Frankfurt am Main, 9 Kasım 2009

Çevirenlerin önsözü

Elinizdeki kitabı Türkçe'ye çevirmemizde çok önemli iki tespit rol oynadı. Türkiye okurunun İkinci Dünya Savaşı ve nazizm hakkındaki kaynaklara daha çok İngilizce ve Almanca'dan ulaşabilmesi nedeniyle bu konuda hissedilir bir bilgi açığının bulunmasının yanısıra, faşizm ve eğitim kurumları arasındaki yakın ilişkinin Türkiye'de çoğu zaman hukuki nedenlerle gerek bilimsel gerekse toplumsal alanda gözardı edildiği söylenebilir. Bu konudaki yayınların sınırlılığı bu iki tespiti doğrulamaktadır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda „tarafsız" devlet rolünü üstlenmiş olmasının da bunda payı olabilir. Ancak kişisel ve politik düzlemde bu acımasız soykırım, talan ve sürgün dönemine tarafsız kalmak imkansızdır.

Dünyanın bu karanlık dönemiyle yüzleşmenin ve aşırı sağ eğilimlere karşı dünyanın her yerinde dayanışmacı bir mücadele oluşturmanın gerek şartlarından biri, tarihi gerçekliğin farklı boyutları konusunda aydınlanmak olsa gerek. İşte bu düşüncelerle çevirdiğimiz „Hitler Karanlığı'nda Okul Yılları" isimli kitap, bu konunun Türkiye okuru için ilk bakışta yabancılaştırıcı bir etki yaratabilecek bir boyutunu ele almaktadır. Bunun nedeni, herşeyden önce „milli gurur", „halkçılık-milliyetçilik" gibi kavramların Nazi teröründen doğrudan etkilenmiş Avrupa ülkelerinde, Türkiye'deki kullanımlarından farklı bir anlam taşıyor olmasıdır. Aynı şekilde, çeviride karşılaştığımız zorluklardan bir diğeri de, „zenci", „çingene" gibi ırkçı arka plana sahip kelimelerin Türkçe'de gündelik dilde sıkça kullanılması ve Almanca'daki „Verharmlosung" (zararsız gösterme çabası) gibi felsefi ve politik tartışmalarda önemli yer taşıyan kelimelerin Türkçe'de tam karşılıklarının bulunmaması oldu. Eleştirel dilbiliminin bu konuda vardığı sonuçları „Çevirenin Notu" (Ç.N.) olarak mümkün olduğunca

aktarmaya ve kelime seçimlerini gerekçelendirmeye çalıştık. Bu notlarda, kitabın okunmasını kolaylaştıracak ek bilgileri de elimizden geldiğince aktardık. Almanya'nın eğitim sisteminin olduğu kadar, politik yapılanmasının da Türkiye'dekinden farklı olduğu dikkatli okurun gözünden kaçmayacaktır. Bu şekilde ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmaların sorumluluğu, elbette çevirmenler olarak bize aittir.

Bu kitap, Nazi döneminde ırkçı ayrımcılığa uğramış, sürgün edilmiş, toplama kamplarında ölümüne çalıştırılmış, gaz odalarında zehirlenerek toplu fırınlarda yakılmış Yahudi, Sinti ve Roma çocuklarını, gençlerini konu ediniyor. Nazi okullarında öğrenci olan bu gençlerden soykırımdan kurtulmuş olanlarının yazdığı mektuplar kitabın odak noktasını oluşturuyor. Bunun yanısıra okul arşivlerinin ve Naziler'in özellikle eğitim alanında arka arkaya çıkardıkları genelge, yönetmelik ve yasaların detaylı eleştirel analizi, şüphesiz aydınlatıcı yönler içermekte.

Ama unutmak, unutturmak, hatırlamak ve yüzleşmekle ilgili bir kitap bu herşeyden önce. Almanya'da uzun yıllardır bu konuda mücadele veren eğitim bilimcisi Benjamin Ortmeyer'ın bu sarsıcı kitabının Türkçe'ye çevirisinin, eleştirel okurlara kendi değer yargılarını sorgulamak, toplumsal ve politik yapılanmalara farklı bir bakış açısı oluşturmak ve tarihle hesaplaşıp geleceği kurgulamak konusunda katkıda bulunacağını yürekten umuyoruz.

Derya Kaya, Doa Atayman, Z. Ece Kaya
Frankfurt am Main, Ekim 2009

Giriş

1. 1977 yılının Kasım ayında Hamburg'ta bir okul töreninde, yaşlıca bir bayan karmaşanın içinde sesini duyurmayı başardı: „Düşünün, […] burası benim eski okulum. 1909'dan 1918'e kadar gidip geldim ben bu okula. – O zamanlar burasının bir Yahudi kız lisesi olduğunu biliyor musunuz? […] Bunu çocuklar da biliyor mu? […] Bu binanın onlar için yapıldığı çocukların başına ne geldiğini biliyor musunuz? Biliyor musunuz bunu? […] Belki bir yerde küçük bir işaret, üzerinde isimlerinin yazılı olduğu küçük bir levha, herhangi bir hatırlama belirtisi bulurum diye bütün katlara inip çıktım. Hiçbir şey yok. Silinmiş, yokedilmişiz." (1)

Talmud'da şöyle der: Bir insan ancak çocuklar onu unuttuğunda ölmüş demektir.

Yaşlı bayanın sözleri işte tam da bu düşünceyi keskin bir şekilde açığa vuruyor. Ama bugün, 90'lı yıllarda, Almanya'nın kaç tane okulunda bir „hatırlama belirtisi" var? Ve nerede öldürülmüş Sinti ve Roma çocukları için bir „hatırlama yazısı" asılı? Unutmak ve bastırmak, nihayet „son çizgiyi çekmek" *(Alm. Schlussstrich)* Federal Cumhuriyet'in hakim eğilimi olarak 8 Mayıs 1945'ten 50 yıl sonra da yaşamaya devam ediyor. [Avrupa'nın pek çok ülkesinde „Kurtuluş Günü" olarak kutlanan 8 Mayıs, Naziler'in kayıtsız şartsız teslim olduğu ve Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği tarihtir. – Ç.N.]

2. Herşeyden önce Naziler'in ırkçı eğitim politikasının kurbanlarının, yani Yahudi, Sinti ve Roma öğrencilerin gözünden yazılan bu kitap açıkça taraf tutuyor. Bu öğrencilere uygulanan ayrımcılık, sürgün edilmeleri ve en sonunda toplama kamplarına gönderilmeleri kitabın odak noktasını oluşturuyor. Soykırımdan kurtulanların, yaşananları kendi açılarından anlatabilmeleri gerektiği anla-

yışına dayanan bu araştırma, işte bu nedenle bir zamanların Hitler Gençliği üyelerinin okul anılarına tam bir karşıtlık teşkil ediyor. Bu kişiler okul anılarında, gündelik antisemitist kışkırtmayı ve Naziler tarafından sistemli olarak beyinlerinin yıkandığı gerçeğini bastırmak, unutmak, zararsız göstermek ya da hatta yüceltmek istiyorlar.

1945'ten sonra pek çok okul belgesi – okul günceleri, konferans protokolleri ve yıllık revizyon raporları – araştırılıp değerlendirilmedi. Bunun açık bir nedeni var. Bu belgeler, Nazi düşüncelerinin günlük okul yaşamında etki ettiğini kanıtlıyor. Ve bu belgelerde birilerinin adı geçiyor. Yani Nazi diktatörlüğünün bitiminden 50 yıl sonra hâlâ bu belgelerin kilit altında tutulmaya çalışılıyor olması şaşırtıcı değil. Bu kitap „Hitler Karanlığında Okul Yılları" hakkında mümkün olduğunca somut bilgi sağlamak amacıyla yazıldı ve öncesinde yoğun bir çalışma yapılması gerekti. Frankfurt Holbein Okulu'nun eski öğrencilerinden oluşan „antisemitizme karşı çalışma grubu" bu okula dair belgeleri inceleyip biraraya getirdi. Soykırımdan kurtulan Frankfurt am Main'lı Yahudiler'in okul zamanları hakkındaki anlatıları ve söz konusu okulun bütün belgelerinin analizi, başka şehirlerden okullara ait belgeler ve raporlarla karşılaştırıldı. Bu nedenle de, öncelikle Hamburg, Berlin, Kassel, Darmstadt ve Köln'den olmak üzere, Nazi döneminde okullarla ilgili diğer araştırma projelerinin sonuçları değerlendirildi. Bu kitapta, Hitler'in eğitim hakkındaki düşüncelerinin özeti ve Nazi okullarına ilişkin en önemli genelge ve yasaların açıklanmasından başlayarak, Nazi ideolojisinin tek tek okulların günlük yaşamında nasıl yürürlüğe konulduğu sorusuna yanıt aranıyor.

3. Elinizdeki kitap, çalışma grubunun ricası üzerine yoğun bir mektup alışverişi sonucu kendi yaşadıkları şekliyle „Hitler Karanlığında Okul Yılları"nı anlatan, Almanya'dan sürgün edilmiş Yahudi

mültecilerin geniş kapsamlı yardımı olmadan yazılamazdı. Bu kişilere özellikle teşekkür etmek isterim.

Nazi dönemini mümkün olduğunca somut olarak incelemek isteyen her araştırmacıyı tekrar tekrar karşılaşılan engeller beklemektedir. Bu nedenle, Holbeinschule'de antisemitizme karşı çalışma grubunu bütün bu engellere rağmen destekleyen, varılan sonuçları yayınlamayı başarabilen herkese ve arşiv kaynaklarının açılmasında, özellikle tazminat dosyalarının değerlendirilmesinde yardımcı olan Frankfurt am Main Şehir Arşivi Müdürü Dieter Rebentisch'e ayrıca teşekkür ederim.

Bu kitabın 1988–1994 yılları arasındaki ön çalışması sırasında karşılaşılan ve öncelikle Hessen Eğitim Bakanlığı ve Holbein Okulu yönetiminin yüzkarası tavrında kendini açığa vuran okul bürokrasisi gözönüne alındığında, çalışmamızı elinden geldiğince destekleyen ve yardımcı olan Frankfurt am Main Eğitim Dairesi başkanı Dr. Bleienstein'a mutlaka değinmek gerekiyor.

Kararlı bir şekilde „Okullarda Nazi Döneminin Araştırılması“ projesinin arkasında duran bütün kuruluş ve bireylere de teşekkürlerimi sunarım. Burada yalnızca en önemlilerini sayabilecek olduğumuz bu kuruluşlar arasında DGB [*Alm. Deutscher Gewerkschaftsbund.* Almanya'da sendikaların 1949 yılında Münih'te kurulmuş olan ve günümüzde faaliyetini sürdüren, en büyük çatı örgütü. – Ç.N.], eğitim sendikası GEW, „Frankfurt am Main'daki Hristiyan ve Yahudi İşbirliği Derneği“, Frankfurt am Main Yahudi Topluluğu, Hessen'deki Yahudi topluluklarının eyalet temsilciliği, Almanya'daki Yahudiler'in Merkez Cemiyeti *(Alm. Zentralrat der Juden in Deutschland)* ve Almanya Sinti ve Romaları'nın Hessen Eyalet Birliği yeralıyor. Söyleşilerimizdeki öneri ve yardımları için, ikisi de Frankfurt'ta görev yapan Dr. Lißmann ve Prof. Dr. Lingelbach'a, kitap taslağını okuyarak çok değerli tavsiyelerde bulunan Heidelberg Üniversite-

si'nden Prof. Dr. Brumlik ve Dr. Brozik'e ve taslağa son halinin verilmesinde yardımcı olan Bayan Gisela Klemt-Kozinowski'ye ve Andreas Bauer'e de verdikleri destek için yürekten teşekkürler.

Bu çalışmada, başta yıllar süren yoğun bir çalışma sonucu kapsamlı ve etkileyici bilgilere ulaşan ve bu bilgileri biraraya getiren öğrenciler olmak üzere pek çok kişinin emeğinin geçtiğini vurgulamak gerekiyor. Bu öğrenciler mektup ve kişisel yollarla sürgün edilmiş Frankfurtlu eski öğrencilerle iletişime geçtiler. Katledilen okul çocuklarının anısı için mücadele ettiler ve günümüzdeki Nazi faaliyetlerine karşı tavır aldılar. İşte bu kitap tam da bunları konu ediniyor ve:

• katledilen Yahudi, Sinti ve Roma öğrencileri, soykırımdan kurtulanlarla birlikte anmayı ve anılarını yaşatmayı,

• Nazi soykırım politikasının okulların günlük yaşamındaki neden ve kökenlerinin izini sürmeyi,

• her nerede ortaya çıkarsa çıksın ve kimden gelirse gelsin, günümüzdeki bütün milliyetçi ve ırkçı eğilimlere karşı gözü açık şekilde mücadele etme konusunda katkıda bulunmayı amaçlıyor.

Frankfurt am Main, Haziran 1995

BİRİNCİ BÖLÜM

Dünün Nazi İdeolojisi ve Bugünün Kilit Altındaki Önemli Belgeleri

„Hitler Karanlığında Okul Yılları“ ve Nazi İdeolojisi

Eğitim kurumları her zaman, varolan toplumsal düzeni pekiştirmek amaçlı kullanılmıştır. Öğrenciler ekonominin yürümesi için eğitilmiş, devlet bürokrasisinin işlemeye devam etmesi için elit bir kesim yetiştirilmiştir. Uyum, itaat ve hatta askeri hizmete hazırlık, daha Prusya zamanında zorunlu eğitim yasasının yürürlüğe konulmasından bu yana, eğitimin dayandığı temel ilkeleri oluşturmuştur. Aydınlanmacı fikirlerin eğitim sistemine taşınmasına ve öğrencilerin özgürleştirilmesine ilişkin teoriler, ilk defa Weimar Cumhuriyeti'nde ortaya atılmıştır. Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nda (Madde 148, Paragraf 1) konuyla ilgili şu hedefler ifade edilmiştir: „Bütün okullarda örf ve adetlere uygun ahlaki eğitimin, vatandaşlık bilincinin, kişisel ve mesleki yeteneklerin Alman halkının tinine uygun olarak ve halklar arasında uzlaşma sağlayacak şekilde geliştirilmesi esastır.“ (2)

Naziler'in, halkların kardeşliği talebini, çok hızlı ve kökten bir şekilde Almanya gerçekliğinden çıkarıp toplama kampına sürdükleri bilinen bir gerçektir. Elbette Weimar Cumhuriyeti zamanında da, „halkların kardeşliği“ halkın çoğunluğunun gözünde – her ne kadar güçlü ve enternasyonalist temellere dayalı bir işçi hareketi bulunsa da – anayasal bir gerçeklikten çok anayasal olarak belirlenmiş bir hedefti. Halkların kardeşliği, 1933 yılındaki parlamentoyu devre dışı bırakan ve iktidarı koşulsuz olarak Naziler'e devreden yasa *(Alm. Ermächtigungsgesetz)* ile pratikte ortadan kaldırılana

kadar, anayasanın bir hedefi olarak kaldı. Weimar Anayasası'nın ikinci hedefi olan „Alman halkının tini“ ise, Naziler'in amaçlarına uyuyordu.[1] (3) Hiç şüphesiz burada söz konusu olan, Weimar Cumhuriyeti'nden Nazi diktatörlüğüne dek devamlılık arzeden bir düşünce tarzıdır. „Alman“ tanımlaması o zamanlarda yalnızca bir milliyetin nesnel tanımı olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu milliyetin sahip olduğu iddia edilen „seçkin, kusursuz, birinci sınıf“ gibi nitelikleri de temsil ediyordu.[2] (4) „Otoriteye boyun eğme/eğdirme“ şeklindeki anlayışa benzer şekilde, bu Alman milliyetçiliği de, Weimar Cumhuriyeti okullarının yönetmelikleri ve gerçekleriyle Nazi diktatörlüğünün eğitim hedeflerinin belli bir dereceye kadar kesiştiğini kanıtlıyor.

Weimar Cumhuriyeti'nde gerek eğitim bilimcileri gerekse öğretmenler arasında, elbette aydınlanmacı eğitim ilkelerini savunan ve bu ilkeleri günlük okul yaşamında gerçekleştirmek isteyen kişiler de vardı. Böylece – sadece küçük bir azınlık tarafından olsa da – demokratik bir okul sistemi içerisinde gençlerin kendine güven ve bilinçlerinin geliştirilmesi talep edilmiş ve bu talep şu ya da bu okul projesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Ancak okulların çoğunluğunda otoriter Prusya mantığı hakim olmaya devam ediyordu. Sessizlik, düzen temizlik, dakiklik ve itaat – bütün bu sözde Prusya erdemleri anlaşılacağı üzere ilk defa Naziler tarafından keşfedilmiş ve okul yaşamına adapte edilmiş değildi. Elbette başka, politik olmayan benzerlikler de vardı. Matematik dersinde artık bir anlamı kalmadığı halde, üç bilinenden dördüncü bilinmeyeni bulma yöntemi *(Alm. Dreisatz)* ve Almanca dersinde de mantığa dayanmayan yazım kuralları öğretilmekteydi.

Bu sayılanlar hiç şüphesiz Weimar Cumhuriyeti okullarının zamanla Nazi okullarına dönüşmesini kolaylaştırdı. Ancak okullar bütün bu devamlılık gösteren özelliklere rağmen, 30 Ocak 1933'ten itiba-

ren yine de eskisi gibi kalmadı. En önemli fark, bütün okullarda Hitler resminin asılmış olması değildi sadece. „Hitler Karanlığında Okul Yılları“nın [Yazar burada, kitabın Almanca orijinal başlığında olduğu üzere „Hitler portresinin altında okul yılları“na gönderme yapıyor. – Ç.N.] kendine özgü boyutlarını anlamak için, Nazi diktatörlüğünün ortaya çıkış nedenleri ile ilgili tartışmaların bir kaç önemli unsuruna değinmek gerekmektedir. Bu nedenler, öğretmen ve öğrencilerin indoktrinasyonu [sistemli olarak beyinlerinin yıkanması – Ç.N.] ile yakından ilgilidir.

Nazi Diktatörlüğü, Alman Milliyetçiliği ve Alman Tarihi

Nazi diktatörlüğü gökten zembille inmedi. Bu rejimin iktidara gelme nedenleri üzerindeki tartışmalar bütün bilim dallarında ve politik saflarda devam ediyor. Bunun yanısıra, sadece bir iki nedenin değil, çok sayıda neden ve kaynaktan oluşan koca bir bütünün varlığı, yadsınamayacak bir gerçek.[3] (5) Nazi rejiminin devlet mekanizmasına dayalı diktatörlüğünün, savaş ve soykırım politikasının nedenleri nelerdir? Bu güç nereden geldi, arkasında ne vardı? Büyük sermaye, rahatına düşkün Alman burjuvası, Alman milliyetçiliği, geleneksel antisemitizm [antisemitizm: Milliyetçi, şovenist ve ırkçı argümanlara dayanan, kökleri Ortaçağ'daki Yahudi düşmanlığında yatmak kaydıyla Avrupa'da özellikle 1800'lü yıllardan itibaren ortaya çıkan Yahudi düşmanlığı – Ç.N.], otoriter yapı ve görüşler, tebalık ruhu *(Alm. Untertanengeist)* ve Prusya militarizmi şeklinde tespit edilebilecek bütün toplumsal ve sınıfsal olguların, Nazi rejiminin iktidara gelmesinde nasıl bir etkisi oldu?

1964 yılında yayınlanan „Yönetim ve Baştan Çıkarma“ isimli kitabıyla, daha o yıllarda toplumu Naziler'in eğitim örgütlenmesi hakkında aydınlatma çabası içine girmiş eğitim bilimcisi Gamm, Naziler iktidara geldiğinde çoktan başlamış olan dünya ekonomik krizi ile Nazi diktatörlüğü arasındaki küçümsenmeyecek bağı vurgulaya-

rak şöyle yazıyordu: „O zamanlar ağır sanayinin zengin finans kaynakları da Hitler çanlarını çalmaya başlamıştı. Almanya'daki endüstriyel sermaye ve büyük mülk sahipleri, Hitler'in onların ücretli yardımcısı olarak komünizme karşı sahneye çıkması konusunda hemfikirdiler." (H.-J. Gamm: *Alm. Führung und Verführung.* Yönetim ve Baştan Çıkarma. Nasyonalsosyalizmin Pedagojisi. Münih 1964, S. 9)

Bu tespit her ne kadar kesinlikle doğru olsa da, genele bakıldığında bütün sorular böylece yanıtlanmış olmuyor. Sonuçta ekonomik kriz başka ülkelerde de yaşanıyordu. Alman tarihinin hangi ayırdedici özellikleri, Alman halkının büyük çoğunluğunun diktatörlüğü selamlamasını mümkün kıldı?

Frankfurt Auschwitz Davası'nın davacılarından Fritz Bauer, 1965'te, ne yazık ki şimdi unutulmuş bulunan „Faşist ve Nasyonalsosyalist Davranışın Kökenleri" isimli bir broşür yayınladı. Bauer bu broşür ile birilerinin yarasına basmış olmalı ki, dönemin eğitim bakanlarından biri, kimliği belirsiz bir sürü denetimci aracılığıyla bu broşürün okullarda dağıtılmasını engelledi. Broşürde Nazi faşizminin kendine has özellikleri ile İtalyan ve İspanyol faşizmi karşılaştırılıyor ve ilkinin „yalnızca" faşizmden daha fazlası olduğuna değiniliyordu. Bauer şöyle yazıyordu:

> „Faşizm ve nazizm aydınlanmacı-insancıl bir eğitim geleneğini kesintiye uğrattı. […] Buna [faşizme, Y.N.] karşılık nazizm nedir? Nazizmde de aynı şekilde [*Alm. Führer.* Önder anlamında. Nazi döneminde Hitler'e verilen isim – Ç.N.] prensibi, tek partili sistem, insan özgürlüğünün katli var. Ancak nazizm bundan daha fazlasıdır. […] Faşizm ve nazizm arasındaki fark kendini herşeyden önce İtalya ve Almanya gerçeğinde gösterdi. İtalya'da şüphesiz ki bir ›Duce‹ [İtal. önder anlamında. Faşist dönemde Mussolini'ye verilen isim – Ç.N.] vardı ve faşist partiler dışındaki bütün partiler yasaklanmıştı. […] Mussolini demokrasiyi ve parlamentarizmi bertaraf edip, demokratik yapının yerine otoriter yapılanmayı getirmişti. […] Ancak Hitler'le yapı-

> lan anlaşmalara karşın hiçbir zaman antisemitizm yoktu. İtalya'da ve onun tarafından işgal edilen bölgelerde özellikle Yahudiler'e karşı bir saldırı yoktu. Almanya'nın tersine sistemli bir şekilde öldürülen düşman bir ırk *(Alm. rassischer Feind)* söz konusu değildi. […] Bu elbette İtalyan faşizmini mazur göstermek için bir neden değil. Temel olarak İtalyan faşizminde de güç ve şiddetin aynı ölçüde yoğunlaşması, yarı-militarist parti organizasyonları aracılığıyla bütün bir halkı manipüle etmeye ve gerekirse bastırmaya istekli ve yeterli güçte bir kliğin aynı şekilde bütün iktidarı eline geçirmesi, birey haklarının aynı şekilde ortadan kaldırılması söz konusuydu. Kısaca söylemek gerekirse, bu sistem de antidemokratik ve politik olarak – özgürlük, eşitlik düşüncelerinin yokedilmesi anlamında – tamamıyla insanlık dışıydı. […] Ancak buradaki amaç, Hitler'in doğuda planladığı ve uygulamaya başladığı gibi diğer halkların köleleştirilmesi ya da tamamen yokedilmesi değildi." (F. Bauer: *Alm. Die Wurzeln faschistischen und nationalsozialistischen Handelns.* Faşist ve Nasyonalsosyalist Davranışın Kökenleri, Frankfurt 1965, S. 8–11)

Bauer, herşeyden önce Alman tarihindeki uğursuz tebalık ruhunun [*Alm. Untertanengeist.* Otoritenin karşısında toplumsal bir boyun eğme durumundan bahsediliyor – Ç.N.] önemli kökenlerine değiniyordu:

> „Almanya, Batı Avrupa'da diğer ülkelere kıyasla gecikmiş gelişiminde kendini demokratik ve liberal ilkelere kapatan tek önemli ülkeydi. Almanya bu düşünceleri benimsemedi; politik, sosyal ve hukuki alanda onlara yaşama şansı tanımadı. Böylece tek tük düşüncelerden canlı bir direniş hareketi de ortaya çıkmadı. Almanya'nın bir devrimi olmadı. Mutlak bir devletti ve öyle de kaldı." (Bkz. Bauer 1965, S. 19)

„Hitler Karanlığında Okul Yılları"nın analizi için önem taşıyan bir başka konu da, diktatörlüğün Alman tarihindeki hangi değer ve normları devraldığıdır. Nazi ideolojisinin kendine ait özelliklerini tanımlamak oldukça güçtür. Hitler'in „Kavgam" isimli kitabında yeni ve özgün bir fikir bulmaya çalışan hüsrana uğrayacaktır. Ancak sonradan görülen odur ki, bu durum Nazi ideolojisinin bir zayıflığı değil gücüydü. Hitler, ırkçı, milliyetçi ve antisemitist teorilerini, geç-

miş yüzyıllarda zaten – diğerlerinin yanısıra – Alman yazarlarının ortaya koyduğu temeller üzerine kurmuştu. „Yahudiler bizim başımızın belasıdır“ *(Alm. „Die Juden sind unser Unglück“),* „Almanya uyan“ *(Alm. „Deutschland erwache“)* vb. parolalar gibi, gamalı haç da yeni değildi. Nazi ideolojisinin en belirgin özelliklerinden biri, öncelikle Almanya'nın bütün gerici geleneklerini birleştirmiş ve yoğunlaştırmış olmasıydı. Nazi propagandası böylelikle hakim olan ideolojiye gelen her eleştiride „Büyük Alman“ atalarına gönderme yapıyordu. Ve gerçekten de Luther'de, Turnvater Jahn'da, Fichte ve Hoffmann von Fallersleben'de Nazi ideolojisini destekleyen bölümler bulunabiliyordu. (6) Bu metinlerden seçilmiş pasajlar Naziler tarafından ustaca günlük propagandaya ve ders kitaplarına sokuldu.

İşte burada NSDAP [NSDAP: *Alm. Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei.* Hitler'in kurucusu ve 1921 yılından itibaren başkanı olduğu ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yasaklanan Nasyonalsosyalist Alman İşçi Partisi – Ç.N.] ile Alman milliyetçileri arasındaki başarılı politik birliğin ideolojik temelleri ortaya çıkıyor. Nazi döneminde okul gerçeğinin anlaşılması için öncelikle bu politik birliğin anlaşılması gerekmektedir. Hindenburg [Weimar Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı. 1933 yılında Hitler'i başbakan ilan etti. – Ç.N.] ve Hitler 1933 yılında „Potsdam Günü“nde, bu birliğin ifadesi olarak meydan okur gibi el sıkıştılar. Üzerinde ikisinin fotoğrafı bulunan, oldukça yaygın bir afişin altında şöyle yazıyordu: „Eski ve Yeni Almanya birbirlerine el veriyor.“ Nasyonalsosyalist Almanya, anlaşılacağı üzere gerici Alman milliyetçilerinin, generallerin, Alman milliyetçisi profesörlerin ve militarist lise öğretmenlerinin Naziler'le birliğinden oluşuyordu. Bu birlik NSDAP dışındaki bütün partilerin kapatılmasından sonra da devam etti, savaşa kadar dayandı ve ancak yenilgi açıkça görünür olunca çatırdamaya başladı.

Nazi İdeolojisinin Esasları

„Kavgam“ kitabı, Hitler’in konuşmalarında olduğu gibi, Nazi ideolojisinin temel noktalarını içermektedir. Hitler’in ve Nazi propagandasının verdiği sözlerin çoğu elbette yalandı. Ancak tam da eğitimin amaçları ve yöntemleri konusunda Hitler, neleri hedeflediğini insanlık düşmanı bir tavırla açıkça ifade etmiştir. Tezlerini yalnızca gizli konuşmalarda değil, tersine yüzbinlerce dağıtılan ve büyük yankı uyandıran yayınlarda ortaya koymuştur. Hitler’in görüşleri – bakanlıklardan okul yönetimlerine kadar – okul bürokrasisinin temelini, Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği *(Alm. Nationalsozialistischer Lehrerbund, NSLB)* üyelerinin konuşmalarındaki ana hatları ve öğretmenler aracılığıyla uygulamaya sokulan Nazi eğitiminin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu görüşler, aynı zamanda „milli politika“ ve „ırk bilgisi“ *(Alm. Rassenkunde)* derslerinin önemli bir parçasıydı ve böylece günlük okul yaşamında, Nazi eğitim bilimi profesörlerinin çoğu kez akademik çevreyle sınırlı kalan yayınlarından çok daha önemli bir rol oynuyorlardı. Bu profesörlerin detaylar hakkındaki kendi aralarındaki tartışmalarının çoğunlukla zaten okullara kadar ulaşmadığını da belirtelim. Aşağıda sıralayacağımız dört maddeyi, genelgelerde, yönetmeliklerde ve herşeyden önce okul yaşamında bulmak mümkündür. Bu nedenle de şüphesiz Nazi ideolojisinin esas özellikleri olarak nitelendirilebilirler.

a) Alman Tebası: „artık özgür değil … ama mutlu“

Hitler’in eğitim üzerine konuşmalarında ilk dikkati çeken, „kafasına çakmak“, „kafasına sokmak“ ya da „yetiştirmek“ [*Alm. züchten.* Hayvan ya da bitki yetiştirmek anlamında – Ç.N.] gibi kelime kalıpları kullanıyor olmasıdır. Bu konuşmalarda ayrıca „verili insan malzemesi“nden sözedilmektedir. Her aydınlanmacı pedagojik anlayışın temeli olan bireysel kişilik gelişimi burada yanlış anlaşılmaya yer kalmayacak şekilde reddedilmektedir.[4] (7) Hitler’in ideali,

daha çok kayıtsız şartsız boyun eğen bir teba yetiştirmekti. Hiç lafı dolandırmadan, bir gencin neyi yapabilmesi gerektiğini şöyle anlatıyor Hitler: „Susmayı öğrenmesi gerekir, ve sadece haklı yere cezalandırıldığında değil, gerekirse aynı zamanda haksızlığa da sesini çıkarmadan katlanmayı öğrenmelidir.“ (8) Hitler eğitimden ne anladığını „Kavgam“ın „Milliyetçi Devlette Eğitimin Temel İlkeleri“ isimli bölümünde özetliyor. Bu bölümdeki belirleyici pasaj şöyledir: „Milliyetçi devlet herşeyden önce […] sağlıklı bir beden yetiştirmeye […] yönelmelidir. Zihinsel becerilerin geliştirilmesi ikinci sırada gelir. Burada öncelikli olan da, irade ve karar alma gücüyle kişiliğin sağlamlaştırılması ve sorumluluk alma isteğidir. Bilimsel eğitim bütün bunlardan sonra gelir.“ (9)

„Sağlıklı bedenler yetiştirmek“, Hitler için bütün erkek çocuklarını itaatkâr askerlere dönüştürmek anlamına geliyordu. Kız çocuklarsa „tekrar tekrar dünyaya erkek çocuk getirebilecek kadınlar“ olmak üzere yetiştirilmeliydiler. (10) „Kişilik ve irade gücü“ kavramı, Hitler'in milliyetçi [*Alm. völkisch.* 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya ve Avusturya-Macaristan'da ortaya çıkmış ve Alman milliyetçisi, ırkçı ve antisemitist ideolojiye dayanan harekete verilen isim. „Völkisch“in kelime anlamı „halkçı“ olmasına rağmen, tarihi arka planı ve ırkçı çağrışımı nedeniyle Almanca'da bu şekliyle artık kullanılmamaktadır. – Ç.N.] eğitimi bireye değil, merkezi bir şekilde yönetilen halkın bütününe yönelikti. Bu anlayış, öğrencilerin bireysel bilinç ve sorumluluk duygusunu güçlendirmeye yönelik özgürlükçü eğitim anlayışının tam tersini temsil ediyordu. Bilimsel eğitim en son sırada yeralıyordu. Bütün öğrencilerin yüzde doksanını oluşturan devlet lisesi öğrencilerine, en temel bilgiler bile yüzeysel ve kısaltılmış şekliyle veriliyordu. Hitler'de ve Nazi anlayışında „eğitimin“ hiçe sayılması, ancak Nazi Devleti'nin kendisine gerekli elit kesimin oluşturulması için teknik bilgi donanımı gerektiği ve

bundan taviz verilemeyeceğinin anlaşıldığı durumlarda çelişki yaratıyordu:

> „Bu gençlik, bir Alman gibi düşünmekten ve davranmaktan başka birşey öğrenmiyor. Bu çocuklar 10 yaşında örgütümüze geldiklerinde ilk defa nefes alacaklar ve hissedecekler, dört yıl sonra da Genç Halk'tan *(Alm. Jungvolk)* Hitler Gençliği'ne *(Alm. Hitlerjugend)* geçecekler. Onları Hitler Gençliği'nde dört yıl daha tutacağız. Ve elbette sonra onları eskiden ait oldukları sosyal sınıflara teslim etmek yerine, doğrudan partiye, cepheye, SA'ya [*Alm. Sturmabteilung.* NSDAP'nin Weimar Cumhuriyeti dönemindeki paramiliter alt kolu. Naziler'in iktidara gelmesinden sonra Hermann Göring tarafından yardımcı polis örgütlenmesi olarak kullanılmış ve savaşın ilerleyen zamanlarında SS tarafından yönetim kadrosuna düzenlenen bir darbe sonucu *(Alm. „Röhm-Putsch")* yetkilerinin çok önemli bir kısmını SS'e devretmiştir. Savaştan sonra NSDAP ve SS gibi yasaklanmıştır. – Ç.N.] NSKK'ya [*Alm. Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps.* NSDAP'nın paramiliter örgütlenmelerinden biri. – Ç.N.] vb. örgütlenmelerimize sokacağız. Ve orada iki ya da birbuçuk yıl geçirdiklerinde, hâlâ tam birer nasyonalsosyalist haline gelmemişlerse çalışma hizmetine verilecekler ve orada bir altı ay daha yontulacaklar. […] ve altı ya da yedi ay sonra, sınıfsal olarak burnu sürtülmemiş olan varsa, bunu da orduda geçirecekleri iki sene halledecektir. İki, üç ya da dört yıl sonra geri geldiklerinde onları hemen, tekrar duraklamamaları ya da eskiye dönmemeleri için, SA, SS ve diğer birimlere alacağız ve bu böyle devam edecek, ve hayatları boyunca bir daha özgür olmayacaklar." (11)

Hitler devam ediyor: „[…] ve onlar böyle mutludurlar." (12)

Bu paragrafta açıkça görülüyor ki, okul gençlerin indoktrinasyonuna hizmet eden kurumlardan sadece biri olmuştu. Okul dışı Nazi örgütlenmelerinin ağırlığı da burada ortaya çıkıyor. Bütün kurumlarıyla birlikte eğitimin amacı, „verili insan malzemesi"ni „yontmak"tı. Bunun yanısıra, Hitler'in, gençlerin hayatları boyunca bir daha özgür olmayacakları yönündeki ifadesi ve bu ifadeye onların buna rağmen mutlu olduklarına dair yaptığı ek de önem taşımak-

tadır. Bu mutluluk duygusunun yaratılması, gençliğin tamamen susturulması ve sindirilmesiyle sağlandı ve gerçekte, mutlu bir şekilde ölüme gidecek askerlerin yetiştirilmesinde kilit rol oynadı.

b) Sosyaldarwincilik: „tıpkı hayvanlardaki gibi…“

Hitler teorilerini desteklemek için sık sık sözde dokunulamaz bir otoriteyi temsil eden doğaya gönderme yapıyordu. Bu otorite, yani „doğanın soylu prensibi“ (13), „güçlünün zaferini ve güçsüzün yokedilmesini ya da koşulsuz teslimiyetini“ (14) gerektiriyordu. Hayvanlar dünyasındaki kuralları insanlar arasındaki ilişkileri de belirleyen ilkeler olarak kabul eden sosyaldarwinci bu anlayış, sadece Nazi ideolojisine özgü olmayıp tehlikeli bir çekim gücü oluşturmaktadır. Güçlü olanın doğal bir biçimde zayıf olana üstünlük kurduğu ve bu yüzden de haklı kabul edildiği bu anlayış çerçevesinde her türlü etik değerlendirme gereksiz hale getirilmektedir. Ancak „Büyük balık küçük balığı yutar“ prensibine dayanan bir ekonomik sistemin hâlâ yürürlükte olması, bu anlayışın bugünkü topluma da uygulandığını ortaya koyuyor. Hitler bu „kurt kanununu“ – ki „kurt metaforu“ Nazi propagandasında sürünün başı ilkesini *(Alm. Führerprinzip),* sürüyü ve evcilleşmemiş yırtıcı hayvanı temsil ettiği için çok kullanılan bir benzetmeydi – toplumun her kesimine taşıdı.

Hitler, tüyleri diken diken eden „Irk Teorisi“ni de „her hayvanın yalnızca kendi türünden bir eşle çiftleştiği“ kuralının toplumsal yaşama devri yoluyla açıklamaya çalıştı. „Karabakal karabakala, ispinoz ispinoza, leylek leyleğe gider.“ Hitler, bu „doğada genel olarak geçerli ırkların safkanlığı içgüdüsü“nün sonucu olarak „tek tek ırkların diğer ırklardan kesin olarak ayrılması“ gerekliliğini öne sürüyordu. (15) Hitler tarafından sapkın bir bilim anlayışı ile insan „ırkları“ ile hayvanlar dünyası arasında yapılan bu karşılaştırma,

aynı sapkın bilimin sonucu olan ve sözümona Avrupa dışı ırkları belirleme amaçlı kafatası ölçümleri gibi saçma ve akıldışıdır.

İnsanın sözde biyolojik temelli, doğuştan belirlenen yeteneklere sahip olduğu konusundaki iddia, Hitler'in siyahlar konusundaki ırkçı düşüncelerinde de açıkça ortaya çıkar. „Herşeyin doğuştan belirlendiği"ne örnek olarak şunu söyler:

> „Zaman zaman resimli dergilerde Almanya'nın kalburüstü sınıfına, herhangi bir yerde ilk defa bir zencinin avukat, öğretmen, hatta rahip, baş tenor ya da buna benzer birşey olduğu yolunda haberler gösterilir. Ahmak kafalı burjuva böyle bir mucizeye şaşırarak bugünkü eğitim sanatının hayranlık verici sonucuna saygı duyarken, Yahudi gayet akıllıca, burada insanların eşitliği teorisinin doğruluğuna ilişkin yeni bir kanıt bulmayı başarır. Bu çürümüş burjuva dünyası, burada her türlü mantığa aykırı bir günah bulunduğunu, doğuştan yarı maymun birini, ondan avukat yapmış olmaya inanacak kadar giydirip süslemenin, suç niteliğinde bir çılgınlık olduğunu görmez. […]" (16)

Hitler „insanların eşitliği düşüncesi"ni hedef tahtası olarak gösteriyordu. Bu sözde „yahudi-bolşevik" buluşunun tersini kanıtlamak için kendini hiç yormadı ve çeşitli iftiralarla karalamaya çalıştı.

c) Alman Nasyonalizmi: „Koşulsuz şartsız diğerlerinden üstün…"

Hitler, tebası olarak gördüğü Alman halkının bütünüyle esaretini, onurunun kırılmasını ve kullaştırılmasını talep edip gerçekleştirirken, Nazi propagandası da sıradan insanlara dünyanın gerçek efendisi oldukları ya da en azından kısa zamanda olacakları duygusunu aşılamayı başarıyordu. Hitler gençlerin eğitimi için şu talimatı vermişti: „Bütün eğitim, gençlere diğerlerinden üstün oldukları duygusunu vermek üzerine kurulmalıdır." (17) Bu ırkçı-milliyetçi pohpohlamaların yardımı ile sözde „ari-alman ırkının üstün insanları", üzerinde hiçbir etkilerinin olmadığı birşeyle gurur duymayı, yani sözde „üstünlükleri"nin doğuştan zaten kanlarında olduğunu öğrendiler.

Hitler, Weimar Cumhuriyeti'nin milliyetçi kanadını, sözde büyük Almanlar olan tarihi kişiliklerle yeterince gurur duymamakla eleştiriyordu: „Halkımızın gerçekten çok önemli isimlerini günümüz bakışıyla seçkin kahramanlar olarak yansıtmayı, kamuoyunun dikkatini bu kişiler üzerine çekmeyi ve bu sayede topyekün bir birliktelik yaratmayı beceremediler." (18) Okul müfredatı da „sarsılmaz bir milli duygunun temellerini" oluşturacak şekilde düzenlenmeliydi:

> „Müfredat planlı bir şekilde bu düşüncelere göre hazırlanmalıdır. Eğitim, genç insanların okuldan yarı pasifist, demokrat ya da herhangi başka birşey olarak değil, tam bir Alman olarak çıkmalarını sağlamak üzere düzenlenmelidir. […] Ancak o zaman birbirine ortak bir sevgi ve gururla bağlı vatandaşlardan, aynı örste döğülmüş, sonsuza değin sarsılmaz ve yenilmez bir halk oluşacaktır." (19)

Eğitim aracılığı ile üstünlük duygusu yaratma çabası, yalnızca psikolojik anlamda en ince ayrıntılarına kadar düşünülmüş bir hamle değil, askeri disiplinle birleştirildiğinde yaklaşan soykırım savaşının da hazırlığıydı aynı zamanda. Hitler, amaçlarını saklama kaygısı gütmeden, Almanya'nın „Avrupa'da yeni topraklar" fethederek güçlendirilmesi gerektiğini açıklıyor (20); „topraksız halk" sloganını kullanarak „Alman halkının hakettiği toprağı edinmesi" amacıyla savaşın gerekli olduğunu ilan ediyor (21); açıkça Fransa'nın yokedilmesinden (22), Rusya'nın ve „tebası olan kenar devletlerin" (23) egemenlik altına alınmasından bahsediyordu.

d) „Avrupa dışı ırklar"a Karşı „Saf kan" Eğitimi

Alman gençlerinin çoğunluğuna, „ırk" ve milliyetleri sayesinde diğer insanlardan doğuştan üstün oldukları inanışını sağlamlaştırmak amacıyla, neyin kötü ve aşağılık olduğunun da gösterilmesi gerekiyordu. Hitler'in oluşturmayı amaçladığı „ırk bilinci" her zaman iki boyutluydu: „Halkçı-milliyetçi [*Alm. Völkisch.* Yukarıya bkz. –

Ç.N.] devletin bütün eğitim-öğretim çalışması, ona emanet edilmiş gençliğin aklına ve kalbine ›ırk bilinci‹ni ve ›ırk duygusu‹nu içgüdüsel ve mantıksal olarak kazımayı başardığı ölçüde amacına ulaşmış olacaktır. Hiçbir erkek ya da kız çocuk, saf kan fikrinin gerekliliğini sonuna kadar anlamadan okuldan ayrılmamalıdır.“ (24) Burada açıkça görülüyor ki, Hitler sadece okul dışı kurumlara değil, aynı zamanda okullara da „ırk bilinci“ni ve „ırk duygusu“nu gençliğin aklına kazımak görevini veriyor. Nazi ideolojisinin – Alman milliyetçiliğini arkasına gizlemeye çalıştığı – sözde „ari kuzey ırkı“ düşüncesi, bir karşı kutup gerektiriyordu. Bu ikilik, „üstün kuzeyliler“e karşı „Avrupa dışı ırklar“dan oluşuyordu.

Hitler ve NSDAP'nin programındaki ırkçılık, propagandada herşeyden önce Yahudi halka yönelikti. Ancak bu ırkçılığın temelini oluşturan „Avrupa dışı ırklar“ tezi, Yahudiler'den sonra ikinci sözde „Avrupa dışı ırk“ olarak „çingeneler“i [*Alm. Zigeuner.* Irkçı altyapısı yüzünden eleştirel dilbilimciler tarafından yürürlükten tamamen kaldırılması talep edilen „çingene“ kelimesi, Naziler'den yapılan alıntılar ve metinsel bütünlüğün gerektirdiği durumlar dışında elinizdeki kitabın Türkçe çevirisinde de kullanılmamaktadır. Yerine yazarın kullandığı ifade alınmıştır: Sinti ve Roma halkları. Benzer bir ırkçı arka planı olan „zenci“ kelimesi yerine de „siyah“ kelimesi kullanılmaktadır. – Ç.N.] de kapsıyordu. Daha 1935 yılında Nürnberg Yasaları'na Globke'nin yorumunda şu ifadeye rastlanıyor: „Avrupa'da sadece Yahudiler ve çingeneler kanbağı anlamında yaygın olarak yabancı ırkı oluşturuyor.“ (25) İçişleri Bakanı'nın „Karışık Irk Evliliklerinin Yasaklanması“na dair yayınladığı 26 Kasım 1935 tarihli genelgede „Alman kanını taşıyan kişilerin çingeneler, zenciler ve onların piçleri ile evlenmesinin Alman kanı için taşıdığı tehlikelere“ (26) vurgu yapılıyor. Bir öğrenci defterinde, belli ki öğretmenin dikte ettiği şu betimleme yeralıyor: „Hiçbir yerde ya-

şam alanı bulunmayan iki halk, ırksal kökeni Avrupalı olmayan Yahudiler ve çingenelerdir.“ (27)

Daha Weimar Cumhuriyeti zamanında karara bağlanmış devlet ırkçılığı ve halkın büyük çoğunluğunun „çingeneler“e yönelik önyargıları öyle korkunç boyutlara ulaşmıştı ki, Naziler „çingeneler“e karşı kapsamlı bir propaganda çalışmasına girmeye gerek görmediler. „Çingeneler“e karşı bir „Stürmer“ [1923–1945 yılları arasında yayınlanmış haftalık antisemitist gazete. Nasyonalsosyalistler’in iktidara gelmesinden itibaren satışları korkunç derecede yükselen Stürmer, Gestapo ile yakın ilişkileriyle de tanınır. – Ç.N.] yayınlanmamasının nedeni buna ihtiyaç duyulmamasıydı. Sinti ve Roma’ya karşı kışkırtıcı unsurlara „Völkische Beobachter“ gibi Nazi gazetelerinde, bu çok doğal, haber yapılmaya değmeyecek bir şeymiş gibi, ancak küçük haber ve yorumlarda rastlanıyordu. Ancak gerçekte Naziler’in Sinti ve Roma’ya karşı işledikleri insanlık suçları acımasız ve korkunçtu. Genelge ve yönetmelikler, Sinti ve Roma’nın sistemli bir şekilde kayıt altına alınıp takip edildiğini, sürüldüğünü ve öldürüldüğünü belgeliyor. Bu soykırım, ırkçı Nazi ideolojisinin sonuçlarından biridir.

Buna karşılık Yahudiler’e karşı yürütülen „Avrupa dışı ırk“ propagandası, özellikle okullarda çok daha büyük boyutlarda yaygınlaştırılmak zorundaydı. Irkçı „eğitim çalışması“nda, özellikle „ırk bilgisi“ ve biyoloji derslerinde, antisemitizm istisnasız bir şekilde 1933 yılından itibaren müfredatın temelini ve odak noktasını oluşturuyordu. Hitler çok önceden antisemitizmi iki „çeşide“ ayırıyordu:

„Duygusal nedenlerden kaynaklanan antisemitizm son halini pogromlar [*Alm. Pogrom.* Dini ve etnik azınlıklara karşı talan, yağma ve cinayetten oluşan organize kitlesel saldırılar. – Ç.N.] şeklinde alacak. Akla dayanan antisemitizm ise planlı bir hukuki mücadeleye ve Yahudiler’in, aramızda yaşayan diğer yabancılardan farklı

olarak edindikleri hakların ellerinden alınmasına dayanmak zorundadır (Yabancılar hukuku). Ancak bu çeşit antisemitizmin son hedefini, Yahudiler'in geriye dönülmez şekilde, tümden yokedilmesi oluşturmalıdır." (28) Nazi diktatörlüğü her iki „çeşit" antisemitizmi de kullanmakla birlikte, herşeyden önce „akla dayanan antisemitizmi", yani devlet tarafından örgütlenmiş, bürokratik anlamda cilalanmış, endüstriyel yöntemlerin canice kullanıldığı antisemitizmi uyguladı. 1938 yılının Kasım ayındaki pogrom yalnızca bir başlangıçtı. [Kasım 1938 Pogromu: 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece, bütün Almanya'da Yahudi halkın işyerlerine, evlerine, mezarlıklarına ve sinagoglara karşı nasyonalsosyalist rejim tarafından örgütlenmiş ve yönlendirilmiş kitlesel saldırılar. Yahudiler'e karşı 1933 yılından itibaren yoğun olarak devam eden ayrımcılıktan sistemli soykırıma giden yol böylece açılmış oluyordu. – Ç.N.]

„Tümden yoketmek" ile neyin kastedildiği, bu dönemin okul kitaplarında Luther ve Yahudi halka yönelik kundaklama ve cinayet olaylarına çağrı yapan başka şair ve düşünürlerden yapılan alıntılarla açıklanıyordu. Hitler „Kavgam"da açıkça „halkı zehirleyen Yahudiler"e karşı daha etkili şekilde davranmak ve „acımasızca köklerini kurutmak" gerektiğini yazıyordu. „Bütün askeri devlet aygıtı bu vebanın kökünü kazımak için" kullanılmalıydı. (29) Bunun yanısıra bir de „bu ibrani halk düşmanlarının on iki ya da on beş bin tanesinin zehirli gaz altında tutulması" öneriliyordu. (30) Adolf Hitler, 30 Ocak 1939'da, ölümcül gaz odalarının kullanılmaya başlanmasından aşağı yukarı üç sene önce, radyodan canlı yayınlanan ve okullarda da dinlenen bir konuşmasında kamuoyuna şöyle hitap ediyordu: „Bugün yeniden bir kehanette bulunacağım: Uluslararası finans piyasalarını elinde tutan Yahudiler, Avrupa'nın içinde ve dışında halkları tekrar bir dünya savaşına sürüklemeyi başaracak olursa, bu savaşın sonucu dünyanın bolşevikleştirilmesi

ve böylece Yahudiliğin zaferi değil, Avrupa'da Yahudi ırkının yokedilmesi olacaktır.“ (31) Hitler bunu izleyen yıllarda sıkça bu „kehanet“ine atıfta bulunmuştur. Yahudi halka yönelik ölüm fermanı, artık bütün kamuoyuna açık ve resmi bir şekilde ilan edilmişti.

Nazi ideolojisinin burada ancak çok kısa bir şekilde özetleyebildiğimiz ana hatları, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz, 30 Ocak 1933'ten sonra hazırlanan ve resmi bağlayıcılık taşıyan okul yönetmeliklerinin ve genelgelerin de temelini oluşturuyordu.

Genelgeler, Yönetmelikler ve Okul Kitapları

Nazi ideolojisinin okullarda açık bir şekilde, sistemli ve adım adım yürürlüğe konulduğunu düşünmek yanlış olur. Merkezi bir eğitim bakanlığının kurulması ilk 1934 yılında gerçekleştirilebildi. Tam bir emir, yöntem, tüzük ve yönetmelik kargaşası içinde çalışan bir sürü devlet kurumu, Weimar Cumhuriyeti'nin bürokratik geleneğini devam ettiriyordu. Nazi yönetimi yüksek rütbeli memurlar arasındaki yetki kargaşasının farkındaydı ve hedefli bir şekilde sadece birkaç noktada müdahale ediyordu.

Yönetim için okul organizasyonu, günlük okul yaşamı ve okul kitaplarındaki her detay da o kadar önem taşımıyordu. Tam tersine, kimi zaman ateşli Nazi taraftarları bile okul alanında sınırı aşmamak ve huzur bozmamak konusunda uyarılıyordu. Ve okul bürokrasisinde bilinçli bir şekilde *„yalnızca“* Alman milliyetçisi güçlere öncelik tanınıyordu. Bu Alman milliyetçisi memurların bir kısmı, Hitler Gençliği'nin alt kademedeki liderlerinden biriyle ya da üniformalı NSDAP görevlileri ile tartıştıklarında, „Naziler'e karşı“ birşeyler yapmış olduklarına bile inanıyorlar, ancak gerçekte NS sisteminin kusursuz çalışabilmesi için sadece köşeleri ve kenarları törpülüyorlardı.

Fanatik Naziler de kendi paylarına düşeni yapıyor ve tek tek kuruluşlar içerisinde kendi paylarına düşen işlevleri yerine getiriyorlardı. Bu kişiler varlıkları ve davranış biçimleriyle bir baskı ve sürekli bir tehdit unsuru oluşturmaktaydılar. Ancak daha geniş bir açıdan bakıldığında, soykırım politikasının yaygınlaştırılması, sürgünler ve gettoların kurulmasındaki asıl aktörler, sarhoş SA dövüşçüleri değil, tek camlı gözlükleriyle amansızca katleden elit SS-subaylarıydı. [*SS: Alm. Schutzstaffel.* NSDAP'nin 1925 yılında öncelikle Adolf Hitler'in kişisel koruması olarak kurulan alt örgütlenmesi. 1926'da SA'ya dahil edildi, 1934'te SA yöneticilerine yapılan bir darbe sonucu *(Alm. „Röhm-Putsch")* yetki alanını güçlendirip NSDAP'nin paramiliter organizasyonu ve parti içi güvenlik gücü konumuna ulaştı. Suç örgütü olarak 1945'ten sonra yasaklandı. – Ç.N.] Böğüren antisemitist sadistlerin vakitsiz saldırılarını bir süre frenlemeyi amaçlayan önlemlerin neden alındığı, bu arka planı değerlendirdiğimizde anlaşılıyor. Goebbels 16 Eylül 1935'te Nazi propaganda görevlilerinin karşısında, bu kafa karıştırıcı git-gel yazışmaların ve kısmi olarak birbiri ile çelişen yasa ve yönetmeliklerin işlevini sinik *(Alm. zynisch)* bir açıklıkla şöyle beyan ediyordu:

> „Ben propagandamda Yahudiler'in kaybedecek hiçbir şeyleri kalmadığını ifade edecek olursam, mücadele etmelerine şaşmayın. […] Hayır, bu noktayı hep açık bırakmalıyız. Tıpkı Führer'in dünkü konuşmasında ustaca dile getirdiği gibi: Umut ediyoruz ki, -eehm, bu Yahudi yasalarının sonucunda Alman ve Yahudi halkları arasında katlanılabilir bir ilişkinin oluşma şansı doğar. – (gülüşmeler). Ben işte buna hüner derim! Bu beceridir! Ancak hemen sonra şöyle denmiş olsaydı: İşte, bunlar bugünkü Yahudi Yasaları, bununla kurtulduğunuzu sanmayın. Önümüzdeki ay – ve bunu değiştirmek artık mümkün değil – bunun devamı gelecek ve sizin gettoda oturup dilenmek zorunda kalacak kadar çulsuzlaşmanıza değin devam edecek – işte o vakit Yahudiler'in bütün dünyayı bize karşı seferber etmelerine hiç şaşmayın. Ancak onlara bir şans, küçük bir yaşama ihtimali verin, o zaman Yahu-

> diler kendilerine derler ki, eğer yurt dışında kışkırtıcılık yapmaya başlayacak olursak herşey daha da kötüleşir; öyleyse çenenizi tutun bakalım çocuklar, belki idare ederiz! (Gülüşmeler, alkış.) […]“ (32)

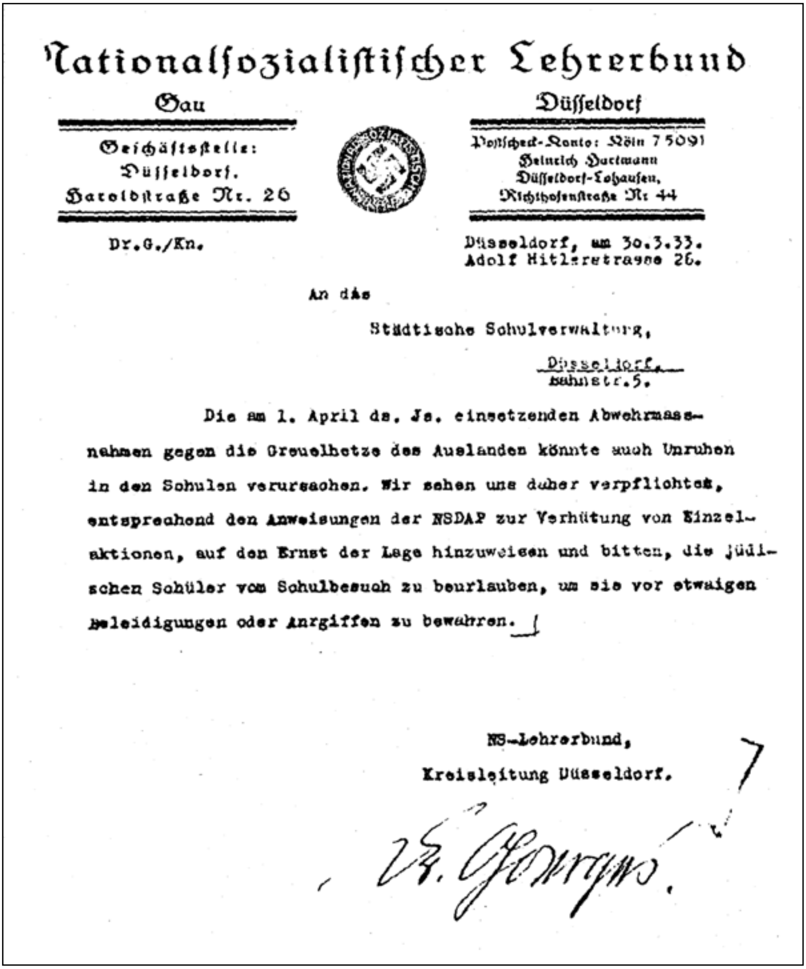
Bu bilgiler ışığında, örneğin Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği’-nin 30 Mart 1933 tarihli, yani Yahudi işyerlerine yönelik boykotun ilk günü olan 1 Nisan’ın hemen öncesinde, sadece görünürde „Yahudi çocukların korunması“na ilişkin açıklamasının neden yazıldığı da anlaşılıyor. Bu açıklamada şöyle deniliyordu: „Yurt dışındaki iftira ve kışkırtmalara karşı, bu senenin 1 Nisan’ında yürürlüğe konulacak olan savunma önlemleri okullarda da huzursuzluğa sebebiyet verebilir. Bu nedenle, NSDAP’nin kişisel olayların engellenmesine ilişkin talimatına uygun olarak, durumun ciddiyetine vurgu yapma zorunluluğu hissediyor ve Yahudi öğrencilerin çeşitli hakaret ve saldırılardan korunmaları amacıyla okul mecburiyetinden muaf tutulmalarını talep ediyoruz.“ (33)

NSDAP’nin Frankfurt/Main bölge sorumlusu 29 Mart 1933 tarihinde, Yahudiler’e karşı boykot gününe ilişkin yayınladığı benzer bir talimatın 14. Maddesinde şunları söylüyor: „Disiplinin korunması ciddiyetle takip edilecektir. Hiçbir yerde pogromlar ya da başka şiddet olayları yaşanmamalıdır. Bu konudaki emirleri dikkate almayanlar partiden atılacaktır.“ (34) Kulağa her ne kadar saçma ve kötü niyetli bir alay gibi gelse de, Nazi Öğretmenler Birliği Yahudi çocukların koruyuculuğuna soyunmuştu.

Gerçekte bütün bunlar, Yahudi işyerlerine karşı 1 Nisan’daki örgütlü devlet boykotunu „münferit olaylar“dan korumak için „Radau-Antisemitizmi“ne [Nazi elitleri tarafından ipsiz sapsız serseriler olarak çoğu kez dışlandıkları ve karar mekanizmalarına hiçbir şekilde katılmadıkları halde provokatif şiddet olaylarında rol oynamış bulunan grubun felsefi-politik boyutu olmayan Yahudi düşmanlığına verilen isim. – Ç.N.] karşı alınmış önlemlerdi. Çünkü bu boy-

kot, daha sonra 1938 Kasım Pogromu'nda olduğundan farklı şekilde, antisemitist önlemlerin yurt içi ve yurt dışında nasıl karşılanacağını anlamak için de bir deneme işlevi görecekti.

Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği'nin, Yahudi çocukların 1 Nisan 1933 tarihinde derslerden muaf tutulması talebini de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Pek çok Yahudi öğrenci, öğretmenlerinin bu konudaki talimatlarını özen ve koruma olarak algılayıp, hafızalarına olumlu şekilde kaydetmişlerdi. Ancak trajik olan, bu özenli ve koruyucu öğretmenlere ilişkin bazı olumlu hatıraların arkasında bambaşka bir gerçeğin yatıyor olmasıdır. Bu gerçek, NSDAP'nin bu zaman diliminde gayet bilinçli bir şekilde Yahudi ve Yahudi olmayan öğrenciler arasındaki bir yüzleşmeyi engellemek istemesidir. Bu talep, sorumluluk sahibi, özenli, çocukları kollamak isteyen öğretmenlerin işi değildi ve NSDAP ile Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği'nin çıkarlarına hizmet ediyordu.

Nationalsozialistischer Lehrerbund
Gau Düsseldorf

Geschäftsstelle: Düsseldorf, Haroldstraße Nr. 26

Postscheck-Konto: Köln 75091 Heinrich Hartmann Düsseldorf-Lohausen, Richthofenstraße Nr. 44

Dr.G./Kn.

Düsseldorf, am 30.3.33.
Adolf Hitlerstrasse 26.

An die

Städtische Schulverwaltung,

Düsseldorf.
Bahnstr.5.

Die am 1. April ds. Js. einsetzenden Abwehrmassnahmen gegen die Greuelhetze des Auslanden könnte auch Unruhen in den Schulen verursachen. Wir sehen uns daher verpflichtet, entsprechend den Anweisungen der NSDAP zur Verhütung von Einzelaktionen, auf den Ernst der Lage hinzuweisen und bitten, die jüdischen Schüler vom Schulbesuch zu beurlauben, um sie vor etwaigen Beleidigungen oder Anrgiffen zu bewahren.

NS-Lehrerbund,
Kreisleitung Düsseldorf.

Resim 1. Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği'nin Düsseldorf Okul İdaresi'ne gönderdiği 30 Mart 1933 tarihli mektup, Düsseldorf. (Düsseldorf Şehir Arşivi)

Yahudi Öğretmen ve Öğrencilere Karşı Yayınlanan Genelgeler

„Memurluk mesleğinin yeniden düzenlenmesi“ne Dair Yasa (1933)[*]

1933 tarihinde başta KPD, daha sonra da SPD olmak üzere bütün antifaşist parti ve organizasyonlarla ve Yahudi kökenli memurlarla mücadeleyi hedef alan „Memurluk mesleğinin yeniden düzenlenmesi“ yasası, okullar açısından özellikle önem taşıyordu. Selma Spier bu konuda haklı olarak şöyle yazıyor: „Nasyonalsosyalizm ilk zamanlar gerçek amaçlarını saklı tutmak için uğraştı. İktidarın ele geçirilmesinden sonraki ilk dönemde bu nedenle ›muhafazakar‹ bir tablo çizildi. Memurluk mesleğinin yeniden düzenlenmesi eski Prusya tarzını çağrıştırıyor, devletin ilk hizmetlilerini, eski Fritz'leri hatırlatıyor ve Weimar demokratlarıyla sosyal demokratların müdahalesinden sonra artık kralın üzerine yemin edilmeyen memuriyet anlayışıyla uzlaşamamış bütün kesimlere hitap ediyordu.“ (35)

Spier, „Memurluk mesleğinin yeniden düzenlenmesine dair yasa“nın „Yetki Devri Yasası“ndan *(Alm. Ermächtigungsgesetz)* sonra parlamento tarafından değil de yürütmenin kendisi tarafından çıkarılan ilk yasa olduğunu belirtiyor. „Yetki Devri Yasası“ hakkındaysa şunları söylüyor: „23 Şubat 1933 tarihinde Hitler meclisteki 288 kahverengi gömlekli yandaşından [*Alm. Brauenhemden.* Nazi üniformalarındaki gömlek rengi kahverengi olduğu için, bu renk politik olarak Nazi ideolojisi ile özdeşleştirilmiştir. – Ç.N.], 53 Alman milliyetçisi yoldaşından ve terörize edilmiş ya da kandırılmış orta yol partilerinden (toplam 105 milletvekili), mecliste hâlâ varlığını koruyabilmiş 94 sosyal demokratın karşı oyuna rağmen, içerik olarak anayasaya bağlı kalmaksızın, başka bir denetime gerek kalmadan hükümet tarafından yasa çıkarabilme yetkisini aldı. Bu sırada 26

---

[*] *Alm. Gesetz zur „Wiederherstellung des Berufsbeamtentums“*

sosyal demokrat çoktan tutuklanmış ya da sürgün edilmiş ve 81 komünist milletvekili meclisten atılmıştı.“ (36)

Böylece Eğitim Bakanlığı’nın süreli yayınında „7 Nisan 1933 tarihli Memurluk mesleğinin yeniden düzenlenmesi yasası“ resmi olarak yayınlandı ve okullara duyurularak yürürlüğe konuldu. Bu yasa, üçüncü paragrafında bütün „ari ırktan olmayan öğretmenler“in (37) ve dördüncü paragrafında „her daim koşulsuz bir şekilde milleti ve devleti için kendini feda edeceğinden şüphe edilen“ bütün kişilerin okul hizmetinden ve memuriyetten çıkarılmasını öngörüyordu. Öncelikle Komünist Parti (KPD) olmak üzere, demokrat SPD ve DDP gibi partilere yakınlığı bulunan ve bu maddeler nedeniyle görevinden uzaklaştırılan öğretmen sayısı yaklaşık üç bindi. (38) Özel kurullar, soru katalogları ve ihbar listeleri aracılığıyla işten çıkarmalar yürürlüğe konuldu. Bu işlemler sırasında, özellikle okul müdürlerinin görevden alınmasında, ihbarcıların çoğunun müdürlük koltuğuna göz dikenler olması dikkat çekmekteydi. (39)

„Yüzde 1,5 kuralı“ Demagojisi (1933)

Nazi yönetimi neredeyse üç hafta sonra, Yahudi öğrenci topluluklarına karşı, başka bir dizi önlemle birlikte, iddiaya göre çok fazla olan lise mezunu ve üniversite öğrencisi sayısını azaltmak amacıyla harekete geçti. Yüzde 1,5 Yasası’nda şöyle deniyordu: „Yeni öğrenci kayıtlarında, mesleki memuriyetin yeniden yapılandırılıp desteklenmesi çerçevesinde yürürlüğe giren 7 Nisan 1933 tarihli yasa uyarınca, ari ırktan olmayan öğrencilerin sayısının, bütün okul ve üniversitelerdeki toplam öğrenci sayısının ari ırktan olmayan toplam öğrenci sayısına olan oranını aşmamasına dikkat edilmelidir. Bu katılım oranı bütün ülkede geçerli olacaktır.“ (40) Bu yasa, 1938 yılına gelindiğinde Yahudi öğrencilerin hiçbir „Alman“ okuluna gidemeyecek duruma getirilmesinin ilk adımı, ilk göstergesiydi.

25 Nisan 1933 tarihli „Alman okul ve yüksekokullarının kapasite üzeri doluluğuna *(Alm. Überfüllung)* karşı yasa“ (41), Yahudi öğrenciler açısından %1,5 kuralı ile birlikte önemli bir rol oynuyordu: Yeni öğrenci alımlarında artık yüzde 1,5’tan fazla Yahudi öğrenci bulunmayacaktı. Bu oranın (%1,5) sözde, Yahudi halkın bütün halka oranını temsil ettiği iddia ediliyordu. Toplamda liselere gitmesine izin verilen Yahudi öğrenci sayısı en fazla yüzde beşti. „Birinci dereceden cephe savaşçıları“nın çocukları ya da, eğer anne baba bu yasanın çıkmasından önce evlenmişse „birinci dereceden karışımlar“ [*Alm. Mischling.* Ebeveynlerden birinin Alman diğerinin Alman olmadığını anlatmak için söylenen, karma, melez anlamına gelen ırkçı söz. – Ç.N.] başlarda bu orana dahil edilmiyordu.

Frankfurt’ta Yahudi vatandaşların bütün halka oranı yüzde 5,5’ti. Bu büyük bir şehirdeki en yüksek orandı. Okul müdürleri yeni öğrenci alımlarını azaltarak belirlenen orana adım adım ulaşmak zorundaydılar. Okula başlayacak olan Yahudi çocuklar hakkındaki istatistikler okul müdürlerinin de denetlenmesini sağlıyordu. Okul müdürlerinin bu yasaya tepkileri farklı şekillerde oldu. Frankfurt Wöhlerschule’nin [„Schule“ Alm. okul anlamına gelmektedir. Almanya eğitim sisteminde özellikle ortaöğretimde „Gymnasium“, „Volksschule“ (şimdiki Realschule, Hauptschule) vb. şekilde farklı tip okullar bulunmaktadır. Bu nedenle çeviride orjinal isimler kullanıldı. – Ç.N.] müdürü Bay Schramm, bu tip önlemleri yürürlüğe koymayı reddetti, bu nedenle ceza olarak başka okula sürüldü ve daha sonra da emekli edildi. Ancak böyle olaylar daha çok istisnaları oluşturuyordu. Örneğin Elisabethengymnasium’un müdürü Bay Bär, iki yıl içinde 46 Yahudi öğrenciyi okuldan sürdü ve de gururla şunları söyledi: „Her türlü karışıklık ve yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmak için, okul müdürü olarak, Elisabethenschule’nin 1937 yılının Paskalyası’ndan itibaren *tamamıyla Yahudiler’den*

temizlenmiş [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.] olduğunu ve şu an yalnızca 10 karma öğrenci bulunduğunu burada resmi olarak ilan etmek konusunda kendimi sorumlu hissediyorum.“ (42)

B. Mädchenanstalten

Lfd.	Anstalten:	Nichtarier			Ausländer			Auswärtige		
	(Art, Bezeichnung)	1935	1936	1937	1935	1936	1937	1935	1936	1937
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	A. Öffentliche Anstalten									
1	Elisabethen-Schule	8,6	4,3	2,4	—	0,6	—	1,4	7,0	0,7
2	Schiller-Schule	6,4	3,1	4,2	2,3	2,4	1,1	4,7	4,5	5,7
3	Viktoria-Schule	14,8	5,4	1,4	2,1	2,6	2,3	2,1	4,8	7,2
4	Herder-Schule**	2,5	1,2	1,3	1,4	1,7	1,4	3,9	3,3	13,2
5	Israel. Philanthropin	89,7	92,1	○	10,3	7,9	○	7,1	5,2	○
6	Stift. Samson Raph.-Hirsch	81,4	79,3	○	18,6	20,7	○	3,7	5,2	○
7	Humboldt-Schule**	5,9	6,3	—	—	0,8	—	23,8	23,6	—
8	Lyzeum Ffm.-Höchst	1,5	0,7	1,1	—	1,1	—	14,4	13,4	14,4
a)	Öffentl. Anstalten insg.	22,3	19,6	○	3,5	3,7	○	5,5	7,1	○
b)	Öffentl. Anstalten (ohne die rein jüdischen)	7,1	3,4	○	1,2	1,6	○	5,5	7,5	○
	B. Private Anstalten									
9	Stud. Anst. Anna Schmidt	20,1	23,5	○	4,9	4,4	○	9,8	6,6	○
10	Lyzeum Steimer	1,7	3,9	○	1,7	0,9	○	7,7	1,4	○
11	Oberlyzeum d. Ursulinen	1,1	1,4	○	1,4	1,4	○	6,6	6,3	○
	Private Anstalten insgesamt	5,7	7,6	○	2,3	2,0	○	7,7	5,0	○
	C. Öffentl. u. Priv. Anstalten in Frankfurt a.M. insgesamt	18,5	16,8	○	3,2	3,3	○	6,0	6,6	○
	Dagegen: öffentl. u. private Anstalten insgesamt — Hessen-Nassau	9,3	7,3	○	1,7	1,7	○	15,4	16,9	○
	Preussen	3,0	2,2	○	0,8	0,8	○	17,2	18,3	○
	Deutsches Reich	3,0	2,2	○	0,8	0,8	○	18,3	19,6	○

* Für 1937 vorläufige Zahlen nach den Fragebogen für die städt. höheren Lehranstalten.
** Die Humboldtschule ist vom Schuljahr 1937 ab mit der Herderschule vereinigt.

Tabela 1. „Ari ırktan olmayanların“, yabancıların ve dışarıdan gelenlerin toplam öğrenci sayısına oranının 1935-37 yılları arasındaki gelişimi (Kaynak: Frankfurt am Main Şehir Tarihi Enstitüsü)

A. Knabenanstalten

Lfd.	Anstalten: (Art, Bezeichnung)	Nichtarier			Ausländer			Auswärtige		
		1935	1936	1937	1935	1936	1937	1935	1936	1937
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	A. Öffentliche Anstalten									
1	Kaiser Friedrich Gymnasium	0,4	1,1	O	1,4	1,4	O	9,7	8,7	O
2	Kaiser Wilhelm Gymnasium	5,8	2,9	O	1,5	0,9	O	4,0	5,4	O
3	Goethe-Gymnasium	18,2	6,8	2,3	1,7	1,5	0,8	10,2	12,8	10,9
4	Lessing-Gymnasium	11,7	7,3	7,5	1,7	1,2	1,8	1,9	1,5	1,5
5	Muster-Schule	11,6	9,3	5,3	2,0	—	0,5	1,8	2,6	2,3
6	Wöhler-Realgymnasium	5,9	1,9	0,9	0,6	0,2	0,4	5,3	5,6	3,8
7	Adolf Hitler-Schule	1,3	0,5	0,8	1,2	1,0	1,0	4,3	4,7	5,4
8	Liebig Oberrealschule	0,4	0,7	0,7	0,4	—	0,7	2,5	3,6	4,7
9	Sachsenhäuser Oberrealschule	2,6	0,7	0,5	1,1	0,9	0,9	3,3	3,9	2,5
10	Helmholtz-Oberrealschule	1,5	1,6	0,9	0,3	0,6	0,6	6,7	4,9	6,7
11	Ziehen-Oberrealschule	1,6	1,8	2,2	1,4	2,2	1,7	3,3	3,4	7,6
12	Kath. Selektenschule	0,5	—	—	—	—	0,5	1,6	1,7	1,5
13	Stift. isr. Philanthropin	88,0	90,6	O	12,0	9,4	O	14,0	15,1	O
14	Stift. Samson-Raph.-Hirsch	80,8	82,0	O	19,2	18,0	O	14,1	24,0	O
15	Reformgymn. Ffm.-Höchst	0,3	—	0,2	—	—	—	23,0	24,2	25,0
a)	Öffentl. Anstalten insg.	12,6	11,7	O	2,3	2,0	O	7,3	8,3	O
b)	Öffentl. Anstalten (ohne die rein jüdischen)	4,6	2,5	O	1,0	0,8	O	6,6	7,1	O
	B. Private Anstalten									
16	Hassel Realschule	6,6	4,9	O	1,8	2,6	O	6,1	6,7	O
	C. Öffentl. u. Priv. Anstalten in Frankfurt a.M. insgesamt	12,3	11,4	O	2,3	2,0	O	7,3	8,2	O
	Dagegen: öffentl. u. private Anstalten insgesamt — Hessen-Nassau	5,0	4,2	O	1,0	0,9	O	27,6	28,2	O
	Preussen	2,2	1,7	O	0,8	0,7	O	24,8	25,9	O
	Deutsches Reich	1,9	1,5	O	0,7	0,7	O	28,0	29,4	O

* Für 1937 vorläufige Zahlen nach den Fragebogen für die städt. höheren Lehranstalten.

Tabellen 33 + 33a nach Originalen aus Mag.Akte 5330/2.

— bedeutet „Null", O bedeutet „liegt nicht vor"

Tabela 2. „Ari ırktan olmayanların", yabancıların ve dışarıdan gelenlerin toplam öğrenci sayısına oranının 1935-37 yılları arasındaki gelişimi (Kaynak: Frankfurt am Main Şehir Tarihi Enstitüsü)

Sürgün Atmosferinin Yaratılması

1933 yılından itibaren Yahudi öğrencilere yönelik terör böylelikle başlamış oldu ve 1938 yılında en son Yahudi öğrenci „Alman okullarından“ resmi olarak sürülene dek, beş yıl boyunca sürekli değişen, resmi ve gayrıresmi yöntemlerle sürdürüldü. NSDAP'nin Münih-Bogenhausen'deki yerel grubunun 3 Mayıs 1933 tarihli kaydı buna örnek teşkil etmektedir. Bu belgede, „bölgedeki okullarda [...] 1933/34 öğretim yılında da Yahudi çocukların Alman çocuklarla birlikte eğitilmesine karşı itiraz başvurusunda bulunulduğu“ (44) belirtiliyor. Münih Eğitim Dairesi'nin buna yanıtı, zaten Kültür Bakanlığı'ndan bu konuya ilişkin genel bir karar alınması konusunda ricada bulundukları olmuş. Gerçekten de „genel olarak devletin ve özel olarak yerel yönetimlerin, Yahudi çocukların eğitimini sağlamakla sorumlu olup olmadıkları“ konusunda hukuki bir bilirkişi raporunun istendiği bir mektup bulunuyor.

Frankfurt'ta da dönemin büyükşehir belediye başkanı aceleyle bütün Yahudi öğrencilerin okullardan atılmasını istiyor ve Eğitim Dairesi'ne gönderdiği 14 Mayıs 1933 tarihli mektupta şöyle yazıyordu: „Bu değişikliklerden sonra Yahudi çocukların nasıl okutulacağı sorusu üzerinde çalışılması gerekmektedir. Özellikle, okullardan atıldıktan sonra bütün Yahudi öğrencilerin tek bir okula toplanmaları konusuna açıklık getirilmelidir.“ (45) Gündelik antisemitist beyin yıkamaların Yahudi öğrenciler üzerinde nasıl bir etki yarattığı, cesur bir Yahudi babanın yazdığı bir mektuptan açıkça anlaşılıyor. Bu mektupta, Hamburg'taki Helene-Lange-Schule öğretmeni Ahlborn'un 12 Nisan 1934 tarihinde Hitler'in „Kavgam“ından Yahudi sorununa ilişkin bölümü derste okutması şikayet ediliyor. „Kavgam“ın söz konusu bölümünde, pek çok antisemitist ifadenin yanısıra bir de şöyle bir soru yöneltiliyor: „Herhangi bir şekilde, özellikle kültürel alanda, en azından bir Yahudi'nin işin içinde

olmadığı bir utanmazlık, bir ayıp var mı!“ Yahudi baba, mektubunda şunları yazıyor:

> „Kızım duygusal olarak yıkılmış bir şekilde eve geldi. Aynı gün lise öğretmeni Bayan Ahlborn ve ertesi gün de okul müdürü Bay Grüber ile görüşmede bulundum. Bayan Ahlborn bana, bu bölümü derste okumak üzere okul müdürü tarafından görevlendirildiğini ve kendisinin Yahudi öğrencilerin zor durumunun bilincinde olduğunu söyledi. Ancak Yahudi sorununun incelenmesi aracılığıyla öğrencilerin nasyonalsosyalist şekilde eğitimine hizmet etmenin onun görevi olduğunu belirtti.“ (46)

Bu şikayet mektubuna karşılık öğretmenin yanıtı şu olmuş:

> „Zaten sınıfta *bir tane bile* [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.] Yahudi’nin bulunması özellikle üst sınıflarda her ahlak dersini inanılmaz zorlaştırıyor. Yahudiler, yorumlarında genellikle çekingen olsalar da, derse katıldıkları zamanlarda, saat başı, çoğunlukla bilinçsizce, oluşturmaya çalıştığımız genel ruh haline zarar veren sorular soruyorlar. Özellikle günümüzde, çocukların güçlü bir topluluk hissiyatına göre eğitilmesi mümkün kılınmıştır, yoksa pek çok duyguyu yaşayamayacaklar. Zaten amacımız öğrencilerde tartışma kültürü oluşturmak değil, onur ve iradelerine etki etmek. […] Örneğin Almanca dersinde sıkça olduğu gibi, konu ırk ya da Yahudi sorununa geldiğinde, Yahudi öğrenciler hemen parmak kaldırıyorlar. Kaldırılan parmakları görmezden gelmek ya da onları konuşturup söylediklerini reddetmek gibi iki seçenek var. Birincisini yaptığımızda biz öğretmenlerin Yahudi öğrenciler’in söyleyeceklerinden çekindiğimize dair bir izlenim oluşuyor, ikinci şıkkı seçtiğimizdeyse söylenenlerin diğer öğrenciler üzerindeki etkisini engellemek nadiren mümkün oluyor.“ (47)

Ve bu öğretmen, Yahudi öğrencilerle Yahudi olmayanlar arasındaki arkadaşlığın tehlikelerinden bahsettikten sonra, şu sonuca varıyor: „Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasındaki bu çocukluk arkadaşlıklarının sayısı, eğer Yahudiler kendi okullarına gidecek olsalar bu boyutlara varmazdı. Deneyimlerime dayanarak ifade ettiğim kişisel görüşüme göre, bu çözüm, çocuklarımızın iyiliği ve biz öğretmenlerin daha etkili olabilmeleri için tek çıkış yolunu oluşturuyor.“ (48)

Binderstrasse'deki [Strasse, Alm. cadde/sokak anlamına gelir. – Ç.N.] okulun velileri 5 Temmuz 1935 tarihinde Hamburg Yüksek Senatosu'na „Alman selamıyla“ başlayan şu dilekçeyi yazıyorlardı: „Alman okullarında Yahudi çocukların okutulması doğru değildir.“ (49) Bu dilekçeyi imzalayanlar, sözü edilen okulun Yahudi öğrencileri tamamen uzaklaştırmayı başaran Almanya'daki ilk okul olmasını umut ediyorlardı. Bu dilekçenin devamında şöyle deniyor:

> „Diğer nedenler şunlardır:
>
> 1. Yahudiler'in varlığı cermen varlığına ve hissiyatına zarar veriyor.
>
> 2. Yahudiler çocuklarını yakında bulunan Talmud Thora-Schule'ye gönderebilirler.
>
> 3. Hamburg'un %40'ının Yahudiler'in elinde olduğuna dair bir görüş hakim. Oralarda Yahudiler'in kendilerine ait okullar inşa edecekleri yer de var.
>
> 4. Almanlar okulları ve yurtları inşa ediyor, Yahudiler gelip üstüne kuruluyor, hatta çoğu zaman utanmazca keyiflerine bakıyorlar.
>
> Bu konunun detaylı şekilde incelenmesini ve çözüme kavuşturulmasını talep ediyoruz.
>
> Alman selamıyla,
>
> Yukarıda adı geçen okulun velileri.“ (50)

Bayern Eyaleti Kültür ve Eğitim Dairesi bu fırsatı kaçırmadı ve 29 Ocak 1935 tarihinde Reich [Alm. imparatorluk anlamında. Nasyonalsosyalistler Almanya için „Drittes Reich“, yani „Üçüncü İmparatorluk“ tanımını kullanıyorlardı. Eleştirel dilbilimcilerin çeşitli tepkileri sonucunda, Nazi Dönemi için bu tanım kullanılmamakta, tarihi araştırmalarda ve benzeri yayınlarda da genellikle tırnak içinde kullanılmaktadır. – Ç.N.] Eğitim Bakanlığı'na şu yazıyı gönderdi:

> „Yahudi öğrencilerin dersteki varlığı müfredatın işlenmesini, özellikle de ahlaki konularda, örneğin Almanca, tarih ve ırk bilgisi gibi derslerde nasyonalsosyalist anlayışın oluşturulup yerleştirilmesini imkansız kılı-

yor. Ari ırktan olmayan öğrencilerin varlığı rahatsız ediyor, öğretmenlerin iç huzursuzluklarına neden oluyor ve gündemdeki önemli sorunlar hakkında rahatça konuşabilmelerini engelliyor. […] Hitler Gençliği'nin ya da BDM'in [*Alm. Bund Deutscher Mädel.* Hitler Gençliği'nin kız öğrencilere yönelik alt kolu. – Ç.N.] üyesi bir Alman gencin, bir Yahudi öğrenciyle sınıfta yanyana oturması düşünülemez. Nasyonalsosyalist öğretmenlerin şikayet mektuplarında belirtildiği gibi, nasyonalsosyalist veliler de çocuklarının Yahudiler'le birlikte oturmasına katlanamıyorlar.“ (51)

Böylece Eğitim Bakanı Rust, Yahudi çocuklarını „nihayet“ diğerlerinden ayırmak için pek çok rapor, mektup, dilekçe ile desteklenmiş oluyordu. Rust, Nürnberg Yasaları'nın çıkarılmasından beş gün önce „köklü bir nasyonalsosyalist talebin tamamıyla yerine getirilmesi için harekete geçmeye“ (52) söz verdi. Bahsedilen talep, elbette Yahudi öğrencilerin Alman okullarından sistemli bir şekilde uzaklaştırılmalarıydı. Reich Eğitim Bakanlığı'nın bu konudaki genelgesine ilişkin bir açıklamada şöyle söyleniyordu: „Yahudi kökenli çocuklar, resmi okullarda sınıf topluluğunun ve nasyonalsosyalist gençlik eğitiminin aksamadan devam ettirilmesinin önünde *güçlü bir engel* teşkil ediyorlar [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.]. […] Bu nedenle, 1936 öğretim yılından itibaren, okullardaki tüm öğrenciler için mümkün olduğunca eksiksiz bir ırk ayrımını uygulamaya koymayı amaçlıyorum.“ (53) „Völkische Beobachter“ isimli Nazi gazetesinde, 11 Eylül 1935 tarihli bir makalede şu yorumda bulunuluyordu:

„Aydınlanmanın temelini oluşturan bütün insanların eşit olduğu ilkesi aşağı yukarı 100 sene önce Alman halkı açısından da *Yahudiler'in özgürleşmesi* [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.] gibi bir sonuç doğurdu. Bu tarihten itibaren Yahudiler halka ait bütün eğitim araç ve kurumlarından faydalanabildiler ve yönetici pozisyonundaki mesleklerde yer bularak Alman halkı üzerinde gittikçe daha çok etki sahibi oldular. 19. yüzyıldaki Alman okulları artan oranda entellektüel eğitime önem verdikleri için, bilindiği üzere vaktinden önce olgunlaşan Yahudi gençlik de, diğer öğrencileri aşarak öncelik kazanmayı başardı. Savaş sonrası

dönemde yaşananlar bu gerçeği ürkütücü şekilde gözler önüne serdi.“ (54)

Nürnberg Irk Yasaları’nın [*Alm. Nürnberger (Rassen)Gesetze.* 1935 Eylül’ünde Nazi yönetimi tarafından çıkarılan ırkçı yasalar. Nasyonalsosyalistler bu yasalarla antisemitist ideolojilerine hukuki bir temel sağlamış oldular. – Ç.N.] çıkarılmasından sonra Eğitim Bakanı Rust şu açıklamada bulundu: „Her türlü başarılı eğitimin temel koşulu, öğretmen ve öğrencilerin ırk açısından birbirlerine uygunluğudur. Yahudi kökenden gelen çocuklar, sınıf topluluğunun birlik beraberliği ve nasyonalsosyalist gençlik eğitiminin aksamadan yürümesinin önünde güçlü bir engel teşkil etmektedirler.“ (55) 1936 yılının Paskalyası’nda bir sonraki adım gerçekleşti: Yahudi öğrenciler kapsamlı bir şekilde yalnızca Yahudi öğrencilerin bulunduğu sınıflara toplanacaklardı. Zorunlu eğitim, Yahudi öğrenciler için ancak Yahudi okullarına gittikleri taktirde geçerli olacaktı.

Tam da bu sıralarda Berlin’de yapılacak 1936 olimpiyatlarının hazırlıkları sürmekteydi. Hitler bu nedenle 30 Eylül 1936 tarihinde, Yahudi öğrencilerin Alman okullarından ayrıştırılmasına yönelik bir yasa çıkarma işini bir süre ertelemeye karar verdi. (56) Böylece Eğitim Bakanı’nın yukarıda bahsettiğimiz çabaları, olimpiyat oyunları süresince dünya kamuoyunun dikkatinin Almanya’nın üzerinde olması nedeniyle bir süreliğine frenlenmiş oluyordu. Bu, Goebbels’-in vidaları bir sıkıp bir gevşetmek şeklindeki temel taktiğine de uyuyordu. Bu taktik gerek Almanya içinde ve gerekse yurt dışında, herşeyin o kadar da kötüye gitmeyeceği yanılsamasını yaratmayı amaçlıyordu.

Bir yıl sonra, 1937’de „Reich Vatandaşlık Yasası’nın eğitim sistemine etkileri“ başlıklı yazıda şöyle söyleniyor: „Yahudi çocukların okul eğitimi bu yasanın takibinde genel resmi bir kararla düzen-

lenecektir. O zamana dek, yürürlükteki kurallara göre davranılması gerekmektedir.“ (57)

İkinci maddede bu kurallar daha ayrıntılı şekilde açıklanıyor:

> „Yerel koşullar açısından, Yahudi çocukların düzenli bir şekilde ve fazladan yük oluşturmadan ayrı şekilde eğitilmeleri mümkün olduğu ölçüde ve bölgede özel Yahudi okulları bulunmuyorsa, resmi okulların yetkililerinin okul yönetiminin izni ile Yahudi öğrenciler için ayrı okul ya da *toplu sınıflar* [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.] oluşturmaları tavsiye edilmektedir. Böyle okullar ya da toplu sınıflar oluşturulduğunda resmi okul sisteminin bir parçası olarak genel kurallara uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yahudi öğrencilerin bu okul ya da sınıflara devam zorunluluğu bulunmaktadır. Öğretmen olarak Yahudiler (§ 5 I. VO. Reich Vatandaşlık Yasası) ve her halukarda Yahudi karmalar (bkz. § 2) yerleştirilmelidir […].“ (58)

Bu belgelerden açıkça anlaşıldığı üzere, Nazi rejimi sistemli ve yaygın bir şekilde Yahudi öğrencilerin tamamıyla okullardan sürgün edilmesini uygulamaya sokuyordu.

Hamburg, den 5. Juli 1935

An den
Hohen Senat
Hamburg

Gesuch

Am 3. 7. 1935, abends 9 Uhr, beschloß die Elternschaft der Schule Binderstraße, die vom Schulvorstand geladen war, der betreffenden Behörde folgendes Gesuch vorzulegen:
In den verschiedenen Klassen obiger Schule befinden sich sehr viele jüdische Kinder. Wir bitten höflich, diese Kinder den jüdischen Schulen zu überweisen, die sich ja in der nächsten Nähe befinden, wie z. B. Talmud Thora-Schule. Es ist doch wohl nicht ganz richtig, daß jüdische Kinder in deutschen Schulen unterrichtet werden. Unter Beobachtung der Satzungen unserer Partei Par. 2 und der 25 Punkte unter Par. 4 und 5 a) Staatspolitischer Grundsatz 5, 6 und 7 und der von uns gesammelten Lebenserfahrungen handeln wir sicher im Sinne unseres Führers und Reichskanzlers.
Die Meinung des Hohen Senats in Betracht ziehend, denkt die Elternschaft diese Eingabe als erste Schule in Deutschland mit Erfolg einreichen zu dürfen.
Gründe sind ferner:
1. Die Gegenwart der Juden verletzt das germanische Empfinden.
2. Die unmittelbare Nähe der Talmud Thora-Schule gestattet die Juden, ihre Kinder dort hinzuschicken.
3. Es besteht die Ansicht, daß 40 % Grundbesitz in Groß-Hamburg jüdisch ist. Dort findet sich Platz, daß Juden sich jüdische Schulen bauen.
4. Der Deutsche baut die Schulen und Schulheime, der Jude macht sich breit, oft sogar in unverschämter Weise.

Mit der Bitte um gründliche Prüfung der Angelegenheit und in der Hoffnung

mit deutschem Gruß
die Eltern von oben genannter
Versammlung

gez. Wilhelm Schmidt
Hbg. 13, Beneckestr. 20
Oscar Lorenz

Resim 2: Yahudi çocukların okuldan atılmasına dair velilerin yazdığı dilekçe (Joseph Walk: Alm. Die Erziehung des jüdischen Kindes in Nazi-Deutschland. Nazi Almanyası'nda Yahudi çocuğun eğitimi isimli kitaptan. [İbr.], Bd. III, Jerusalem 1971)

„Alman selamı“ ve Ayrımcı Talimatlar

Yahudi öğrencilerin okullardan sürülmelerine ilişkin genel taleplerin yanısıra bir yığın önlem ve kural da Yahudi öğrencilere uygulanan ayrımcılığı kuvvetlendiriyor ve toplumsal yaşamdan dışlanmalarına neden oluyordu. Burada herşeyden önce günlük „Hitler selamı“[5] (59) [*Alm. Hitlergruß.* Alman selamı adı da verilen nasyonal-sosyalist selamlama biçimine verilen isim. Sağ kolun avuç aşağıya doğru açık bir şekilde eğimli olarak yukarıya kaldırılması ve genellikle „Heil Hitler“ ya da „Sieg Heil“ sözlerinin söylenmesi. Hitler selamı ve onu çağrıştıracak bütün formlar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Avusturya'da hukuki olarak yasaklandı. – Ç.N.] işkencesi örnek verilebilir. Özel bir düzenleme olan „Selam Yönetmeliği“nde şöyle yazıyordu: „Öğretmen her derse, ayağa kalkmış bulunan öğrencilerin önünde önce sağ elini kaldırarak ve ›Heil Hitler‹ kelimelerini söyleyerek başlar […] ve dersi aynı şekilde bitirir.“ (60) Peki Yahudi öğrenciler nasıl davranmalıydı? Kültür Bakanı 1937 Nisan'ında şu açıklamayı yapıyordu: „Alman selamının ve bu selamla Führer'imize halkımıza hizmetinde sağlık ve başarı dilenmesinin, vicdani sebeplerle reddedilmesini kabul edemem. Yasayla zorunlu kılınmış bu selamı velilerinin talimatı ile vermeyi reddeden öğrenciler, okulun birlik beraberliğine zarar vermektedir. Bu nedenle de bu öğrencilerin okula kalmalarına izin verilmemelidir.“ (61) Bu uygulamanın hangi saçma durumlara ve keyfi uygulamalara neden olduğunu tahmin etmek güç olmasa da, daha sonra bu konuya mağdurların anlattıkları aracılığıyla tekrar döneceğiz.

Başka bir eziyet yöntemi ise „okul toplantıları“na katılımın yasaklanmasıydı. Yahudi öğrenciler, Hitler selamına benzer bir şekilde, Nazi toplantılarına katılmaya da hevesli değillerdi, ancak okul topluluğundan dışlanmış oldukları gerçeği onları üzüyordu. 2 Temmuz

1937 tarihli genelgenin ikinci maddesinde „özel okul toplantılarına katılım“ başlığı altında açık bir şekilde şunlar yazıyordu: „Yahudi öğrencilerin, müfredat dışı (bkz. Madde 1) düzenlenen toplu törenlere katılmaları yasaktır.“ (62)

Ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalar çerçevesinde Yahudi öğrencilere spor ödül ve nişanı taşımak da yasaklanmıştı. Köln bölgesinde eyalet polisinin yayınladığı bir belgede 11 Ocak 1936 tarihli şu karardan bahsediliyor: „Çeşitli başvurulara toplu bir yanıt olarak burada belirtiyorum ki, Alman spor ödül ya da nişanları hiçbir Yahudi'ye verilemez. […]. Bu nedenle, yakalarında gamalı haçla bezenmiş nişanlar taşıyan bütün Yahudiler'e karşı önlem alınmasını talep ediyorum.“ (63) Hemen hemen aynı zamanda Hessen eyaleti de Yahudi öğrencilerin yalnızca „misafir öğrenci“ olarak derslere katılmaya devam edebileceğini ilan ediyordu. (64) Misafir öğrenci tanımlaması, içerdiği sinsi alaycılık gözönüne alındığında „misafir işçi“ tanımlaması ile benzerlik taşıyor ve bugün de bize yabancı bir tanımlama değil. Misafir (öğrenciler) tanımı şu anlama geliyordu: genel vatandaşlık haklarından faydalanamayan, genel kurallar dışında tutulan. Yahudi öğrencilerin ayıklanması talebi yıllar içinde sistemli bir şekilde yürürlüğe geçirildi: Artık parasal okul yardımı almıyorlardı, 1935 yılının Mart ayında okul malzemelerinin bedava verilmesi uygulaması ve diğer eğitim yardımları kaldırıldı. Yahudi öğrenciler sınıfta en arkadaki „Yahudi sırası“na sürüldüler, Yahudilere yönelik din dersi 1936 Şubat'ında kaldırıldı ve okul gezilerine katılımları ya da okul yurtlarında ikamet etmeleri 1935 Temmuz'unda yasaklandı. (Alman gençlik misafirhanelerinin, Yahudi gençlerin orada kalmalarını zaten çok önceleri kendiliklerinden yasakladıkları düşünülürse, bu önlem aslında gereksizdi.) (65)

„Yahudilerle aynı sınıfta oturmak dayanılmaz bir şey“ (1938)

Eğitim Bakanı Rust'un Yahudi öğrencileri Alman okullarından atmak için yeni bir adım atması 1938 yılını buldu. Rust asıl amacına 1938 Kasım'ında pogrom gecesinden sonra ulaştı. Bu aşamaya birkaç adımda gelinmişti. Nazi yönetimi, 1 Nisan 1933'teki sözde boykot günü ve 1935 yılında çıkarılan Nürnberg Irk Yasaları'ndan sonra, 1938 yılında 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece, son adım olarak bir pogrom düzenliyordu: Yahudi topluluklarına üye olan 90 kişinin ölümü, yüzlerce sinagog ve Yahudi din evinin ateşe verilmesi ve 10. 000'den fazla Yahudi erkeğin toplama kampına sürülmesi bu olayın doğrudan sonuçları oldu.

Bu tarihten itibaren bütün Yahudi öğrenciler Yahudi okullarına gönderildi. Goebbels 12 Kasım 1938 tarihinde, yani pogromdan iki gün sonra yapılması kararlaştırılan bir toplantıda şunları söylüyordu: „Bugün gerçekten de karşı karşıya olduğumuz durum, Yahudi çocukların hâlâ Alman okullarına gitmeye devam etmeleridir. Bu durumun devamını imkansız görüyorum. Çocuğumun lisede bir Yahudi'yle yanyana oturup Alman tarihi dersi aldığını düşünmek bile istemiyorum. Bu nedenle Yahudiler'in bütünüyle Alman okullarından atılmasını ve onlara gidip kendi çevrelerinde eğitim almaları gerektiği konusunda bir ders verilmesini gerekli görüyorum.“ (66) 17 Aralık 1938'de, daha önce adı geçen, „Bilim, Eğitim ve Halk Eğitimi“nden sorumlu Prusyalı bakan şu kararı ilan ediyordu: „Devlet okullarındaki karma sınıflar, eğer mekan sorunu yaşanacak olursa hemen dağıtılmalıdır, çünkü Alman ve Yahudi öğrencilerin aynı binada ders görmeleri artık düşünülemez.“ (67) Bu önlemleri gerçekleştirmek için de önce yalnızca Yahudiler'e ait bir eğitim sisteminin oluşturulması gerekmekteydi. Çıkan karışıklıklardan Yahudi öğrenci ve öğretmenler de oldukça etkilenmişlerdi.

15 Kasım 1938'de Frankfurt am Main Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nda yapılan bir müdürler toplantısında bu konuya ilişkin, devlet hukukçularının diliyle şunlar söyleniyordu: „Geçtiğimiz günlerde yaşanan olaylar sonucunda, neredeyse bütün erkek öğretmenlerin yokluğu nedeniyle, özel Yahudi okullarında ve devlet okullarındaki üç sınıfta derslere devam edilmesi olanaksızlaşmıştır." (68) Buradaki „yokluk" kelimesi kulağa özellikle alaycı geliyor, çünkü hasıraltı edilmeye çalışılan gerçek, 27 Yahudi öğrencinin Gestapo tarafından gözaltına alındığı, önce polis karakoluna, daha sonra da çoğu Buchenwald olmak üzere toplama kamplarına sürüklendikleridir. 2 Yahudi öğretmen de, Frankfurt'ta doğrudan Kasım 1938 terörü sırasında öldürülmüşlerdi.

1 Aralık 1938'de Eğitim Bakanlığı'nda yapılan yüksek mevkili bir toplantının protokolünde şöyle deniyordu: „Şu anda Reich bölgesindeki Yahudi öğrencilerin sayısı yaklaşık 35. 000 olarak sayılabilir. 167 adet Yahudi okulu bulunuyor, bunlardan 148 tanesi halk lisesi. Bu halk liselerinden 76 tanesi kamuya açık ve 72 tanesi de özel." (69) Ve biraz aşağıda şöyle devam ediliyor: „10 Kasım'ı 11 Kasım 1938'e bağlayan gece pek çok Yahudi okulu da yakıldı ya da zarar gördü. Yahudi öğretmenler koruma amaçlı gözaltına alındılar ve bu olaylar sonucu derslere devam edilemedi." (70) Yahudi okullarının tekrar açılabilmesi, Yahudi öğretmenlerin toplama kamplarından serbest bırakılmaları ve derslere yeniden başlanabilmesi için Gestapo'ya bu konuda merkezi talimat verilmesi gerekiyordu. 1938 yılında Yahudi erkeklerin serbest bırakılması için tek çare, yurt dışına göç için gerekli belgelere sahip olmalarıydı.

Bu durum pek çok Yahudi öğretmene yönelik tehdidi sadece geçici olarak hafifletti. Şimdi yurt dışına çıkma fırsatına sahip oldukları halde, çoğu öğretmen okuldaki derslere devam edebilmek için yurt dışına kaçmayı reddetti. Bu karar, içlerinden çoğunun ölüm fermanı

oldu. (71) 1941 yılında ülkeyi terketmeyen öğretmenler daha sonra toplu olarak sürgün edildi ve katledildi. Nazi yönetiminin nasıl bir titizlikle Yahudiler'i sistemli olarak sürdüğü, sadece şu gerçekten bile anlaşılıyor: Kendi ülkelerinin konsoloslukları üzerinden koruma sahibi olan ve başka ülke vatandaşı olan Yahudi öğrencilerin bile Alman devlet okullarından atılması için bir çözüm bulunmuştu. Bilim, Eğitim ve Halk Eğitimi'nden sorumlu Reich ve Prusya Bakanı 22 Kasım 1938 tarihli alelacele „telgrafında" *(Alm. Schnellbrief)* şunları yazıyordu: „Irk ayrımı önlemlerinin yalnızca Alman vatandaşı olan Yahudiler'e yönelik uygulanması, bu önlemlerin başarısını gölgede bırakır. İstatistiki araştırmalarıma göre yabancı ülke vatandaşı Yahudi öğrencilerin sayısı, Alman vatandaşı olanlardan daha fazla. Ancak pedagojik nedenler bütün Yahudiler'e vatandaşlıkları gözetilmeksizin aynı muamelenin yapılmasını gerektiriyor." (72)

1938 yılında yabancı ülke vatandaşı Yahudi öğrencilerin sayısının daha çok olduğu yönündeki bu iddiayı bir yana bırakırsak, bu alıntıda özellikle önem taşıyan başka bir şey daha var: Daha çok Yahudi öğrencinin dışlanması ve haklarının kısıtlanması söz konusu olduğunda, eşine az rastlanır bir alaycılıkla bir de „pedagojik nedenler" öne sürülüyor. 1 Aralık 1938 tarihinde „Yahudiler'in okullarda ders görmelerine ilişkin yeniden düzenleme" hakkındaki bir görüşmede hazır bulunan Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, „yabancı ülke vatandaşı Yahudi öğrencilerin de Alman okullarından atılması ve eğitimlerinin ülke çapındaki Yahudi birliği tarafından düzenlenen Yahudi okullarıyla sınırlandırılması" konusunda, bu önlemin bütün yabancıları aynı şekilde ilgilendiren bir karar olduğu gerekçesiyle, hemen görüş birliğine vardılar. Ayrıca sorunun böyle radikal ve kökten çözülmüş olması onları rahatlatmıştı, artık bu konuda yabancı basında karşı propaganda malzemesi oluşturacak

ve yeniden bir düzenleme gerektirecek açık bir nokta kalmamıştı. (73) Böylece son Yahudi öğrenciler *de* resmi „Alman“ okullarından sürülmüş, daha doğrusu 1939 Ağustos’unda resmi olarak bu işle görevlendirilen „Almanya Yahudi Birliği“ne *(Alm. Reichsvereinigung der Juden in Deutschland)* devredilmiş oluyorlardı. (74)

294. Schulunterricht an Juden.

Der Reichsminister
für Wissenschaft, Erziehung
und Volksbildung.
E I b 745 (b).

Berlin, den 15. Nov. 1938.

Nach der ruchlosen Mordtat von Paris kann es keinem deutschen Lehrer und keiner deutschen Lehrerin mehr zugemutet werden, an jüdische Schulkinder Unterricht zu erteilen. Auch versteht es sich von selbst, daß es für deutsche Schüler und Schülerinnen unerträglich ist, mit Juden in einem Klassenraum zu sitzen. Die Rassentrennung im Schulwesen ist zwar in den letzten Jahren im allgemeinen bereits durchgeführt, doch ist ein Restbestand jüdischer Schüler auf den deutschen Schulen übriggeblieben, dem der gemeinsame Schulbesuch mit deutschen Jungen und Mädeln nunmehr nicht weiter gestattet werden kann.

Vorbehaltlich weiterer gesetzlicher Regelung ordne ich daher mit sofortiger Wirkung an:

1. Juden ist der Besuch deutscher Schulen nicht gestattet. Sie dürfen nur jüdische Schulen besuchen. Soweit es noch nicht geschehen sein sollte, sind alle zur Zeit eine deutsche Schule besuchenden jüdischen Schüler und Schülerinnen sofort zu entlassen.
2. Wer jüdisch ist, bestimmt § 5 der Ersten Verordnung vom 14. November 1935 zum Reichsbürgergesetz (RGBl. I, S. 1333).
3. Diese Regelung erstreckt sich auf alle mir unterstellten Schulen einschließlich der Pflichtschulen.

An die Herren Regierungspräsidenten (Schulabteilung).

II b 8 Nr. 5186. Wiesbaden, den 29. Nov. 1938.

Wird zur Beachtung veröffentlicht.

Der Regierungspräsident.

Resim 3: Eyalet başkanının yayınladığı genelge (Frankfurt am Main Şehir Tarihi Enstitüsü)

„Yahudi çocukların okula gitmeleri yasaklanıyor“ (1942)

1941 yılında Almanya Yahudileri'nin doğuya, Polonya'daki gettolara ve ölüm kamplarına sürgünü başladı. Yahudi öğrencilerin her türlü eğitiminin ve Yahudi okullarının varlığının resmi olarak son bulması, doğrudan sürgünlerle ilgili 7 Temmuz 1942 tarihli genelgede emrediliyordu: „Yahudiler'in başka bölgelere yerleştirilmesi konusundaki gelişmeler gözönüne alındığında, İçişleri Bakanı benimle de görüşüp uzlaşarak, Almanya Yahudi Birliği'ne bütün Yahudi okullarının 30 Haziran 1942 tarihine kadar kapatılması ve üyelerine 1 Temmuz 1942 tarihinden itibaren, Yahudi çocukların – kalifiye olan ya da olmayan öğretim elemanları tarafından – okullarda her türlü eğitiminin yasaklandığını duyurması talimatını vermiştir. Bilginize sunarım. Bu genelgenin kamuoyuna yayınlanması yasaktır.“ (75) Yahudi okulların ve Yahudi öğrencilerin dosyası böylece kapanmış oluyordu. Kalan Yahudi öğrencilerle öğretmenler de sürgün edildi ve katledildi.[6] (76)

Sinik ve korkunç bürokrasinin tüyler ürpertici başka bir belgesini de, muhtemelen daha sonra sürgün edilip öldürülmüş olan bir Yahudi bayan öğretmenin mektubu oluşturuyor. 9 Kasım 1942 tarihinde Netti Neumann isimli bu öğretmen, Essen Büyükşehir Belediye Başkanı'na şunları yazdı:

> „Bu mektupla size, doğuda bir göreve atandığımı bildiririm. Bu nedenle 10.11.1941 tarihinde ev adresimi değiştirmeye zorlanmış bulunmaktayım. (sic!) Yeni adresim belli olur olmaz, emekli maaşımı alışıldığı üzere gönderebilmeniz için size hemen bildireceğim. Yukarıda bahsedilen durum nedeniyle adres değişikliği için sizin onayınızın gerekli olmadığını sanıyorum. Ancak tahminimin aksine onayınız gerekliyse, bu mektupla bu konudaki ricamı da bildiririm.
>
> Bayan Dr. phil. Netti Sara Neumann, Lise öğretmeni.“ (77)

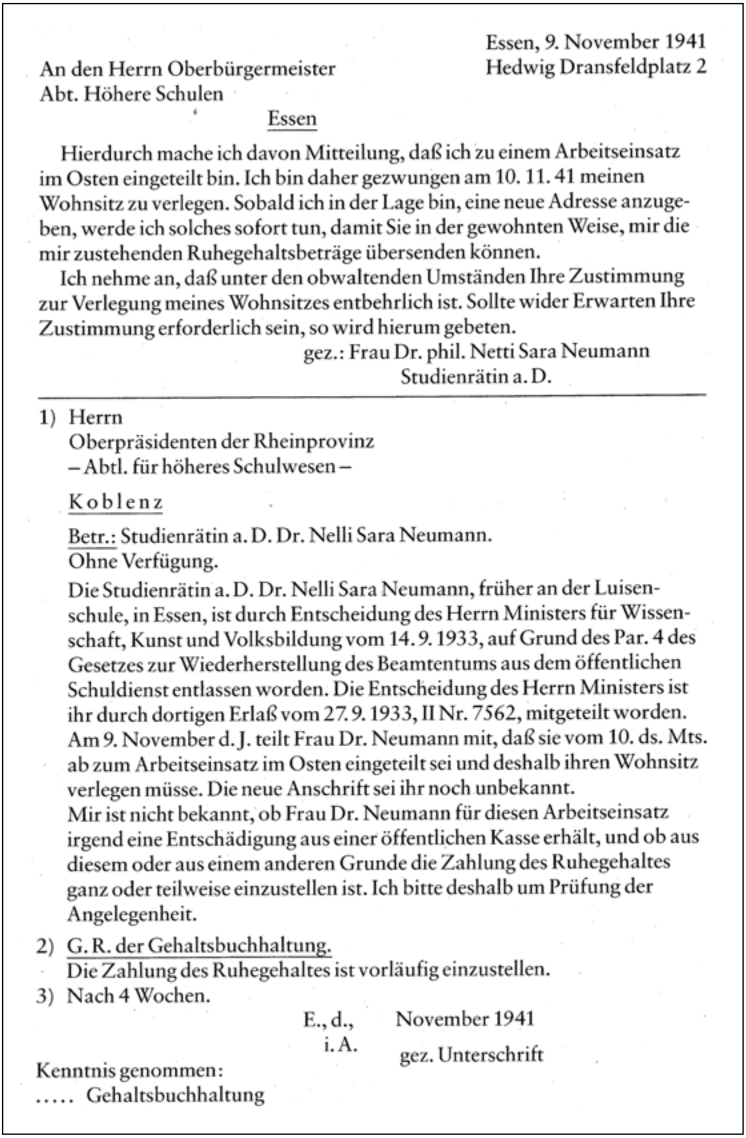
Essen Şehir Arşivi'ndeki okul dosyalarında görülüyor ki, Bayan Neumann'ın ricasına ilk verilen tepki, yukarıdaki mektubu „olay

tetkiki“ başlığı altında dosyalamak olmuş. Sonuç: „Emekli maaşının ödenmesi şimdilik durdurulacaktır.“ (78)

Dr. Jungbluth bu olay hakkında 3 Aralık 1941’de şu açıklamayı yapıyor:

> „Yahudiler’in Doğu’ya atanmasına ilişkin hukuki belirlemeler bildiğim kadarıyla henüz resmi olarak yayınlanmadı. Olay açıklığa kavuşturulana dek, Yahudi Dr. Nelli Sara Neumann’ın Doğu’daki görev karşılığı edindiği gelirin, Anayasa’nın 127. paragrafının 1. ve 4. fıkralarına göre emekli maaşından kesilmesini arz ederim. Yeni yürürlüğe girmiş bulunan ›maaş kesintilerinde hafifletici nedenlerden‹ Yahudiler faydalanamaz.
>
> Dr. Jungbluth adına
>
> Emekli maaşının ödenmesi şimdilik durdurulmuştur.“ (79)

Maliye Bakanlığı’nın bir belgesi, Naziler’in kurbanlarını öldürmekle kalmayıp öncesinde de utanmazca soyduklarını gösteriyor. Bu belgede, Haigerloch’tan öğretmen Gustav Spier ve Hechingen’den Leon Schmalzbach’a maaş ödemelerinin yapılmaması emrediliyor ve bunun nedeni de şu şekilde açıklanıyor: „Sürülmüş Yahudiler’in bütün malvarlığı Vergi Kanunu’nun 25 Kasım 1941 tarihli 11. yönetmeliğine göre devlete devredilecek ve Maliye Bakanlığı tarafından çekilecektir. 1941 Aralık ve 1942 Ocak aylarında adı geçen iki Yahudi’ye ödenmiş olan toplam 801,74 RM devlet kasasına aktarılacaktır.“ (80) [*RM: Alm. Reichsmark.* 1924–1948 yılları arasında Almanya’nın resmi para birimi. – Ç.N.]

Essen, 9. November 1941
Hedwig Dransfeldplatz 2

An den Herrn Oberbürgermeister
Abt. Höhere Schulen
Essen

Hierdurch mache ich davon Mitteilung, daß ich zu einem Arbeitseinsatz im Osten eingeteilt bin. Ich bin daher gezwungen am 10. 11. 41 meinen Wohnsitz zu verlegen. Sobald ich in der Lage bin, eine neue Adresse anzugeben, werde ich solches sofort tun, damit Sie in der gewohnten Weise, mir die mir zustehenden Ruhegehaltsbeträge übersenden können.

Ich nehme an, daß unter den obwaltenden Umständen Ihre Zustimmung zur Verlegung meines Wohnsitzes entbehrlich ist. Sollte wider Erwarten Ihre Zustimmung erforderlich sein, so wird hierum gebeten.

gez.: Frau Dr. phil. Netti Sara Neumann
Studienrätin a. D.

---

1) Herrn
Oberpräsidenten der Rheinprovinz
– Abtl. für höheres Schulwesen –

Koblenz

Betr.: Studienrätin a. D. Dr. Nelli Sara Neumann.
Ohne Verfügung.

Die Studienrätin a. D. Dr. Nelli Sara Neumann, früher an der Luisenschule, in Essen, ist durch Entscheidung des Herrn Ministers für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung vom 14. 9. 1933, auf Grund des Par. 4 des Gesetzes zur Wiederherstellung des Beamtentums aus dem öffentlichen Schuldienst entlassen worden. Die Entscheidung des Herrn Ministers ist ihr durch dortigen Erlaß vom 27. 9. 1933, II Nr. 7562, mitgeteilt worden.
Am 9. November d. J. teilt Frau Dr. Neumann mit, daß sie vom 10. ds. Mts. ab zum Arbeitseinsatz im Osten eingeteilt sei und deshalb ihren Wohnsitz verlegen müsse. Die neue Anschrift sei ihr noch unbekannt.
Mir ist nicht bekannt, ob Frau Dr. Neumann für diesen Arbeitseinsatz irgend eine Entschädigung aus einer öffentlichen Kasse erhält, und ob aus diesem oder aus einem anderen Grunde die Zahlung des Ruhegehaltes ganz oder teilweise einzustellen ist. Ich bitte deshalb um Prüfung der Angelegenheit.

2) G. R. der Gehaltsbuchhaltung.
Die Zahlung des Ruhegehaltes ist vorläufig einzustellen.

3) Nach 4 Wochen.

E., d., November 1941
i. A. gez. Unterschrift

Kenntnis genommen:
..... Gehaltsbuchhaltung

Resim 4: Sara Neumann'ın mektubu ve dosyasına alınan „Emekli maaşının ödenmesi şimdilik durdurulmuştur" notu.(Essen Şehir Arşivi)

Yönetmelikler, Genelgeler ve Okul Müfredatı, Nazi İdeolojisi Doğrultusunda Bütün Bölümleri Etkisi Altına Alıyor

30 Ocak 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte, Nazi yönetimi okulları kendi ideolojisi doğrultusunda işe yarar hale getirme zorunluluğuyla karşılaştı. Bunun yanısıra müfredatın büyük kısmı ve ders örgütlenmesi olduğu gibi kaldı. Ancak değişen birçok şey de vardı. 1933'ten 1937/39'a kadar genel olarak resmi geçerliliğe sahip yeni ders planları yürürlüğe sokulmadı, ancak tek tek bölümlerde eyaletlerin eğitim birimleri aracılığıyla önemli müdahaleler yapıldı. (81)

Bu etki özellikle şu üç alanda açıkça görülüyordu:

1. Marşlar ve yürüyüşlerdeki ortam, Hitler Gençliği ve BDM'ye gittikçe artan hayranlık, basın ve radyo yayınlarının etkisi, merkezden gelen talimatlarla birleşince, bütün ülkede yayılmaya başlayan genel hava, okullarda da gittikçe belirginleşmeye başladı. Okullar, yoğun bir beyin yıkama operasyonunun kaleleri durumuna getirildi.

2. Kamusal kurum olarak okul yönetimleri, aldıkları pek çok „önlem"le bu yeni ortama ayak uydurdular: kutlama ve tören düzeninin değiştirilmesi, Hitler selamının yürürlüğe konulması, Hitler Gençliği'nin okul yaşamına katılması, zorunlu film gösterimi ve partinin şu ya da bu kolunun düzenlediği toplantılar vb. „Führer'imiz" ya da „halk birliğimiz" gibi kavramlar içeren Nazi terminolojisi sistemli bir şekilde okullarda da yürürlüğe konuldu. Bu terminoloji, yukarıda adı geçen ritüel ve sembollerde olduğu ve W. Keim'in doğru şekilde analiz ettiği gibi, öğrenci ve öğretmenlerin „duygusal olarak biçimlendirilmesi"ne hizmet ediyordu. (82)

3. En başından itibaren müfredattan bağımsız olarak, özellikle Almanca, tarih ve biyoloji derslerinde yoğun olarak „ırk bilgisi" öğretildi. Prusya'da bu uygulama daha 13 Eylül 1933 tarihinde „Okullarda kalıtım kuramı ve ırk bilgisi" isimli genelge ile yürürülüğe

konulmuş ve 15 Ocak 1935 tarihinde merkezi bir eğitim bakanlığının kurulmasıyla bütün Almanya için geçerlilik sahibi olacak şekilde yeniden düzenlenmişti.[7] (83)

Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği'nin başkanı ve Bayern eski eğitim bakanı Hans Schemm açık ve kesin bir şekilde şu ifadeyi kullandı: „Nasyonalsosyalizm politik olarak uygulanan biyolojidir." (84) Bu konuda temel alınan „Genel Kurallar" *(Alm. Allgemeine Richtlinien),* Hitler'in kitabı „Kavgam"ın eğitim hakkındaki bölümlerinin yanısıra, Nazi yöneticilerin konuyla ilgili konuşmalarına göre belirleniyordu. Eğitim Bakanı Rust 12 Şubat 1933'te, Alman okullarına ait olmayan ve „Alman olmayan" *(Alm. undeutsch)* herşeyi, „görevin gerektirdiği bütün vahşet ve sertlikle kökünden kesip atacağını" ilan ediyordu. (85)

Nisan 1937 tarihinde halk liseleri için yayınlanan genelgelerin kapsamı 1939 Aralık'ında genişletildi ve yaptırım sahibi yönetmelikler olarak yeniden yayınlandı. Bu yönetmeliklerde „Reich'ta tek tip eğitim sistemi" kurma ve halk liselerindeki eğitim süresini dokuz yıldan sekize indirmenin yanısıra, başka amaçların da peşine düşülüyordu: „Partinin alt kollarının, zorunlu çalışma hizmetinin ve ordunun yanısıra, halk lisesi de diğer okul çeşitleriyle birlikte Alman gençliğini halk birliğine hazırlamak, Führer ve millet için koşulsuz hizmet edecek duruma getirmek yüce göreviyle karşı karşıyadır." (86) Tek tek bölümlerin yüksekokullardaki ideolojik yapılanmasında da şu ilkeden yola çıkılıyordu: „Nasyonalsosyalist dünya görüşü dersin konusunu ya da uygulama alanını değil, özünü teşkil eder." (87)

Kurt-Ingo Flessau „Diktatörlüğün Okulu" isimli kitabında, yönetmeliklerin ve ders planlarının geniş kapsamlı bir analizini yaptıktan sonra şu kanıya varıyor:

> „Bu müfredatın temelinde yatan didaktik, eğitim içeriklerinin ›yeni‹ devlet için ancak halk bilincini güçlendirdikleri ve nasyonalsosyalist dünya görüşüne katkıda bulundukları taktirde kabul edilebilir oldukları fikrine saplanmış izlenimini yaratıyor. Öğrencilerin okuldan edinecekleri kazanç, ilkesel olarak herşeyden önce kendileri, insan olmaları, kişisel gelişimlerine göre değil, ›halk yoldaşı‹ olarak gelecekte oynayacakları toplumsal role ve devletin istikrarına, verimine ve iktidarına indirgeniyordu.“ (88)

Pedagojik alanda „ırk“ kuramı, öğrencilere „atalarımızın kanında […] derinde kök salmış olan ari ırktan“ oldukları için iyi insanlar olduklarını telkin ediyordu. Flessau, sürekli tekrarın „nasyonalsosyalist siyaset ve eğitim teorisyenlerinin en etkili basite indirgemeleri“nden biri olarak kullanıldığı yorumunda bulunuyor: „Sürekli tekrar sayesinde, bireylerin sorumluluk bilincini geçersiz kılmayı ve böylelikle öznel sağduyu ve sorumluluk duygusunu da ortadan kaldırmayı başardılar.“ (89) Nazi rejiminin öğrencilerin kişisel gelişimine ne kadar az önem verdiği 1939 yılında yayınlanan „Genel Kurallar“ın bir pasajında açıkça görülüyor: „Halk lisesinin görevi bireylerin yararına çeşitli bilgilerin aktarılması değil, gençliğin bütün gücünün halka ve devlete hizmet için geliştirilmesi ve işe yarar hale getirilmesidir.“ (90)

Okul Kitapları

İlk yıllarda yürürlükten henüz kaldırılmayan Weimar Cumhuriyeti'nin okul kitaplarının yanısıra, ek kitapçıklar aracılığıyla okullarda ideolojik yapılanma sağlanmaya çalışıldı. Bu kitapçıklar yerini daha sonra adım adım yeni okul kitaplarına bırakacaktı. Bu nedenle, Erika Mann'ın 1938'de vurguladığı üzere, araştırmalarda malzeme olarak Nazi Dönemi'nin 1933–1937 yılları arasındaki resmi okul kitaplarının kullanılması yeterli değildir. Mann, yukarıda adı geçen ek kitapçıklar gibi gayrıresmi eğitim malzemelerinin

tehlikeli boyutunu çok erken tespit ediyor ve „Barbarların Okulu“ isimli kitabında şunları yazıyor:

> „Ancak o ek kitapçıklar! Resmiyet taşımayan, ancak Nazi Öğretmenler Birliği ve ona yakın örgütler tarafından neredeyse rastlantı eseriymiş gibi derslerde dağıtılan propaganda broşürleri! Ne varsa onlarda vardı! Ve Führer’in bu özel ›taktiği‹, yurt dışındaki kamuoyuna göreceli olarak zararsız, pek saldırgan olmayan Reich okul kitaplarını gösterip, esas içeriklerin resmi kütüphanelerin koruyucu kulislerinin arkasında bu kitapçıklar aracılığıyla öğretilmesini mümkün kılıyordu.“ (91)

Diktatörlüğün ilerleyen yıllarındaki okul kitaplarının analizi de, gerçek anlamda politik doktriner eğitimin yalnızca 1937 yılında kurulan Adolf-Hitler-Okulları’nda, yani elit bir kesim yaratmayı amaçlayan özel okullarda *(Alm. Elitenschule)* verildiği tezini yalanlıyor. (92) Bütün okul kitaplarında nasyonalsosyalist propaganda yapılıyor ve nasyonalsosyalizm doğrultusundaki görüş ve yorumlardan istisnai olarak ancak birkaç bölümde, örneğin doğa bilimlerinde taviz veriliyordu. Almanca ana bölüm olduğu için, Reich genelinde geçerli olacak bir Almanca okuma kitabına özel önem gösteriliyordu. 1935’ten 1939’a kadar bütün sınıflar için „Ebedi Halk“ isimli okuma kitapları basıldı ve diğer okuma kitapları yasaklandı. (93)

„Ebedi Halk“ın 7. cildini incelediğimizde, sadece belirli tarihi metinlerin seçilmesi aracılığıyla bile, nasyonalsosyalist propagandanın göreceli olarak „göze çarpmayan“ şekilde yapıldığını görüyoruz. Burada örneğin Ulrich von Hetze’nin konuşmaları gibi Wagner, Fichte, Herder, Hölderlin, Friedrich Ludwig Jahn ve Ernst Moritz Arndt’tan antisemitist metin parçalarına rastlıyoruz. Luther’in Yahudi halka karşı açık bir şekilde kundakçılık çağrısı yaptığı „Yahudiler ve Yalanları“ isimli yazısından alıntılar da bu ciltte yeralıyor. Luther bu yazıda, „Yahudiler’den korunmak“ için „sinagogların ve Yahudi okullarının yakılması“nı öneriyor. Nasyo-

nalsosyalist antisemitizmin dinsel güdülenmeyle hareket eden öncüllerinden biri olarak Luther, daha da ileri gidiyor: „[Yahudiler'in] Efendimizin ve Hristiyanların masum kanını dökmelerinin intikamını almıyor, onları öldürmüyor olmak bizim suçumuz.“ (94) [Tanrı katili suçlaması geleneksel hristiyan antisemitizminin *(Alm. christlicher Antijudaismus)* en belirgin özelliklerinden biridir. – Ç.N.] Bu çeşit metinlerin 11–12 yaşlarındaki öğrencilerde nasıl bir etki yarattığını tahmin etmek güç değil.

Paul de Lagarde'ın, Yahudi halkına yönelik ölümcül saldırılara çağrı yaptığı „Alman Halkı için Yazılar“ isimli kitabı gibi geleneksel antisemitist metinlerden de alıntı yapılıyordu. Burada şöyle yazıyor: „[…] Yahudiler, bizim yaşamımızın onların ölümü anlamına geldiğini, biz olmadan ruhsal olarak varolma şansına da sahip olmadıklarını bildikleri için bizden nefret ediyorlar.“ (95) Lagarde bundan şu sonucu çıkarıyor: „Şüpheye yer bırakmayacak şekilde gerekli olan, eskiden beri yozlaşma ve bozulmaya neden olanların bertaraf edilmesidir.“ (96) Yahudiler'i „haşarat“la karşılaştıran Lagarde, „bu hızla üreyen haşaratın yokedilmesi“nin gerekli olduğunu yazıyor: „Asalaklarla ve zararlılarla pazarlık yapılmaz. Asalaklar ve zararlılar eğitilemez. Mümkün olduğunca çabuk ve kökten yokedilmeleri gerekir.“ (97)

Ernst Jünger'in doğumunun yüzüncü yılı nedeniyle düzenlenen ve Roman Herzog'tan Helmut Kohl'e kadar Bonn'daki politikacıların yoğun katılımıyla gerçekleşen kutlamalar gözönüne alındığında, Jünger'in Nazi döneminin öncü yazarları arasında yeraldığını belirtmek gerekiyor. Jünger, „İçsel Deneyim olarak Mücadele“ ve „Cephedeki Askerin Devlet Düşüncesi“ isimli makaleleriyle 8. sınıf okuma kitabında ayrıntılı olarak söz alıyor: „Resmi kurumlarca düzenlenen vatanperverlik ve buna karşı çıkan bütün güçler, toplumun bütün kesimlerinde yeretmiş durdurulamaz [resmi olarak

düzenlenmesine ihtiyaç duyulmayan – Ç.N.] bir halk bilinci ve anavatan inancı tarafından yutulup yokedilmelidir; başka türlü hissedip düşünen her kimse, kafir olarak damgalanıp kökü kurutulmalıdır.“ (98)

Doğa bilimleri alanındaki okul kitaplarına baktığımızda, örneğin fizik dersinde hava koşullarının savaşta ateş hattına etkilerinin, kimya dersindeyse patlayıcı maddelerin kalitesinin incelendiğini görüyoruz. Böylelikle okul kitaplarının içeriğinin değiştirilmesinin ya da yönlendirilmesinin, doğrudan nasyonalsosyalist propaganda yapılmadığı durumlarda da mümkün olduğu ortaya çıkıyor. 1945’ten sonra çıkıp da Nazi döneminde politik olmayan okul kitapları tasarlanmasının imkansız olduğu yalanını ortaya atan yazarlara karşı, sayısız örnekle kanıtlanabilecek bir durum bu.

Müzik dersinde de yoğun bir indoktrinasyon gözlemleniyordu: Nazi marşları, tamamıyla sınırları belirlenmiş ve kontrol altında tutulan „halk şarkıları repertuarı“na alındı. „Bizim üzerimizdeki güneş batmaz“ isimli müzik kitabına alınan „Doğudaki sabah kızıllığını görüyor musun“ şarkısı, „Almanya uyan, Yahudi’yi öldür“ dizesiyle buna örnek teşkil ediyor. Bu müzik kitabı 1940 yılına gelindiğinde 2,5 milyon adet satılmış bulunuyordu. (99)

Son olarak matematik kitaplarından, bedensel ve ruhsal özürlü kişilere „tasarruf nedeniyle“ ötenazi (100) yapılmasını dolaylı yoldan „mantıklı“ bir adım olarak göstermeyi amaçlayan bir örnek alıntılayalım. Bewersdorff-Sturhann’ın 1936 yılında yayınlanan aritmetik kitabının 76. sayfasında şöyle bir soru yeralıyor: „Bir akıl hastanesinin inşa masrafı yaklaşık 6 milyon RM tutarında. Bu para karşılığında kaç aileye ev yapılabilir?“ (101) Kör ve sağırların, bedensel ve ruhsal özürlü kişilerin bakım masraflarını hesaplamak için, akıl hastalıkları için 167. 000, kör ve sağırlar için 8. 300, bedensel özürlü kişiler için toplamda 20. 600 sayıları veriliyor. Bu

verilere dayanarak şu sorunun yanıtlanması isteniyor: „Kalıtımsal olarak sağlıklı olan kaç tane aile, bu parayla aylık 60 RM kira karşılığında evlere yerleştirilebilir? […]“ (102) Almanya’da 60 binle 70 bin arası sözde „kalıtımsal olarak hastalıklı“ insan zehirli gaz ve enjeksiyonlarla Hadamar gibi kurumlarda öldürüldü. Nazi döneminin okul kitaplarının da bu cinayetlerde payı var.

[Hadamar: Almanya’nın Hessen eyaletinde bir bölge. Naziler bu bölgede 1941–45 yılları arasında bedensel özürlü ya da psikolojik rahatsızlığı bulunan yaklaşık 14. 500 kişiyi, ötenazi uygulaması çerçevesinde gaz odalarında, ölümcül iğne ve ilaçlarla, kimi zaman da aç bırakarak öldürdüler. Bu insanlık suçunun işlendiği kliniğin bir bölümü, bugün bir anıt müze haline getirilmiştir. – Ç.N.]

Kilit Altındaki Belgeler: Nazi İdeolojisi Günlük Okul Yaşamında Nasıl Yürürlüğe Konuldu?

Rejimin bütün bu açıklamalarının, genelgelerinin ve ders kitaplarının günlük okul yaşamında gerçekte nasıl bir etkisi oldu? Nazi yönetimi tek tek okullarda amaçlarını yürürlüğe koymayı nasıl başardı? Bu soruların araştırılması ve yanıtlanması için kullanılabilecek iki çeşit kaynak var. Bu kaynaklardan ilki, 1933 ve 1945 yılları arasında okullarda günlük olarak tutulmuş protokoller ve diğer belgeler, ikincisi ise o dönemin öğrenci ve öğretmenlerinin bu konudaki raporları, mektupları ve anıları. Protokol ve belgeler, 1945 yılından önce kurulmuş olan çoğu okulun ya da yetkili eğitim dairelerinin bodrum katlarında tutuluyor. Ancak bugün, Nazi diktatörlüğünden 50 sene sonra bile bu belgelere, okul güncelerine, konferans protokollerine, olay kayıtlarına, lise öğretmenlerinin yıllık revizyon raporlarına ya da personel dosyalarına ulaşmak her zaman kolay olmuyor.

70’li yıllardan beri yürütülen okul projeleri bunu kanıtlıyor, nedenleriyse çok açık. Bu belgeler Alman titizliğiyle kayıt altına alınmış isimleri ve gerçekleri içeriyor ve şu ya da bu okulun geçmişte nasyonalsosyalist olmadığına ilişkin efsanelere karşı belge teşkil ediyorlar. Yahudi öğrencilere karşı işlenen suçlara hiç değinmeyen, pembeye boyanmış „mutlu yıllar“a dair anıların, bu belgeler ortaya çıkarılıp incelendiğinde ne kadar gerçeklikten uzak olduklarının ortaya çıkacağı tartışılmaz bir gerçek. Ve elbette bir de, sözde ölüm sonrası kişilik haklarının korunması durumu var. Örneğin bir okul müdürünün ölümünden sonra varislerinin, babalarının „onuruna leke düşürücü“ belgelere ve yayınlara karşı yasal bir korunma talebinde bulunmaları söz konusu. 1945 yılından sonra (bazıları mecburi bir aradan sonra müttefiklerin Naziler’den arındırma süreci kapsamında) tekrar göreve alınan öğretmenlerin „onuru“, okulun genel saygınlık ve itibarıyla yakından ilişkili. Bu belgelere ulaşmaktaki başka bir güçlüğü de anlaşılması zor bir yaklaşım oluşturuyor: Öğretmenlerin insanlık dışı suçlarının belgelerinin gençlerin eline geçmesinin „yakışık“ olmadığı iddia ediliyor. Bu şekilde herşeyden önce hâlâ „kişisel bilgilerin gizliliği“ için uğraşıldı, uğraşılıyor ve böylece sıklıkla Nazi döneminin suçluları korunuyor.

Kitabın bir sonraki bölümünde, Hitler karanlığında günlük okul yaşamı Holbeinschule örneğinde açıklığa kavuşturuluyor. [Yazar burada Latince „parça bütünü temsil eder“ anlamına gelen pars pro toto deyimini kullanıyor. – Ç.N.] Frankfurt’ta normal bir lise olan Holbeinschule’nin belgelerini, bütün karşı koymalara ve çıkarılan zorluklara rağmen ayrıntılı olarak inceleyip değerlendirebildik. Bu okulun tarihinde yaşananların, hiçbir şekilde istisnai olaylar olmadığı, Almanya genelindeki benzer belgelerle karşılaştırıldığında ortaya çıkıyor. Bu karşılaştırmada ilk bakışta şaşırtıcı ama

dikkatli incelendiğinde oldukça mantıklı bir benzerlik de gözlemleniyor: Nazi kutlamaları ve zorunlu film gösterimleri merkezi olarak düzenlendiği için, farklı bir çok okulun güncelerinde, konuyla ilgili uzun bölümler neredeyse kelimesi kelimesine aynı. Hamburg ve Berlin'de (103) yürütülen uzun süreli bir projede, Nazi yönetiminin amaçlarını nasıl gerçekleştirdiği sistemli olarak incelendi. Hamburg'taki bazı okullar, Nazi indoktrinasyonunun dışında kalabilmiş olduklarını iddia ettiler.

Okullarda Nazi döneminin araştırılmasına yönelik Hamburg'taki projenin yetkililerinden biri olan Reiner Lehberger, okul çeşitlerine ve dönem aralıklarına göre ayrıntılı araştırmasının özetinde açıkça, Weimar Cumhuriyeti dönemindeki pek çok ilerici projenin etkisiyle Hamburg'ta diğer şehirlere kıyasla Nazi iktidarına karşı belki daha fazla direnişin olduğunu, ancak yine de „genel ortama aykırı düşen özgürlükçü bir yol" *(Alm. „liberaler Sonderweg")* izlenmesinin söz konusu olmadığını vurguluyor. (104) Okullarının hiçbir zaman nasyonalsosyalist olmadığını iddia edenlerin ortak noktası, hiçbir olayda bu iddiayı doğrulayacak bir kanıt öne sürememeleri. Bu durumun elbette nedenleri var. Örneğin Köln'de böyle bir çaba, söz konusu okuldaki kahramanca bir direniş hakkındaki raporla değil, tersine „Bir Katolik olarak vaftiz edildim ve ari ırktanım" (105) isimli kitapta anlatıldığı üzere, antisemitizmin bu okulda da gündelik yaşamın bir parçası olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Frankfurt'taki Holbeinschule'de de 1988–1992 yılları arasında Nazi döneminden kalma okul dosyaları incelenip araştırma amaçlı kullanıldı. Başta bu belgelerin „öğrencilerin eline geçmemesi gerektiği"ne karar verildi. Araştırma öncesinde öğretmenler, belgelerde geçen isimleri saklayıp anonim hale getirme çağrısına uymak durumunda bırakıldılar. Bu konulardaki tartışmaların, günümüzde Nazi dönemine ilişkin okul projelerinin

ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. Söz konusu dosyaların önemi ve yaratacağı etki, bu tespit gözönüne alındığında yalnızca daha da vurgulanmış oluyor. (106)

Okul Yaşamındaki Bürokratik Antisemitizm

Daha 1933 yılında Yahudi halkına yönelik merkezi genelgelerle örgütlenen ayrımcılık, Holbeinschule'nin dosyalarına yoğun olarak yansımakta. 3 Mayıs 1933 tarihli „Alman okullarındaki aşırı yabancılaşmaya ilişkin kanun"da şu ifade yeralıyor: „Bu yılki öğrenci alımında ari ırktan olmayan öğrencilerin oranının yüzde 1,5'i geçmesi yasaklanmıştır. Bu uygulama cephede savaşmış olanların çocukları ve ebeveynlerden birinin ya da büyükbaba-büyükannenin ari ırktan olması durumunda geçerli değildir." (107) Bir gün sonra da şu ek yapılıyor: „Öğretmenlerin mazeret raporları, sadece Yahudi olmayan doktorlar tarafından verildiği taktirde geçerlidir." (108)

Yaklaşık 14 gün sonra, 17 Mayıs 1933'te, şöyle bir kayda rastlanıyor: „Yahudi öğretmenler Almanca ve tarih bölümlerinde ders veremezler ve sınıf öğretmenliğini de sadece Yahudi çocukların bulunduğu sınıflarda […] yapabilirler." (109) 12 Temmuz 1933'te şu kısa nota rastlıyoruz: „Yahudi ebeveynler okul aile birliğine üye olamazlar." (110) 1935 yılının Ağustos'una gelindiğinde, Holbeinschule'nin müdürü okul yönetim kurulunun bütün üyelerinin „kalıtım kuramı ve ırk bilgisi dersiyle ilgili deneyimleri"ni aktarmaları talebinde bulunuyor. (111)

27 Şubat 1936 tarihli kamu yönetmeliğinde „Yahudiler'e ev ya da oda kiralanması"nın yasaklanmasının ardından, 14 Aralık 1938 tarihli başka bir kamu yönetmeliğinde, bütün devlet görevlileri tarafından imzalanıp dikkate alınması gereken dört husustan bahsediliyor:

„1. Yahudilerle aynı evde oturulmayacak,

2. Yahudiler'e ait evlerde oturulmayacak,

3. Yahudiler'e ait evlerin olduğu binalarda oturulmayacak,

4. Evsahipleri evlerini Yahudiler'e kiralamayacak." (112)

6 Ocak 1939'da belediye başkanı okul yönetim kurulunu „Yahudilerle kira ve ev ilişkileri" konusunda uyarıyordu. (113) Bu belgenin bütün öğretmenler tarafından imzalanmış olması gerekiyordu. Böylelikle hiç kimse, alınan önlemlerden haberi olmadığını iddia edemeyecekti.

1938 yılındaki Kasım pogromundan altı ay önce okul dosyasında, „Halk birliği – Kan birliği" konusunda kız sınıflarından birinin ortak çalışmasının, altında Reich bakanı Dr. Frick'in orjinal imzası bulunan bir onur belgesi aldığı kayıt edilmiş. (114) 16 Mayıs 1940'ta resmi okul gazetesinde yayınlanan 192 numaralı yönetmelikten „son sınıflarda soyağaçlarının sergilenmesi"ne ilişkin bölümler yüksek sesle okunmuş. (115)

Okullardaki Nazi Törenleri

Çeşitli okulların günce ve dosyaları incelendiğinde, Alman milli marşının ve Horst-Wessel Marşı'nın [*Alm. Horst-Wessel-Lied.* 19. yy'dan kalma bir melodi üzerine Horst Wessel isimli bir Nazi'nin 1929 yılında yazdığı sözlerden oluşan marş, ilk başlarda SA'nın marşı, daha sonra da NSDAP'nin parti marşı olarak kullanıldı. Naziler'in iktidarı ele geçirmesinden sonra neredeyse ikinci milli marş konumuna yükselen Horst-Wessel-Lied, 1945'ten sonra yasaklandı. – Ç.N.] okunup, politik konuşmalar eşliğinde göndere Alman bayrağının çekildiği törenlerin her fırsatta düzenlenmiş olduğu göze çarpıyor. Nazi Öğretmenler Birliği yönetiminin yayınladığı „Kutlama ve törenler için" isimli yazıda şöyle yazıyor:

> „Adolf Hitler yeni bir halk yarattı. Yeni halk, yeniden sonsuz varlığının kaynaklarına ulaştı. Nasyonalsosyalist düşünceye ve davranışa sahip Alman halkı, bu sayede yeni ifade ve yaşam biçimlerini arama ve şekillendirme fırsatına sahip oldu. Bir halkın yaşamındaki zirveler, gündelik yaşamın kutsanıp taçlandırıldığı törenleri, küçük ve büyük kutlamalarıdır. Halk bu tören ve kutlamalarda kendini yaşar.“ (116)

Bu „kutlama mantığı“ okullarda bilinçli bir şekilde teşvik edildi. Halk liselerine yönelik bir yazıda bu konuyla ilgili şunlar söyleniyor: „Okul törenlerinde okulların büyük halk birliğine katılması en anlamlı şekilde gözönüne serilir. Ortak okul yaşamının zirvesi olan bu törenler bu nedenle özel bir sevgi ve titizlikle hazırlanmalıdır.“ (117) Bu törenlerin bir diğer işlevi de, öğrencilerin takip ve denetiminin sağlanmasıydı. Kutlamalar, kalan Yahudi öğrencilere yönelik ayrımcılığın devam ettirilip yaygınlaştırılması açısından da bir fırsat olarak görülüyordu. Müzik öğretmenleri, okul müdürleri, şu ya da bu „önemli kişilik“, bu kutlamaları Nazi propagandası için kullanıyor ve – çoğu zaman katlanılamaz uzunluktaki – konuşmalarda kişisel görüşlerini ortaya koyuyorlardı.

1934–1936 yılları arasında Holbeinschule’de bu tür törenler düzenlemek için tam 21 kere fırsat yaratıldığını görüyoruz: okul başlangıcında, yeni yılda, Hitler’in doğumgününde, „30 Ocak 1933 tarihinde iktidara gelinmesi“nin yıldönümünde, „Anneler Günü“nde, „Dietrich-Eckart-Kutlaması“nda vs. 1937’den 1941’e kadar bu sayının yılda 12’ye azaldığı ve savaşın sonuna doğru senede sadece bir kutlamanın yapıldığı görülüyor. Paramiliter beden hareketlerinden ve ezberlenmiş metinlerin uysal ve terbiyeli şekilde okunmasından oluşan bu tören ve kutlamaların okul yaşamında güç ve iktidar gösterisi olarak kullanıldığı tartışılmaz. Yürüyüş ve toplu gösterilerle yaratılan kendinden geçme durumuna, eğer kelimenin gerçek anlamıyla öldürünceye kadar dövülmek istemiyorsa, kimsenin karşı çıkıp direnememesine dayanan Nazi rejiminin

genel anlayışına, okullar da bu tip organizasyonlar aracılığıyla dahil ediliyordu.

Holbein okulunun dosyalarında, gamalı haç bayraklarının ve Hitler portrelerinin de bu kutlamalarda büyük rol oynadığı açıkça görülüyor: „Sabah kutlamasında, aileler tarafından okula hediye edilen yeni gamalı haç bayrağı törenle göndere çekildi. Bayrak bundan itibaren her kutlamada spor salonunu süsleyecek.“ (118) Yakınlardaki Bonifatius ve Lukas kiliselerinden gelen Peder Karst ve Peder Haas'ın kutlama esnasında, Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği bölge başkanıyla birlikte koro halinde şunları söyledikleri de dosyaya açıkça not edilmiş: „Halka giden yol tanrıya da gider! […] Alman mucizesi gerçekleşene dek, Alman halkının koruyucusu, Üçüncü Reich'ın sembolü, kurtuluşun müjdecisi, ataların vasiyeti olan Führer gamalı haç bayrağını göndere çekene dek, Alman düşüncesi hiç bu kadar güçlü olmamıştı. […] Almanya'ya inanmayana lanet olsun!“ (119)

Kim lanetlenmek isterdi ki? Hem de rahipler de orada hazır bulunuyorken! Bu tören ve yoklamalarda, Hitler Gençliği'nde örgütlü olmayan öğrenciler öne çıkarılarak aşağılanıyordu. Hermann-Löns-Okulu'nun eski öğrencilerinden biri, şunları anlatıyor: „Bayrak yoklamasında, kutlama öncesi ve sonrası okul müdürü Hitler Gençliği'ne üye olmayan öğrencileri herkesin önünde rezil ediyordu. Bu öğrenciler, önce öne çıkmak zorunda bırakıldılar – üniformalı çoğunluğun yanında sivil kıyafet giyen küçük bir grup. Hermann-Löns-Schule'nin müdürü bunu takiben yaptığı konuşmada bu azınlığı, dışarıda kalanlar ve hainler olarak damgaladı.“ (120) Okul aile birliğinin yaptığı bir bağışla, Holbeinschule'nin giriş katı, Führer resminin bulunduğu bir „onur salonu“na dönüştürüldü. Gelecekteki kutlamalar bu „onur salonu“nda gerçekleştirilecekti. Öğrenciler tekrar tekrar Horst-Wessel marşını ve Alman marşını

söylemek zorunda bırakılıyorlardı. Bir mezuniyet töreninde Holbeinschule'nin müdürü Striedinger, mezunları şöyle uyarıyordu: „Kanınızı, en yüce varlığınızı koruyun!“ (121)

Okullardaki sayısız törenlerin çapı, ortak başka faaliyetlerle genişletiliyordu. Bu faaliyetlere herşeyden önce toplantılar örnek verilebilir. Kış yardımı hizmeti [*Alm. Winterhilfswerk, WHW.* 13 Eylül 1933'te kurulan ve Nazi propagandasını yaymak amacının yanısıra özellikle kış aylarında toplanan bağış ve yardımlarla, düzenlenen piyangolarla rejimin güçlendirilmeye çalışıldığı kamusal vakıflardan biri. – Ç.N.] ve „Kraft durch Freude“ [Birebir çevirisi „sevinç aracılığıyla güç“ anlamına gelen „Kraft durch Freude“ (KdF), Alman halkının boş zamanlarını da Nazi rejimi için verimli hale getirmek, aynılaştırmak ve gözetlemek için kurulan politik örgütlenmenin adıdır. – Ç.N.] için, öğrenci evlerine, mezar kazıcılarına yardım vs. bir çok bahane ile bütün okul toplanıyordu. Reich annelerinin derneği, savaş kurbanları, yurt dışındaki Almanlar ya da Südet Almanları için yardım parası toplanılıyordu. Kemikler, tekstil atıkları ya da kullanılmış kağıtların toplanılması için biraraya geliniyordu. 30 Mart 1938'de okul güncesine gururla 3074 kg kemik toplandığı notu alınmış. Bütün bunların amacını anlamak güç değil: öğrencilere nefes alıp düşünecek zaman bırakmayıp, Nazi devleti için sürekli hizmet halinde tutmak. Bunun yanısıra, „rekabet“ olgusunun öğrencileri harekete geçirmek ve birbirlerine karşı kullanmak üzere sürekli olarak gündemde tutulduğunu belirtelim. Bu tür toplantılar Nazi propagandasının önemli bir özelliğini teşkil ediyordu: kendini beğenmişlik ve işgüzarlık. Yukarıda örnekleri verilen her anlamsız faaliyet, „anavatana hizmet“ şeklinde yüceltilip pazarlanıyordu.

Hitler Gençliği'nin Okuldaki Rolü

Nazi eğitiminde okulun yanısıra Hitler Gençliği'ne (HJ) ayrı bir önem atfediliyordu. HJ'nin organize ettiği yürüyüşler ve eğitim çalışmaları okul yaşamıyla içiçe geçmişti. Bu içiçe geçiş öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, çeşitli olaylarda HJ yönetimi ve okul müdürleri arasında içerik anlamında yüzeysel, ancak form olarak şiddetli otorite çatışmaları yaşanıyordu. Nazi devletine tamamıyla ayak uydurmuş okul müdürleri ve genç HJ yöneticileri arasındaki çelişkiler pek çok bilimsel analize konu oldu. Ancak HJ'nin okuldaki etkisini güçlendirme çabaları ve münferit karşı koyuşlar çoğunlukla doğru çerçevede yansıtılmıyor. Bu çelişkiler, nasyonalsosyalist rejime ilkesel bir karşı geliş anlamına gelmiyordu, söz konusu olan yalnızca nasyonalsosyalist bürokraside yeralan şu ya da bu bölümün başındaki kişilerin otorite kazanma çabasıydı. Prof. Dr. Wolfgang Abendroth, Frankfurt'taki Musterschule öğrencilerinin okul müdürü ve HJ arasındaki sorun konusunda hazırladığı broşürle ilgili önsözünde, bazı okul müdürlerinin ya da yönetim kurullarının yalnızca HJ'nin bazı taleplerine karşı çıkmış oldukları için rejim karşıtı olarak nitelendirilmelerinin doğru olmadığını belirtiyor:

> „Politik olarak iki tarafın da üstünde yeralan iktidar, okulların kapsadığı alanın genişliği ve HJ'nin toyluğu düşünüldüğünde ve genç neslin nasyonalsosyalist doğrultuda eğitiminin devlete sağlayacağı çıkarlar ön plana çıktığı için, uzun vadede okul yönetimlerinden yana tavır almak durumundaydı. Bu yüzden de, Musterschule'de HJ yöneticilerinden birkaçının açıkça saçmaladığı önemli konularda okul yönetiminin dediği oluyordu." (122)

HJ'nin okul işletmesindeki rolü hakkında yayınlanmış pek çok yönetmelik, devlet dairelerinin bu durumu oldukça iyi bildiğini gösteriyor. Bütün bunlar şimdiye kadar pek çok yerde çeşitli şekillerde aktarıldı ve titizlikle belgelendi. „Okulun Hitler Gençliği ile iliş-

kilerinin düzenlenmesi“ isimli 26 Ağustos 1933 tarihli bir yönetmelikte kısa ve öz olarak şöyle deniyor: „Okul yaşamında öğrenciler müdür ve öğretmenlere kesinlikle boyun eğmek zorundadırlar.“[8] (123) „HJ Führer“i olan Schirach ve „okulların Führer“i olan Rust arasındaki yetki ve mevki mücadelesi, ancak içişleri ve propaganda bakanlıklarının müdahaleleri sonucunda karışık bir boyut alıyordu.

Eğitim Bakanlığı’nın 20 Ocak 1934 tarihli „Okul düzenine ilişkin temel düşünceler“ isimli yönetmeliğinde, HJ’nin okul iktidarına saygı göstermesi ve kendisinden istenen sınırlara uyması gerektiği vurgulanıyor. (124) 7 Haziran 1934’te Eğitim Bakanı Rust ve HJ Lideri Schirach, gençlik gününün resmi olarak yürürlüğe sokulması konusunda biraraya geldiklerinde bir anlaşmaya varıyorlar. Bu anlaşmada „gençliğin nasyonalsosyalist devletteki eğitiminden okulun, Hitler Gençliği hareketinin ve ailenin birlikte sorumluluk sahibi oldukları“ belirtiliyor. (125) Bu tip anlaşmalar her ne kadar belirli bir çerçeve çizseler de, uzun vadede, tekrarlanan sürtüşmeleri engelleyemiyorlardı. Bu nedenle 1935 yılında HJ’nin sözde „güvenilir kişileri“ bu tür sorunları çözmek için özel olarak görevlendirildiler. (126)

HJ ve alt örgütlenmelerine üyelik başlarda gönüllülük temelinde yürüdüyse de, 1936’dan itibaren, „ari ırktan olan“ ve sağlıklı statüsünde değerlendirilen gençler bu örgütlenmelerde (erkekler için HJ, kızlar için BDM) üyeliğe yasayla zorunlu kılındı.[9] (127) 1936’ya kadar da HJ’nin yoğun reklam kampanyalarına tanık oluyoruz. Örneğin Holbeinschule’nin müdürü, kahraman ilan edilen Schlageter [Albert Leo Schageter, 1894–1923. Freikorps hareketinde gönüllü asker olan Schlageter, Weimar Cumhuriyeti ve Nazi dönemlerinde kahramanlık mertebesine yükseltilen bir şehit figürü olarak kullanıldı. – Ç.N.] onuruna yaptığı bir konuşmasında, 1935’-

te hâlâ Hitler Gençliği'ne üye olmamış gençlere hitap ediyordu: „Bunun ardından [okul müdürü] hâlâ büyük harekete dahil olmamış ve tuhaf küçük bir grup oluşturan gençleri, HJ ve BDM'ye girmeleri için uyardı. ›Almanya mihraba çıkıyor! Vatan için savaşırken, kutsal bir şeyler için, tanrı için savaşmış oluyoruz.‹ (Schirach, 26 Mayıs 1935)." (128) Okul müdürü olan biten herşeyi çok iyi takip ediyor olmalı ki, Schirach'ın bu sözleri duyulduktan bir gün sonra konuşmasında ondan alıntı yapıyordu.

Hitler Gençliği'ne üye olmamanın ne anlama geldiği ve gençlerin bu şekilde diğerlerinden ayrılmalarının onlar üzerinde nasıl şiddetli bir etki bırakmış olduğu hiçbir resmi belgede yeralmamasına rağmen, bu konudaki bazı bilgilere kişisel anlatılardan ulaşıyoruz. Örneğin eski bir Holbein öğrencisi olan Bay Wiedecke'nin anılarında, ayrımcılığın ne boyutta olduğu şekle bürünüyor:

> „1936/37 yıllarında Holbeinschule'deydim. 10 yaşındaydım. On yaşında bir çocuğun politik olarak birşeylerin farkında olabileceğini düşünmüyorum. Ancak tolerans ve anlayışa dayanan bir ortamda mı, yoksa kışkırtıcı bir düşmanlığın ortasında mı yaşadığını biraz olsun anlayabilir. Az önce verdiğimiz örnekte olduğu gibi. Müzik öğretmeni olarak dersimize Müdür Striedinger giriyordu. Derste söylemek zorunda olduğumuz bir şarkıda, hâlâ çok iyi hatırlıyorum, şöyle bir yer vardı: ›Muhallebi çocuğu düşüp ölüyor!‹ *(Alm. „Der Weichling fällt!")* Ve bu şarkı her söylendiğinde Vogel isminde diğer bir öğrenciyle birlikte ayağa kalkmak ve Müdür Striedinger'in şu sözlerini duymak zorundaydım: ›Bu ikisine iyi bakın, işte bunlar, şarkıda sözü geçen ve hep ölüp giden muhallebi çocukları. Düşecekler ve düşmeliler.‹ Sonra da bir yaygara kopuyordu. 36 kişiye karşı 3 kişiydik. Yaygara ve yuhalamalar sürekli tekrarlanıyordu. Şarkı çok sık söyleniyordu ve olaylar tam da burada, şarkının bu kadar sık söylenmesinde düğümleniyordu. Sizin de belirttiğiniz gibi, elde edilen başarı, kışkırtılmış, öfkeden gözü dönmüş öğrenciler oluyordu. Çocuk yaşta oldukları için onları bu konuda suçlamak pek mümkün değil, yine de bu genel havadan etkilenmişler ve bizi ikna edene kadar dövme emri almışlardı – okulda HJ üyesi olmayan sadece ikimizdik. Müdür Striedinger, son kalanları

da HJ'ye (o zaman henüz ›gönüllüydü‹) üye olmaya zorlamak ve kusursuz bir Nazi okulu yaratmayı tutkunluk derecesinde istiyordu. 1936/37 yıllarıydı, oldukça erken bir dönem. Buna rağmen yakalanacak olursak hemen her dersten sonra dayak yer duruma gelmiştik bile. Bazı iyiniyetli öğretmenlerimiz bizi bu yüzden okul bitişinden beş dakika önce bırakıyorlardı. Hemen tuvalete, oradan da doğrudan eve gidiyorduk. Vogelweidstrasse'de oturuyordum ve sırf bu dayaklardan kurtulmak için iki saatlik yolu göze alıp, yolumu değiştirerek Sachsenhausen Tepesi'nin üzerinden eve gidiyordum." (129)

Bütün bunlar görünüşte öyle „normal"di ki, öğrencilerin sınıf arkadaşları bugün artık bu olayların hiçbirini hatırlamıyorlar. Eğer o zaman haksızlık yapıldığı düşüncesi öğrencilerin kafasında oluştuysa bile, kimse sınıf arkadaşlarını korumaya cesaret edememiş olmalı. Belki de o günlerde yaşananlar karşısında duyulan utanç, bugün „dönem tanığı" olarak sadece Nazi rejiminin kurbanlarının yaşananları hatırlamasına neden oluyor. Ancak yukarıda alıntı yapılan anlatıdan, müziğin ve müzik dersinin çok önemli bir rol oynadığı, birlik beraberlik ve – Naziler'in müzik eğitiminde temel bir kavram olan – „serüven" *(Alm. Erlebnis)* duygusu yaratmayı başardığı, tek tek bireylere ayrımcılık uygulamak ve onları küçümseyip aşağılamak için kullanıldığı da anlaşılıyor. Ayrıca önem taşıyan başka bir konu daha var. Okul çıkışında sürekli hale gelmiş dayaklar, kimsenin dile getirmediği ancak herkesin bildiği bir sır olmalı ki, Wiedecke'nin bazı öğretmenleri bu iki öğrenciyi dersten erken bırakıyorlarmış.

Bay Wiedecke, Hessischer Rundfunk'la [hr: Merkezi Frankfurt'ta olan Hessen eyalet radyosu – Ç.N.] yaptığı bir röportajda, okul gerçekliğinin başka bir boyutuna, HJ ve BDM üyesi olmayanlara zorla her Cumartesi saat birde Nazi ideolojisi üzerine verilen ek derslere (130) dikkat çekiyor:

„Söylemek isterim ki, – belki biraz kaba bir ifade olacak ama – bu dersler tekme tokattan ibaretti. Her hafta bir kere, cumartesileri öğleden

> sonra […]. Hatırladığım kadarıyla dördüncü saatten itibaren diğerleri […] Genç Halk [*Alm. Jungvolk.* Hitler Gençliği'nin 10–14 yaş arası gençlere hitap eden alt örgütlenmesi. – Ç.N.] toplantısına gidiyorlardı, sonra kalan öğrencilerle birlikte bu sözde milli politika üzerine ek dersi bitirmek zorunda bırakılıyorduk. Frankfurt'taki başka okullardan da öğrenciler geliyordu, onlar da Hitler Gençliği'ne üye değildiler ve burada, elbette kendine özgü politik biçimi ve içeriği olan, bir çeşit tarih dersi görüyorlardı. Bize birşeyler söyleniyor ve tekrar etmemiz isteniyordu. Eğer kelimesi kelimesine tekrarlayamayacak olursak ya da […] Führer'in ne zaman doğduğu, hangi harika şeyleri gerçekleştirdiği gibi soruların yanıtını hemen bilemezsek, […] dayak yiyorduk." (131)

Ders Dışı Faaliyetler

10 Mayıs 1933 tarihli dahili bir yazıda şu tespit yeralıyordu: „Devlet eğitim dairesi […] öğretmen ve öğrenci kütüphanelerinden kültür düşmanı ve marksist kitapların temizlenmesini emreder." (132) Bu emir ilk aşamada, 10 Mayıs 1933 tarihindeki kitap yakılmasına paralel olarak, „Alman olmayan" bütün kitapların yokedilmesiyle sonuçlandı. (133) İkinci aşamada, Erika Mann tarafından sözü edilen küçük broşürler, 1938'de okul kitapları daha yazılma aşamasında olduğundan, onların yerine bir çeşit yönlendirici el kitabı olarak basıldı ve dağıtıldı.

Filmler de, kitleleri etkilemek için kullanılan ve gözardı edilemeyecek kadar önemli başka bir propaganda aracını oluşturuyordu. Bu filmlerin okullarda katılım zorunluluğu olan gösterimler sonucu indoktrinasyon amacıyla kullanılmış olması şaşırtıcı değil. Bu zorunlu filmler her okulda gösterilmeliydi, bunun için gereken alet edevat tüzük gereğince yalnızca bu amaç için sağlanmıştı. Film, o zamanlar çok yeni ve etkileyici bir olguydu. Goebbels medyanın, propaganda amaçlarını gerçekleştirmek için nasıl bir rol oynayabileceğini çok kısa bir süre sonra keşfetti. Holbeinschule'de gösterilen filmlerin listesi, tam olmamasına rağmen (çünkü bazı filmler yalnızca „zorunlu film" olarak

kaydedilmişti) içerik olarak yine de ipucu veriyor: „Doğu Prusya çağırıyor“ (1934) „Ekini alıyoruz“ (1935), „Hainler“ (1937), „Bulutların Fatihi“ (1937), „Tannenberg“ (1938) [Birinci Dünya Savaşı’nda Alman ve Rus orduları arasında, Almanya’nın kazandığı kanlı bir meydan savaşı. – Ç.N.], „Operasyon Michael“ (1938) [Alman ordusunun Birinci Dünya Savaşı’nda Batı cephesinde gerçekleştirdiği son büyük saldırıya verilen isim. – Ç.N.], „Alman Kolonileri“ ve „Polonya’nın İşgali“ (1940). [*Alm. Feldzug in Polen.* Hitler’in Eylül 1939’da Polonya’yı işgali ile İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasından bir sene sonra bu işgali anlatan ve Goebbels’in propaganda bakanlığında yüksek dereceli bir memur tarafından çekilen propaganda belgeseli. – Ç.N.] (134)

Savaş hazırlıkları daha 1935 yılında okul yaşamında da göze çarpmaya başlamıştı. Holbeinschule’nin bu döneme ilişkin dosyalarında Mart 1935’te alınmış bir notta sınıfların sivil savunma sergisini ziyaret ettikleri yazıyor. 1936 yazında okulda iki kere sivil savunma tatbikatı yapılmış. 15 Haziran 1938’den „Derste sivil savunma üzerine öğrendiklerimizi tekrarladık. Teorik talimatları alarm tatbiki, gaz maskesiyle alıştırma ve yangın söndürme gibi pratik çalışmalarla destekliyoruz.“ şeklinde bir not var. (135) 1939 yılında durum ciddileşiyor: Eylül ayında Holbeinschule’nin bodrum katında bir sığınak inşa ediliyor. Mayıs 1940’tan itibaren, okul güncelerinden de anlaşıldığı üzere, gece ve gündüz nöbetleri tutuluyor.

1 Eylül 1939’da savaşın başlamasıyla birlikte işyerlerinde gittikçe artan oranda savaş esirleri ve – Frankfurt’ta çoğunlukla Polonya ve Fransa’dan getirilen – zorunlu işçiler *(Alm. Zwangsarbeiter)* çalıştırılmaya başlandı. Bu kişilerle – gizlice bir dilim ekmek vermek ya da arkadaş olmak bir yana – herhangi bir diyaloğa geçmek kesinlikle yasaktı. Sadece bu konuyla ilgili „Almanlar savaş

esirlerine nasıl davranmalı“ başlığını taşıyan bir broşür bile yayınlandı. 18 Eylül 1940’ta Holbeinschule’nin müdürü bu broşürün „bütün sınıflarda tartışılması“ gerektiğini bildirdi. (136) 12 Haziran 1941’de „özel bir olay“ vesilesiyle, büyük ihtimalle bir öğrenci kurallara aykırı davrandığından ötürü, tekrar „çalışma kamplarının yakınlarında Alman olmayan işçilerle ve savaş esirleriyle karşılaşıldığında uygun davranış sergilenmesi“ konusunda uyarı yapıldı. (137)

15 Mayıs 1942’de şu not düşülmüş: „Yabancılarla ilişkilerde hangi kurallara dikkat edilmesi gerektiğiyle ilgili bir bilgilendirme kağıdı dağıtıldı.“ (138) Okul dosyasında bir de müttefik uçaklarından halkın bilgilendirilmesi için el ilanları atıldığı not edilmiş. 17 Nisan 1943’te dördüncü sınıflara bu şekilde „uçaklardan atılmış el ilanları“ toplatılmış. Görülüyor ki, okul müdürü, el ilanlarının halkın daha geniş kesimlerine ulaşmasını engellemek için, öğrencilerin el ilanlarını toplarken bunları okuyabilecekleri ihtimalini göze almış.

N.S.D.A.P. Kassel, den 13. 10. 1942
Kreisleitung Kassel
Amt für Erzieher.

Vertraulich!

An alle
Ortsgruppenleiter!

Nachstehendes Rundschreiben und die von dem Kreisgeschäftsführer Pg. Z i n h o l d, zusammengestellten Unterlagen für die Aufklärungsaktion »Kriegsgefangene und fremdvölkische Arbeiter« bitte ich sofort den Schulobleuten – in den Landortsgruppen den Schulleitern – zuzustellen.

Heil Hitler!

Kreisamtsleiter

N.S.D.A.P. Kassel, den 13. 10. 1942
Kreisleitung Kassel
Amt für Erzieher.

An die
Schulobleute der Stadt und des Landkreises Kassel!

In meinem Rundschreiben vom 17. 9. 1942 hatte ich Sie aufgefordert, in Verbindung mit den Schulleitern sich dafür einzusetzen, daß die Schüler Ihrer Schule über ein taktvolles Verhalten gegenüber Kriegsgefangenen und fremdvölkischen Arbeitern unterwiesen würden.

Ich bin heute in der Lage, Ihnen die in genanntem Rundschreiben in Aussicht gestellten Unterlagen für die Aufklärungsaktion zustellen zu können.

Aus diesen wenigen, aber stichhaltigen Beispielen ist zu ersehen, wie notwendig es ist, daß mancher deutsche Mensch auf ein dem deutschen Ansehen nicht abträgliches Verhalten gegenüber den Fremdvölkischen hingewiesen werden muß. Schon die Tatsache, Angehöriger der großen deutschen Nation zu sein, müßte jeden Deutschen verpflichten, sich Ausländern gegenüber richtig zu benehmen und es unter keinen Umständen zu dulden, daß sich ein Volksgenosse würdelos verhält.

Es ist selbstverständlich, daß auch die Erzieherschaft bei diesem Kampf um die Festigung des deutschen Ansehens mitzuwirken hat. Jedem Erzieher sind die großen Gefahren bekannt, die der Jugend aus dem Zusammenleben mit den Fremdvölkischen erwachsen. Es ist deshalb die Pflicht jedes Jugendführers, die von ihm betreuten Jugendlichen aufzuklären und sie zu Nationalstolz und Ehrbewußtsein zu erziehen.

Über die Art der Durchführung dieser Aufklärungsaktion bitte ich Sie, sich mit Ihrem Schulleiter in Verbindung zu setzen und mir über Ihre Arbeit bis zum 10. 11. 1942 kurz zu berichten.

Resim 5: Yabancılarla ilişkileri düzenleyen mektup ve bildirilerden örnekler. (Kassel Şehir Arşivi)

Okul Müdürlerinin Dersler Hakkındaki Raporları

Derslerde gündelik olarak yaşananları eksiksiz birleştirip aktarabilmek çok güç. Okulda yazılan kompozisyonlar (özellikle son sınıf öğrencilerinin yazdıkları) ve okul defterlerinin analizi de, o dönemin öğrencilerinin tekrar tekrar anlattıkları, sözlü ve fiziksel, yazıya geçirilmemiş saldırılardan, alaycı yorumlardan oluşan genel ortamı anlatmakta yetersiz kalıyor. Ancak yazılı öğrenci ödevleri derslerdeki ideolojik yönlendirmenin boyutunu açık bir şekilde belgeliyor ve propagandanın, kendilerinden ne istendiğini bilen öğrencilerin beyninde nasıl yeretmiş olduğunu gösteriyor. Bu konuda bilgi sağlayan başka bir yazılı kaynak da devlet dairelerinin yıllık revizyon raporları.

Bu belgelerin avantajı, dönemin öğretmenlerinden farklı derslerde ne beklendiğini belirgin şekilde ortaya koymalarında yatıyor. Öğretmenler kontrol edildikleri derslerde elbette özellikle „sıkı bir ders programı“ uyguluyorlardı. Ancak revizyon raporlarının gösterdiği gibi, hazır bulunan okul müdürü ya da öğretmen tarafından daha önce işlenmiş olan konular belli başlı, amaçlı sorular sorularak tekrarlanıyordu. Bu „istisnai derslere“ dayanarak genel sonuçlara ulaşmak yine de mümkün. Özellikle ilginç olan, bütün tektipleştirme çabalarına rağmen yine de bazı öğretmenlerin, özellikle coğrafya, matematik ya da fizik gibi bölümlerde, ideolojik boyutu olmayan konulara yöneldikleri, ancak gereken şekilde hemen uyarı aldıkları gözlemleniyor. Okul müdürü Müller 18 Şubat 1935 tarihinde „Doğa ve kalıtımsal sağlık kuramı: Bölüm hocası Bayan Bleher“ hakkında şunları yazıyor: „Öğrenciler kısırlaştırma, hücrenin yapısı ve bölünmesi ve Alman ırkı hakkında oldukça iyi bilgi sahibi.“ (139)

Bu rapor, aynı zamanda kullanılan tipik ders metotlarını da yansıtıyor: Bilimsel olarak incelenmesi gereken konular, örneğin

hücre bölünmesi, bilimsellikle uzaktan yakından ilgisi olmayan „Alman ırkı“ gibi teorilerle yanyana ele alınıyordu. Böylece yaratılan ortam, öğrencilerin absürd „ırk“ teorisini eleştirel bakıştan uzak ve bilimselliğine inanarak kabul etmelerine neden oldu. Okul müdürünün sınıfa sorduğu bilinçli „Bakalım anlamış mıyız?“ sorularıyla, aynı zamanda öğretmenin de, bunu isteyecek olsa bile, kontrolcüler için „ilkelere sadık göstermelik bir ders“ kurgulaması ve eğitim yılının kalan zamanlarında konudan hiç bahsetmemesi olasılığı da ortadan kaldırılmış oluyordu. Bu kontrol mekanizması, kendini 5 Ocak 1938 tarihli ikinci bir raporda kendini gösteriyor: „Biyoloji bölümü. Tekrar: Yahudi sorunu. Bu konu iyi ve uygun bir şekilde işlenmiş. Sınıf bu konu hakkında bilgi sahibi. Aşırı yahudileşme ve bu yabancılaşmadan içsel kurtuluş konusundaki sorularım oldukça iyi yanıtlandı. Sindirim ve solunum sistemi konusunun tekrarı da memnun ediciydi […].“ (140)

„Aşırı yabancılaşma“ kavramı ayrı bir önem taşıyordu ve bugün başka bir arka planda yeniden Alman milliyetçilerinin „yabancılar dışarı“ politikası için kullanılıyor. Bu kavramla telkin edilmek istenen düşünce biçimi şöyle özetlenebilir:

1. Yahudiler ve Yahudi çocuklar yabancıdırlar. 1933 yılından önceki okul yaşamı gözönüne alındığında bunun ne kadar gerçeklikten uzak olduğu ortaya çıkıyor: Çocuklar birbirlerini tanıyor, birbirlerini ziyarete gidiyor ve arkadaşlıklar kuruyorlardı. Ancak birileri tarafından birdenbire „yabancı“ ilan edildiler. Neden? Sözde „sinsi bir şekilde“ biyolojik temellerini o zamana dek saklamışlardı: „Kan“larını!

2. „Aşırı yabancılaşma“ kavramı ile verilmek istenen mesajlardan biri de, çok fazla yabancı bulunmasıydı. Bu şekilde, sanki tek amaç sadece bu „aşırı“ kısmı yoketmek, „normal“ koşullara, yani bahsedilen „yüzde 1,5“e dönüş sağlamakmış izlenimi yaratılıyordu.

Ancak bu „yüzde 1,5“ çoktan toplumun bütünü için „aşırı yabancılaşma“ olarak tanımlanmıştı bile. Bu „yüzde 1,5“ bile onlar için „aşırı“ydı.

„İçsel kurtuluş“ kavramı ile bir sonraki adım atılıyor ve bu „yüzde 1,5“in kalan yüzde 98,5’in özgürlüğünü yokettiği ve bu nedenle de „içsel kurtuluş“ süreciyle bu durumun değiştirilmesi gerektiği iddiası telkin ediliyordu. Bu akla sığmaz düşünme tarzının saçmalığı yüzünden hiçbir etkisinin olmadığını düşünmek yanlış olur. Eleştirel bakışın en baştan itibaren arzu edilir bir şey olmaması bir yana, daha Weimar Cumhuriyeti’nin eğitim sisteminde bile bu öncelikli bir eğitim hedefi değildi.

12 Nisan 1938 tarihli bir belge, kız öğrencilere özel indoktrinasyonu gözler önüne seriyor:

> „Sınıfta, bir yıl boyunca Almanca dersinde işlenen konuların tekrarı yapılıyor: Alman halkı, kan ve toprak aracılığıyla birbirine bağlanmış. Alman kadını sağlıklı ve güçlü halkın koruyucusu, saf ırk kültürünün taşıyıcısı. Bu sene öğrenciler tarafından yazılanlar bunu kanıtlıyor. Sınıf olgun, aydınlanmış bir verim sergiliyor. Kürsüde serbest, ruhsal olarak canlı, ifadede hünerli ve değerler açısından güvenilir, her türlü gevezelik ve dedikodudan uzak. Yazılı ödevler de biçim ve içerik olarak oldukça yüksek seviyede. Nasyonalsosyalist dünya görüşüne, açık ve bilinçli bir şekilde kendini adamış bir sınıf bu.“ (141)

Kadının – elbette ki Alman kadınının – rolü „saf ırkın koruyucusu“ „kana ve toprağa bağlı“ şeklinde tanımlanıyor. Bu sözlerden sonra okul müdürlerinin ve öğretmenlerin 9 Kasım ve sonrasında yaşananlarda suçsuz olduğunu iddia edebilecek biri gerçekten var mı? „Nasyonalsosyalist dünya görüşüne, açık ve bilinçli bir şekilde kendini adamış bir sınıf bu.“ Durum mutlaka buydu. Ve işte bu ruhla yetiştirilen ve 1945 sonrasında bu durumla ciddi ve kapsamlı olarak hiç hesaplaşmamış bütün bir neslin sorunu burada yatıyor. Almanca dersi hakkında yazılmış bir raporda, derste yapılan bir

diktada Hitler'in „Kavgam" kitabından neredeyse birebir bir alıntı yapıldığını görüyoruz:

> „Bugün dünyanın tekmeleri altında, peşkeş çekilmiş, kırık ve dağılmış şekilde yatan Alman halkının, halkımızın, kendine güvenin getirdiği telkin edici güce ihtiyacı var. Bu kendine güven gençlere ancak çocukluk yıllarından itibaren, genç halk yoldaşlarına dönüşme yolunda aşılanabilir. Bütün eğitim ve öğretim, genci diğerlerinden her koşulda üstün olduğuna ikna etmek üzerine kurulmalıdır. Gençlik, kendi bedensel güç ve hünerleri aracılığıyla halkının yenilmezliğine olan inancı yeniden kazanmalıdır." (142)

Bu „dikta"da [dikta: dikte edilmiş metin – Ç.N.] çok önemli bir mekanizmaya parmak basılıyor. Bahsedilen kendine güven, kişisel verime dayanan bir güven değildir; tam tersine burada yapılması istenen, öğrencileri daha çocuk yaşta „aşılamak" ve biçimlendirmektir. „Diğerlerinden her koşulda üstün olmak" ifadesinde Nazi ideologlarının başka bir taktiğini de görebiliyoruz: kendi halkını pohpohla. İyi, güçlü ve diğerlerinden üstün – hem de doğuştan beri. En başından itibaren diğerlerinden – Fransızlardan, İngilizlerden, ama herşeyden önce „Yahudi ve çingeneler"den – üstün olmak. Nazi propagandasında ve okullarda yıllarca aşılanan şeylerden biri işte buydu.

Nasyonalsosyalist bir okul yönetiminin din dersiyle sorun yaşaması, bu bakış açısının bir sonucuydu sadece – Eski Ahit ne de olsa „Yahudi"ydi. Din dersi hakkında yazılan bir raporda bunu açıkça görebiliyoruz:

> „Pauli'nin imana gelişi tekrarlandı. Yeni olan: Paulus'un nasıl misyoner olduğu. Paulus'un Hristiyan öğretisindeki şüpheli yeri hissedilir şekilde dile geldi. Paulus Hristiyanlığı Yahudi dininin bir dalına indirgedi ve onu Yahudiliğin özüyle besledi. Harita yine yoktu. Haftanın son din dersi toplantı ve tören olmadan sona erdi. Şarkı, deyiş ya da dua, fırsatı yakalandığında mutlaka bu dersin içeriğine sokulmalı." (143)

Burada kullanılan ve müdürün ifadesiyle her türlü toplumsal olguyu çiftçi mantığıyla açıklayan ırkçı biyolojizmin [Biyolojizm: Her türlü toplumsal olgunun biyolojik terimlerle açıklanması – Ç.N.] terminolojisidir. Ancak bugün kulağa neredeyse bir fıkra gibi gelen, dini bir sorunun ele alınış tarzını bir kenara bırakırsak, „Paulus'un kendisi bile Yahudi etkisinden bağımsız değildiyse, Yahudiliğin özünün ne kadar tehlikeli ve sinsi olduğu hissedilmiyor mu?" şeklindeki tehditkar alt metnin görmezden gelinmemesi gerekiyor.

Dokument 5 vom 5. Januar 1938

Fach Biologie:
"Jüdische Überfremdung"

B e r i c h t

über einen Besuch an der Holbein-Mittelschule am 18.11. und 1.12. 1937.

Klasse I K., Mittelschullehrer Emil Dietrich.
Biologie:

Wiederholung: Die Judenfrage. Das Gebiet ist gut und treffend behandelt worden. Die Klasse weiss gut Bescheid und folgt meinen Fragen nach der jüdischen Ueberfremdung und den Möglichkeiten der inneren Befreiung davon mit gutem Verständnis. Eine Wiederholung des Stoffwechsels und der Atmung fällt zufriedenstellend aus, zeigt aber die Notwendigkeit, stets die Grundvorgänge klarzulegen und zu halten. Die Klasse muss ein Heft mit Zeichnungen anlegen.

S c h u l a m t
-7/0.-

Frankfurt/M., den - 5. Jan. 1938

Durchschlag erhält:
die Holbein-Mittelschule

zur Mitkts.

Im Auftrage

Resim 6: Biyoloji dersi hakkında revizyon raporu (Frankfurt Şehir Tarihi Enstitüsü)

Belgelenmiş Sorunlar

Holbeinschule'nin arşivindeki bazı öğrenci ve öğretmenler arasındaki sorunlardan bahseden raporlar da aydınlatıcı belgeler niteliğinde. Nazi döneminde yaygın olduğu üzere, bu çeşit sorunlar hakkında olayın muhatabı olanların duruşlarına çok nadir yer veriliyor ya da bundan hiç bahsedilmiyordu. Bu nedenle de, olayların tam olarak nasıl yaşandığını anlamak güç. Gerçeğe yaklaşabilmek için tarihi belgelerin bilinçli ve kararlı bir şekilde „bir daha ve eleştirel gözle okunması" gerekiyor. Aşağıda aktaracağımız, belgelerle kanıtlanabilir iki ayrı olay, Nazi dönemindeki okulların baskıcı ortamına dair bilgi edinmemizi sağlıyor.

İlk önce Holbeinschule öğrencisi olan Günther Schilling'in yaşadıklarıyla başlayalım. Annesi Yahudi olan Schilling'in babası ayrılma talebinde bulunduktan sonra sosyal yardım dairesi devreye girmiş ve 14 Ocak 1938'de Holbeinschule'ye şu mektubu yazmış: „Cepheden dönüşünde baba, kendi ifadesine göre, duygusal bir kafa karışıklığı nedeniyle 19 Haziran 99 doğumlu Yahudi Grete Gutmann'la evlenmiş. Bu evlilikten Günther doğmuş. Yarı ari ırka [*Alm. halbarisch.* Ebeveynlerinden biri Alman biri Yahudi olanlar için Naziler'in kullandığı tanımlama – Ç.N.] mensup olan bu gencin Hitler Gençliği'ne üyeliği mümkün değildir. Kaderinin trajedisini çok güçlü şekilde hissediyor olsa da […]" (144) Günther Schilling 1992 yılında, olayları onun gözünden anlatmasını rica eden bir mektup eline ulaşamadan, ABD'de öldü. Yine ABD'de yaşayan karısının Holbeinschule'yi ziyaretinde anlattığına göre, [babasından ötürü – Ç.N.] evangelist olarak vaftiz edilen Günther, sosyal yardım dairesinin bu mektubundan kısa bir süre sonra Holbeinschule'den çıkarılmış. Babasının, Yahudi karısından ayrılmasına neden olan özel sorun ve durumlardan bağımsız olarak, devlet dairesinin mektubunda açıkça dile getirilen yargı şu: Birinci Dünya

Savaşı'nda başçavuş olan baba, bir „kafa karışıklığı" sonucu evlendiği „Yahudi kadın"dan ayrılmakla doğru olan tek şeyi yapmış. Bu „sosyal yardım" anlayışına göre, ortada bir çocuğun olduğu biyolojik gerçeğinin değiştirilmesi imkansızdı. Nazi jargonunda bu çocuk „birinci dereceden karma" ve „yarı ari"ydi. Hitler Gençliği'ne girmesi yasaktı. Ayrımcı uygulamalar sonucu arkadaşlarıyla da yabancılaşan Günther'in ABD'ye göç etmekten başka seçeneği kalmamıştı.

Başka bir olay da Holbeinschule'nin bir öğretmenini, karısı bir Yahudi dükkanından alışveriş ettiği için ispiyonlanan Bay Dathan'ı ilgilendiriyor: „Niederrad'dan bana ortaokul öğretmeni Dathan'ın karısının Schade & Füllgrabe'den alışveriş ettiği bildirildi." Olayın muhatabı olan kişilere söz hakkı verilmediği, tam tersine hemen okul müdürüne mektup yazıldığı ve bir erkeğin karısının davranışlarından sorumlu olduğunun ön koşul olarak kabul edildiği açıkça ortada. Bu mektubu takip eden „süreç"te, okul müdürü eğitim dairesine 1 Aralık 1935 tarihli mektubunda şu haberi iletiyor:

> „Bay Nathan, ›geri kafalı‹ ve mızmız biri olarak tanındığı için *okul müdürü tarafından öncelikli olarak* [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.] eğitim kampına gönderilmişti. Nasyonalsosyalist Öğretmenler Birliği'ne daha yeni, yaklaşık dört hafta önce girdi; *nasyonalsosyalist gazetelerden hiçbirini* [İtalik metnin orjinalinde – Y.N.] okumuyor; kendini de bölüm başkanının bu tip gizli takip ve araştırmaların izinsiz olduğunu açıklayan bir yazısına dayanarak savunuyor. Geçen Cumartesi hasta olduğunu bildirdi, söylediğine göre ›ishal‹. Tahminime göre, daha önceden kalp sorununu bahane ederek bölüm içi akşam toplantılarında sıkça yaptığı gibi, sadece kendini WHW *(Alm. Winterhilfswerk)* toplantısından kurtarmak için bu şekilde davrandı. Eğitim kampına katılması ne yazık ki onda hiçbir değişikliğe neden olmadı. Orada bencil ve paracı bakış açısıyla yalnızca birkaç kuruşun hesabını yaparak gülünç bir görüntü sergiledi. Bunun yanısıra üç kişilik ailesiyle – oğlu da kendisi gibi, doktor raporu destekli olarak Hitler Gençliği'ne üye bile değil – 130 Marklık güzel bir evde oturuyor. Belki de bu kendinden

> başka kimseyi düşünmeyen beyin, cüzdanına zarar verecek bir hava değişikliğine ihtiyacı var. Çünkü en zayıf yeri orası. Gelmeyeceğini bildiren yazısı bütün diğer öğretmenleri sevindirdi.“ (146)

Görünen o ki, Dathan sadece üzerindeki baskı yüzünden NSLB’ye girmişti. Belki de fanatik Nazi olan okul müdürü Striedinger, Dathan’ın sürekli tekrarlanan toplantılara katılmayı hiç istemediğini söylerken ilk defa doğru bir şey söylemiş oluyordu. Okuma alışkanlıklarının bile takip edilip „bildirildiği“ de dikkati çeken başka bir nokta. Bay Dathan’ın oğlunun Hitler Gençliği’ne üye olmadığının sözünün edilmesi resmi tamamlıyor. Zorla Nazi eğitim kampına gönderilmesi karşılığında para vermek istemediği için „gözünü para hırsı bürümüş“ biri olarak aşağılanmasının yanısıra, planlanan „hava değişikliğinin“ ilan edilmesinin akıllara durgunluk verecek arsızlıkta bir alaycılık örneği olduğu ortada.

Naziler yürürlüğe geçirecekleri zorlayıcı önlemler için en azından yazılı belgelerde mümkün olduğunca belirsiz ve silik ifadeler kullanıyorlardı. Bu nedenle „hava değişikliği“ ile neyin kastedildiğini bir kenara bırakalım ve gerçeklerden konuşalım: Dathan ilk aşamada zor yoluyla başka bir okula sürüldü. Ne var ki, öğretmen Dathan’a karşı yürütülen bu ihbar kampanyası, antisemitist eğitim hedeflerini beyinsizce ve koşulsuz bir şekilde uygulamayan öğretmenlerin de varlığını gösteriyor. Elbette bir Yahudi dükkanından alışveriş yapıyor olmak bilinçli bir politik direniş eylemi olarak değerlendirilemez, ama yine de Bay Dathan’ın hikayesi Naziler’in okullardaki düzenlemelerine karşı koymanın pekâla mümkün olduğunu kanıtlıyor.

„Herkes herkesi sürekli adam eder.“ Önde gelen bir Nazi pedagoğu olan Ernst Krieck’in bu sözü, bu sistemin nasıl işlediğini açıkça gösteriyor: Karşılıklı birbirlerini ihbar eden öğretmenler, öğrenciler, ebeveynler, kontrol memurları, Gestapo çalışanlarıyla, nasyonal-

sosyalist iktidarı kimsenin karşı koyamayacağı totaliter iktidara dönüştürme hedefi.

İKİNCİ BÖLÜM

„Okula giden yol her gün bir işkenceydi“

Dönemin Çifte Tanıklıkları

„Hitler Karanlığında Okul Yılları“ hakkındaki gerçeklere ilişkin tam bir tablo, ancak dönemin resmi belgelerinin, o zamanların öğrencilerinin tanıklık ve anılarıyla birlikte incelenmesiyle oluşturulabilir. Dönemin tanığı olarak genelde öne çıkanlar, Nazi döneminde Almanya'da yaşamış olup da, kendisi ırkçı ayrımcılığa uğramamış ya da sürgün edilmemiş kişiler olmuştur. Bu tanıkları görmezden gelmek olanaksız, onlarla karşılaşmak kaçınılmazdır. Onlar bütün yıldönümlerinde, tartışma programlarında, barlarda yanımızda oturmaktadırlar.[10] (147) Okul anılarını yazmaktan çok hoşlanan bu kişilerin yaşananlara bakış açısı, Nazi döneminin günlük yaşam gerçeğini olduğundan farklı yansıtmak ve yaşananları bastırmaktan ibarettir genellikle. (148) Bu yargının anlaşılması için birkaç örnek vermek yetecektir.

Spiegel dergisinin eski yayıncısı ve nüfuzlu bir kişi olan Rudolf Augstein, geçmişe dair şunları hatırlıyor: „Nazi iktidarına rağmen mutlu bir okul dönemi geçirdim. Bu zamana ait utanacağım çok az sey var.“ (149) Yaşam öyküsünü, „utanacağı birşeyler olsa bile çok az“ şeklinde dilek-şart kipinde aktaran Rudolf Augstein tarihi çarpıtıyor. FAZ *(Alm. Frankfurter Allgemeine Zeitung)* gazetesinin yayıncısı Joachim Fest de bu eğilimdeki kişilerden. Okul dönemi ile ilgili yazdığı bir makaleye „Neşeli Yıllar“ *(Alm. Glückliche Jahre)* başlığını koyması tesadüf olmasa gerek: „İnsanın hafızası belki de onu yanıltıp bazı şeyleri olduğundan güzel gösterebilir. Ancak Nazi Almanyası'ndaki okul yıllarımı hatırlarken pek de hoşnutsuz

değilim.“ (150) Fest, bu satırları yazarken, Hitler’in gençleri tüm yaşamlarını etkileyecek biçimde yönlendirmekten bahsettiği konuşmalarından birindeki şu cümleyi hatırlamadan edemiyor: „Ve onlar böyle mutludurlar.“

Yine her açıdan ürkütücü bir görüşü de, Helmut Schmidt’in „Apolitik Bir Gençliğe Politik Bir Bakış“ isimli kitabı temsil ediyor: „Böylelikle, öğretmen kadrosunun sürekli değişimine ve 1933’ten itibaren sürekli hale gelen askeri seremonilere [Yazar burada *Alm. Flaggenparade* kelimesini kullanıyor. Flaggenparade, askeri törenlerde bayrağın göndere çekilmesi ve tören bitiminde aşağıya indirilmesi anlamına gelir. – Ç.N.] rağmen, 1933–1937 yılları arasında Lichtwarkschule’deki sınıfımız üzerinde belirgin bir nasyonal-sosyalist etki yahut zorlama yoktu.“ (151) Schmidt, bayrak töreninin içeriği ve parolaları konusunda tek kelime etmezken, Yahudi öğrencilere bakış açısı ve gözlemlerinde, tipik bir ilgisizlik ve yüzeysellik sergiliyor:

> „Bizim sınıfımızda başından itibaren hiç Yahudi öğrenci yoktu. 1933’e kadar Yahudi bir öğretmen tarafından eğitilen yan sınıfta ise, 30’un üstünde öğrencinin neredeyse yarısı Yahudiydi. […] Hellmuth Gerson’un da bahsettiği üzere, bu öğrencilerin 1933–34 yılları arasında ›kayıtları silindi‹. Gerçekte çoğu, büyük olasılıkla aileleri ile birlikte göç etmişlerdi. 1935 yılının Paskalyası’nda ortaokula geçilip sınıflar birleştirildiğinde hiçbiri aramızda değildi. Aynı zamanda genel öğrenci sayısında büyük bir düşüş olduğundan dolayı, Yahudi öğrencilerin sayısının düşmesi o dönem çok göze batmadı. Yahudiler’in yaşadığı dramın sınıfımda gündem olduğunu da hatırlamıyorum. Bazı Yahudi öğrencilerin aileleriyle İngiltere’ye gittiklerini, kimilerinin de Macaristan, Romanya, Fransa ya da Amerika Birleşik Devletleri’ne göç ettiklerini sonradan duyduk.“ (152)

„Yahudi öğrenci sayısının düşmesi göze batmadı“ – Bu, hiçbir şey bilmek istemeyen ve bu nedenle gerçekten de hiçbir şeyi tam olarak bilemeyen bir kişinin bakış açısıdır. Bahsedilen dönemde

okulundaki Yahudi öğrencilere ne olduğu, bir genci ilgilendirmeyebilir. En azından Helmut Schmidt buna inanıyor olsa gerek.[11] (153) Ralph Giordano'nun tespiti, bu neslin temel özelliklerinden birinin „Nazi kurbanlarının dünyasıyla duygusal açıdan tümden ilişkisizlikleri" olduğu yönünde. (154) Helmut Schmidt'in adı geçen kitabının yayıncısı Wolf J. Siedler, giriş kısmına yazdığı yazıda peşinen, buna benzer anıların Nazi Almanyası'nın şekillendirdiği, savaşla büyüyen bütün bir nesil için temsil edici nitelikte olduğunu açıklıyor. (155) Ve bu ne yazık ki doğru.

Yahudi Öğrencilerin Anlatıları

Hitler Gençliği üyelerinin „mutlu okul yılları" hakkındaki güzel anılarının gerçekle bağdaşmadığı, sadece birkaç okulun döneme ait belgelerinin incelenmesiyle bile ortaya çıkmaktadır. Hitler karanlığında okul yıllarının insanlık dışı boyutu, herşeyden önce, Nazi teröründen doğrudan etkilenen Yahudi öğrencilerin anlattıklarından anlaşılmaktadır. Anlatılan acı ve sefalet, yukarıda bahsettiğimiz „dönem tanıklarının" anılarının tam tersi bir görüntü ortaya çıkarmakta ve böylece bu kişilerin gerçeği yanlış aktaran ve tarihi çarpıtan yönünün daha iyi anlaşılmasına olanak vermektedir. Nazi dönemi okullarının analizi için, gerçeği gizlemek için hiçbir nedenleri bulunmadığından yola çıkılarak, dünyanın dört bir yanına dağılmış, sürülmüş Yahudi öğrencilerden daha güvenilir bir kaynak bulunmamaktadır. (156)

O dönemin Yahudi öğrencilerinden biri, kendisinden okul zamanını anlatan bir yazı istenmesi üzerine şu yanıtı vermişti: „[…]korkunç Nazi dönemini düşünmek ve hatırlamak istemiyorum, bunu yapamam da." (157) Kendisinden bilgi istenen başka bir kişi 1992 yılında İsrail'den şunları yazdı: „Sürgünler *(Alm. Deportation)*

sırasında bütün ailemi kaybettim ve bu karanlık günleri bilinçaltımın derinliklerinden tekrar su yüzüne çıkarmak istemem. […] Annemin ve babamın bir gaz odasında çıplak bir halde can çekiştiklerini gözümde her canlandırdığımda fenalaşıyorum.“ (158)

Prof. Dr. Herbert Levi’nin ifade ettiği gibi, Yahudi öğrencilerin aradan geçen elli yıldan uzun zamanda „yaşamlarının en kötü yıllarına dair“ pek çok şeyi „hafızalarından silmeleri“ anlaşılır bir durumdur. (159) Sorun, ayrıntılara ilişkin hafızanın körelmiş olması değil, aradan geçen elli yıla rağmen çekilen acının büyüklüğünün, onları bazı korkunç olayları bilinçli bir şekilde „bastırmaya“ itmesidir. Bu anlaşılabilir direnç gözönüne alındığında, anılarını kitap ve mektup şeklinde yazmaya hazır olanların ifadeleri daha da önem kazanmaktadır.

Bu kişilerin anılarını anlatmaya hazır olmalarındaki amaç, herşeyden önce gelecek nesilleri bilgilendirmek, uyarmak ve gözlerini açmaktır. Dachau toplama kampına sürülmüş olan Alex Messerer, „yaşamının bu bölümünü“ unutmak istediğini ve neredeyse tamamen unuttuğunu yazıyor İsrail’den: „Çünkü Frankfurt’u terkettiğimde kendime iyimser düşüncelere dayanan bir yaşam kurdum ve acı tecrübeleri yoksaydım. Ancak konu Rostock’ta ve diğer şehirlerde yaşananlarla birlikte [1992 yılında Almanya’nın Rostock şehrinde savaş sonrası dönemin en yoğun ırkçı saldırıları yaşandı. Binlerce kişinin yuhalamaları eşliğinde mültecilerin yaşadığı yerler ateşe verildi ve yağmalandı. – Ç.N.] yeniden gündeme gelmişken, şu an olduğum insanın, Almanya’daki eğitimimin ve geçmişimin de bir ürünü olduğunu düşünerek, tekrar huzursuz oluyorum. Bu olaylarda 30’lu yılların yankısını duyuyorum. O zaman da böyle başlamıştı herşey.“ (160)

Küçük Sempati Belirtileri

Anlatılarda olumlu ifadelere çok ender rastlanıyor. Çoğunlukla vurgulanan, tek bir insanın bile canayakın davranmadığı ve yardım elini uzatmadığı. Bazı mektuplardaysa, yaşanan korkunç olaylara karşın, Nazi sisteminin reddedildiği tek tük olaylardan ya da küçük sempati belirtilerinden bahsedildiğine rastlanıyor. Örneğin, o dönemde Frankfurt Sachsenhausen'daki bir lisenin (bugünkü Carl-Schulz-Schule) öğrencilerinden biri, ailesinin karşı çıkmasına rağmen 1 Nisan 1933 tarihinden sonra okulu terketme kararı almış: „Çünkü ›Kavgam‹ı okumuştum ve Hitler'in amaçlarını ciddiye alıyordum. Unterprima'ya [lisenin sekizinci sınıfı – Ç.N.] geçtiğim gün sınıfımdan bir temsilci grubu, ›sınıfı geçişimi‹ kutlamak için eve gelip beni aldı. Buna rağmen okulu terkettim." (161)

Bu olay 1933 yılının başında yaşanmıştı. 1935 yılına gelindiğinde ise, günlük yaşamdaki baskıların artmış olmasının yanısıra, alınan önlemler diğer öğrencilerde bazen kötü bir his uyandırmıyor değildi. Amerika Birleşik Devletleri'nden Walter J. Natt, Musterschule'nin o dönem öğrencilerinden biri olarak konuyla ilgili şunları yazıyor:

> „Naziler'in 30 Ocak 1933'te iktidara gelmelerinden sonra, o zamana dek hepsi arkadaşım olan öğrencilerin benimle konuşmaları yasaklandı. Sonraları hepsi Hitler Gençliği'ne katıldılar. Sınıfta tek arkadaşım olmadan bir anda yapayalnız kalmış olmak benim için çok zordu. O yaşlarda böyle şeylerin önemi büyüktü. Tıp okumayı kafama koymuş olduğum için, liseyi bu koşullar altında da olsa bitirmeye karar verdim. Sınıf arkadaşlarım gibi öğretmenimiz de bana karşı buz gibiydi. Herkes kibar davranıyor, ama kimse benimle konuşmuyordu. Hiçbir zaman bir küfür duymadım. 1935 yılında liseyi bitirdikten sonra üç sınıf arkadaşım evime ziyarete gelip bütün sınıf adına özür dilediler. Hepsi bana karşı çok iyiydi." (162)

Frankfurt'taki Lessing-Gymnasium'un o zamanki öğrencilerinden biri, Ocak 1933'ten itibaren genel havanın değişmeye başladığını

ve Alman öğrencilerin de Hitler Gençliği'nin organize ettiği saldırılara doğrudan yardım ettiğini anlatıyor:

> „Önceleri aramın iyi olduğu birkaç sınıf arkadaşım bir anda Hitler Gençliği üniformasıyla ortalarda görünmeye başladılar. Artık onların düşmanıydım. Diğerleri hâlâ arkadaş olduğumuzu vurguluyorlardı. Çoğunluk ise ortada bir yerde duruyor ve tarafsız kalmaya çalışıyordu. Ondan sonraki ay içlerinden birkaçı ›tarafsız düşmanlar‹ haline geldiler. Okul bahçesinde ve eve dönüş yolunda sıklıkla dalaşmalar oluyordu. Sınıfın en güçlülerinden olduğum için bana yöneltilen hakaretlerin karşılığında bedensel bir tepki vermekten hiç geri durmadım. Sanırım, dersleri en kötü olan öğrencilerin en saldırgan Naziler'e dönüşmesi bir tesadüf değildi. […] Erle Jung ve Müller kardeşler Nazi saldırılarına karşı kendimi korumama defalarca yardım ettiler. Lessing-Gymnasium'daki sınıf arkadaşlarımdan Barbara Lohmeyer, benimle hâlâ herkesin önünde konuşan tek kişiydi. Üstelik bu tavrı yüksek derecede memur olan babası için tehlike oluşturuyordu. Bu çığırından çıkmış dönemde bir Yahudi'yle konuşmak vatan hainliği olarak değerlendiriliyordu." (163)

Felix Adler, Wöhler-Gymnasium'daki durum üzerine şunları yazıyor: „Sadece bir tane lise öğretmeni diğerlerinden farklı davrandı. Bana güzel bir şey söylemek ya da canayakın bir tavırda bulunmak için, tehlikeli olmasına rağmen hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Yaşananları onaylamayan biri olduğu açıkça görülüyordu. Etrafta çok fazla ›Koyu Nazi‹ olmasına rağmen, bana kalırsa bunlara karşı bir direnişten sözetmek mümkün değildi." (164)

Holzhausenschule'nin eski öğrencilerinden Bayan Beck, sadece tek bir öğretmeninden insani yakınlık gördüğünü anlatıyor: „1 Nisan 1933 günü benimle birlikte diğer Yahudi öğrenciler okuldan gönderilirken öğretmenim Bayan Till ağlıyordu." (165) Buna benzer bir olayı da M. Hochschild Simon yaşamış. Yahudi çocukların okul yönetimi tarafından bir anda dersten atılmaları üzerine sınıf öğretmenleri olan Bayan Schnurre çok etkilenmiş: „Ertesi gün bizi büyük bir kaygı ve özel bir şefkatle karşıladı." (166)

Nazi rejimine karşı çıkan öğretmenlerle, acı çektirilen onca öğrencinin yaşadıklarına ve hissettiklerine ilişkin en sarsıcı belgelerden biri, lise öğretmeni Helene Hedde'nin aşağıdaki anlatısıdır. Hedde, Yahudi çocukların okul gezilerine katılmalarını yasaklayan genelgenin ayrımcı sonuçlarına dair şunları söylüyor:

> „[Bu öğrenciler – Ç.N.] gezilere gelemiyorlardı, gidilen yerde de bulunmaları yasaktı. Korkunç! Gezilere katılamamalarının nedenlerinden biri de, Yahudiler'in öğrenci misafirhanelerinde yemek yemelerinin ve konaklamalarının da yasak olmasıydı. Tanrım, hepsi daha çocuktu! Hâlâ hatırlarım, on iki yaşında bir kız çocuğunu teselli etmeye çalışırken – düşünün, oniki yaşında bir çocuk! – bana ne söyledi biliyor musunuz? Çok sakin bir şekilde yüzüme baktı ve dedi ki: ›Ah, bırakın bunları, sevgili bayan Hedde, beterin beteri var!‹"(167)

Ruth-İlan-Porath, gerçek adıyla Alice Marx, Holzhausenschule'deki bir olayı şu şekilde anlatıyor:

> „Sınıf öğretmenim Bay Klein'dı – 60 yaşlarında, yapılı, irice bir adam. Her zaman, biz Yahudi öğrencilere karşı da, çok dürüst ve doğru biriydi. Başka kaynaklardan çok güçlü bir şekilde duyumsadığımız nefreti ondan hiçbir zaman görmedik. Altı ya da sekiz Yahudi öğrenci olarak bir sabah apar topar okuldan atıldığımız sabah, listeyi öğretmenimiz değil okul müdürü okudu. Öğretmenimiz ağzını açmadan Nazi subayının ve müdürün yanında dikiliyor, düşünceli bir şekilde yere bakıyordu. Aynı günün akşamüstüsü, üzerinde siyah bir takım elbise ve elinde güneşli havaya rağmen taşıdığı bir şemsiyeyle (çocukluk anıları işte) evimize geldi ve aileme şunları söyledi: ›Kendimi bildim bileli sosyal demokratım. Bugün olan şey beni çok hiddetlendiriyor. Hemen oracıkta ben de istifa etmek isterdim, ancak bir ailem ve iki çocuğum var, iki sene sonra da çoktan hakettiğim emekliliğe kavuşacağım. Bunu riske atamadım. Bütün hiddetime rağmen düşündüklerimi orada yüksek sesle dile getiremediğim için beni bağışlayın. Böyle utanılacak bir davranışta bulunabileceğimi hayatta düşünemezdim.‹ Okuldan atılmak ve öğretmenimin bu ziyareti (o zaman sekiz yaşındaydım) bende öyle sarsıcı bir etki yaptı ki, bugüne dek unutamadım. Alman halkının sessiz çoğunluğu denilen demek buydu." (168)

Rejim karşıtı olduğu tahmin edilen öğretmenlere dair olumlu anılardan, Musterschule hakkındaki anlatısında Prof. Hans L. Trefousse de bahsediyor. Trefousse, Naziler tarafından „okuldan uzaklaştırılan“ okul müdürü Dr. Peter Müller'den bahsettikten sonra şöyle devam ediyor: „Resim öğretmeni Peter Schäfer-Simmer Naziler'e o kadar düşmanlık duyuyordu ki, – bir keresinde kendisine ›Heil Hitler‹ selamı veren öğrencilere ›İndirin ellerinizi‹ demişti – en sonunda kendi göç etmek zorunda kaldı. Ona Amerika'da yeniden rastladım.“ (170) Ernest Stock'un bir mektubunda bu insani trajedinin başka bir boyutu gözönüne çıkıyor: „ Emil Stelzer bir Philanthropin'de [Philanthropin: 1774 yılında Johann Bernhard Basedow tarafından Dessau'da açılan Philanthropinum'un eğitim felsefesini takiben Frankfurt'ta da kurulmuş olan eğitim kurumu. Philanthropi, eski Yunanca'daki insan ve dost kelimelerinden oluşur. – Ç.N.] beden eğitimi öğretmenliği yapıyordu. Kendisi Yahudi değildi, ancak bir Yahudi ile evliydi. Karısını yakalayıp götürdükleri zaman, onu terketmeyi reddetti ve büyük ihtimalle karısıyla birlikte gaz odasında zehirlenerek öldürüldü. Böyle bir insan için anıt dikmek isterdim.“ (171)

Nazi terörüne rağmen ya da onun yüzünden, bu terörden etkilenenlere yardım etmek için nasıl olanaklar olduğu, okul yaşamının dışındaki anılarda da ortaya çıkıyor. Ernst S. Valfer, bu konuda şunları yazıyor:

> „Frankfurt'taki herhangi bir direnişten haberim yok. Münih'teki ›Beyaz Güller‹e [*Alm. Weiße Rose.* 1942 yılının Haziran ayında Münih'te bir grup üniversite öğrencisi tarafından kurulan direniş örgütü. Aralarında günümüzde direnişin sembolleri olarak anıları yaşatılan Hans ve Sophie Scholl kardeşlerin de bulunduğu çok genç yaştaki örgüt liderleri 1943 yılında yakalandı ve „halk mahkemesi“nin *(Alm. Volksgerichtshof)* kararıyla kafaları giyotinle kesilerek vahşice idam edildiler. – Ç.N.] benzer bir direnişin olmadığı kesin. Elbette Frankfurt'ta da iyi insanlar vardı. Ben bunlardan sadece bir tanesini tanıdım. Wildenbruchstrasse

> 50 numarada otururdu ve 1991'de 80 yaşında öldü. Adı Joseph Stumpf'tu ve sonuna kadar aile dostumuz olarak kaldı. Bankadaki hesaplarımıza 1939–40 yıllarında el konulduğunda babamı, ona parasal yardımda bulunabilmek için bürosuna yardımcı olarak işe aldı. Böylelikle ailem parasızlıktan aç kalmaktan kurtuldu. 1941 yılında annem ve babam Auschwitz'e gönderildiklerinde, Stumpf oraya bile, artık onlardan yanıt gelmez oluncaya dek para göndermeye devam etti. 1945 yılında Stumpf, Auschwitz'e gönderdiği bu havalelerin makbuzlarını bana gösterdi." (172)

Ronnie Moser de, yardımcı olan insanların bulunduğuna örnek olarak, 15 yaşındayken yaşadığı şu olayı anlatıyor: „Özellikle gergin durumlarda Hristiyan bir aile dostumuz beni okula bırakıp alırdı. Helene Rempt adındaki bu bayan, savaş sırasında Nazi karşıtı yorum ve düşüncelerinden ötürü yakalanıp hapse mahkum edilmişti." (173) Ayrıca, Kasım 1938 Pogrom'unda Yahudiler'in eşyaları camlardan aşağıya fırlatılıp, sokaklarda kovalanarak dövülürken, Rose Beal'in annesini koruyan bir polisten de bahsediliyor: „Şansı varmış ki, ailece iyi tanıdığımız bir polis onu sokakta görmüş ve eve getirmişti. O zaman da iyi insanlara rastlanıyordu." (174)

Bütün bu anlatılanlar, aşağıda yer vereceğimiz, „Hitler Karanlığında Okul Yılları"nda yaşanılan Nazi terörü ile ilgili betimlemelerle çelişiyor. Ancak bu tip yaşanmışlıklar, saldırgan ve katil antisemitist atmosferi oluşturan ve destekleyenlerin suçunu hiçbir şekilde hafifletmiyor. Tam tersine, cani katillerin yaptıkları bir yana, hiçbir şey yokmuş gibi yaşamaya devam edenlerin ve böylelikle sistemin devamlılığını sağlayanların suçu daha da belirginleşiyor. Bırakın bilinçli bir direnişi, yumuşaklık, canayakınlık ya da küçük yardımlarla insani yönlerini kanıtlayan çok az kişi vardı. Anlamsız, ahlâksız, canice ve en basit insani değerleri altüst eden bir gerçeklik karşısında, sürgün edilen kişilerin anıları, hissedilir bir dayanışmaya duyulan özlem konusunda tanıklık ediyor.

Okul Arkadaşları

Stockholm'den Lisel Kahn okul dönemiyle ilgili 1979'da şunları anlatıyor:

> „Beni manevi olarak en çok etkileyen şeyler okulda yaşadıklarım oldu. İyi, yardımsever ve akıllı insanlar bir anda soğuk ve düşman duvarlara dönüştüler. Ruhsal ve ahlâksal değerlerine saygı duyduğumuz kişilikler, toplu histeriye kapılarak saçmalamaya başladılar ve birer korkak oluverdiler. Sınıf arkadaşlarım ve öğretmenlerimle ilgili yukarıda yazdıklarım kesinlikle abartılmış şikayetler değildi, bu söylediklerimde de bir abartı olduğunu sanmıyorum. Aklı selim sandığımız insanların böyle birdenbire değişmesi, o zaman olduğu gibi, şimdi de hâlâ anlamlandıramadığım birşey olarak kaldı." (175)

Yahudi öğrencilerin yaşamak zorunda kaldıkları, insanlara dair bu hayal kırıklığı, 50 yıl sonra bile bugün hâlâ etkisini sürdürüyor. Kimi zaman, yaşamlarının bir dönemini birlikte geçirdikleri bu insanlar için bahane ve özürler bulmaya çalışıyorlar. Irene Gottlieb şunları yazıyor: „Arkadaşlarımla bütün ilişkilerim okuldan atılmamla birlikte bıçakla kesilmiş gibi bitti. Bundan iki ya da üç sene öncesine kadar hiçbiriyle görüşmedim." (176) Martin H. Kingsley de buna benzer bir olayı hiç unutamıyor: „Lisenin son sınıfını atlama hakkını vermelerini hâlâ hatırlarım. Benimle birlikte son sınıftan muaf tutulan Edgar Feucht adında bir öğrenci vardı. Birlikte pek çok ek ders almıştık. Ancak iktidar değişikliğinden sonra bana karşı birden çok kötü davranmaya başladı, beni dövüyor ve diğerlerini bana karşı kışkırtıyordu." (177)

„[…] Pek çok arkadaşımız ya utançtan ya da düşmanlıktan bize sırtını döndü." diye yazıyor Lessing-Gymnasium'un o zamanki öğrencisi Lothar E. Nachman ve şöyle devam ediyor:

> „Çok kısa bir zaman içinde alt sınıflarda ›genç halk‹ (Jungvolk) üniformaları, üst sınıflarda da Hitler Gençliği üniformaları ortaya çıktı. Üniforma giyen gençler açıkça zorbaydılar ve Yahudi öğrencileri rahatsız etmek, onların yaşamlarını zorlaştırmak konusunda cesa-

retlendiriliyorlardı. Daha çok çalışkan öğrenciler hedef tahtası oluyordu. Futbol takımındaki Yahudi oyunculara sahada ya da soyunma odalarında çok kötü davranılıyor, eziyet ediliyordu. Sözlü ve bedensel dalaşmalar gündelik hale gelmişti. İçimizden birkaçının plan dışı bütün aktiviteleri bırakmaları istendiğinde, bütün Yahudi futbolcular bu koşullar altında takımda oynamaya devam etmeyi reddettiler ve sınıfımız bu yüzden başarılı bir takım oluşturamadı. Bir zamanlar birlikte oynadığım arkadaşlarım düzenli aralıklarla yenilirken memnunluk duyduğumu bile hatırlıyorum.“ (179)

Bahsedilen ayrımcılığın arkasında nasıl bir art niyet olduğunu anlamak için, spor faaliyetlerinin okul çağlarındaki önemini ve arkadaşlığın bu faaliyetlerdeki rolünü bilmek gerekmiyor. Birşeyler, hiçbir zaman tamir edilemeyecek şekilde parçalanmıştı. Yahudi öğrenciler artık hiçbir şeye „dahil değildiler“; bunun yerine genel bir aşağılanmaya ve bedensel saldırılara maruz bırakılıyorlardı. Bu durum 1936’dan itibaren daha da kötüleşti. Yahudi öğrenciler gittikçe artan sayılarda okullardan sürülmeye başlandı. Sadece Yahudiler’in olduğu sınıflarda okumaya ya da Yahudi okullarına gitmeye zorlanıyorlardı. Irma Rita Lichtenberg bu konuda şunları yazıyor: „Devlet okullarını terketmeye zorlandığımız anda, arkadaşlarımızı da unutmak zorundaydık. Bu arkadaşlıkları devam ettirmeye çalışmak, kendimizi ve arkadaşlarımızı tehlikeye sokmak anlamına geliyordu.“ (180)

Bozulan arkadaşlıklarla ilgili benzer birçok yaşanmışlığa Edith Abrahams’ın aşağıdaki anısını da örnek olarak verebiliriz:

„M. H. adında, çok uzun süredir tanıdığım Yahudi olmayan bir kız arkadaşım vardı. Her zaman birlikteydik, ailece nereye gitsek onu da götürürdük. Sonra bize daha az uğramaya başlayınca ben ona gittim. Annesinin bana karşı tavrında bir tuhaflık vardı. Birşeylerin değişmiş olduğunu seziyor, ancak bu birşeylerin ne olduğunu bilmiyordum. Arkadaşımın odasında açık bir çekmecede kahverengi Hitler Gençliği üniforması duruyordu. Başımdan aşağı kaynar sular döküldüğünü hissettim. Bana ›Pis Yahudi, bir daha buraya gelme. Seni görmek

> istemiyorum.‹ diye bağırdı. Biz sadece arkadaş değil, neredeyse ikiz kardeş gibiydik. Bu olayı asla unutmadım.“ (181)

Yahudi olmayan öğrencilerin, 30 Ocak 1933’ten sonra „diğeri“ Yahudi olduğu için biten arkadaşlıklara dair anlattıkları çok az şey var elimizde. Bu tipik „karşı tarafın“ gözüyle yazılan bir anlatıda açıkça belli oluyor. O zaman Hitler Gençliği (basın) sözcüsü *(Alm. Pressesprecherin)* olan Melita Maschmann şunları yazıyor:

> „Sana hiçbirşey saklamadan Hitler Gençliği’nde yaşadıklarımı anlattığımı ve senin de bana aynı açık sözlülükle kardeşlerinin gençlik gruplarında ne yaşadıklarını anlattığını hatırlıyorum. […] Sonunda anladım ki, nasyonalsosyalist gençlik örgütünün başında olup da, oğulları yasadışı komünist bir örgüte üye olan Yahudi bir aileyle arkadaşlık etmek mümkün değilmiş. Yavaş yavaş senden de uzaklaşıp son boş zamanımı da Hitler Gençliği için harcamaya başladım.“ (182)

Bayan Machmann bunları Yahudi bir arkadaşına hayali bir mektupta yazıyor. Mektubun başlığını „Kendimi haklı çıkarmak için değil“ koymuş. Ama gerçekte bu, tam da bir haklı çıkarma çabasıdır. Eğer gerçekten dürüst olsaydı arkadaşını bulmaya, onun yaşadıklarını, hissettiklerini belgelemeye çalışırdı. Bu durumda gerçekle yüzleşmesi gerekecekti. İşte en can alıcı nokta da budur: Yahudi bir arkadaşla ilişkinin neden bittiğini gerçekten değerlendirme yetisinin ya da isteğinin bulunmaması.

Okul yaşamını işkence haline getiren, kesinlikle sadece ideolojik amaçla hareket eden öğretmenler değildi. Bu açıdan, nasyonalsosyalist düşüncelerden etkilenen ve diğer okul arkadaşlarını da kışkırtan öğrencilerin tavırlarından bahsetmek önem taşımaktadır. O zamanın Wöhlerschule öğrencisi Fred L. Hammel’in anlatısı sayesinde, Yahudi öğrencilerin devlete ait bir liseye gitmelerinin – resmi olarak hâlâ mümkün olduğu bir zaman diliminde dahi – fiziksel ve ruhsal olarak imkansız hale getirildiğini anlıyoruz:

„Hitler başa gelene kadar herşey yolundaydı. Wöhler'de kalmak, 1933 yılının Eylül ayının sonlarına doğru, lise ikinci sınıfta antisemitizm yüzünden imkansız hale geldi. Önce birkaç tane kışkırtıcı ve fitneci, onlara kıyasla az sayıdaki Yahudi öğrenciye sataşmaya başladı. Benim sınıfımda Ernst Gelbart vardı. Ufak tefek, üstü başı kirli, sınıfın bilgi seviyesini geriden takip eden bir çocuktu. Onu daha Schwanthaler-schule'deyken tanımıştım. 5. sınıfta bir süre birlikteydik. Görünen o ki, sınıfta kalmasını engellemek için sık sık okulunu değiştiriyorlardı. Bir yerlerde zaten sınıfta kalmış. Wöhler'deki sınıf öğretmenlerinden biri onu istemeyince bizim sınıfa geldi. 1933 başlarıydı. Gelbart vakit geçirmeden bütün sınıfı kışkırtmaya başladı. Sanırım ders çalışmak için fazlasıyla kafasız olduğundan kendini bu yolla saydırmaya çalışıyordu. Tehditlerin, çirkin yorumların ardı arkası kesilmemeye başladı – hepsi de bu faydasız heriften kaynaklanıyordu. Sachsenhausen'in eski bir mahallesinde oturuyordu. Annem beni Wöhler'den alıp Philanthropin'e yazdırdığında, mantıklı bir adam olan okul müdürü Schramm, onun Wöhler'deki en koyu antisemitlerden biri olduğunu bildiğinden, okul değiştirme nedenimizin Gelbart olup olmadığını sordu." (183)

İsimleri verilen başka öğrenciler de var:

„Wöhler'deki bir diğer Yahudi düşmanı da, yine dersleriyle sorun yaşayan Rossteutscher adında biriydi. Henüz Şubat 1933'te okula ›genç halk‹ (Jungvolk) giysisi ile geliyor, böğürerek Hitler selamı veriyor ve arkadaşlarını, ›iyi birşey yapıp bir Yahudi'yi öldüresiye dövmeleri‹ için kışkırtıyordu. Çok kısa bir zamanda büyük bir kahraman haline geldi. Westend'de biri benim sınıfımda olan Heiner Merkel diğeri Breul adında iki tane serseri sokaklarda dolaşıyor ve Yahudi bir genç gördüklerinde hırpalıyorlardı. Ama sadece o Yahudi gencin yanında kimse yoksa." (184)

Elbette bu öğrencilerin arkasında çok daha büyük bir güç vardı: devlet, NSDAP ve Gestapo! Ancak kışkırtılmış öğrencilerin yardımı olmadan Nazi terörü hiçbir zaman bu kadar derinlere, okul sınıflarına kadar giremezdi. Bazen, birbirlerini hırpalayan ya da evleri ateşe veren gençlerin yaptıklarından sorumlu tutulamayacakları söyleniyor. Bu yaklaşımla gözardı edilen, bir gence saygı

göstermenin, yaptığı *herşeyi* ciddiye almak demek olduğu gerçeğidir. Ancak bu gerçek, hiçbir devlet, parti ya da başka herhangi bir otoritenin o gencin üzerinden alamayacağı sorumluluk ve suç ehliyetini de kapsamaktadır. Bu tanımı ortaya koyduğumuzda açıkça görülür ki, her insan suçu karşısında belirli bir sorumluluk taşır ve bu sorumluluk ne geçmişte ne de gelecekte onun omuzlarından alınamaz.

Okul yaşamında derslerin yanısıra teneffüsler, ek toplantılar ve elbette her gün gidilen okul yolu da önemli rol oynamaktaydı. Şimdiye kadar çok defalar tekrar edilen „Okula giden yol her gün bir işkenceydi“ tespiti, büyük ölçüde gerçekten de „okul yolu“ndan bahsetmektedir. Anlatıların çoğunda bundan bahsediliyor. Bay Nachman neden okul değiştirdiğini şöyle anlatıyor:

> „Yaşadığımız bir olay, sınıfımdaki bütün Yahudi öğrencilerle birlikte okul değiştirmemize neden oldu. İçimizden dört kişi birbirimize yakın oturuyorduk ve eve her zaman birlikte gidiyorduk. Edgar Saretzki, Norbert Meyers, Gerhard Strauss ve ben evimizin yakınlarında birkaç sınıf arkadaşımız tarafından durdurulduk ve sokağın ortasında onlarla birbirimize girdik. Gerhard, çello çalmak için kullandığı çubuğu silah olarak eline aldı. Eğer sınıf arkadaşımız olmasalardı, belki sokak çetesi deyip geçebilirdik. Ama hayır, yanlış anlaşılma yoktu ve amaçları yenmek ya da yenilmek değildi. Biz istenmiyorduk.“ (185)

Bir başka Yahudi öğrenci kendi deneyimini şöyle anlatıyor:

> „Şehrin eski kısmındaki *(Alm. Altstadt)* gençler hiddetli küçük Nazilerdi. Ders aralarında ve okuldan sonra yoğun bir şekilde Yahudi karşıtı ›propaganda‹ yapıyorlardı. Liderleri bir önceki neslin daha ünlü bir antisemitiyle aynı ismi taşıyordu: Kurt (Kurtche) Wagner. Teneffüslerde ›Yahudiler ve zengin kulübü koltukları‹ üzerine Goebbels tarzı konuşmalar yapıyordu: ›Yahudiler vatan haini ve hırsızdırlar‹ [bozuk Almanca – Ç.N.]
>
> Ocak 1933’ten itibaren üniforma giyen Naziler, okuldan sonra eve giderken, beş kişilik küçük gruplar halinde organize oluyorlardı. Bir bacağı kısmi felçli olan Yahudi bir öğrencinin etrafını sarıyorlar, biz

> diğer iki öğrenciye belirli bir mesafeden ›sadece‹ küfrediyor, bazen de taş atıyorlardı. O zaman diğer Yahudi öğrenciler gibi ›dayanıklı‹ olmaya çalışıyor ve evdekilere yaşananlardan bahsetmiyordum. Ancak sataşma ve küfürler her hafta daha da yoğunlaşıyordu. Bu yüzden, Mayıs 1933'te Friedrich-Ebert-Schule'den Philanthropin'in altıncı sınıfına geçtiğimde sevindim." (186)

Bu anlatıda açıkça görülen iki nokta var: Bu „küçük Naziler'in" sakat bir Yahudi öğrenciyle dalga geçip etrafını sararkenki utanmazlıklarıyla, „şövalye ruhu" ve „onur"dan bahsedip durmalarına karşın en güçsüzlere saldırmalarında ortaya çıkan korkaklıkları. Bu noktada, Almanya'da zehirli gazla öldürülen ilk kişilerin – Yahudi, Sinti ve Roma halklarından çocukların öldürülmesinden de önce – Hadamar gibi yerlerde katledilen sakatlar ya da sakat ilan edilenler olduğunu hatırlatmakta fayda var. Almanya'da 60. 000 ile 70. 000 arası insan, daha 30'lu yılların sonunda bu tür sebeplerle gazla zehirlenerek öldürüldü. Yukarıda alıntı yaptığımız anlatıda olayların başka bir boyutu da karşımıza çıkıyor: Orada „Diğer Yahudi öğrenciler gibi dayanıklı olmaya çalışıyordum ve evdekilere yaşananlardan bahsetmedim." deniyor. Bütün Yahudi öğrenciler, her gün tehdit ve eziyet edildikleri, hırpalandıkları için ailelerinin acı çektiğini biliyorlardı. İşte bu yüzden, „normal" bir durumda her çocuğun yapacağı şeyi yapmıyor, ailelerinden teselli aramıyorlardı. Çocuklar aileleriyle, aileler çocuklarıyla birlikte acı çekiyor, böylelikle karşılıklı teselli de zorlaşıp çoğunlukla imkansızlaşıyor ve her gün çekilen işkence daha da büyüyordu.

Miriam Jonas (gerçek ismiyle Marion Lachs) sekiz yaşındayken ona küfredildiğini, tehdit ve takip edidiğini anlatıyor: „Benden daha büyük çocuklar ve gençler tarafından okula giderken takip edildiğimi ve arkamdan küfredildiğini hâlâ hatırlıyorum. Daha sekiz yaşındaydım. […] Bütün komşular bizimle ilişkisini kesmişti. Çok

yalnızdım.“ (187) Ronnie Moser'in anlattığı gibi, baştan itibaren ya da önceki okullarından sürüldükleri için Yahudi okullarına gönderilen öğrenciler de okula giden yolda rahat bırakılmıyorlar, tersine „Hitler Gençliği“ nin dayakçıları *(Alm. Schläger)* tarafından tehdit ediliyorlardı: „Nazi çocukları bizi bekliyor, arkamızdan bağırıyor ve bizi dövmeye çalışıyorlardı. Kaçmak zorunda kalıyorduk. Okul yolundan korktuğumu hatırlıyorum.“ (188)

Başka bir yazıda şöyle deniyor: „Okula giden yol her gün bir işkenceydi, çünkü ›Alman‹ çocuklar bize aralıksız ›domuz, pis Yahudi‹ gibi küfürlerle hakaret ediyorlardı. Erkek Yahudi arkadaşlarımızın kafalarındaki şapkayı kaç kere yırtarcasına çıkarıp attılar. ›Alman‹ çocuklarla karşılaştığımızda yolumuzu değiştirip karşı tarafa geçiyorduk, ama çoğunlukla bizi o tarafta da takip ediyorlardı.“ (189) Korunmasız bırakılmış olmanın ve ailelerini bile yardıma çağıramamanın dehşeti, öğretmenlerin davranışları ve polisten de yardım beklenemeyeceği gerçeği ile daha da güçleniyordu.

Felix Adler Wöhlerschule ile ilgili şunları anlatıyor:

> „İktidarı ele geçirmeleri ile birlikte sözlü tehdit ve hakaretler de sıklaşmaya başladı ve bunlar 1935'ten itibaren gündelik hale geldi. Bilerek çarpmak ya da vurmaktan başlayarak şiddetli dövüşmelere varan bedensel saldırılar, sözlü saldırılar boyutunda olmasa da gittikçe sıklaştı. Sözlü ya da bedensel saldırılara aktif olarak katılanlar genelde hep aynı kişilerdi. Aktif katılmayanlar ise ya izliyor ya da Yahudi dostu olarak nitelendirilmekten korktukları için pasif davranıyorlardı. Bu davranışlardan bazılarının öğretmenler tarafından da görüldüğünden ya da gözlemlendiğinden emin olmama rağmen, hiçbir zaman bir öğretmenin Yahudi bir öğrencinin lehine olaya müdahale ettiğini hatırlamıyorum.“ (190)

Ernest Stock, daha da kaba ve dehşetli süreçlerden bahsediyor:

> „Ocak 1933'te iktidarı ele geçirdiklerinde herşey değişti! Okul arkadaşlarımın Yahudi diye sataşmalarından ve dövmelerinden ötürü,

okula giden yol benim için bir işkenceye dönüştü. En kötüsü de, sınıf öğretmenim Bay Habicht'in Frankfurt'taki Nazi Öğretmenler Birliği'ne başkanlık yapan biri olarak sınıfta bile antisemitist yorumlar yapmasıydı. Onun bu tavrı, beni takip edenlere cesaret veriyordu." (191)

Ocak 1933'te Holzhausenschule'deki durumla ilgili Curtis L. Mann şunları yazıyor:

„Öğretmenimin düğme iliği gamalı haç şeklindeydi. Yahudi öğrencilerle (yaklaşık 30 kişilik sınıfta üç tane Yahudi öğrenci vardı) hiçbir işi olsun istemiyordu. Sınıftaki gençler de ondan (belki ailelerinden ve gazetelerden de) etkileniyor ve beş altı kişi tek bir kişiyle uğraşmaktan büyük keyif alıyorlardı. Bunlar ya okul avlusunda ya da okula giden yolda yaşanıyordu. Başka çocuklar tarafından, Yahudi olduğum için sürekli dövülüyordum ve onlara karşı hep tek başımaydım. Bir keresinde öğretmene şikayet ettiğimi ve onun da hiç umursamadığını hatırlıyorum. Ben ne de olsa Yahudi'ydim, bana birşey iddia etme hakkını kim veriyordu ki?" (192)

Bunları yaşayan yedi yaşında bir çocuktu ve aradan geçen 60 yıla rağmen yaşananları unutmadı. Dr. Ruth Esser yedi yaşındaki erkek kardeşi Kurt'un okul yolu hakkında benzer şeyler anlatıyor:

„Holzhausenschule'deki ilk senesinde, her gün okul yolunda dayak yiyor ve okuldan ağlayarak geliyordu. Kasım ayında, Kristal Gece'den sonra [*Alm. Kristalnacht.* Kristal gece anlamında. 9 Kasım 1938'deki pogroma her yer cam kırığıyla dolduğu için verilen isim. Oldukça sık kullanılan bu tanımlamanın, olayların şiddetini yansıtmak bir yana zararını gözardı ettiğini öne süren bilim insanları bulunmaktadır. – Ç.N.] okula gitmesine izin verilmediğinde, artık dayak yemek zorunda olmadığına sevindi. O zamanlar dövülmek için ortada bir neden olması gerekmiyordu. Ailelerimizin şikayet edebileceği hiçbir yer yoktu. Polise sadece, göç etmeden önce kayıt sildirmek için gidiliyordu." (193)

İsrail'den Jakob Tannenwald, dördüncü sınıf öğrencisiyken Hitler Gençliği ile ölümcül derecede tehlikeli karşılaşmasını yazmış:

„Tiergarten'deki Hirsch-Schule'ye bağlı bir devlet lisesine (Volksschule) gidiyordum. 1938 yılında dördüncü sınıftaydım ve küçük Yahudi çocukları umarsızca döven Hitler Gençliği'nden ben de çok defalar

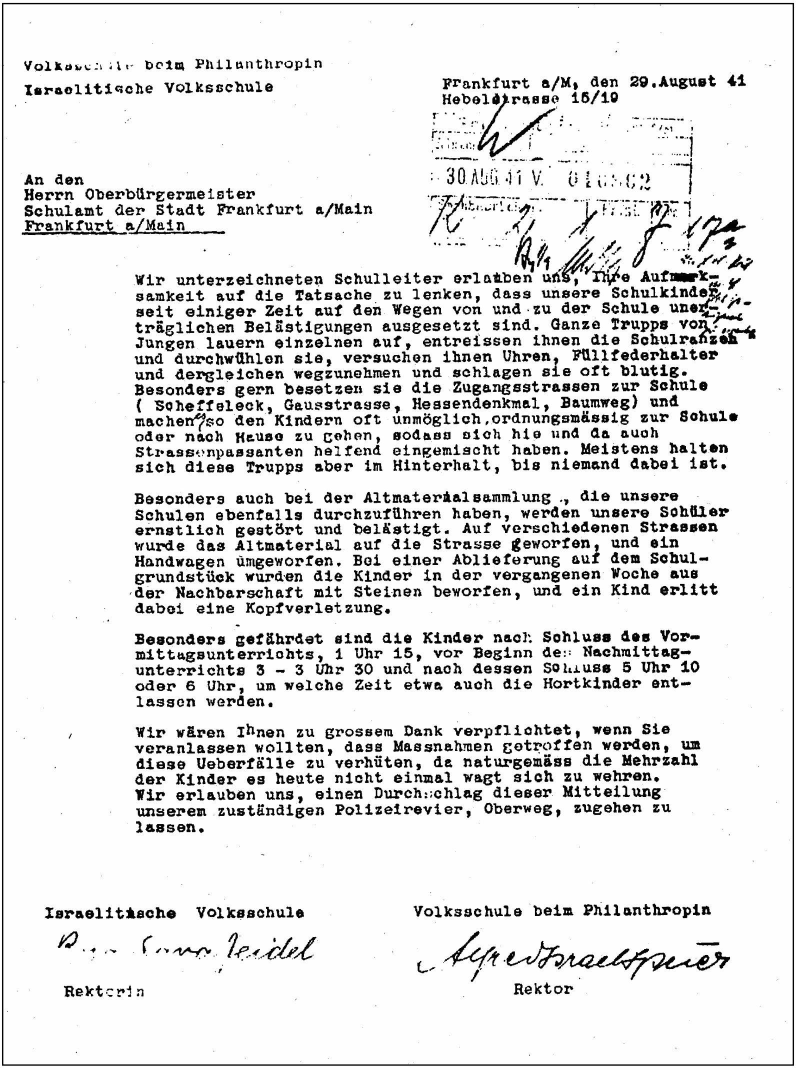
> dayak yemiştim. Aynı yılın bir günü, okuldan eve dönerken, beni öyle şiddetli bir şekilde dövdüler ki, evimizin önündeki yolun ortasında bilinçsiz bir şekilde yığılıp kaldım. Çığlıklarımı duyan annem dışarı fırlayıp kendini yola attı ve beni ezmek üzere olan bir arabadan son anda kurtardı.“ (194)

Yahudi gençler için durum gittikçe ciddileşiyordu. Büyük şehirden taşınmış bile olsalar, Yahudi genç kızlar Hitler Gençliği onlar için de bir tehlike arzettiği için boş zamanlarında rahat edemiyorlardı. Ruth Esser böyle bir durumu anlatıyor:

> „1938’e kadar Alman Yahudileri gençlik örgütündeydim. Sık sık Taunus’ta [Frankfurt ve çevresindeki küçük dağ sırası – Ç.N.] gezmeye giderdik. 1938 sonbaharında bir gün, Oberursel yakınlarındaki bir çayırın kenarında sandviçlerimizi yemek isterken bir anda kötü bir sürprizle karşılaştık. Hitler Gençliği liderlerinden birinin kullandığı üstü açık bir araba yanımıza yaklaştı. Hitler Gençliği Kız Kolu liderlerinden biri ve beş – altı Hitler Genci biz altı kızın üzerine atıldılar. Bizi önce dövdüler, sonra da şöyle bağırdılar: ›Yahudiler pazar günleri bizim Taunus’umuza gelemezler!‹ Kız liderin beyaz gömleğinin yakasındaki isim rozetini asla unutamam: Braun, Bölge lideri/Höchst.“ (195)

Lore Confino (önceki adıyla Jacobi) gündelik hale gelen dalaşmaların, ayrımcılık ve sözlü sataşmaların, küfürlerin nereye vardığını şöyle anlatıyor: „Erkek kardeşimin adını hatırlayamadığım bir okul arkadaşının boynuna ›Ben domuz bir Yahudiyim‹ yazılı bir tabela asıp yarı çıplak Sachsenhausen sokaklarında dolaştırmışlardı. Üzerine ellerine ne gelirse atmışlar ve zavallı çocuk yarı ölü bir hale gelene kadar dövmüşler.“ (196) Bu ve buna benzer bir sürü olaya ilişkin fotoğrafların varlığına rağmen, hâlâ bir çok yaşlı Alman bu anlatılanların gerçek olup olmadığını tartışıyor. Acaba görmek istemedikleri şeyi görmediler mi? Gözlerinin önünde bu kadar onursuz, insanlık dışı ve vahşi olaylar olurken ne düşündüler, ne hissettiler? Dürüstlüğü konusunda bir istisna oluşturan aşağıdaki anlatı, Hitler Gençliği üyesi bir öğrenci tarafından yazılmış:

„O zamanın izcilerinden, şimdi lise müdürü olan biri, ›Hitler Gençliği konvoyu ile Yahudi dükkanlarının önünden geçmek, antisemitist şarkılar söylemek ve *Yahudiler defolun* diye bağırmak harika bir duyguydu‹ diyor. O zaman haykırarak söylenilen şarkılar arasında şu da vardı: ›Bıçağı kaldırımda bileyin ve o bıçakla Yahudiler'in boynunu kesin‹. Yahudiler gözyaşlarına boğulduklarında, korku içinde dükkanlarını kapattıklarında hissettiğimiz coşku inanılmazdı. Biri bize onlara vurmamızı söyleseydi bunu hemen yapardık. Kendimizi yalnızca üstün görmüyor, aynı zamanda buna hakkımız olduğunu düşünüyorduk. İçimizde en saldırgan olanlar, Yahudilerle kişisel bir tanışıklığı olmayıp sadece derste ya da propaganda üzerinden duyduklarıyla hareket edenlerdi.“ (197)

Volksschule beim Philanthropin
Israelitische Volksschule

Frankfurt a/M, den 29. August 41
Hebelstrasse 15/19

30 AUG 41 V.

An den
Herrn Oberbürgermeister
Schulamt der Stadt Frankfurt a/Main
Frankfurt a/Main

Wir unterzeichneten Schulleiter erlauben uns, Ihre Aufmerksamkeit auf die Tatsache zu lenken, dass unsere Schulkinder seit einiger Zeit auf den Wegen von und zu der Schule unerträglichen Belästigungen ausgesetzt sind. Ganze Trupps von Jungen lauern einzelnen auf, entreissen ihnen die Schulranzen und durchwühlen sie, versuchen ihnen Uhren, Füllfederhalter und dergleichen wegzunehmen und schlagen sie oft blutig. Besonders gern besetzen sie die Zugangsstrassen zur Schule (Scheffeleck, Gausstrasse, Hessendenkmal, Baumweg) und machen so den Kindern oft unmöglich, ordnungsmässig zur Schule oder nach Hause zu gehen, sodass sich hie und da auch Strassenpassanten helfend eingemischt haben. Meistens halten sich diese Trupps aber im Hinterhalt, bis niemand dabei ist.

Besonders auch bei der Altmaterialsammlung , die unsere Schulen ebenfalls durchzuführen haben, werden unsere Schüler ernstlich gestört und belästigt. Auf verschiedenen Strassen wurde das Altmaterial auf die Strasse geworfen, und ein Handwagen umgeworfen. Bei einer Ablieferung auf dem Schulgrundstück wurden die Kinder in der vergangenen Woche aus der Nachbarschaft mit Steinen beworfen, und ein Kind erlitt dabei eine Kopfverletzung.

Besonders gefährdet sind die Kinder nach Schluss des Vormittagsunterrichts, 1 Uhr 15, vor Beginn des Nachmittagsunterrichts 3 - 3 Uhr 30 und nach dessen Schluss 5 Uhr 10 oder 6 Uhr, um welche Zeit etwa auch die Hortkinder entlassen werden.

Wir wären Ihnen zu grossem Dank verpflichtet, wenn Sie veranlassen wollten, dass Massnahmen getroffen werden, um diese Ueberfälle zu verhüten, da naturgemäss die Mehrzahl der Kinder es heute nicht einmal wagt sich zu wehren.
Wir erlauben uns, einen Durchschlag dieser Mitteilung unserem zuständigen Polizeirevier, Oberweg, zugehen zu lassen.

Israelitische Volksschule
Rektorin

Volksschule beim Philanthropin
Alfred Israel Speier
Rektor

Resim 7: Philanthropin'deki halk lisesi (Volksschule) rektörünün ve Frankfurt am Main Eğitim Dairesi İsrailliler Okulu rektörünün okul yolunda yaşananlarla ilgili mektubu. (Frankfurt am Main Şehir Tarihi Enstitüsü Arşivi)

Hitler Selamı ve Nazi Törenleri İşkencesi

Marcel Reich-Ranicki okul arkadaşlarının davranışları konusunda şunları yazıyor: „Yahudiler pek çok okul etkinliğinden, okul gezilerinden dışlanmış durumdaydılar. Yahudi öğrencilerle Yahudi olmayanlar arasındaki kişisel temaslar, 1935'ten itibaren çok seyrekleşti. Bana öyle geliyor ki, Yahudi olmayan okul arkadaşlarımız bütün bunları çok doğal karşıladılar. Her halukârda ben şaşkınlık ya da üzüntü belirten tek bir söz bile duymadım.“ (198) Reich-Ranicki 1938 Ekim'inin sonunda toplama kampına sürüldü.

Okullarda Hitler selamı verilmeye başlanmasıyla birlikte Yahudi öğrenciler keyfi baskılara maruz kaldılar. Liesel Kahn anlatıyor:

> „Okuldaki dersler ›halkçı‹ (völkisch) bir biçimde elbette ki ›yukarıdan‹ yönlendiriliyordu. Hitler selamı da heryerde zorunlu hale getirildi. Kolayca anlaşılacağı üzere, biz Yahudi öğrenciler hiçbir zaman elimizi ›Heil Hitler‹ diye kaldırmak zorunda değildik. Bununla beraber o zamana kadarki benliğini, alışkın olduğumuz bütün hal ve tavırlarını bir kenara bırakan müdürümüz (o zaman bunu mecburiyetten yaptığını sanıyorduk), okulunu nasyonalsosyalist ruha uygun olarak demir yumrukla yöneten korku verici bir iktidar sahibine dönüştü.
>
> Bir sabah okul koridorunda sınıfıma doğru giderken ona rastladım. ›Günaydın‹ diyerek yanından geçmek istedim. Beni durdurdu ve öfkeli bir şekilde bağırdı. Böyle selam verilmeyeceğini, onun okulunda ›Heil Hitler‹ diyerek kolumu kaldırmak zorunda olduğumu söyledi ve bunu yapmamı istedi. Neredeyse taş kesildim ve kekeleyerek (onun da çok iyi bildiği üzere) Yahudi olduğumu söyledim. Biz Yahudiler öyle saçma bir durumda bırakılmıştık ki, ›Alman selamı‹ vermemiz gerekmiyor mu, yoksa buna izin mi verilmiyor anlayamıyorduk. Müdür de bu durumun tadını çıkarmış olmalı. Koridorda yalnızdık, kimse bizi ne görüyor ne de duyuyordu. Gözü dönmüş Nazi'yi oynamasını gerektirecek bir durum yoktu. Bizim dışımızda olaya tanık olan biri yoktu, yani bu defa da mecburiyetten böyle davranıyor olamazdı. Şöyle söyledi: ›Ve lütfen herkesin duyabileceği kadar yüksek sesle.‹“ (199)

Hitler selamı önce – Yahudi öğrenciler de dahil olmak üzere – herkes için zorunluluk haline getiriliyor, sonra aileler, Yahudi öğrenciler tarafından Hitler'in şanına leke sürüldüğü iddiasıyla şikayette bulunuyorlar ve açık bir idari düzenleme getirilmesini istiyorlardı. Yahudi öğrenciler Hitler selamı verecek olurlarsa, onlarla dalga geçiliyor ve cezalandırılıyorlardı. Örneğin, öğrenciler tarafından anlatıldığı üzere, Frankfurt Holbeinschule'nin müdürü Bay Striedinger Anneliese Marx isimli Yahudi genç kızı, bir kutlama için toplanmış öğrenci kalabalığının önünde tokatlamıştı. Buna benzer bir olayı da, öğretmenlerin keyfi uygulamalarına örnek olarak Ruth Backer anlatıyor:

> „Yasal olarak haftada iki kere Junghofstrasse'deki bir meslek okuluna gitmek zorundaydım. Orada Bay Borich adında cani bir Nazi öğretmen vardı. Ders başladığında hepimiz ayağa kalkmak zorundaydık, o da ›Heil Hitler‹ diye selam verirdi. Biz Yahudilerden iki kişi selam verecek olduğunda bağırdı ve öne çıkmamızı söyledi. Sonra Hitler selamı veren Yahudiler'in Hitler'in onurunu lekelediğini anlattı. Sustuğumuz ve selam vermediğimiz zaman da öne çıkmak zorunda kalıyorduk. Bu defa da Führer'e saygı göstermiyoruz diye çileden çıkıyordu. Korkunç günlerdi.“ (200)

Frankfurt doğumlu Alfred Herrmann'ın babasının Lüksemburg pasaportu vardı. Annesi de evlilik dolayısıyla Lüksemburg vatandaşı olmuştu. Musterschule'deki terörle ilgili Herrmann da şunları anlatıyor:

> „Sonraları yürürlüğe sokulan bir uygulamaya göre, öğretmen sınıfa girdiği zaman, yani her dersin başında, onu ›Alman selamıyla onurlandırmak‹ zorundaydık. Yabancılar bundan muaftı ve yalnızca ayağa kalkmak zorundalardı. ›Beyler‹den biri birgün şöyle bağırdı: ›Herrmann, sen neden selam vermiyorsun?‹ Ben de ›Yabancı olduğum için‹ şeklinde cevap verdim. Buna karşılık şunları söyledi: ›Hem yabancı hem Yahudi, tutulacak bir tarafın yok.‹ Bunun üzerine yalnız başıma Lüksemburg'a göç ettim, 13 yaşında ve yanımda ailem olmadan.“ (201)

Wöhlerschule'deki durumu Felix Adler anlatıyor: „Öğretmenler en başından beri sınıfa Hitler selamı ile girmek yükümlülüğündeydiler. Öğrenciler ayağa kalkıyor ve hep bir ağızdan ›Heil Hitler‹ diye bağırıyorlardı, hiçbir istisna yoktu. Bazı öğretmenler bu uygulamadan pek memnun görünmüyorlar, bazıları da bunu gerçekten inandıkları için yapıyorlardı." (202) Hayfa'dan Ruth Baer, 31 Mart 1993'te dışlanmış olma duygusu ile ilgili şunları yazmış: „Sınıfa bir öğretmen girdiğinde ve Hitler selamı verdiğinde, elleri aşağıda olan tek insan olarak kenarda durmak da çok kötü bir duyguydu." (203) Hitler selamının ne anlama geldiği konusunda Chicago'dan (ABD) Gretel Lowinsky'nin gönderdiği mektupta şunlar anlatılıyor:

> „Çok net ve en acı verici anılarımdan biri de şudur: (Sanırım 11 Şubat 1933'te) Kassel Belediyesi'nin önünde Hitler öğrencileri huzuruna kabul edecekti. Bütün öğrencilerin katılmak zorunda olduğu kabulde, o bilindik selamı – ›Heil Hitler‹ ve sağ kol havada – oniki Yahudi öğrenci dışında herkes verdi. Bir taraftan kimliğimizi koruduğumuz için kendimizle gurur duyuyor, diğer taraftan da kendimi dışlanmış hissediyordum. Tam da çocukların bir yerlere ait olmak istedikleri bir yaşta, oniki yaşında bir çocuk için bu çok acı veren birşeydi. Ayrıca bu kadar küçük bir azınlığa dahil olmak da korku vericiydi!" (204)

Öğretmenlerin Antisemitist Terörü

Yahudi çocuk ve gençlerin cesaretlerini kıran, onlara eziyet eden, onlar üzerinde terör uygulayan Nazi rejimi öğretmenlerini gözümüzde nasıl canlandırmalıyız? Marcel Reich-Ranicki, etrafta sadece Nazi olarak tanınan, içen ve sokakta dalaşan SA adamlarının olmadığını özellikle vurguluyor. Öğretmeni Heiniger'i, herhangi bir askeri hali tavrı olmayan, ›50 yaşlarında, kel ve hafif toplu bir adam‹ olarak betimliyor. Ancak ders sırasında ›ateşli, fanatik bir Nasyonalsosyalist‹ haline dönüşüyormuş. Reich-Ranicki'nin tahmini şöyle:

> „Eğer ilgili devlet daireleri, Yahudiler'in sadece ayakta ders dinleyebileceği ya da okula sadece çıplak ayakla girebilecekleri gibi bir uygulama getirmiş olsalardı, [Heiniger] şüphesiz kelimesi kelimesine uygulardı ve eminim bunu tarihi bir zorunluluk olarak göstermek için bir sürü de laf bulurdu. Hayır, çıplak ayakla okula gitmek zorunda kalmadık, ama kafatasımızı ölçtüler. Birkaç tane Yahudi olmayan öğrencinin de kafatası ölçüldü. Bu ırk bilgisi (Rassenkunde) dersinde oldu.“ (205)

Ruth Backer, öğretmenlerin türlü eziyetlerle oniki yaşındaki bir kız çocuğunun ruhsal dengesini nasıl bozduklarını anlatıyor:

> „Bütün sınıf bir Noel gösterisindeydi. Melek şeklinde giyinmiştik ve sahnede durup şarkılarımızı prova ediyorduk. Bizi sesimize ve boyumuza göre sahneye dizmişlerdi. Ben oldukça öndeydim. Müzik öğretmeni Bayan Moll, yüksek bir ›Heil Hitler‹ selamıyla salona girdi, sahneye şöyle bir göz attı ve ›Herkes Yahudi suratı görmeye mecbur değil‹ diyerek benim en son sıraya geçmemi söyledi. On iki yaşındaydım. Eve tamamen yıkılmış bir halde geldim. Sonra aynı şeyi ›arkadaşlarımla‹ da yaşadım. Beni gördüklerinde caddenin öbür tarafına geçiyorlardı. Hiçbiri benimle herhangi bir şey yapmak istemiyordu. Buna anlam veremiyordum ve çok mutsuzdum.“ (206)

Bayan Moll'un, melek şeklinde giyinmiş ve Noel kutlamasında birşey yapmak isteyen oniki yaşında bir kız çocuğuna karşı, belki de bu ölçüde amaçlamadığı kabalığı (207) tek örnek değil, tam tersine Nazi döneminde çok normal bir durumdu. Lisel Kahn, okul tiyatrosunun bir gösterisinde aslında Goethe'nin Faust'undaki Gretchen karakterini oynaması gerekirken, o zamana kadar hayranlık duyduğu bir Almanca öğretmeninin bu rolü ondan aldığını anlatıyor:

> „Eve gitmeden kısa bir süre önce sınıf başkanı beni bir kenara çekti ve öğretmenden bana şu mesajı getirdi: Ona grubun başka yerde toplanması gerektiğini, çünkü Yahudi bir kızın evine gidilmesinin doğru olmadığını söylemişler. Beni de oraya çağırıyorlardı. Belki de ona konduramadığım bu korkaklıktı ve beni en çok hayalkırıklığına uğratan da buydu. Kendimi kaybettim. Bundan sonra elbette artık oyunda

olamayacağımı haykırdım (gereksiz bir davranış). Evet, buna anlayış göstereceklerdi. (Biri protesto mu etmiş? Yok hayır, ben o zaman söylediği*miz* [İtalik metnin orjinalinde. – Y.N.] gibi ›gitmek zorunda bırakılmıştım‹) *(Alm. ›wurde gegangen‹)*

Elbette benim durumum istisna değildi. Böyle olaylar gittikçe daha da yoğunlaşan bir şekilde gündelik hayatımızın parçası haline geliyordu. Heine'den alıntı yapmak gerekirse, ›Haketmediği halde haksızlığa uğrayanın kalbi iki kere kırılır.‹ Kalplerin iki kere kırılması o kadar da kolay olmamasına rağmen. Böylelikle Faust'un Gretchen'i ben olmadan öldü. […] Öğrenci çevresi mutlu bir şekilde varolmaya devam etti. Elbette. Öğretmen grubu çalıştırmaya devam etti – niye etmesindi ki? Herhangi bir üzüntü belirtisi – öğretmen ya da Goethe'cilerden biri tarafından? Hayır. Ayrıca henüz erken bir zamandı. Daha insanlık, insanın kellesine ve yerine yurduna malolmuyordu." (208)

Yahudi öğrencilerin dışlanmaları ve gördükleri kötü muamele, gururlarının kırılması sadece dersleri ve okul etkinliklerini değil, bütün okul yaşamını kapsayan birşey haline gelmişti. Ruth Backer şunları söylüyor:

„Okula her gün bisikletle gidiyor ve bisikletimi bir depoya koyuyordum. Bir sabah geldiğimde deponun kapısında şu notu okudum: ›Yahudi bisikletçilerin girmesi yasaktır.‹ Orada başıma vurulmuş gibi kalakaldım. Arkadaşlarımdan biri benim durumuma acıdı ve bisikletimi onların bahçesine koyabileceğimi söyledi. Okulun başlamasına beş dakika vardı, bunun için vakit kalmamıştı. Ağlayarak eve gittim, annem beni teselli edecek kelime bulamadı. Saatlerce ağladım." (209)

1922 Berlin doğumlu Rosemarie Silbermann okul dönemini şöyle tanımlıyor:

„Ve sonra Yahudi sırası *(Alm. Judenbank)* geldi. Her zamanki gibi gelip yerime oturdum. Sınıfta iki tane daha Yahudi öğrenci vardı. Öğretmen şöyle söyledi: ›Rosemarie, Ulla, Gerhard ayağa kalkın, bugünden itibaren arkada Yahudi sırasında oturacaksınız.‹ Ulla ağladı, Gerhard başını öne eğdi, bense yumruklarımı sıkıp dişlerimi gıcırdattım. Dedim ki: ›Ben Alman sırasında oturmak istiyorum, ben Alman'ım!‹ Cevap şuydu: ›Defol git, yarından itibaren de Yahudi sırasında oturuyorsun!‹

> Ulla ve Gerhard gidip Yahudi sırasına oturdular. Çantamı alıp çıktım. ›Yahudi sırasına oturmuyorum‹ dedim.“ (210)

Rosemarie Silbermann gerçekten de ertesi günden itibaren Berlin Auguststrasse’deki Yahudi Kız Lisesi’ne gitti. Bu da her gün kırkbeş dakikalık tren yolculuğu anlamına geliyordu. O dönemin öğrencilerinden Hilde Berndt, 26 Kasım 1984’te Santiago de Chile’den yazdığı mektupta şunları söylüyor: „Okulu terketmemdeki asıl sebep, orada çok yalnız ve mutsuz olmamdı. Sadece öğrenciler değil, pek çok öğretmen de Yahudi düşmanı olmuşlardı, art niyetliydiler ve Yahudi öğrencilere yaşamı zorlaştırmak için herşeyi yapıyorlardı.“ (211) İsrail’den Margarete Grünbaum’un yazdığı 15 Mart 1985 tarihli başka bir mektupta ise şöyle deniyor: „Oğlumun öğretmeni onu ayrı bir sıraya oturtmak zorunda kaldı [...]. Berlin’e göçmemizin temel nedeni, işte bu olay oldu.“ (212) Norbert Strauss sınıf öğretmeninin saldırılarının nasıl sonuçlandığını şöyle anlatıyor:

> „1933/34 yıllarından, öğretmenimin bir Nazi olduğu dışında pek bir şey hatırlamıyorum. Beni nedensiz yere her gün cezalandırmayı gerekli görüyor, dersten sonra sınıfta kalma cezası veriyor ve sınıfın önünde bana vuruyordu. 1935 yılında o kadar katlanılmaz oldu ki, ailem beni yerel okuldan almaya karar verdi. Bad Homburg’ta oturmamıza rağmen, 1935’ten itibaren her gün trenle Frankfurt’taki İsrailliler Lisesi’ne (Israelitische Volksschule) gitmek zorunda kaldım.“ (213)

Elsy Hirtz de Bleiweiss onbir yaşında bir kız çocuğu olarak yaşadığı okul dönemini anlatıyor:

> „30 Ocak 1933’ten sonra okulun tonu hemen değişti. O zamanki Almanca öğretmenim, Dr. ya da Bay Tod, her sabah ellerime cetvelle vuruyor ve sınıfa, bir Yahudi’ye bunun yapılması gerektiğini, bu sayede ellerini temizlemeyi öğreneceğini, çünkü bütün Yahudiler’in ellerinin doğuştan kirli olduğunu anlatıyordu. İyi bir sporcuydum ve beden eğitimi öğretmenimiz beni destekliyordu. Bir gün altın madalya kazandığım söylendi. Madalya töreni için gittiğimde, beni görmezden

> geldiler ve altın madalyayı ikinci olana verdiler. O zaman çok ağladığımı hatırlıyorum. Onbir ya da oniki yaşındaydım.“ (214)

Wöhlerschule’den Peter Bloch anlatıyor:

> „Okuldaki en fena antisemitist kışkırtıcı öğretmen Dr. Rudolf Bonnet’ti […]. Her derste sistematik olarak nazizm ve antisemitizm üzerine nutuk çekiyor ve öğrenciler tarafından diğer öğretmenlerden daha çok seviliyordu. Attığı zehir tohumları pek çok öğrencide uygun bir zemin buldu […]. Bildiğim kadarıyla, Bonnet savaştan sonra hiçbirşey olmamış gibi yeniden ortaya çıktı. Görünen o ki, başına pek kötü bir şey gelmemişti, bir makale bile yayınlayabildi.“ (215)

Bloch, bunların yanısıra Nazi döneminin atmosferini şöyle betimliyor:

> „Ayrıca bazı Nazi öğretmenler, ırk araştırmalarının sonuçlarına göre, İsa’nın Yahudi ırkından değil ari ırktan geldiğini, çünkü o zaman Galilea’da sarı saçlı ve mavi gözlü insanlar olduğunu açıklayıp kendi görüşlerini sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Bu arada pek çok Yahudi’nin sarışın ve mavi gözlü olduğunu unutmuş görünüyorlardı. 1933’te cinnet dönemi başlamıştı.“ (216)

Ve Friedrich Schafranek de, onu Wöhlerschule ikinci sınıfta okutan, o zaman için bile aşırı sadist öğretmeni Teichert’ten bahsediyor:

> „Yahudiler’e nefreti inanılmaz boyuttaydı. Bana özel bir garezi vardı. Yahudi olduğumu bilmesine rağmen, beni sürekli Nazi şarkıları söylemek zorunda bırakıyor ve bana kemanla eşlik ediyordu. Çoğunlukla ›Kafalar yerde yuvarlanıyor, Yahudiler ağlıyor‹ şarkısını söyletiyordu. Annem bir keresinde ona gitti ve Avusturyalı olduğumuzu, eğer böyle devam ederse onu şikayet edeceğini söyledi. [Teichert] o günden sonra biraz düzelmesine rağmen notlarım kötüleşti. Kemanının çubuğuyla çoğu kez sadist bir şekilde ellerime ve kafama vuruyordu.“ (217)

Ancak sorun, sadece tek tek öğretmenlerin davranışlarında değil, aynı zamanda derslerin içeriğinde yatıyordu. Musterschule’nin o zamanki öğrencisi Walter M. Sommers şöyle anlatıyor:

> „Musterschule'yi herşeyden önce Yahudi düşmanlığının en feci örneği olan ırk bilgisi isimli ders yüzünden terkettim. Sınıftaki üç Yahudi öğrenciden biriydim ve 1935'ten sonra diğer öğrencilerin hiçbiri bizimle konuşurken görülmek istemedi.“ (218)

Lessing-Gymnasium'un bir öğrencisi anlatıyor:

> „Sınıf öğretmenim ve okul yönetim kurulu üyesi Dr. Ickes, Naziler'in iktidara gelmesinden kısa bir zaman sonra okula SA üniforması ile geldi. Haince antisemitist konuşmalar yapmaya başladı ve sınıftaki beş tane Yahudi öğrenciden bir an önce kurtulmak istediğini gizlemeye hiç çalışmadı. İyi eğitim almış ve ekonomik zorlukları bahane olarak kullanamayacak bir kişi olmasına rağmen, büyük bir enerjiyle acımasız Nazi yasalarını destekledi ve Yahudiler'e saldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Bu adamlar 30'lu ve 40'lı yıllarda Almanya'nın trajedisiydiler.“ (219)

Varrentrapschule'nin eski öğrencilerinden biri, Amerika'dan şunları yazıyor: „Daha okulun ilk yılında, henüz 1935'te, Yahudi çocuklar 3'ten yukarı [Almanya'daki okullarda en yüksek not 1, en düşük not 6'dır. – Ç.N.] bir not alamıyorlardı. Bu uygulama, Westend'deki Varrentrapschule'de hiç geciktirmeden uygulamaya konmuştu.“ (220) Washington'daki Holocaust [İbranice'de „Shoah“. Nasyonal-sosyalist rejimin 6 Milyon Yahudi'ye uyguladığı soykırıma verilen isim. Sistemli, devlet eliyle düzenlenmiş bu katliam, herşeyden önce kurulan endüstriyel ölüm fabrikalarıyla diğer soykırımlardan ayrılır. Naziler'in diğer kurbanları Sinti ve Roma halkları, milyonlarca Polonyalı ve Rus, yüzbinlerce bedensel ve ruhsal özürlü kişi, onbinlerce komünist ve sosyal demokrat, homoseksüellerdir. – Ç.N.] Anma Müzesi'nden Dr. Berenbaum'a Yahudi bir öğrenci tarafından yazılan mektupta okul günleri ile ilgili şunlar söyleniyor: „Öğretmenlerin bize kötü not vermelerinin arkasında yatan düşünce, aşağı ırk olarak nitelendirilen Yahudiler'in zeki görünmemesi gerektiğiydi.“ (221) Resmi olarak hiçbir yerde yayınlanmamış olan böyle bir hedef, bazı okullarda diğerlerinden

daha belirgin ve daha çok uygulanmış olabilir, ancak Yahudi öğrencilerin haksız not verme uygulamasından genel olarak zarar görmüş oldukları tartışılmaz bir gerçektir.

Alman Milliyetçisi Öğretmenlerin Sinsi Alaycılığı

Yahudi öğrencilerin çektiği eziyette bu tip öğretmenlerin payını hafife almak hatadır. Günlük altı saatin bir ya da iki saatini bu kişilerin yanında geçirmek, mağdurların yaşamını cehenneme çevirmeye yetiyordu. Tek sorun, liselerde belki de henüz çoğunlukta olmayan Nasyonalsosyalistler değildi. Üniversitelerde, devlet dairelerinde ya da askeriyede olduğuna benzer bir şekilde, nasyonalsosyalist düşünceleri benimsemiş ve Nazi Devleti'ne birkaç itiraz dışında temel olarak olumlu yaklaşan „eğitimli burjuva" geniş bir kitle oluşturuyordu. Bu kişilerin okul yaşamındaki rolünü, sıradan buldukları „Radau-Antisemitizmi"ne olan mesafelerini, ama bununla birlikte „Almanya"ya olan sarsılmaz bağlılıklarını doğru anlamak için, bu noktada NSDAP'nin Alman milliyetçileri ile politik birliğini ve Hitler'le Hindenburg arasındaki anlaşmayı hatırlatmak gerekir. Bunlar olmadan Almanya'nın genel durumunu doğru değerlendirmek olanaksızdır.

Kültürel alanda ise, yazar Gerhart Hauptmann, orkestra şefi Furtwrängler (222) ve oyuncu Heinz Rühmann gibi sanat çevresinden kişiler, Naziler'le aralarındaki bütün çelişkilere rağmen Goebbels'e yurt içinde ve yurt dışında şu yanılsamayı oluşturma konusunda yardımcı oluyorlardı: Eğer Strauss ya da Furtwrängler gibi müzisyenler, Hauptmann gibi edebiyatçılar, Spranger und Petersen gibi eğitim bilimcileri açıkça Hitler'in yanında yeralıp onun için sahne alıyorlarsa „herşey o kadar da kötü olamaz"dı. Bütün milliyetçilerin sloganı, „adil ya da değil, iyi ya da kötü – ama benim vatanım" *(Alm. „Recht oder Unrecht – mein Land"),* onları Nazi Almanyası'na bağlıyor ve Goebbels'e onları kalkan yaparak ustaca

yönetilmiş Beethoven notaları altında terör yaratmak için bulunmaz bir fırsat yaratıyordu.

Bu anlamda, Yahudi olmayan öğrencilerin anılarında, herkesin de „o kadar kötü“ ve „o kadar kahverengi“ olmadığı yönündeki ifadeler, Alman milliyetçisi lise öğretmeni tiplemesini temize çıkarıyor. Bu ifadeyi bir kere daha yakından incelemekte fayda var. Nazi rejiminin iktidarının sınırlarını bu kadar hızlı genişletmesi, bu Alman milliyetçisi işbirlikçilerin koşulsuz görev aşkı olmasaydı mümkün değildi. Ne Auschwitz-Birkenau'ya giden demir trenler, ne sakatların doktorlar tarafından seçilerek Hadamar'da gaz odasına ya da başka bir yere zehirlenmeye gönderilmesi, ne de askeriyenin katil bölükleriyle yürüyüşe geçmesi: Bütün bunlar, 1945'ten sonra, fanatik bir Nazi ile şu ya da bu konuda anlaşmazlık yaşadıklarını telaşlı bir şekilde kanıtlamaya çalışan Alman milliyetçileri olmadan mümkün olamazdı.

Örneğin Frankfurt Wöhler-Gymnasium'un müdürü Bay Schramm Yahudi öğrencilerin sayısını azaltmayı reddederken diğerleri sistemle işbirliği yapıyorlardı. Bu kişiler, belki de kendisini bir Nazi gibi görüp hissetmediği halde Nazi politikasına uygun davranan insanlardı. Yahudi ailelerle konuşmalarında merhamet duyduklarını ima etmelerine rağmen, kafalarında büyük ihtimalle Yahudi öğrenci sayısının ilk aşamada yüzde birbuçuğa indirilmesi hedefine varmaktan başka birşey yoktu. Ailelere – elbette Yahudi öğrencilerin yararı için (!) – çocuklarının kaydını sildirmelerini tavsiye ediyorlardı. Böyle bir konuşma hakkında Ernst S. Valfer şunları anlatıyor: „1935'den 1936'ya kadar Sachsenhausen'deki bir liseye gidiyordum. Bir yıl sonra okul müdürü annemi huzuruna çağırıp ona benim okulu terketmemin daha iyi olacağını, çünkü artık benim güvenliğimi garanti edemeyeceğini anlattı. Bundan gerçekten üzüntü duyuyor görüntüsü veriyordu.“ (223)

İşte tam da bu „ölçülü“ Alman milliyetçileri çatışmadan kaçıyormuş gibi görünürlerken nasyonalsosyalistlerin yolunu hazırladılar. Nazi sistemi işte böyle işleyebildi. Aynı şey okullar için de geçerliydi, çünkü Alman milliyetçileri arasında NSDAP'nin göze görünmeyen pek çok taraftarı ve gizli Hitler hayranı, davranışlarıyla Yahudiler'in sürülmesi işinde gürültülü Hitler Gençliği'nden daha çok pay sahibi oldular. Bu yargıya uygun olarak Walter Jens, düşmanlığını soğuk bir kibarlık maskesi ardında gizleyen Yahudi düşmanı lise öğretmeni tiplemesine örnek veriyor: „Yahudi öğrenciler olan Wolff'a ya da Weinberg'e ›Tam da siz daha gayretli olmalısınız‹ derdi. Bu şüphe uyandırmayan ›Tam da‹ ifadesinin arkasında Rosenberg ve Streicher gibi Nazi ideologlarının dili yatıyordu. *Tam da siz:* Bu, yüksek mevkili ›Stürmer‹in dili, alaycı bir şekilde yumuşak, art niyetli bir laf kalabalığıydı.“ (224)

Genel Ortamın Yahudi Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

1933'ten sonraki yıllarda genel olarak toplumda hakim olan antisemitizm, Yahudi öğrencilerin ruhsal durumunu pek çok açıdan etkiledi. Okul, Yahudi öğrencilerin ayrımcılık ve takibe maruz kaldıkları yerlerden yalnızca biriydi. Bu nedenle de, Greta Nachman'ın raporuna şu soruyla başlaması önemli görünüyor:

> „Neyle başlamalı? Philanthropin'de okula başladığım zaman, bir taraftan öğretmenlerin ayrımcılığı ve düşmanca davranan öğrencilerin tehditleri yüzünden Ruth ve Lothar'ın da – artık Elisabethenschule ve Lessing-Gymnasium'a gitmeyip – Philantropin'e gitmek zorunda kalışlarıyla mı? Ya da gezmeye gittiğimizde, daha önce hep alışveriş yaptığımız yerlerin camlarında ›Yahudiler giremez‹ tabelalarıyla karşılaşmamızı mı? Ya da Frankfurt'un ana caddelerinden biri olan Zeil'dan aşağıya doğru yürüdüğümüz vakitler, kahverengi gömlekli SA'ların geçit resmi yapıp ›Yahudi kanı bıçaktan damlıyorsa, o zaman herşey yeniden yolunda demektir. SA-yoldaşları, Yahudiler'i alın ve bu kodamanları duvara dizin‹ diye şarkı söylerken annemin beni çabucak

ara caddeye sokup bu sahneyi görmemi, bu sözleri duymamı engellemeye çalısmasıyla mı?

Ya da artık çimenlik ve yüzme alanlarıyla dolu o güzel yere (Stadion) gitmemizin yasak oluşuyla mı? Oysa Freilichttheater'a yıllardır eğlenmeye ve yüzmeye giderdik. İlk defa oradaki tiyatroya gittiğimde, ›Kırmızı Başlıklı Kız‹ oynuyordu. Oyundaki kurt yakalandığında ›Oh, iyi oldu sana!‹ diye bağırmıştım da, annem ve Bayan Emilie nasıl da utanmışlardı! Yahudiler Main'daki bir yüzme havuzundan – Niederrad'daki ›Yahudi havuzu‹ – kovuldular. Oysa kuzenim Eric Ettlinger bizi ilk kez Frankfurt'ta ziyarete geldiğinde sıcak bir yaz günü orada ayaklarını yakmıştı. Ya da buz pateni sahasıyla mı başlayayım – Ruth ve Lothar'ı o kadar uzun süre seyredip bir gün buz pateni yapmayı öğrenmeyi hayal ettiğim ama sonra Yahudi çocukların artık orada yürümesinin bile yasak olduğunu öğrendiğimle mi?" (225)

Anlaşıldığı üzere, yedikleri dayağın fiziksel acısının yanısıra, dağılmış arkadaşlıklar, çaresizlik ve yalnızlığın neden olduğu ruhsal acı da Yahudi öğrencilerin hayatını belirliyordu. Doğuştan Frankfurtlu olan, 1938'de ABD'ye göç etmeyi başaran ve 1948'de Londra'da Amerikan olimpiyat takımının üyesi olan John H. Slade genç insanların Nazi döneminde içinde yaşamak zorunda kaldıkları atmosferi şöyle anlatıyor:

„O zaman sporda, özellikle tenis, futbol ve hokeyde çok aktiftim. 1880 isimli spor kulübünün ilk takımında Frankfurt'u temsilen oynuyordum. Hedefim, 1936 Berlin Olimpiyatı takımına girmekti. Heidelberg'e karşı oynadığımızda davetiye almadım, antrenörümüze bunun nedenini sorduğumda bana spor kulübünün başkanıyla görüşmem tavsiye edildi. O da bana Heidelberg'in, ancak takımda Yahudi olmaması koşuluyla Frankfurt'a karşı oynayacağını söyledi. Kendi kulübümün bana bunu bildirmek için zahmete girmemesi ve herşeyi kendim öğrenmek zorunda kalışım anlaşılır şey değil. 1933 yılında Yahudi olduğum için takıma alınmayınca spor kulübünden ayrıldım." (226)

Yahudi çocuklar terörü işte böyle açık bir şekilde yaşamlarında hissediyorlardı. Başka bir anlatıda şöyle deniyor: „Herşeyi anlamak için henüz çok gençtim. Komşumuz olan Spicker ailesi – Yahudi

değillerdi – aklı başında insanlardı, ancak birileri görür korkusuyla bizimle konuşmaya cesaret edemiyorlardı. Kendi çocuklarından bile korkuyorlardı.“ (227) Bu „boğucu ortam“, bu „sürekli eşikteki felaketi bekleyerek geçen“ yaşam pek çok farklı kaynaktan besleniyordu. Eva Sternheim-Peter, „Büyük Hayalkırıklıkları Zamanı. Faşizmde Bir Genç Kızın Yaşamı“ isimli kitabında, Yahudi öğrencilerin dışlanmasının „gerekçeleri“nin adını koyuyor: „Artık önemli olan Yahudiler’in Hıristiyan olmaması değil, Alman olmamalarıydı ve bu yargıyı ortadan kaldırabilecek hiçbir formül yoktu.“ (229)

Yahudi öğrenciler, o zamanın derneklerinden bile dışlanmışlardı. Nazi dönemi gerçekliğinin başka bir yönü de, örneğin yedi yaşında bir kız çocuğunun başına her an şöyle bir olayın gelebilecek olmasıydı: „Göç etmemizden kısa bir zaman önce, annemin bir mektubunu posta kutusundan aldığım sırada, sokakta 1. 80 boyundaki Nazi bir kadın beni ›Seni iğrenç Yahudi çocuk‹ diyerek tokatladı.“ (231) Bunun yanısıra, Yahudi çocuklar pasaportlarının değiştirildiğini de farketmişlerdi: „2.7.1937’deki serbest yüzücü kimliğinde ismim hâlâ Norbert Strauss’tu. 2.8. 1940’ta pasaportumda ismim Norbert Israel Strauss olarak yazılmıştı. Bütün Yahudi erkekler ›İsrael‹ ismini ve bütün Yahudi kadınlar ›Sara‹ ismini almak zorunda bırakılmışlardı.“ (232)

Yahudi öğrenciler bu sürekli tekrarlanan, yıpratan gündelik ayrımcılığın yanısıra, elbette ki topluma hakim olan ve devlet tarafından yönlendirilen antisemitist terörü de en başından beri yaşıyorlardı. Örneğin 1 Nisan 1933 günü Yahudi dükkanlarının boykot edilmesi. İşte 1935’teki Nürnberg Irk Yasaları. İşte 9 Kasım’ı 10 Kasım’a bağlayan 1938 gecesi. Yahudi gençler bütün bu olayları gördüler ve kendi açılarından yaşadılar. Kızlık soyadı ile Edith Abrahams, 1 Nisan 1933’ü ve sonuçlarını 13 yaşında bir kız çocuğu olarak yaşamış:

„1 Nisan 1933'te Yahudiler'e karşı boykot yapıldı. O gün şu olay yaşandı: Kadının teki bizim dükkanın önünde olay çıkarmaya çalıştı. Bir müşteri bizde alışveriş yapmıştı ve bu kadın müşterinin dışarı çıkmasına izin vermiyordu. Babam ondan kenara çekilmesini rica eder etmez bağırmaya başladı. Birkaç saniye içinde bir yığın insan toplandı. Çok korktuk, Yahudi karşıtı bağrışmalar gittikçe daha kötü olmaya başlamıştı. Neyse ki bizi tanıyan bir polis ortalığı sakinleştirdi ve bize birşey olmadı. Bize dükkanı çabuk kapatmamız gerektiğini söyledi. Dükkanın önünde duran kalabalığı dağıttı. Daha yeni Sachsenhausen'deki Schadowstrasse'ye taşınmıştık. Adresimizi aldı ve dükkanı yeniden açmamamız konusunda bizi uyardı. Polisten bir haber alana kadar beklemeliydik. Birkaç gün sonra gelip bize kötü haberi verdi. Dükkanın önündeki o olay yüzünden babam kara listeye alınmıştı. Bu da oradan gitmemiz gerektiği anlamına geliyordu. Ailemin dükkanı nasıl kapattığını bilmiyorum." (233)

Dükkan kapandıktan, ailenin geçim kaynağı elinden alındıktan ve Strazburg'ta yeni bir başlangıç hayali de suya düştükten sonra Hollanda'ya kaçmışlar:

„Yeniden gitmek zorundaydık, bu defa Hollanda'ya. Vizemiz ve de neredeyse hiç paramız olmadığından Amsterdam'da sadece 6 ay yaşayabildik ve tekrar Almanya'ya gönderildik. Kasım 1934'te Alman sınırından geçtiğimiz günü hiç unutmayacağım. Kahverengi üniformalar, gamalı haç, ›Heil Hitler‹ – sanki yanan bir evden kaçarken dönüp dolaşıp yine o yanan evin önüne geliyormuş duygusuna kapıldım. Bu korku hiç geçmedi." (234)

Edith bunların yanısıra Frankfurt'taki Börneplatz'daki sinagoga saldırıyı da kendi gözleriyle görmüş:

„1936'da en büyük bayramımızı kutlamak üzere Börneplatz'daki sinagoga gitmiştik. Pencerelerden içeriye, tam koronun durduğu yere taşlar atmışlardı. Haham hemen gitmemiz gerektiğini söyledi. Dışarı çıktığımızda, sokağın öbür tarafında insanlar duruyordu. Genç değillerdi, yani muziplik yapmış gençlere benzemiyorlardı. Hayır, değişik yaştan vatandaşlardı. Aralarında pek çok kadın vardı. Elele tutuşmuş vaziyette, tek sıra şeklinde uzaklaştık. Bir anda karşı taraftan yanımıza gelip bizi itmeye başladılar. Büyükannem (şeker hastasıydı)

o kadar zayıf ve güçsüzdü ki yere düştü. Onu yerden kaldırdık ve mümkün olduğunca çabuk oradan uzaklaştırdık. Çok kötüydü.

Goebbels'in Yahudiler'e karşı sürekli yeni fikirler icat ettiği dönemdi. Sokak başlarındaki hoparlörlerden Goebbels'in bağırtısı duyuluyordu. Çevredeki bütün büfelerde Stürmer'in afişleri asılıydı. Stürmer, Yahudi karşıtı propaganda ile kışkırtıcılık yapan korkunç gazeteydi. O zaman 16 yaşındaydım. Bütün fotoğraflarda uzun burunlu, sırtında kamburu olan çirkin insanlar gösteriliyordu. Tanıdığım hiçbir insan böyle görünmüyordu. Bu resimlerin altında da, Yahudiler'in Passover-Cuması'ndaki Seder Seremonisi'nde kanlarını içmek için bebekleri öldürdüğü yazılıydı. Çevremdeki insanlar bunlara ya gülüyor ya da kötü Yahudiler'e küfrediyorlardı. Kendimi bir anda kimsenin yaklaşmak istemediği bir cüzzamlı gibi hissettim; çünkü kimse Yahudiler'le bir işi olsun istemiyordu ve ben de Yahudi'ydim. Yalnız olmak korkunç bir duyguydu.“ (235)

Hitler, „Yahudiler gülmeyi unutacak“ diye kehanette bulunmuştu. Ve Nazi Devleti, en yüksek rütbeli yöneticisinden sokakta dövüşen Hitler Gençliği üyelerine kadar, bu kehanetin yerine gelmesi için elinden geleni yapıyordu. Kaçabilen kaçtı. Bunu başarabilen aileler canlarını kurtardılar. Ancak geride derin izler kaldı. Elishevah Beck, kaçışlarından sonra İsrail'deki durumuyla ilgili şunları söylüyor:

„Ailenin tek kız çocuğu olduğum için bana kötü hiçbirşey anlatılmıyordu. Ailem beni mümkün olduğunca koruma isteğiyle saf ve mutlu büyütmüştü ve Theresienstadt'ta bütün ailenin yokolmasıyla ilgili tek kelime etmemişlerdi. Benimle bu konuda hiç konuşmadılar. Ailem sahip olduğu herşeyi kaybetmişti ve dilini anlamadıkları bu ülkeye hiç alışamadılar. Bana istedikleri gibi bir gelecek sağlayamadıkları için utançtan, üzüntüden kahroluyorlardı. Almanya'da sınıfın en iyi öğrenci-siydim, dans ve viyolin dersleri alıyordum ve herşeyim vardı. Burada, İsrail'de ise, beni okula gönderecek paraları olmadığı için 14 yaşında çalışmak zorundaydım. 4 Kasım'da Hayfa'ya geldik. İşte bu, Almanya'yı hiçbir zaman unutamayan ve bunca kültürlü bir halkın insanlara ne kötülükler yapabilmiş olduğunu yaşamları boyunca anlamlandıramayan pek çok göçmenin kaderiydi.“ (236)

Resim 8: Frankfurt'taki bir Yahudi dükkanının vitrinine çizilen hakaret dolu karalamalar, 1 Nisan 1933 (Frankfurt Şehir Tarihi Enstitüsü)

Bitte lesen! **Sehr wichtig!**

An alle Vereinsmitglieder!

Sicher haben Sie die neuen Satzungen des Vereins gelesen, die wir Ihnen Anfang Oktober dieses Jahres haben zugehen lassen, und dabei ganz besonders § 6 beachtet, wonach nur noch solche ehemaligen Schüler Mitglied des Vereins sein können, die

arischer Abstammung

sind oder als **Nichtarier am Weltkrieg als Frontkämpfer** teilgenommen haben.

Da sich in der Zwischenzeit fast alle nichtarischen Mitglieder abgemeldet haben, halte ich es für überflüssig, von jedem Vereinsmitglied schriftlich die ehrenwörtliche Erklärung über seine Vorfahren einzufordern, die ja doch nur nach bestem Wissen und Gewissen gegeben werden kann.

Ich fordere aber hierdurch alle Mitglieder des Vereins nochmals höflichst auf, ernstlich zu prüfen, ob sie gemäß § 6 Mitglied des Vereins bleiben können; andernfalls erbitte ich die Abmeldung bis spätestens zum 15. November 1933. Wir bedauern selbstverständlich das Scheiden eines jeden Mitgliedes, aber die Gleichschaltung muß im Interesse des neuen Staates genau durchgeführt werden.

Von allen anderen Mitgliedern nehme ich ohne weiteres an, daß ihr Verbleiben im Verein zugleich die **ehrenwörtliche Erklärung nach bestem Wissen und Gewissen ist, daß sich unter ihren Vorfahren bis zum 2. Grad keine Juden befinden.**

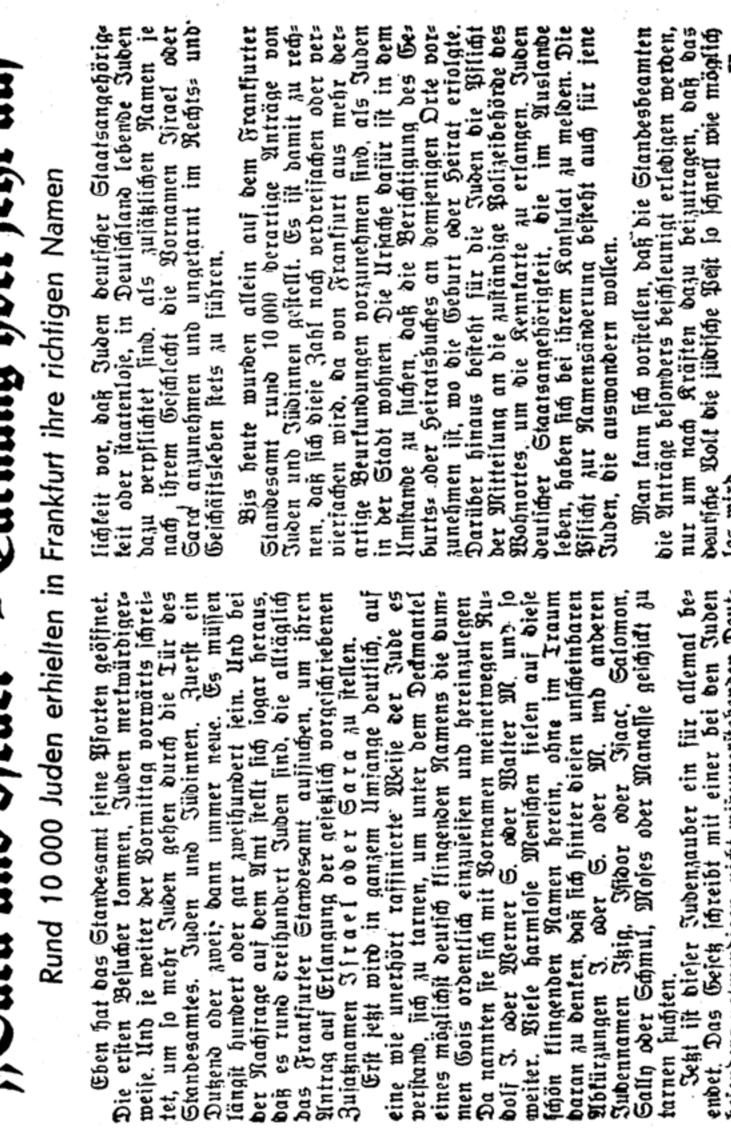
Frankfurt am Main, im November 1933.

Mit deutschem Gruß.

Der Führer des Vereins ehem. Sachsenhäuser Oberrealschüler:

Fritz Becker.

Resim 9: Sachsenhausen Lisesi Öğrencileri Derneği'nin genel mektubu (A. Oppenheimer özel arşivi)

„Sara und Israel" – Tarnung hört jetzt auf

Rund 10 000 Juden erhielten in Frankfurt ihre richtigen Namen

Eben hat das Standesamt seine Pforten geöffnet. Die ersten Besucher kommen, Juden merkwürdigerweise. Und je weiter der Vormittag vorwärts schreitet, um so mehr Juden gehen durch die Tür des Standesamtes. Juden und Jüdinnen. Zuerst ein Dutzend oder zwei; dann immer neue. Es müssen längst hundert oder gar zweihundert sein. Und bei der Nachfrage auf dem Amt stellt sich sogar heraus, daß es rund dreihundert Juden sind, die alltäglich das Frankfurter Standesamt aufsuchen, um ihren Antrag auf Erlangung der gesetzlich vorgeschriebenen Zusatznamen I s r a e l oder S a r a zu stellen.

Erst jetzt wird in ganzem Umfange deutlich, auf eine wie unerhört raffinierte Weise der Jude es verstand, sich zu tarnen, um unter dem Deckmantel eines möglichst deutsch klingenden Namens die dummen Gois ordentlich einzuseifen und hereinzulegen. Da nannten sie sich mit Vornamen meinetwegen Rudolf J. oder Werner S. oder Walter M. und so weiter. Viele harmlose Menschen fielen auf diese schön klingenden Namen herein, ohne im Traum daran zu denken, daß sich hinter diesen unscheinbaren Abkürzungen J. oder S. oder M. und anderen Judennamen Itzig, Isidor oder Isaac, Salomon, Sally oder Schmul, Moses oder Manasse geschickt zu tarnen suchten.

Jetzt ist dieser Judenzauber ein für allemal beendet. Das Gesetz schreibt mit einer bei den Juden besonders notwendigen, nicht mißzuverstehenden Deutlichkeit vor, daß Juden deutscher Staatsangehörigkeit oder staatenlose, in Deutschland lebende Juden dazu verpflichtet sind, als zusätzlichen Namen je nach ihrem Geschlecht die Vornamen Israel oder Sara anzunehmen und ungetarnt im Rechts- und Geschäftsleben stets zu führen.

Bis heute wurden allein auf dem Frankfurter Standesamt rund 10 000 derartige Anträge von Juden und Jüdinnen gestellt. Es ist damit zu rechnen, daß sich diese Zahl noch verdreifachen oder vervierfachen wird, da von Frankfurt aus mehr derartige Beurkundungen vorzunehmen sind, als Juden in der Stadt wohnen. Die Ursache dafür ist in dem Umstande zu suchen, daß die Berichtigung des Geburts- oder Heiratsbuches an demjenigen Orte vorzunehmen ist, wo die Geburt oder Heirat erfolgte. Darüber hinaus besteht für die Juden die Pflicht der Mitteilung an die zuständige Polizeibehörde des Wohnortes, um die Kennkarte zu erlangen. Juden deutscher Staatsangehörigkeit, die im Auslande leben, haben sich bei ihrem Konsulat zu melden. Die Pflicht zur Namensänderung besteht auch für jene Juden, die auswandern wollen.

Man kann sich vorstellen, daß die Standesbeamten die Anträge besonders beschleunigt erledigen werden, nur um nach Kräften dazu beizutragen, daß das deutsche Volk die jüdische Pest so schnell wie möglich los wird.

rr.

Resim 10: Bir Frankfurt gazetesinin Ocak/Subat 1939 tarihli makalesi (Yazarın özel arşivi)

Son Yolculuk: Okul Sırasından Auschwitz-Birkenau'ya

Yahudi Çocuk ve Gençlerin Ekim 1938'de Toplu Şekilde Polonya'ya Sürülmeleri

Almanya'da yaşayıp çalışanların sadece Alman Yahudileri olmadığı çok az bilinen bir gerçek. Yaklaşık 100. 000 Yahudi Alman vatandaşı değildi ve başka 100. 000 Yahudi de ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra vatandaşlık alabilmişti. Bu Yahudiler, geçmişleri nedeniyle Alman Devleti'ne, aileleri yüzyıllardır Frankfurt am Main'da ya da başka şehirlerde yaşayan 300. 000 Alman Yahudisi'nden farklı bir açıdan bakıyorlardı. Çoğunlukla Doğu Avrupa'dan, öncelikle Polonya'dan gelen Yahudi göçmenler pogromlardan, ayrımcılıktan ve çok kötü ekonomik koşullardan kaçmışlardı. Weimar Cumhuriyeti'nde daha Nazi Dönemi'nden önce varolan Yahudi karşıtı propagandanın önemli bir kısmı, „Doğu Yahudileri“ *(Alm. Ostjuden)* diye küfredilen bu Yahudi göçmenlere yönelikti. Weimar Cumhuriyeti'nde ve Nazi rejiminin ilk yıllarında, Alman Yahudileri'nin organizasyonları tarafından, yardım, dayanışma ve sözde „Doğu Yahudileri“ne karşı ayrımcılıkla ilgili bütün Almanlar'a ve Alman Yahudileri'ne yönelik aydınlatma kampanyalar yapılıyorduysa da, Yahudi topluluğunun kendini Alman hisseden üyeleri tarafından, Polonya ve diğer ülkelerden gelen Yahudi göçmenlere karşı hiç de azımsanmayacak ölçüde bilinçli ya da bilinçsiz bir reddediş de söz konusuydu. (237)

1938 Ekim'inde Nasyonalsosyalistler o zamana dek görülmemiş çapta bir sınırdışı dalgasıyla Polonya vatandaşı 50. 000 Yahudi'yi ülkeden attılar. Bu Yahudi aileler kayıt altına alındı, tutuklandılar ve trenlerle Polonya'ya gönderildiler. Bu kötü şöhretli „Polonya Aksiyonu“na dair SS-komutanı ve Alman Polis Şefi'nin 26 Ekim 1938 tarihli telgrafında şunlar yazıyordu: „[…] bütün güvenlik güçlerinin katılımıyla ve diğer bütün işlemler geçici süre

durdurularak, geçerli pasaportlara sahip bütün Polonyalı Yahudiler'in, kendilerine Almanya sınırları içerisinde oturum yasağına dair belgeler teslim edilerek gecikmeden toplu nakil aracılığıyla Polonya'ya sürülmelerini arz ederim. […] Mümkün olduğunca çok Yahudi, özellikle yetişkin erkekler, belirlenen zamandan önce sınırdan geçirilip Polonya'ya gönderilmiş olmalıdır." (238) Aynı şekilde Yahudi düşmanı olan Polonya hükümeti ise geçiş izni vermedi. İnsanla dolu trenler Almanya ve Polonya arasındaki „tarafsız bölge"de bekletiliyorlardı. Alman propagandası hemen teşhisi koydu: Polonyalılar da bu Yahudiler'i istemiyorlardı. Böylelikle, Almanya'dan gelen bu Polonyalı Yahudiler, insanlık dışı koşullarda tren vagonlarında yaşamak zorunda bırakıldıkları gibi, bir de propaganda aracı olarak kullanılıyorlardı. Frankfurt'ta haham yetiştiren bir okula *(Alm. Rabbinische Lehranstalt)* giden ve daha sonra Paris'e kaçan Herschel Grynszpan'ın ailesi de sınırdışı edilenler arasındaydı. Nazi Dönemi'nde Berlin'de yaşayan Inge Deutschkron 1938 Ekim'indeki durumu şöyle anlatıyor:

> „28 Ekim 1938'de, Almanya'da yaşayan sayıları 15. 000 ile 17. 000 arası Polonya Yahudisi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra aldıkları vatandaşlık kendilerinden 1933'te geri alınan diğer Yahudiler, SS ve polis tarafından oldu bittiyle evlerinden şiddet kullanılarak çıkarılıp Polonya sınırına götürüldüler. Yanlarına sadece üzerlerindeki giysileri ve 10 Reichsmark almalarına izin verilmişti. Bu insanlar, Polonya devlet daireleri girişlerine ilk başta izin vermediği için, uzun süre Almanya-Polonya sınırındaki tarafsız bölgede perişan oldular. Polonya hükümeti, Almanya'da hakkında soruşturma yürütülen Polonya vatandaşı Yahudiler'i tekrar geri almak zorunda kalmamak için, sahibi beş yıldan uzun bir süre Polonya dışında kalan herkesin pasaportunun geçersiz olduğunu açıkladı. 28 Ekim sabahı sınıfımdaki pek çok sıra boş kaldı. Sınıf öğretmenimiz yoklama yaparken pek çok kişiden artık cevap gelmedi. Öğretmen tek kelime söylemeden, mevcut bulunmayanların okul defterlerini kenara koydu. Bir sınıfın o sabahki kadar sessiz sedasız olduğu çok nadirdir. Yaşımız küçük değildi ve 27 Ekim'i 28'ine bağlayan gece Berlin'in özellikle doğudan gelen

> Yahudiler’in yaşadığı kısmındaki caddelerde neler olduğunu tahmin edebilecek kadar çok şey duymuş ve görmüştük.“ (239)

Samson-Raphael-Hirsch isimli Yahudi okulunun eski öğrencisi Ruth Stern, 1938 Ekim’inde Frankfurt’taki bu Nazi saldırısını şöyle yaşamış:

> „Bir gün sınıftaki çocukların yarısı ortadan kayboldu. Polonya’da doğmuş bütün çocuklar ve aileleri bir gecede Polonya’ya geri gönderilmişlerdi. Sınırda Naziler dikiliyor ve zavallı Yahudileri dışarı atıyorlardı. Polonya tarafındakiler ise onları içeri almak istemiyorlardı. Bir sürü arkadaşımı bu şekilde kaybettim.“ (240)

O zaman on üç yaşında olan Salomon Horn, şunları anlatıyor:

> „Polonya, 6 Ekim 1938’de, yurt dışında beş seneden uzun süre kalmış bütün Polonyalılar’ın pasaportlarının 31 Ekim 1938 tarihi itibariyle geçersiz olduğunu açıkladı. Bu uygulama Almanya’da yaşayan 50. 000 Polonyalı Yahudi’ye yöneltilmişti. Alman hükümeti, bu kuralın uygulanmasını engellemek için bütün Polonyalı Yahudiler’i 28 Ekim 1938 tarihinde tutuklayıp Polonya’ya sınırdışı etmeye karar verdi. Uluslararası basın, binlerce insanın bu yüzden evsiz kalmasına ve çoğunun daha sonra ölmesine rağmen bu olaylara kayıtsız kaldı. Ayrıca 9 ve 10 Kasım 1938’deki ›Kristal Gece‹ bu olayları da gölgede bıraktı.
>
> 1938 yılında, kardeşim Bernhard ve ben beş senedir Frankfurt’ta Flersheim-Sichel Vakfı’nın Yahudi çocuk yurdunda kalıyorduk. Bu zaman içerisinde, Almanlar’ın bizi aşağılık ve kötü insanlar olarak gördüklerini öğrendik. Mayıs’ta Bar Mizwa’mı [Yahudi geleneklerine göre ergenlik töreni – Ç.N.] aldım, Yahudi yasalarına göre artık yetişkin bir erkek sayılıyordum. On üç yaşındaydım. 27 Ekim gecesi geç saatte yurdun bürosuna çağırıldım. Müdür bana birkaç eşyamı toplayıp eve gitmem gerektiğini söyledi. Yakındaki karakoldan bir polis uğrayıp müdüre beni eve göndermesini tavsiye etmiş. Beni sabah tutuklama emri aldığını ve eğer ben okulda olmazsam tutuklayamayacağını söylemiş. Başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Neden beni, on üç yaşında bir çocuğu tutuklasınlardı ki? Trenle anneme gittim ve birlikte böyle birşeyin neden kaynaklanabileceğini ve ne yapmamız gerektiğini

konuştuk. Sabah erkenden Polonya Konsolosluğu'na gitmeye karar verdik.

Yaklaşık saat sabah dörtte kapının yüksek sesle vurulması ve zil sesiyle uyandık. Üç tane SS ya da Gestapo yatak odamıza kadar geldiler ve bize hemen giyinmemizi emrettiler. ›Küçük bir çanta toplayabilirsiniz, onun dışında yanınıza başka bir şey almayacaksınız‹ diye bağırdılar. Önceki gece yaşadığımız korku, o anda yaşadığımız korkunun yanında hiç kalıyordu. Önce herşeyin bir yanlış anlaşılma olduğunu düşünürken, şimdi durumun hiç de öyle olmadığını anlamıştık. Biz üç çocuk, babamız Polonyalı olduğu için Polonyalı'ydık, ancak Polonya hakkında hiçbirşey bilmiyor, dilini bile konuşamıyorduk. SS'lerden biri annem giyinirken odada kaldığı için çok telaşlandım. Ben de orada kalmak zorundaydım. Bu emrin nedeninin de, tutukluların kendilerini öldürmelerini engellemek olduğu söylendi.

Birkaç dakika içinde hazırdık. Kahvaltı etmeden, birkaç parça eşyayla ve yanlarında neredeyse hiç para olmadan ailemi götürdüler. SS'lerden biri bana baktı ve dedi ki: ›Senin ismin listede yok, bu yüzden sen gelemezsin.‹ Hâlâ tutuklanmamızın bir yanlışlık olduğunu düşünen annem, Polonya Konsolosluğu'na gitmemi ve konsolosun bize yardım edip edemeyeceğini öğrenmemi istedi. Vedalaşmak için zaman yoktu, bir anda yalnız kaldığım için korkmaya bile zaman kalmamıştı. Göz açıp kapayıncaya kadar ailem gitmişti.

Küçük çantamla konsolosluğa gidişimi hayal meyal hatırlıyorum. Oraya vardığımda, kapının önünde konsolosluğun açılmasını bekleyen insanlar vardı. Bir iki saat içinde bir sekreter dışarı çıkarak ›Evinize gidin! Konsolosun size ayıracak ne vakti var, ne de sizin için yapabileceği bir şey!‹ dedi. Bu zamana dek, Polonya'daki güçlü Yahudi düşmanlığına rağmen, konsolos bizim için bir çeşit korunağın simgesiydi. Polonya vatandaşı olmamız bizi Naziler'e karşı biraz korumuştu. Ailem o an büyük olasılıkla Polonya'ya giden bir trenin içindeydi. Ne yapmam gerektiğini bilmediğimden, istasyona gittim. Bir fırından kendim ve – herşeye rağmen onları bulacak olursam – ailem için bir düzine francala aldım. İstasyon insan doluydu. SS ya da SA'lar tarafından gözetlenen şaşkın Yahudilerle dolu kamyonlar ve yeşil Minna'lar [*Alm. Grüne Minna.* 1866'dan itibaren mahkumları taşımak için kullanılan yeşil renge boyalı at arabalarına verilen isim. – Ç.N.] sürekli gelip gidiyordu. Çok net aklımda kalan görüntülerden biri de, bir

kamyondan indirilen bornozunun içinde genç bir kadındı. Ağrısı varmış gibi görünüyordu. Kamyondan zorlukla indi ve araca döndüğünde kahverengi gömlekli bir SA yeni doğmuş küçük bir bebeği ona doğru fırlattı. Havadaki bebeğin küçücük kolları ve ayakları gözümün önünden gitmiyor.

Tren raylarının kenarından yürüyerek ailemi aradım. Sanki binlerce insan vardı ve hepsi de kahverengi gömlekli üniformalılar tarafından gözetleniyordu. Yalnız başıma geride kalacağımı ya da, daha da kötüsü, yabancı bir ülkeye yalnız başıma gönderileceğimi düşünmüyordum. Hiç param yoktu, Polonyaca bilmiyordum ve Polonya'da kimseyi tanımıyordum. Bana korkunç uzunlukta gelen bir zaman sonra ailemi buldum. İçinde daha sonra Auschwitz'te ölen David Amca ve Fannie Teyze'nin de olduğu ilk treni kaçırmışlardı.“ (241)

Salomon Horn'un ailesi bir sonraki trenle Polonya'ya götürüldü. Horn, raporuna şöyle devam ediyor:

„Aradan bir süre geçtikten sonra tren bir istasyonda durdu. Durduğumuz yerde pek çok Alman Yahudisi vardı ve yemek dağıtılan bir tezgah açmışlardı. Ortodoks Yahudiler'in [Yahudiliğin Talmud geleneğini birebir günümüz için uygulamak isteyen ve esas olanın sonradan farklılaşan toplumsal koşullara göre değiştirilmesinde keyfilik olduğunu öne süren bir kolu. Almanca'da ortodoks kelimesi, bu şekilde davranan diğer dinlere mensup kişiler ya da felsefi akımların değişime kapalı takipçileri için de kullanılmaktadır. – Ç.N.] bir çoğu, Yahudi ritüellerine göre helal olmadığı için yemek istemiyorlardı. Ancak kendisi de trende olan ünlü bir ortodoks haham, bu özel koşullar altında yemeğin yenilebileceğine dair garanti verdi. Pek çoğu için günün ilk yemeğiydi ve günün geri kalan kısmında ve ertesi gün için yiyecek başka birşey yoktu. Alman Yahudileri'nin bu arkadaşlık ve kardeşlik mesajına ne kadar şaşırdığımızı hâlâ hatırlarım. İçlerinden pek çoğu, doğu Yahudisi kardeşlerine karşı hiç de büyük bir sevgi beslemiyorlardı ve bizi kirli, alt sınıftan görüyorlardı. Ama Hitler hepimizi aşağılık insanlar olarak aynı kefeye koydu ve bize, kaderimizde nihayet birlikte olmayı öğretti.

Sınıra geldiğimizde geceydi. Sınıra giden bir tünelin içine bırakıldık. Ortamda büyük bir gürültü ve kafa karışıklığı hakimdi. Ardından gelen korkunç saatleri unutamam, asla unutmayacağım da. Otuz binden

fazla insan, yerde sürüdükleri bavulları ile birlikte bu tünelin içine sıkıştırılmıştı. Tavandan üstümüze buz gibi su damlaları damlıyordu. Kimse neden orada olduğumuzu ve bize ne yapacaklarını bilmiyordu. Saatte birkaç adım ilerleyerek yavaşça öne doğru gidiyorduk. Sadece arada sırada bir aile tünelin sonuna ulaşabiliyordu. İyi ki biz o kapıdan hiç geçmemişiz.

Bizim aile merdivenlerden son sıralarda inenlerdendi. Bir süre, orası biraz daha havadar olduğu için tünelin sonunda durduk. Her gecikmenin bizi korkunç bir ölümden kurtardığından haberimiz yoktu. Bir iki saatliğine tünelin sonunda biraz yer vardı. Kattowitz'ten birkaç Yahudi bize biraz yiyecek ve su getirdiler. İki üç doktor hastalara yardım etmeye çalışıyordu. Bu doktorlardan birine yardım ettim, ona su getirdim ve başka ufak işler yaptım. Bir sürü insan doğrudan hasta yatağından ya da hastaneden alınıp getirilmişti. Doktor onları yakınlardaki bir hastaneye götürmeyi talep ettiyse de, buna izin verilmedi. Kızıl ya da kızamık gibi bulaşıcı hastalıkları olan çocuklar bile orada kalmak zorundaydı. Yaklaşık iki üç saat sonra benim de sesim kısıldı, ateşim çıktı ve kendimi çok hasta hissettim.

Sonra başka bir tren geldi ve öne doğru itildik. Artık sağdan sola dönmek için bile yer kalmamıştı ve kimse oturamıyordu. Tuvalete gitmek ya da yiyecek içecek birşey almak imkansızdı. Doğu Prusyalı birkaç SS tünele doğru geldiler. Belli ki sarhoştular, silah çantaları açıktı ve elleri silahlarının üzerindeydi. Daha tünele girmeden bağırarak, ›Pis Yahudiler‹e değmemeleri için ortada bir yol açmamız için emirler yağdırmaya başladılar. Doğu Prusyalılar'ın ve Polonyalılar'ın ne kadar Yahudi düşmanı olduğunu bildiğimizden, bize neler yapabileceklerinden çok korktuk. Almanya'da doğan biz çocuklar bile Rusya ve Polonya'daki pogromları biliyorduk. Balık gibi istiflenmiş olmamıza rağmen ortada bir yol açtık. Üç SS ileri geri gidiyor ve bize ›Pis Yahudi‹ ya da ›Domuz Yahudi‹ diye bağırıyorlardı. Bize ateş açmak için küçük bir fırsat kolladıklarına emindim ve yapabildiğim kadar iyi saklanmaya çalışıyordum.

Bu gezintileri sırasında bir adam ne yazık ki yola doğru düştü. SS'ler yaklaşırken içlerinden biri adamın üzerine doğru atıldı ve suratına şiddetli bir yumruk attı. Adamın düşeceği bir yer bile yoktu, kalabalık onu tuttu ve hemen yoldan geri çekti. Burnu kırılmıştı ve uzun süre kanamaya devam etti. Herkes bunun olayın sonu olmasını ve başka

kimsenin dövülmeyeceğini umut ediyordu. Bir adamın on altı yaşındaki tatlı ve uysal, ancak akıl hastası kızı SS'in üzerine atlayıp göğsünü yumruklamaya başladığında ne kadar korktuğumuzu tahmin edemezsiniz. Bir taraftan da ne dediği anlaşılmayacak şekilde bağırıyordu ›Sen – sen – sen.‹ Taş kesilmiş gibi orada duruyor ve her an korkunç birşeyin olmasını bekliyorduk. Ancak sarhoş canavar kızacağı yerde, kıza neredeyse korkakça ve sorgulayarak baktı, onu geri itti ve tünelden dışarı yürüdü.

Bu tünelde on dört uzun saat boyunca kaldık. Hiçbirimiz tüneli geçen ailelerin daha sonra Polonya'daki toplama kamplarında korkunç bir şekilde öldürüleceğini bilmiyorduk. Diğerleri sınırlar arasındaki kamplarda kaldılar ve tifodan ya da başka korkunç hastalıklardan öldüler. Tek bildiğimiz, otuz saati aşkın zamandır uyku uyumadığımız ve neredeyse hiçbir şey yiyip içmediğimizdi ve en kısa sürede şu kapıdan çıkmak istiyorduk. Nihayet tünelin sonuna geldiğimizde kapı açıldı. Göring'e benzeyen, çakı gibi SS üniforması giyen ve bir sürü madalya taşıyan iriyarı bir adam tünelden içeri girdi. ›Sessizlik!‹ diye bağırdı ve Führer'in özel bir affı ile tekrar eve dönmemize izin verildiğine dair kısa bir konuşma yaptı. Yorgunluktan halimiz kalmamış olmasına rağmen çok sevindik.

Bu konuşmadan sonra tünel hızla boşaldı ve hepimiz peronlara geri döndük. Birkaç saat trenleri beklemek zorunda kaldık. Ben yerde, paltomun ve bavulumun üzerinde uyuyakalmışım. Uyandığımda boğazımın ağrısı gitmişti ve sesim normale dönmüştü. Geri dönüş yolundaki istasyonlarda Alman Yahudileri bize yine yiyecek ve içecek verdiler. Frankfurt'ta bir çok Alman Yahudi bizi evimize götürmek için arabalarıyla bekliyorlardı. Bütün gece diğer aileleri de evlerine taşıdılar. Şimdi yine evimizdeydik ve herşey yine eskisi gibi olduğu için mutluyduk. Ertesi gün çocuk yurduna geri döndüm. Ailemse yeniden normal bir yaşam sürdürmeye çalıştı." (242)

13 yaşındaki çocuğun en çok etkilendiği şey, belli ki Alman Yahudileri'nin Alman pasaportu olmayan dert ortaklarına gösterdikleri beklenmedik dayanışma olmuş. (243)

Alman olmayan Yahudiler'in 1938 Ekim'indeki durumu işte buydu. Dört hafta daha „normal bir yaşam" sürdürebilme umudu devam

etti. Sonra, 9 Kasım 1938'de, Batı Avrupa'da Yeni Çağ'ın en büyük antisemitist pogromu yaşandı. Buna gerekçe olarak, Herschel Grynszpan'ın, dünya kamuoyunun dikkatini Ekim sürgünlerine çekmek için Paris'te bir Nazi diplomatını vurması kullanıldı. Herschel Grynszpan'ın bütün ailesi, „aynı trenlerle Polonya'ya götürülmüştü." (249)

1938 Kasım Pogromu

Kundaklama olaylarının, cinayetlerin ve öldürücü darbenin yaşandığı bu günü, 15 yaşında bir öğrenci olarak yaşayan Ruth Spangethal-Mack şunları anlatıyor:

> „Ablam ve ben 10 Kasım 1938'de Bockenheimer Landstrasse'de yürüyorduk. Yakınlarda bir kargaşa olduğunu farkettik. Ve tesadüfen rastladığımız bir aile dostu fısıldayarak, bütün sinagogların yakıldığını duyduğunu söyledi. Ablam ve ben, Westend'te Freiherr-vom-Stein-Strasse'deki sinagoga mümkün olduğunca yaklaşmaya çalıştık. Önümüzde korkunç bir insan kalabalığı vardı – kimisi sessiz, kimi de oldukça gürültülüydü. Uzakta, çalışmayan bir itfaiye aracı gördüm. Orada olmasının nedeni, büyük olasılıkla yangının komşu bölgelere sıçramasını önlemekti. Olup bitenleri görmek için daha yakında durduğumu söyleyebilmek isterdim, ancak bu imkansızdı. Korkmuştuk. Boğazımda koca bir düğüm hissettim, neden bütün bunların yaşanmak zorunda olduğunu anlayamıyordum.
>
> Freiherr-vom-Stein-Strasse ve Friedrichstrasse'nin karşısında, sinagogun ana binasında bulunan Josephine-Reiß-Enstitüsü'ne gittim. Enstitünün birkaç üyesi Tevrat'ı kurtarmaya çalışıyorlardı, ancak sanırım bu imkansızdı. Büyüdüğüm zaman, ablamla bu güzelim sinagogu sıkça ziyarete gittim. Hayatımda bu kadar güzel başka bir sinagog hiç görmedim. Annem, oldukça cömert bağışların kaydedilmesine gönüllü yardım edenlerden biriydi.
>
> Aramızdaki mesafeye rağmen ateşin sıcaklığı bize kadar geliyordu. Camların ve mermerlerin kırıldığını duyduğuma eminim. Ne kadar çaresizdik. Ağlıyor, yaşananlara anlam veremiyorduk ve elbette anlatılamayacak ölçüde dehşete kapılmıştık. Ablam 18, bense 15 yaşındaydık. O zamana dek, lise öğretmenimiz Frank Rothschild'in

yönettiği gençlik korosundaydım. Sanırım, 1938'deki bu olaydan sonra koro artık toplanmadı, çünkü hepimiz katılmaya korkuyorduk. Kasım olayları bende ve bunları yaşayan herkeste kalıcı bir etki bıraktı. 1939–1946 yılları arasında yaşadığım İngiltere'de, özellikle ailem yanımda değilken bir sinagoga adım atmak istemedim." (245)

Bu „kalıcı etki"nin, bu yanıtlanmamış „Neden?" sorusunun ve bununla bağlantılı olarak duyulan korkunun en dokunaklı tanımını evlerine saldırılanlar yapıyorlar. 1939 yılında ailesiyle birlikte ABD'ye kaçabilmeyi başaran, Frankfurt Goethe-Gymnasium'un eski öğrencisi Hank R. Schwab, 9 Kasım 1938 gününü Berlin'de yaşamış:

„Yasadışı olarak dinlediğim Lüksemburg Radyosu'ndan Frankfurt'taki bütün erkek Yahudiler'in tutuklandığını dinlediğimde sanırım 9 Kasım 1938'di. Saf saf annemi aradım ve babamın nasıl olduğunu sordum. Annem ›şifreli‹ bir yanıt verdi: ›Yolculuğa çıktı.‹ Ona dedim ki: ›Telaşlanma, yanında olmak için oraya geliyorum.‹ Frankfurt'a giden ilk trene bindim. Gecenin üçünde kapımıza bir SS dikildi. Şifreyi çözmüş ve Frankfurt'ta olduğumu anlamıştı. Önce Niedenau'daki polis karakoluna, oradan yüzlerce Yahudi'nin beklediği büyük salona ve en son da Buchenwald'a götürüldük. Buchenwald'da babam, amcam, daha pek çok akraba ve arkadaşımla karşılaştım. Orada beş hafta kaldım. Bu beş hafta içerisinde, savaşta ön cephede asker olduğum altı senede tanık olduğumdan daha çok ölü, daha çok işkence ve mutsuzluk gördüm." (246)

Ailesi Treblinka Ölüm Kampı'nda *(Alm. Vernichtungslager)* öldürülen Ruth Stern, 9 Kasım'ı şöyle yaşamış:

„Her sene, hayatımın en kötü günü olan 9 Kasım 1938'i hatırlarım. Zavallı babamı, kardeşimle benim gözümüzün önünde neredeyse öldürene kadar dövdüler. Hemen hastaneye gittik. Daha sonra eve geldiğimizde herşey darmadağınık ve kırıktı. Annem ağlıyordu. Bizim binada Walter Hess adında genç bir adam kendini öldürmüştü. Baldırımda hâlâ cam kırıklarının yara izi duruyor." (247)

O zaman on bir yaşında olan Norbert Strauss da bu olayı hiç unutamamış:

„›Kristal Gece‹yi çok net hatırlıyorum. Karısı ve çocuklarıyla Taunus'taki Schmitten'de (Schmitten babamın doğum yeriydi, annem Hamburg'tan geliyordu) yaşayan ve daha birkaç sene önce Naziler tarafından Schmitten'i terketmeye zorlanan amcam, Frankfurt'a taşınmıştı ve Zeil'da bir restoran işletiyordu. 9 Kasım 1938'de Naziler restorana ve amcamın dükkanın yanındaki evine dalıp herşeyi yakıp yıktılar. Bu yüzden ailesi ile birlikte bize taşındı. Aynı gece SS ve SA'lar bizim eve gelip amcamı ve babamı tutuklayarak, binlerce Yahudi'nin belirsiz bir süre için tutulduğu büyük salona götürdüler. Babamı nerede tuttuklarını bulduğumuzda, ona yiyecek birşeyler ve battaniye götürebilmek için annemle birlikte taksiyle büyük salona gittik. Büyük salona geldiğimizde, salonun önünde binlerce Nazi bize bağırıyor ve taş atıyorlardı. Sonuç olarak, babama hiçbir şey veremeden oradan mümkün olduğunca çabuk uzaklaşmak zorunda kaldık.

Ertesi sabah erkek kardeşim ve ben bisikletle okula gitmeye çalıştık (yolda devamlı dövebilecekleri Yahudi çocuklar arayan Hitler Gençleri'nden kurtulabilmek için bu yolu bulmuştuk), ancak saat kulesine geldiğimizde Friedberger Anlage'deki sinagogu alevler içinde gördüğümüz için durduk. İtfaiye, yangını durdurmak için hiçbir çaba göstermeden sağda solda dikiliyordu. Yoldan geçen biri eve gitmemizi söyledi, biz de öyle yaptık. Uzun bir süre için gideceğimiz bir okul olmadı. Daha sonra da, Hirsch-Schule hâlâ binanın içinde ayrı bir okul olarak işletilmeye devam edilmesine rağmen sınıflarımız Philanthropin'e aktarıldı.

Babam, diğer Yahudiler'le birlikte Buchenwald'a götürüldü ve dört hafta boyunca orada tutuklu kaldı. Annemin devlet dairelerini, babamın Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunun ön cephesinde asker olduğuna ikna etmeyi başarması ve Almanya'yı altı ay içinde terketmeye söz vermesi üzerine babamı serbest bıraktılar.“ (248)

Jakob Tannenwald da, bu olayı yaşamının dönüm noktası olarak anlatıyor:

„Naziler'in Yahudi öğrencilerin okuldaki faaliyet alanında yaptıkları bütün kısıtlamalarına rağmen ben ve sınıf arkadaşlarım, 10 Kasım 1938'deki ›Kristal Gece‹ye kadar okuldaki zamanımızı nispeten normal geçirebilmiştik. Ancak o geceden itibaren Yahudiler'e yönelik saldırılar

ciddi olarak başladı. Babam ve amcam Frankfurt'un yakınlarındaki ormana kaçtılar ve orada üç gün saklandılar. Okulumdaki bütün öğretmenler, okulun öğretmensiz kalması için Buchenwald'daki toplama kampına götürüldüler. Kız ve erkek sınıfları olarak ayrılmış sınıflar birleştirildi ve o zamana dek sadece kız öğrencilerin olduğu sınıfların dersine giren öğretmenler, şimdi birleştirilmiş sınıflarda ve eskisinin iki katı fazla öğrenciye ders vermek zorundaydılar.

Babamın ormanda saklandığı üç gün boyunca Gestapo evimize üç kere ›ziyarete‹ geldi. Babamı aradılar ve onu ararken de bütün mobilyalarımızı tahrip ettiler. Babam ve amcam, sınırı geçip kendilerini güvenceye alma imkanını bulamadıkları için üçüncü gün polise teslim oldular ve ertesi gün Dachau'ya sürüldüler.

Annem artık iki çocukla, ben ve beş yaşındaki erkek kardeşimle tek başına kalmıştı. Babamın fabrikasını da, Nazi yasalarına göre Yahudiler'in şirket sahibi olması yasak olduğu için satmak zorundaydı. Sonuç olarak fabrikayı (fırça fabrikası) kelepir fiyata sattı. Ailemizin artık Almanya'da kalmasının mümkün olmadığını anlayan annem, ilk fırsatta, 1938 Aralık'ının sonunda bizim bölgemizdeki Yahudi yetimhanesinin göçü sırasında, beni de yetim çocuklarla birlikte İsviçre'ye gönderdi. Böylelikle çocuklarından hiç değilse biri güvencede olacaktı." (249)

Lore Colfino (kızlık soyadı ile Jacobi) için pogrom ve onu takip eden İngiltere'ye kaçış, korkunç bir şekilde babasının ölümü ile bağlantılı olmuş:

„Naziler o zaman sinagogları yaktılar ve Yahudiler'in evlerini darmadağın ettiler. Philanthropin'in arkasındaki Scheffelstrasse'de oturuyordum. Naziler oraya demir sopalarla geldiler. Babam kapıda durdu ve Birinci Dünya Savaşı'nda başçavuş olarak kazandığı iki madalyayı gösterdi. Bu sayede bize birşey yapmayacaklarını umuyordu. Ancak onu kenara ittiler, hepimizi (babamı, büyükannem ve büyükbabamla beni) mutfağa soktular. Daha sonra demir sopalarla mobilyalara ve tabak çanaklara vurulduğunu duyduk. Büyükannem bizi öldüreceklerinden emindi. Sonra bir anda herşey sessizleşti. Mutfaktan çıktık ve evimizin darmadağın olduğunu gördük. Mobilyalar kırılmış, annemin sevgiyle topladığı kitaplar yerlere saçılmış ve birkaç tanesinin üzerine mürekkep dökülmüştü. Perdeler yırtılmıştı ve bütün ev

anlatılamayacak kadar kötü bir duruma getirilmişti. Çok daha kötü olayların yaşanacağının işareti olan ›Kristal Gece‹ yüzünden İngiltere'deki akrabalarımız beni oraya çağırdılar. Babam beni uğurlamaya istasyona geldi. Yaşadığı üzüntü yüzünden aynı gece bir kalp krizi geçirdi ve üç ay sonra öldü." (250)

1937 yılında Abitur [Almanya'da liseyi bitirme derecesi – Ç.N.] yapan Alex Messerer, tutuklanıp Frankfurt'taki toplama yeri olan büyük salona getirilmiş:

„Sanırım beni bir daha asla onarılamayacak şekilde yaralayan şey, Dachau'ya gönderilme öncesi toplama yeri olan büyük salonda tanık olduklarımdı. Bu beni, içiçe sıkıştırıldığımız yük vagonlarındaki yolculuktan, hatta saatlerce ve günlerce buz gibi havada incecik yazlık üniformaların içinde ayakta durmak ya da marş vaziyetinde yürümek zorunda kaldığımız, tıka basa insan dolu barakaların olduğu Dachau'-nun kendisinden bile daha çok etkiledi. Dante kitabından çıkmış bir sahne gibiydi ve o zaman böyle birşeyin mümkün olamayacağını, ya herşeyin kötü bir rüya olduğunu ya da başka bir gezegende olduğumu düşünmüştüm. Siyah SS üniformalarının içindeki (bazıları da sivildi) küstah tipler karşımızda duruyor, kovalıyor, dövüyor, eziyet ediyor ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanları onlar üzerinde iktidar sahibi olmanın sadist zevki ile aşağılıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nda cephede savaşmış ve madalyası olan askerlerin vay haline! Onlar özellikle hedef oluşturuyorlardı. Ve o zaman anlamlandıramadığımız ne varsa, aslında yalnızca buzdağının görünen ucuydu." (251)

Curtis L. Mann, Philanthropin'in 12 yaşındaki bir öğrencisi olarak, 1938 Kasımı'nı ve öğretmenlerinin Buchenwald'daki toplama kampından geriye dönüşlerini şöyle yaşamış:

„›Kristal Gece‹nin sabahında […] her zamanki gibi okula gittim. Okulun bahçesine gelen öğrenciler, sinagogların yakıldığını anlatıyorlardı. Bir süre dışarıda bekletildikten sonra, öğretmenler okulların da yakılabileceğinden korktuklarından ve bizim güvenliğimizi garanti edemeyeceklerinden, yaklaşık dokuzbuçukta bizi eve gönderdiler. Hemen eve gittim ve annem neden erkenden eve geldiğimi sorduğunda ona şöyle söyledim: ›Bütün sinagoglar yanıyor!‹ Bütün öğretmenlerim toplama kampına tıkıldı ve 1939 yılının başına kadar

> okullar kapalı kaldı. O zaman birkaç öğretmen toplama kampından salıverilmişti ve dersler yeniden başladı. Öğretmenler korkunç görünüyorlardı, saçları traş edilmişti ve çoğu fazlasıyla – on beş yirmi kilo – zayıflamışlardı. Bazıları dövülmüştü ve diğerleri de soğuk hava yüzünden çok acı çekmişlerdi. Biri soğuktan donduğu için tek bacağını kaybetmişti.“ (252)

„Yahudiler'in 1933–1945 Arasında Almanya'daki Yaşamı“ isimli kitabında G.-B. Ginzel kanlı 1938 Kasım Pogromu'nun muhasebesini şu şekilde yapıyor: „91 Yahudi öldürüldü ve yaklaşık 30. 000'i de sürüldü. 1000 adet sinagog ve sayısı bilinmeyen evler yakıp yıkıldı.“[12] (253)

9 Kasım'la birlikte Nazi politikasının, kaçmayı başaramamış bütün Alman Yahudiler'inin yokedilmesi istemine varan yeni bir dönemi başladı. Sayıları o zaman 500. 000'i bulan Alman Yahudileri'nin 160. 000'i için, Nazi terörü Lodz Gettosu'nda, Treblinka ve Auschwitz-Birkenau'daki toplama kamplarında ve Gestapo'nun ölüm listelerinde yazdığı şekliyle „doğuda“ sonuçlandı. Sadece Frankfurt am Main'da Yahudi topluluğunun, aralarında 1300 çocuk ve gencin de bulunduğu, isimleri kayıtlı 10. 000 üyesi Polonya'daki ölüm kamplarına sürüldü. Bu nedenle de, Frankfurt am Main'da o zaman öğrenci olan Yahudilerin raporlarında, okul arkadaşlarının, akrabalarının, ailelerinin ölümüne tanık olmamış birine rastlamak zor.[13] (254)

Auschwitz-Birkenau'daki Frankfurtlu Öğrenciler

Bu kitabın buraya kadarki bölümlerinde her ne kadar soykırımdan kurtulabilmiş Yahudiler'in anlatıları ayrıntılı bir şekilde belgelenmiş olsa da, ölüm kamplarındaki Yahudi öğrencilerle ilgili çok az belge ve rapor bulunması, olayın trajik boyutunu oluşturuyor. Ölüm kamplarına giden yol çoğunlukla kendi evlerinde tutuklanmalarıyla başlıyordu. Tutuklamalarda çalışan bir Gestapo memurunun 21

Ağustos 1941'de yazdığı bir bilgilendirme notunda şöyle deniyor: „Yahudiler, rica, tehdit ya da başka yollarla ortamı yumuşatmaya ya da direniş göstermeye çalışacaklardır. Hiçbir şekilde sizi etkilemelerine ve görevinizi yerine getirmenizi engellemelerine izin vermeyin." (255) Prusya-Alman tarzının herşeyi kaydeden titizliğiyle, sadece katliama giden yol değil, aynı zamanda yapılan hırsızlık ve yağmalar da organize edildi ve kayıt altına alındı. Öldürülmesi planlanan insanları kandırmak için, bütün eşyaların üzerine isim levhaları konuldu – sadece eşyaların üzerine de değil: „Bunun dışında her Yahudi, üzerinde adı, doğum tarihi ve kimlik numarası bulunan bir levhayı boynunda taşımak zorundaydı." (256)

Friedrich Schafranek, Lodz Gettosu'nda daha 16 yaşındaki abisi Herbert'i ve babasını kaybeden Frankfurtlu bir öğrenciydi: „Annem ve ben 25 Ağustos 1944'te, annemin Doktor Mengele [Caniliği ve özellikle kadın, çocuk, bedensel özürlüler üzerindeki vahşi „deneyleri" ile tanınan Nazi doktoru – Ç.N.] tarafından gaz odasına gönderildiği Auschwitz'e sürüldük." (257) Bay Schafranek bir mektubunda şöyle yazıyor: „Sürgün listesini okurken oradaki pek çok ismin iyi arkadaşlarım olması çok tuhaf gelmişti." (258) Auschwitz-Birkenau'daki gaz odalarının çok yakınında, Frankfurtlu okul arkadaşları ile beklenmedik karşılaşmaları konusunda ise şunları yazıyor:

> „Kurt Marx'la Birkenau'da karşılaştım. Lodz'tan Birkenau'ya getirildiğimizin ertesi günü, benim bloğumun yanında, çalışma kampı ile karantina yerini ayıran duvarın kenarından yürüyordum. İki gündür birşey yememiştim. Duvarın diğer tarafında birkaç çocuğun Frankfurt şivesi ile konuştuklarını duydum. O tarafa seslenerek Frankfurt'tan mı geldiklerini sordum. Onların evet yanıtı üzerine kim olduğumu (bana takılan lakabı da söyledim, ben ›Büyük Kova‹ydım, kardeşimse ›Küçük Kova‹) söylediğimde duvarın üzerinden bana bir parça ekmek attılar. Nöbetçiler her an bize ateş edebilecekleri için bu çok tehlikeliydi.

Birkaç kere daha bu şekilde karşılaştık ve her defasında duvarın üzerinden benim için birşeyler attılar.“ (259)

Resim 11: Auschwitz-Birkenau rampasında. (Foto: Berlin, Wannsee Konferansı Müze ve Anma Evi’nin Arşivi)

Auschwitz-Birkenau'da 15 yaşında bir Sinto

Frankfurt Sintoları'ndan Herbert (Ricky) Adler okuldaki tutuklanmasından sonra Frankfurt'taki „çingene kampı" adı verilen yerden diğer Sintilerle birlike Auschwitz-Birkenau'ya sürülmüş. Auschwitz'teki dönemi üzerine şunları yazıyor:

> „Auschwitz'e geldiğimizde, hepimize vagondan çıkmamız söylendi. Aileler birarada durmak zorundaydı. Orada birlikte ayakta duran herkes – Yahudiler, Sinti ve Roma, politik tutuklular – kamptaki SS'ler ve çavuşlar tarafından ileriye doğru itiliyordu. SS'ler ellerindeki silahlar ve yanlarındaki köpeklerle sağa sola bağırıyorlardı. Sonra bir barakaya götürüldük. Orada SS doktoru Mengele vardı. Hayatımda gördüğüm en korkunç ve kötü insandı. Onu elime geçirebilseydim [...] ne yapardım düşünemiyorum bile.
>
> O günün akşamında kolumuza dövme yapıldı. Herkese bir numara verildi. Benim numaram Z 2784'tü. Z, çingenenin baş harfiydi. *(Alm. Zigeuner)* Bunlar yapıldıktan sonra SS'ler tarafından Auschwitz-Birkenau'da (Auschwitz II) „çingene kampı" adı verilen yere götürüldük. Orada barakalar vardı. Barakaların içine üç katlı ranzalar konulmuştu. Saat 18:00'de hangi barakada kaç tane insan olduğunu saymak için bizi dışarıya çıkardılar. İki gün sonra babam üç erkek kardeşiyle karşılaştı. Onlar da Auschwitz'e getirilmişlerdi. Her köşede yaklaşık on metre yüksekliğinde nöbet kuleleri vardı. Bütün erkekler kanalizasyon inşa etmek için çalışma kampına götürüldüler. Babam böyle bir işe kesinlikle alışkın değildi. Postane memuruydu ve hep masabaşında çalışmıştı. Bu iş, güçten kuvvetten kesilmesi ve yediği dayaklar – ağır yaralanmıştı – yüzünden hummaya yakalandı. Bir kaç ay sonra da öldü.
>
> Babamın başka üç tane kardeşi, ben, erkek kardeşim ve annem kamptaydık. Sonunda hepimizi başka kamplara sürdüler. Erkek kardeşim Buchenwald'a, kız kardeşim de Bergen-Belsen'e götürüldüler. Bir SS bana ›Buraya gel, sen çok canlı görünüyorsun, gitarınla bana biraz müzik yapabilirsin. Odamı temizlersin, kahve pişirirsin, pantolonlarımı ütülersin, karşılığında da ailen için yiyecek birşeyler alırsın.‹ diyerek beni yanına aldı. O zaman onbeşbuçuk yaşındaydım.

1943 yılının sonlarıydı. SS hücum komutanı Keilmann'ın yanında çalışmaya başladıktan sonra, bana ekmek, yağ ve peynir verildi.

Trenlerle getirilenler yalnızca Sinti ve Roma değildi. Yugoslavya, Danimarka, Hollanda, Belçika ve Fransa'nın çeşitli yerlerinden, Yahudiler ve politik tutuklular geliyordu. Hemen rampaya götürülüyorlardı. [Auschwitz-Birkenau'nun girişinde, trenlerin durduğu rampada ilk ›seleksiyon‹ yapılıyor, özellikle hasta, yaşlı ve çalışamayacak durumdaki kadınlar gaz odasına gönderilmek üzere ayrılıyordu. – Ç.N.] Orada onlara nereye gitmeleri gerektiğini, banyo yapacaklarını ve bu yüzden de giysilerini çıkartmaları gerektiğini söyleyen insanlar vardı. Giysilerinin ve eşyalarının kendilerine geri verileceği söyleniyordu. Sonra gaz odalarına gönderiliyor ve hemen zehirlenip yakılıyorlardı. Krematoryumlarda gece gündüz dört beş fırın çalışıyordu. Ben de oradaydım. SS hücum komutanının emriyle özel bir komandoda çalıştırılıyordum. Arkamızda sürekli SS'ler dikiliyordu. Yakınımızda telden ya da tahtadan sepetler vardı. Bu sepetlere, eşyaların arasından çıkan altınları ve gözlükleri ayırmak zorundaydık. Gelenler bize onlara ne yapılacağını elbette soruyorlardı. Bizse şöyle yanıtlamak zorundaydık: ›Hiçbir şey yapılmayacak, sadece içeri girip banyo yapacak ve bizim giydiğimiz türden tutuklu giysileri alacaksınız. Sonunda da yine dışarı çıkacak ve şuradaki kampa gideceksiniz.‹ İnsanlar, diğer tarafta duran ve bizim olduğumuz tarafa bakan birilerini görebiliyorlardı. Ancak biz, oradan canlı çıkamayacaklarını biliyorduk. Bu kommandoda dokuz ay çalıştım, o zaman neredeyse 16 yaşındaydım.

Annemin beni ziyarete gelmesine artık izin verilmemeye başlandığında, SS hücum komutanına bunun nedenini sordum. Bana kamptaki insanların SS'lere saldırmak için bir komplo düzenlediklerini söyledi. Bu kesinlikle doğru değildi. Gerçek neden, SS'lerin Ruslar'ın gittikçe yaklaştıklarını biliyor olmalarıydı. Kamp dağıtılmalıydı. Daha çingene kampında olan bir sürü insan – kadınlar, çocuklar, mesela küçük kızkardeşlerim altı yaşındaki Ursula ile sekiz yaşındaki Gertrud, annem ve onyedi yaşındaki ablam Gisela – yakıldılar. Onların yakıldığını kendim görmedim, çünkü bundan kısa bir süre önce SS subayı beni alıp bir kamyona binmem gerektiğini söyledi. Annemin yanına gitmek istediğim için karşı çıktım. SS, annemin de sonradan geleceğine dair garanti verdi. Deliler gibi bağırdım, ancak ne yaptıysam

işe yaramadı. Bizi sonunda Oranienburg-Berlin’e götürdüler. Annemi ve üç kızkardeşimi bir daha hiç görmedim.

Oranienburg’a geldiğimizde kamptan başka insanlarla karşılaştım ve onlara çingene kampındaki annemi ve kızkardeşlerimi sordum. Orada artık kimse olmadığını, SS’lerin hâlâ hayatta olan herkesi yaktıklarını söylediler. Fırınlar gece gündüz yanıyordu. İnsanları bu kadar kolay öldürebilmelerini aklımız almıyordu. Ailemi bir daha göremedim. Yaklaşık altı ay Oranienburg’ta kaldıktan sonra bizi oradan Buchenwald’a götürdüler. Ruslar ve Amerikalılar yaklaştığı için, SS’ler birşeyler yapmak zorundaydılar. Böylece, bir kamptan diğerine götürüldüm. Dachau’ya, Bergen-Belsen’e ve en son Ravensbrück-Mecklenburg’a gittim. Orada erkek ve kadın kampları karşı karşıyaydı. İşte orada, yaklaşık birbuçuk sene sonra, dördüncü kızkardeşimi gördüm, ancak konuşamadım. Bir tarafta kadınlar, bir tarafta erkekler ve arkamızda da SS’ler vardı. Birbirimize seslenmenin dışında hiçbirşey yapamadık.

On gün geçtikten sonra gecenin üçünde barakalarımızdan çıkarıldık. Giyinip kamyonlara binmemiz gerekiyordu. Birsürü SS, araba farları, büyük bir karmaşa vardı. Neler olduğu anlaşılmıyordu. Kamyonlarla bizi başka bir kampa götüreceklerdi. Nereye gidecektik bilmiyorum. Ruslar bize yetiştiğinde yolun yarısındaydık. O zaman özgürlüğüme kavuştum. 1945’in başıydı.

SS’ler Ruslar tarafından vuruldular, diğerleri de kaçtı. İlk önce bizi bir okula yerleştirdiler. Orada, Ruslar’ın bize yemek dağıttıkları bir baraka vardı. 9 ile 16 yaş arasında yaklaşık 30–40 çocuk ve gençtik. Üç hafta sonra Hannover’e götürüldük. Orada bizi giydirdiler ve daha önce nerede oturduğumuzu sordular. Ben de Frankfurt’taki amcamın yanına gittim. Üç erkek kardeş ve ailede toplam 29 kişiydik. 29 kişiden sadece üçü kurtulabildi: şimdi 67 yaşında olan ve Frankfurt’ta yaşayan kızkardeşim, Fulda’da oturan ve geçen sene 65 yaşında kalp krizinden ölen erkek kardeşim ve ben. Diğer herkes toplama kampında öldürülmüştü.“ (260)

Doktor Mengele Gençleri Ayırıyor

Joseph-Kleinmann, İsrail’deki Eichmann Davası’nda [SS üst düzey yöneticilerinden olan Adolf Eichmann, savaştan sonra Arjantin’e

kaçmayı başardı ve 1960'ta İsrail gizli istihbaratı tarafından yakalanıp İsrail'e kaçırılana kadar sahte isim altında yaşadı. 11 Nisan 1961'de Kudüs'te başlayan, toplama kamplarındaki katliamı birebir yaşayan kişilerin tanıklık ettiği ve Aralık ayında idam kararıyla sonuçlanan dava, Eichmann Davası olarak tarihe geçti. Nazi döneminin en büyük savaş suçlularından olan ve dava süresince kesinlikle pişmanlık belirtisi göstermeyen Eichmann'ın mezarının neonaziler tarafından anıtlaştırılmasına engel olmak için, Haziran 1962'de idam edildikten sonra cesedi yakılıp külleri denize döküldü. – Ç.N.] Auschwitz-Birkenau'daki ölüm kampında yaşanan bir olayı anlattı. 3 Ağustos 1943 gecesi çingene kampı denilen yerde 3. 000 Sinti ve Roma öldürülmüştü. Bundan kısa bir süre sonra, 1943 Eylül'ünde bütün gençlerin, öldürülmeden önce genç Sinti ve Romalar tarafından kullanılan futbol sahasında toplanması emredilmiş:

„Her blokbaşı kendi bloğundaki gençleri futbol sahasına getirdi. Büyük bir alandı. […] 2. 000 kişi gruplara ayrıldık. Bir anda bütün alanda bir titreme hissettik, sanki elektrik çarpmış gibi olduk. ›Ölüm Meleği‹ görünmüştü. Bisikletinin üzerinde Doktor Mengele'yi gördük. Biri ona doğru gitti, bisikletini alıp barakaya doğru yasladı. Benim grubum yolun kenarında duruyordu. Dr. Mengele kollarını arkasında birleştirmişti ve ağzı her zamanki gibi sımsıkı kapalıydı. Alana girdi ve bütün alanı görebilmek için kafasını kaldırıp baktı. Bakışları 14 ya da 15 yaşında, ilk sırada benden çok uzakta durmayan bir gencin üzerinde takılıp kaldı. Lodz Gettosu'ndan bir gençti. Yüzünü hâlâ net hatırlıyorum. Sarışın, zayıf ve güneşten yanmıştı. Yüzü çilliydi.

İlk sırada duruyordu. Mengele ona gidip ›Kaç yaşındasın?‹ diye sordu. O da titreyerek ›18 yaşındayım.‹ diye yanıtladı. Dr. Mengele'nin bir anda çok heyecanlandığını gördüm. ›Size gününüzü göstereceğim! Bana çekiç, çivi ve bir çıta getirin!‹ diye bağırdı. Biz orada durup nefes bile almadan bakarken biri hemen yola koyuldu. Alanda ölüm sessizliği vardı. Herkes ortada duran Mengeleye bakıyordu. Bu arada biri alet kutusu ile gelmiş ve Mengele'nin yanına dikilmişti. Mengele yakınında duran bir gencin yanına gitti. İlk sırada duran güçlü kuvvetliü uzun

boylu bir gençti. Yuvarlak bir yüzü vardı ve iyi görünüyordu. Mengele onu omuzlarından kavrayarak kalelerden birine götürdü. Alet kutusunu taşıyan adam da yanlarında gitti. Mengele genci kalenin yanında durdurdu ve çıtanın gencin kafası ile kale arasında yatay olarak sabitlenmesini emretti. Sonra ilk gruba dönüp herkesin tek tek çıtanın altından geçmesini söyledi. […]

Çıtaya yetişemeyenin öleceğini anlamıştık. […] Olan bitenin başka bir anlamı yoktu. Herkes neden çıtanın altından geçmesi gerektiğinin yüzde yüz farkındaydı. Çok telaşlıydık. Birkaç santimetre daha yükseğe ulaşmaya ve kendimizi germeye çalışıyorduk. Önümde boyu benden daha uzun olan gencin çıtaya ulaşamadığını gördüm. Kafası çıtaya değmeyen herkesi alanın öbür tarafına, ölüme mahkum edilmiş kısa boyluların yanına ayırıyorlardı. Erkek kardeşim yanımdaydı. Onun için endişelenmiyordum. Uzun boyluydu, daha yeni 16 yaşına girmişti. Çıtaya ulaşmayı başardı. Evet, şimdi de ben endişeli bir şekilde çıtanın önünde duruyordum. Yaşamımın orada biteceğini düşünüyordum. Bir anda erkek kardeşim bana ›Eğer hayatta kalmak istiyorsan birşeyler yap!‹ diye fısıldadı. Sanki uykudan uyanmış gibi nasıl kurtulabileceğimi düşünmeye başladım. Beynim inanılmaz hızlı çalışıyordu. O anda gözüm yerde dağınık duran taşlara takıldı. Kimse görmeden birkaç tanesini alıp çıtanın altına doğru fırlattım. Böylelikle üzerlerine basarak geçerken boyum daha uzun göründü. Kısa boyluları gaz odasına götürüp orada öldürdüler. İçimizden bin kişi şimdilik kurtulmuştu. Orada, bir ölüm makinesinin ellerine teslim edildiğimizi anladık.“ (261)

Sinti ve Roma Öğrenciler

Nazi Dönemi’nde okullar konusuna ilişkin kitaplar incelendiğinde, çingene çocuklara yönelik ayrımcılık ve sürgün uygulamalarının, ne bilimsel yayınlarda ne de okulların bu yöndeki çalışmalarında analiz edilmediği ortaya çıkıyor. Bunun çeşitli nedenleri var. Bu nedenlerden biri, okul tarihine ilişkin araştırmaların çoğunun liselerde (Gymnasium) yapılıyor olması. Almanya’daki Sinti ve Roma çocukları ise, 600 yıllık ayrımcılık sonucu iyi okullara zaten gidemiyorlardı. Ayrıca Nazi Dönemi araştırmalarında Sinti ve Roma halklarının başlarına gelenler, 70’li yıllara kadar neredeyse hiç

dikkate alınmadı. Sinti ve Roma hakları hareketinin ve Almanya Sinti ve Roma Birliği'nin çalışmaları, bu uygulamayı değiştirmeyi başardı. Buna rağmen, bugüne kadar Nazi Dönemi'nde onlara neler yapıldığı ile ilgili, Yahudi halkının yaşadıkları üzerine yapılabildiği kadar ayrıntılı bir araştırma gerçekleşmedi. Almanya'da Sinti ve Roma halklarına karşı devam eden ayrımcılık bunun en önemli nedeni olsa gerek.

Bugün büyük çoğunlukla daha önce oturdukları yerlerde oturan, hayatta kalabilmiş Sinti ve Roma'lar, ayrımcılık ve dışlanmayı 40 yıl daha yaşadılar. Gündelik yaşam içinde karşılaştıkları yaralayıcı olayları anlamak, Sinto olmayan biri için oldukça zor. Bir örnekle bunu belirginleştirelim: Antisemitizme karşı Frankfurt Çalışma Grubu *(Alm. Frankfurter Arbeitsgemeinschaft gegen den Antisemitismus)* isimli kuruluş, öldürülen Frankfurtlu Sinti çocukların isimlerini, öldürülen 1300 Yahudi çocuk ve gencin isminin bulunduğu anma levhasına eklemek istediğinde, hayatta kalan aileler ve akrabalar tam isimlerin yayınlanmasına itiraz ettiler. Gerekçeleri, hayatta kalan diğer aile bireylerine ayrımcılığın devam etmesiydi. O dönem Frankfurt'taki Yahudi öğrencilerin sayıları 100'ü geçen anlatılarına karşın, elimizde Sinto bir öğrenci tarafından yazılan tek bir rapor var. Buna karşılık, Sinti ve Roma konusuna değinmemek de yanlış olur. Bu açıkça konuşulabilmelidir. Soykırımın tarihinin, Yahudi *ve* Sinti-Roma halklarının öldürülmesinin tarihi olarak anlaşılabilmesi, ancak ayrıntılı bir aydınlanma ve aydınlatma çalışması sonucunda olacaktır. Sinti und Roma'ya „ikinci sınıf kurban" muamelesi yapılması da ancak bu yolla engellenebilir.

Yahudiler'in ve Sinti-Roma Halklarının Ortak Kaderi

Ayrımcılığın çeşidi ve boyutları arasında çok fark olduğundan, bu konuyu ayrıntılı bir şekilde incelemek gerekiyor. Yahudiler'e ve

Sinti-Roma halklarına yönelik kışkırtma ve saldırılar, bu konuda aslında başka söze gerek bırakmıyor. Daha büyük boyutta olduğu anlaşılan antisemitist propaganda gösteriyor ki, Sinti ve Roma'ya yönelik önyargılar zaten yaygın olduğundan onlara ayrımcılık uygulanması için Naziler aynı güçte propaganda yapmaya gerek duymadılar. Ancak bu hiçbir şekilde Nasyonalsosyalistler'in Sinti ve Roma'ya yönelik ayrımcılığının „o kadar da kötü olmadığı" anlamına gelmiyor. Tam tersine, bu ayrımcılığın daha Weimar Cumhuriyeti zamanında toplumun bütün kesimlerinde yeretmiş olduğunu kanıtlıyor. Yahudileri ölüm kampına taşıyan trenlerin en az bir vagonu da tartışmasız „çingenelere" ayrılıyordu. Sovyetler'e karşı savaşın başlangıcında doğudaki toplu katliamlarda sadece Yahudi topluluklar değil, Roma toplulukları da öldürüldü.

Yahudiler'e ve Sinti-Roma'ya yöneltilen ayrımcılık farklı şekillerde kendini gösteriyordu. Bu farklılıkların analiz edilmesi sonucu, yalnızca Nazi ideologlarının çok taraflı „repertuarı" değil, aynı zamanda Almanya'daki ırkçılığın boyutları da ortaya çıkacaktır. Bu analizin yapılması kesinlikle gereklidir. Farklı klişeler ve iki halka yönelik farklı „genelgeler" *(Alm. Erlasslage),* iki halkın da Nazi politikasının aynı korkunç sonuçlarını yaşadığı ortak kaderde birşeyi değiştirmez – ve önemli olan da budur: Sinti ve Roma halkları da aynı Yahudiler gibi „Avrupa dışı" ırk olarak sınıflandırılmış, damgalanmış, ayrımcılığa uğramış, sürülmüş ve sonunda da öldürülüp yokedilmişlerdir.

Sinti ve Roma'nın Okullardan Sürülmesinin Yöntemine Dair

Heinrich Himmler, daha 6 Haziran 1936'da yayınladığı „Çingene Belası ile Mücadele" isimli genelgede, devlet dairelerine „çingene çocukların okula gitme yükümlülüğünü yerine getirip getirmediklerini" (262) belirlemeleri yönünde talimatlar verdi. Resmi olarak, Alman pasaportu bulunan Sinti-Roma çocukları 1942'ye

kadar okula gidebildiler. Bu kanıya başka belgelerin yanısıra, Frankfurt'ta Şubat 1942'de yazılmış şu belgeden varıyoruz: „Okula gitmek zorundaki çocuklar yakınlardaki bir halk lisesine gidecek ve sınıflarda diğer çocuklardan ayrı oturtulacaklar. Gençlik Dairesi *(Alm. Jugendamt),* kendi çocuklarımız için tehlike teşkil edebileceklerinden ötürü, ›çingene çocuklar‹ (sorunu) ile derhal ilgilenecek. Bu tehlike, kamplara yerleştirme sonucu elbette oldukça azalacak. İmza: Korten. 17.2.1942" (263) Frankfurt'taki Alman Sinti çocuklar çoktan beridir, tam tarih vermek gerekirse 1937 Ağustos'undan bu yana, „çingenelerin" biraraya toplanıp daha sonra da ölüme gönderildikleri „çingene kampı" denilen yerlerde yaşamak zorunda bırakılmışlardı.

Sinti ve Roma çocukları okullardan sürmek için en belirleyici adım, Nazi Bilim, Eğitim ve Halk Eğitimi Bakanlığı'nın 15 Haziran 1939'da çıkardığı, ancak bilinçli bir şekilde kamuya yayınlamadığı bir genelge oldu. Bu genelgeye göre, „çingene çocuklar", „Alman kanından öğrenciler için ahlaki ya da başka bir açıdan tehlike oluşturacak olurlarsa" okullardan atılabileceklerdi. Öğretmenler de verdikleri bilgilerle kendilerini gösteriyorlardı. Fechenheim'daki Freiligrath Okulu'nun müdür vekili, bir mektubunda yine dört tane „çingene çocuğunun" okula geldiğinden şikayet ediyor ve şu yargılara varıyordu: „Bu çocuklar tamamen eğitim özürlü. Ancak biz Alman öğretmenler olarak hiçbir şekilde bu çocuklara kendi çocuklarımızdan daha fazla zaman ayırma sorumluluğunu taşıyamayız. Onlara sadece okuma, yazma ve hesap yapma konusunda birkaç temel bilgi vermeye kalkışsak bile zaman harcamak zorunda kalırdık." (264) Belediye meclisi üyesi Dr. Korten [Bkz. yukarıdaki 17.2.1942 tarihli belge – Ç.N.], bir annenin mektubundan şu alıntıyı yapmış: „›Çingene‹ çocuklar pis elleriyle herşeye dokunuyorlar, bu yüzden de çocuklar egzantem (döküntü) vs. gibi en kötü

hastalıkları eve getiriyorlar. Bu durumu inceleyeceğinizi ve olumsuzlukları ortadan kaldıracağınızı umarım."

> „*Her* [İtalik metnin orjinalinde. –Y.N.] çingene çocuğunun Alman çocukları için tehlike oluşturduğunu sarsılmaz bir gerçek olarak görüyoruz. Bu nedenle, açıkça konuşulmasını ve 24 çingene çocuğunun hepsinin zekâ engelliler okullarına gönderilmesini rica ediyorum. Biz Nasyonalsosyalistler, halkımıza ırk kavramını anlatmaya uğraşırken, çocuklarımızın bitli çingene takımı ile aynı okul sırasında oturmasına ve okul yemekhanesi gibi sosyal kurumlarda birlikte olmasına göz yumamayız." (265)

Bu öneriye cevap yazan Belediye Başkanı Dr. Keller de bu „problem"in yönetim tarafından düzenlenmemesi konusunda çok üzgün olduğunu belirtiyor ve çare olarak, bütün Sinti ve Roma çocukların ölüme gönderilmesini öneriyor: „Elbette en iyisi, Berlin'deki üst makamlarda sözün esirgenmemesi ve bütün çingenelerin doğuya gönderilmeleri olurdu." (266) Bütün Sinti ve Roma'ların sürülmelerine ilişkin bu talep, büyük ölçüde Auschwitz-Birkenau'ya olmak üzere gerçekleştirildi. Gecikmenin nedeni, çeşitli genelgeler ve yasalardaki boşluklardı. Sinti ve Roma'nın sürülmesi ilk etapta merkezi genelgeler üzerinden yürümedi. Belediye başkanı Dr. Keller şöyle yazıyordu: „Çingene sorunu bizi uzun süredir meşgul ediyor. Şimdiye kadar çingene çocuklarını okullardan tamamen çıkarmak için sayısız çaba gösterildi. Yıllar önce çingene çocuklarını izole etmek için ayrı çingene okulları ya da çingene sınıfları kurulması önerilmişti. Ancak bu şekilde bela çoğalırdı, çünkü Frankfurt çingeneler için çekim merkezi haline gelir ve kendimizi onlardan artık kurtaramazdık." (267) Sonuç olarak, öğretmen sayısının azaltılması bahane edilerek bütün „çingene" çocukları okullardan atıldı. (268)

Birkaç Sinti çocuğun gittiği Frankfurt'taki Willmann-Schule'nin müdürü, daha önce varolan anlaşmazlıklar, rekabet ya da ahlaki

nedenlerden ötürü Dr. Korten'in „çingene"leri okullardan atmaya yönelik müdahalesine açıkça karşı çıkarak şöyle bir yanıt yazdı: „Okul müdürleri sadece kendilerine üstleri tarafından verilen emirlere uymak zorundadırlar. Sizin mevkiniz bu hiyerarşinin dışında kaldığından isteğinizi gerçekleştirmem mümkün değil." (269) Nazi Eğitim Bakanlığı'nın 22 Mart 1941'de yayınladığı başka bir genelge de „Çingene ve zenci karmalarının devlet okullarına alınmalarına dair" başlığını taşıyordu. (270) Bu genelgede „Alman vatandaşlığı ve buna göre de okula gitme zorunluluğu olmayan çingene çocuklarının okul başvuruları bütünüyle reddedilmelidir." koşulu belirleniyor ve şöyle devam ediliyordu:

> „›Alman vatandaşlığı olan ve bu yüzden de okula gitme zorunluluğu bulunan çingene çocuklarının devlet okullarına alınmasının bütünüyle reddedilmesi resmi olarak belirlenemeyecektir. Çingene çocuklarının sayısı az olduğundan, onlar için ayrı okullar açmak da mümkün olmayacaktır. Ancak adı geçen çocuklar ahlaki ya da başka bir açıdan Alman kanından çocuklar için bir tehlike oluşturduklarında okullardan atılabilirler. Bu tip durumlarda emniyet görevlilerinin haberdar edilmesi tavsiye olunur. Zenci karması çocuklara yaklaşım da aynı kurallara göre düzenlenecektir.‹ Bu genelge kamuya açık yayınlanamaz."

Daha 28 Mayıs 1940'ta Frankfurt Büyükşehir Belediye Başkanı, belediye meclisi üyesi Dr. Korten'in yazılı durum raporu talebine şu yanıtı veriyordu:

> „Çingene çocukların okul durumu, Irk Politikası Dairesi'nin sizin tarafınızdan gönderilen istihbaratından da anlaşıldığı üzere, tam bir memnuniyet sağlayacak şekilde çözülememiş bir sorundur. Herşeyden önce, Alman vatandaşı olan çingene çocukları, okula gitme zorunluluğuna tabidirler. Frankfurt'ta şu anda 6 okulda 24 çingene çocuk bulunmaktadır. Bu okullardan beş tanesinde, çoktan beridir ayrı sırada oturtulmaktadırlar. Hölderlin Okulu'na giden üç çocuk için de bu ayrımın yürürlüğe konulması yönünde talimat verilmiştir. Sayın Eğitim Bakanı'nın 15.6.1939 tarihli emirleri de böylelikle yerine getirilmiştir. Yeri geldiğinde çocuklar okuldan da atılacaklardır." (271)

Sinti ve Roma çocukların, bu yazışmalarda sadece ima edilen koşullarda resmi olarak okula devam edebilmelerini, Yahudi okullarına gitmek durumunda bırakılan Yahudi öğrencilere karşı bir ayrıcalık olarak yorumlamak yanlış olacaktır. Ayrımcılık ve dışlamanın biçiminin farklı olması, her iki grubun da „ari ırk“ olarak kabul edilen öğrencilerden uzaklaştırılıp, aşağılanıp ayrımcılığa uğradığı gerçeğini değiştirmez. Yahudi ve Sinti-Roma çocuklar Auschwitz-Birkenau'da aynı kaderi paylaştılar. Son yolculuklarını ölüm kamplarına yapan ve sağ kurtulamayan bütün Sinti ve Roma çocuklarını temsilen, Frankfurt'tan Herbert (Ricky) Adler'in anlatısına değiştirmeden yer veriyoruz.

Gestapo Tarafından Okul Sırasından Alınıp Götürülen Sinto Herbert (Ricky) Adler'in Raporu

> „18.12.1928'de Dortmund'da doğdum ve orada yaklaşık üç sene okula gittim. Sonra babamın Frankfurt'taki posta dairesinde memur olarak iş bulması üzerine Frankfurt'a taşındık. 4 odalı bir evimiz vardı. Benim kaydım da, 1937 yılından 1940'a kadar gittiğim Frankensteiner-schule'ye alındı.
>
> Güzel bir günde sınıfın kapısı çalındı. Biz sınıfın yaramazları olarak birşey yaptığımızı düşündük ve kendimize şöyle dedik: ›Of, şimdi yine başımız belada.‹ Müdür gelip bana ›Benimle dışarı gel!‹ dedi. Öğretmen ›Ne oldu?‹ diye sorduğunda da ›Ricky ile konuşmam gerekiyor.‹ diye yanıtladı. Öğretmen ›Ondan ne istiyorsunuz?‹ diye sordu. İkisi dışarı çıkıp konuştular ve on dakika sonra yeniden içeri girdiler. Öğretmen bana ›Ricky, söyleyeceklerimi iyi dinle. Burada iki tane sivil polis var ve seni almak istiyorlar. Birşeyler karıştırmışsın.‹ Ben de ›Ne yapmışım ki?‹ diye sordum, ne karıştırmış olabileceğim konusunda hiçbir fikrim yoktu. Öğretmen beni ›Tamam Ricky, nasılsa yarın yine geleceksin. Çantanı al, ödevlerini de yapmayı unutma.‹ diye yanıtladı. Sonra bana yaslandı ve ›…Yarın buradasın ya.‹ diye mırıldandı.
>
> Öğretmen o zamana kadar hiç böyle birşey yapmamış olduğundan bu tavrı bana biraz tuhaf geldi. Sonra dışarı çıktım ve benden bir üst sınıfa giden abim Heinz'ın da aşağıda sivil polislerin yanında olduğunu

gördüm. Bizi kaptıkları gibi bir polis arabasının içine soktular ve arabayı Lehrgasse'ye doğru sürdüler. Babamı postaneden, kızkardeşlerimi de Freiherr-vom-Stein-Schule'den (önceden Kaiser-Friedrich-Gymnasium'du) alıp oraya getirmişlerdi. Şimdi Lehrgasse'deki evimizdeydik. Orada bize ›Şunu şunu alabilirsiniz. Diğer herşey size yarın getirilecek.‹ dediler. Babam ›Ne oldu, neden?‹ diye sordu – ›Size başka birşey söyleyemem, eşyalarınızı alın, diğer şeyleri de sonra alacaksınız.‹

Sonra bir kamyona bindirildik ve Dieselstrasse'ye getirildik. Yaklaşık 200'e 70 metre büyüklüğünde bir zorunlu çalışma kampıydı *(Alm. Zwangslager).* İçeride 16–18 adet vagon duruyordu. Alanın etrafı telle çevrilmişti ve üst tarafta tahta bir kulübe vardı. Kulübede iki polis oturuyordu: Bay Müller ve Bay Himmelheber. Tek tek oraya gidip kayıt olmak zorundaydık. 4 odalı bir evden bir vagona gelmiştim. İçinde hiçbirşey olmayan – ne pencere, ne tuvalet, ne de ışık –, çürüğe çıkarılmış eski bir mobilya vagonuydu. Orada dokuz kişi yaşayacaktık. Ne yapmamız gerektiğini bilemiyorduk. Daha çocuktuk ve babamızın herşeyi yeniden yoluna koyacağını düşünüyorduk.

O zaman 13 yaşındaydım. Vagonda tahta bir yatak, bir masa, iki tahta sandalye ve döşeme dışında hiçbirşey yoktu. Saat 18:00'de yeniden yoklama için dışarı çıkmak zorundaydık, orada bizi yeniden saydılar. Bu bir süre böyle devam etti. Aileler tek tek orada olduklarını bildirmek zorundaydı. Polisler üç vardiya çalışıyorlardı. Birinin işi bittiğinde diğerleri geliyor ve bu gece gündüz böyle devam ediyordu. Bir süre sonra tekrar içeri girebilmeye başladık, kampta oynuyorduk. Okula gitmemiz ya da dışarıdaki arkadaşlarımızla buluşmamız yasaktı. Çocukların dışarı çıkmasına artık izin verilmiyordu. Sadece Frankfurt'ta çalışan kadın ve erkekler kampı terkedebiliyorlardı. 1942'ye kadar orada kaldım. Kamp o kadar doluydu ki, artık kimseye yer kalmamıştı.

Naziler kampın Kruppstrasse'deki kampa aktarılmak üzere boşaltılması gerektiğini söylediler. Oradaki kamp daha sıkı gözetleniyordu. Zaten kimse dışarı çıkamadığı halde, geceleri birileri kaçamasın diye polisler köpekleriyle devriye geziyorlardı. Etrafımız dikenli tellerle çevrili olduğundan zaten kimse kaçamazdı. Ve kim ailesini bırakıp giderdi ki? Bu Kruppstrasse'de biz çocuklar da çalışmak zorundaydık. Kamyonlara kaldırım taşı yüklüyorduk. O zaman on yaşında olan en küçük erkek kardeşim Rolf da yanımızdaydı. Taşları yükleyip 800–

1000 metre sonra yeniden boşaltmak zorundaydık. Bunu yaparken kardeşim sırtüstü rampaya düştü ve omzu kamyonun dingiline takılı kaldı. Bağırdık, ancak kamyon 200 metre gitmişti bile. Kardeşim paramparça oldu ve sonra öldü.

1943'ün ortasına kadar Kruppstrasse'deydik. Sonra Auschwitz'e gidecek olanları topladılar. Sayıları yaklaşık 60 ile 80 arası SS makinalı tüfeklerle geldiler ve bizi kamyonlara doldurdular. Ostbahnhof'a [Şehrin doğusundaki tren istasyonu – Ç.N.] götürüldük. Orada hayvan taşımak için kullanılan bir vagon vardı. Böyle bir vagona 80–100 kişi sıkıştırdılar. Biz çocuklar nereye gideceğimizi sorduk. Hiçbir şeyden haberimiz yoktu. Aynı soruyu soran ailelerimiz şu yanıtı aldılar: ›Başka bir ülkeye gideceksiniz, Polonya'ya. Gideceğiniz yerin adı Oswenja. Orada yerleştirileceksiniz, size ev verilecek ve mesela ekmeğinizi kendiniz pişirmek zorunda kalacaksınız.‹" (272)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Nazi Okulu ve „İkinci Suç“

1945’ten sonra: „Sanki hiçbir şey olmamış gibi…“

Nazi eğitim amaçlarının ve bu amaçların genelgelerde, yönetmelik ve talimatlarda, okul kitaplarında yürürlüğe konuluşunun analizi, fakat hepsinden önce okul belgelerine dayanan okul gerçeğinin incelenmesi, Nazi devletinin bir parçası olarak okulların da insaniyet adına bir sığınak olmadıklarını açıkça ortaya koydu. Tam tersine: Okullar, diktatörlüğün şüphesiz bazı açılardan daha belirleyici olan diğer araçlarının yanısıra, genç Nazi neslinin yetişmesi açısından önem taşıyan bir araçtı. Bu nesil, otoriteye başeğme özellikleri, ırkçı kanıları ve insancıl bakış açısının eksikliği nedeniyle, Nazi devletine olan inancını sonunda gerçekleri gördüğü için değil, herşeyden önce Naziler’in askeri yenilgisi yüzünden yitirdi.

Bu kitaptaki analizin odak noktası olarak Yahudi öğrencilerin anlatılarının seçilmesi rastlantı değil. Bu öğrencilerin okul gerçeği hakkında anlattıkları, Nazi döneminin genel durumuyla sıkı sıkıya bağlantılı olarak, 1933 ve 1945 yılları arasında okulların durumuna ilişkin, dönemi zararsız gösterme amaçlı [*Alm. Verharmlosung.* Yazar bu kelime ile yaşananların „o kadar da kötü olmadığını“ kanıtlamaya ve bazı açılardan masum göstermeye çalışan yaklaşımı kastediyor. – Ç.N.] bütün tez ve teorilerin gerçek dışı olduğunu gösteriyor. „Normal bir okul dönemi“nden ya da „mutlu yıllar“dan bahsederek bu dönemin adeta savunuculuğunu yapanlar, antisemitist gerçekliğin bu kısmını görmezden geliyorlar. Okulların rejim için sistemli ve başarılı bir şekilde kullanılıp kullanılmadığına ilişkin tartışma yeni değil. Bu tartışmayı ilk başlatan,

1938'de sürgünde „Barbarların Okulu“ isminde bir kitap yayınlayan ve 1933–1937 yılları arasında okulların nasıl zulmün elinde bir araç olduğunu detaylı bir şekilde gösteren Erika Mann oldu. Bu kitap, Almanya'da pek birşey ifade etmeyen bir başlık altında – „On Milyon Çocuk“ – ancak 1986'da yayınlandı. (273)

Eğitim politikası, ders kitapları ve okul genelgeleri konularının, Almanya'nın 1933–1937 yılları arasındaki genel durumu ile bağlantılı olarak ele alınması, adı geçen kitabın en önemli özelliğini oluşturuyor. Mann, çocuklarının nasyonalsosyalist eğitim almasını istemeyen ailelere göç etmekten başka seçenek kalmadığı sonucuna varıyor. Giriş bölümünde ise, sadece bu nedenden ötürü göç etmeye hazırlanan bir çifti buna örnek veriyor. Çocuklarının etik değerlerden uzak ve yalan dolana dayanan bir eğitim almasını reddeden bu çiftin göç planları gerçekleşememiş. Baba Dachau'ya sürülmüş, anneyse hapse girmiş. 14 aylık oğulları, „ondan iyi bir Nasyonalsosyalist yapabilmek için“ bir Nazi çocuk yurduna götürülmüş.

Toplama kampında „adam etme“ tehdidine sırtını dayayan Nazi okulları, Nazi Almanyası'ndan ayrı düşünülemez. Erika Mann önemli bir noktaya parmak basıyor: „[…] Alman çocuğu daha bugünden bir Nazi çocuğundan başka birşey değildir. Gittiği okul bir Nazi okulu, katıldığı gençlik organizasyonu bir Nazi örgütü, seyretmesine izin verilen filmler Nazi filmleridir ve hayatı kayıtsız şartsız Nazi devletine aittir.“ (274) Ancak yazarın da belirttiği gibi bu sayılanlar, 1933 yılında muhalif öğretmenlerin toplu şekilde işten çıkarılmalarına karşın, yine de tek tek ve çok dikkatli bir şekilde de olsa rejime karşı duran öğretmenlerin varolduğu gerçeğinin üstünü örtmez. Ayrıca, dışlanan Yahudi öğrencilere destek olmak ve hatta rejime karşı muhalefetlerini açıkça ifade etmek için çaba gösteren öğrenciler de vardı.[14] (275) Ancak asıl belirleyici

olan, her öğrencinin günde pek çok defa „Heil Hitler“ selamı vermek zorunda kalması, her yerde gamalı haç bayraklarının bulunması, Yahudiler'e karşı ayrımcılık ve dışlamanın „tamamen normal“ ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiş olmasıydı.

> „Çocuklar günde 50 ile 150 defa arası *›Heil Hitler‹* diyorlar. Yasayla belirlenmiş bu selam biçimi, daha önce kullanılan tarafsız ya da dinsel içerikli selamların, örneğin ›İyi günler*‹ (Alm. Guten Tag)* ya da ›Tanrı'nın selamıyla*‹ (Alm. Grüß Gott)* sözlerinin daha önce kullanıldığından çok daha fazla ve sık kullanılıyor. Okula giderken okul arkadaşları *›Heil Hitler‹* diye selamlanıyor ve her ders *›Heil Hitler‹*le başlayıp onunla bitiyor. Postacı, tramvay biletçisi, kırtasiye dükkanındaki genç bayan *›Heil Hitler‹* diyor. Aileler öğleyin arayıp *›Heil Hitler‹* demezlerse, şikayet edilip ceza yeme durumunda kalıyorlar. ›Genç Halk *(Alm. Jungvolk),* Hitler Gençliği *(Alm. Hitlerjugend)* ve Alman Genç Kızlar Birliği *(Alm. Bund Deutscher Mädel)*‹ ndeki bütün gençler *›Heil Hitler‹* diye bağırıyorlar. – Eğer bir çocuk sorumluluklarını harfi harfine uygulayacak olsa, neredeyse masum gece duaları bile artık *›Heil Hitler‹*le bitecek.“ (276)

Erika Mann, çocukların nasyonalsosyalist indoktrinasyonun bilincinde olmadıklarını ve bu olgu yaşamlarının her alanında yerettiğinden ötürü böyle bir bilincin oluşmasının mümkün olamayacağını biliyordu.[15] (277)

> „Çocuk Nazi sokaklarında bir Nazi çocuğu olarak dolaşıyor. Orada hiçbir şey dikkatini çekmiyor, hiçbir şeyi hatırlanmaya ya da eleştirmeye değer bulmuyor. Gazete bayilerinde yalnızca Nazi gazetelerinin satılıyor olması çok doğal geliyor onlara. […] ›Blok lideri‹,›gamalı haç‹, ›Heil Hitler‹ ve ›Yahudiler'in girmesi yasaktır‹: Bütün bunlar Nazi yaşamının gündelik birer parçası. Hepsi biraraya geldiğinde, doğuştan özgür olan insana yaşamı işkence haline getiren bu ortamı, solundukça zehirleyen havayı oluşturuyor. Almanya'daki çocuklar daha temiz bir havayı tanımıyorlar, çünkü bu zehir Naziler'in hakimiyetindeki her yere yayılıyor. Her yeri kayıtsız şekilde Naziler yönetiyor, özellikle Alman çocuğun nefes aldığı, uyuduğu, yemek yediği, öğrendiği, yürüdüğü, büyüdüğü yerleri.“ (278)

Sürgündeki sosyal demokratların dergisi „Sopade“deki Almanya haberlerinde, 1939 yılında Almanya’da okulların durumuna ilişkin özet olarak şöyle söyleniyor:

> „Okul gençliği tamamıyla rejimin hakimiyeti altında. Okullarda Hitler ve diğer Führer’lere, bunun yanısıra askeri olan herşeye hayranlık duyuluyor. Her hafta, çocukları kullanmak için başka bir gerekçe bulunuyor. Onlar da hayranlıkla bütün bu törenlere katılıyor ve kendilerini çok önemli hissediyorlar. Okulda verilen ödevler, her alanda Führer’in yüceltilmesine ne kadar önem verildiğini gösteriyor. Çocuklar Almanya’nın önceden nasıl bir yer olduğunu bilmedikleri için, bütünüyle varolan sistemle içiçe büyüyorlar.“ (279)

„Sistemin küçük alçaklarını da unutmayın!“

Direniş örgütü „Beyaz Güller“in (Weiße Rose) dağıtabildiği son el ilanında savaşın bitiminden sonra yeni bir başlangıç yapılmasını talep ediyordu. Bu el ilanında şunlar yazılıydı:

> „Ancak bu yeniden doğuş, Alman halkının kendi sırtına yüklediği bütün suçun doğru tanımlanmasını ve Hitler’e, onun sayısız yardımcısına, parti üyelerine, Quislingler’ine [Quisling: Norveçli faşist. – Ç.N.] vs. ye karşı amansız bir savaşı gerektirir. Halkın daha az etkilenmiş kesimi ile nasyonalsosyalizmle ilişkili herşey arasındaki bağ, gerekirse zorbalıkla sökülüp atılmalıdır. Bu dünyada Hitler ve yandaşlarının yaptıklarının karşılığı olabilecek bir ceza bulunmamaktadır. Ancak gelecek nesillerin hatrına, bunlara savaşın bitiminden sonra öyle bir ibret dersi verilmelidir ki, hiç kimse benzer birşeyi bir daha denemeyi aklından geçirmesin. Sistemin küçük alçaklarını da unutmayın, isimlerini belleğinize kazıyın ki hiçbiri kaçamasın! Bütün bu zalimliklerden sonra son dakikada taraf değiştirip hiçbir şey yokmuş gibi davranmayı başaramamalılar!“ (280)

Bu talepler elbette sadece okulları değil, Nazi rejiminin bütün alanlarını ilgilendiriyor. Ancak okulları ve öğretmenlerini de ilgilendiriyor. Yaklaşık 300 göçmen öğretmenin Çekoslovakya’daki örgütlenmeleri olan „CSR’deki Alman Sosyaldemokrat Öğretmenler Birliği“nin *(Alm. Reichsvereinigung deutscher sozialdemokratischer*

Lehrer in der CSR) dergisi „Yeni Eğitim“de *(Alm. Neue Erziehung),* daha 1933 Mayıs'ında kimin suçlu olduğuna ilişkin soru şu şekilde yanıtlanıyordu: „Gençliğin nasyonalsosyalist şiddet ruhu ile zehirlenmesinde esas sorumlu, maaşları Alman Cumhuriyeti tarafından ödenen öğretmenlerdir. Tarih onlar hakkında ağır bir yargıya varacaktır.“[16] (281) Lutz van Dick bu alıntıyı „Nazi Devleti'nde Öğretmen Muhalefeti“ başlıklı araştırmasının girişine koymuş ve kitabının, bu „ağır yargı“yı değil inkar etmek, görecelendirmesinin bile mümkün olmadığını eklemiş.[17] (282) Ancak görünen o ki, Federal Alman Cumhuriyeti'nde en azından bugüne kadar tarihin bu „ağır yargı“sı resmi olarak gerçekleşmedi. Tam tersine, Nazi okulları gerçeği yaygın bir şekilde zararsız gösterilmeye, öğretmenlerin suçu küçümsenmeye ya da yadsınmaya çalışılıyor. „Beyaz Güller“ üyeleri, bunun böyle olacağını sezmiş olmalılar.

1945'ten sonra Müttefikler ve onlar tarafından atanan belediye başkanları ya da belediye meclisleri, okul sorununu kısa bir süre için ciddiye aldılar. O zaman alınan ilk önlemlerden biri, öğretmenler arasındaki bütün Nazi aktivistlerinin işten alınması ve bütün bir neslin nasyonalsosyalist düşüncelerle karanlığa sürüklemesinde pay sahibi olmakla suçlanan bütün öğretmenlerin denetlenmesiydi. (283) Berlin Belediye Meclisi'nin bir kararında, Nazi döneminde „Almanya eğitim sisteminin ruhsal ve ahlaki çöküşü“ teşhisi konuluyordu:

> „Nazi egemenliği, engelli okullarından üniversitelere kadar bütün eğitim sistemini, tamamıyla faşist parti politikasının, savaş hazırlıklarının, ırkçı nefretin ve şovenist kışkırtmanın emrine vermiştir. Hitler'in iktidara gelmesinin hemen arkasından bütün ilerici, özgürlükçü öğretmenler görevden alınmış, bir kısmı hapishanelerde ve toplama kamplarında yokedilmiştir. Bir kısmı da, nazizmin ruhsal işkencesinden kurtulabilmek için kendi istekleriyle okulları terkettiler. Bütün eğitim programı, olduğu gibi faşist ırkçılık ve savaş kışkırtıcılığı, bilimsel değerlerin tahrifi ve tarihin çarpıtılması üzerine kuruldu. Bunun üstüne

> sıkı askeri talimler ve Hitler Gençliği tarafından, ancak ciddi bir çalışmayla ulaşılabilecek olan gerçek bilginin hiçe sayılması da eklendi.“ (284)

NSDAP’nin, SA’nın, SS’in ve Nazi Öğretmenler Birliği’nin bütün aktif üyeleri belediye meclisinin talimatı ile görevden alındı ve bütün öğretmenler denetimden geçirildi. Müttefiklerin „Naziler’den arındırma süreci“nde [*Alm. Entnazifizierung.* Hedefleri Rusya, İngiltere ve Amerika’nın katıldığı Potsdam Konferansı’nda (Ağustos 1945) belirlenen, Almanya ve Avusturya’daki devlet kurumlarında ve sosyal yaşamdaki Nazi etkisininin yokedilmesi amacıyla yürütülmesine karar verilen çalışma. – Ç.N.] suç işlemiş olmasından şüphelenilenlerin gözaltına alınması ve sonuç olarak da Nazi suçlularına karşı Nürnberg Mahkemeleri ve onu takip eden davalar: Bütün bunlar geniş çaplı bir tarih çarpıtmaya alet edildi. Federal Alman Cumhuriyeti’nin kurulmasından bu yana, kamuoyunda Müttefikler’in genel olarak Alman halkına ve özel olarak da „küçük Naziler“e karşı „haksızca“ davrandığı yönünde bir kanı hakim. „Yeterince acı çekmiş, kandırılmış nesil“ teorisi, Müttefikler’in abartı sertliği konusundaki şikayetlerle ve „Naziler’den arındırma süreci“-nin (sözde ya da gerçek) zayıflıklarıyla birleştirilip, (sözde ya da gerçekten) haksızca tutuklanmış kişiler „müttefik adaletsizliğinin“ baş tanıkları olarak kullanıldılar.

Öğretmenlerin Yeniden İşe Alınmaları ve Görevlerine Devam Etmeleri

Savaştan sonra yeniden kurulan eğitimciler sendikası GEW *(Alm. Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft),* bir çok durumda okul hizmetinden alınmış olan öğretmenlere hukuki destek sağladı ve tekrar işe alınmaları için mücadele etti. Savaş sonrası dönemin bu aydınlatılamamış bölümü, GEW’nin hukuki destekle ilgili birimlerinin dosyaları her on yılda bir „arşiv kapasitesinin dolması“

nedeniyle yokedildiğinden, sadece tek tük durumlarda ortaya çıkarılabildi. İşten çıkarılmış, eski NSDAP üyesi ve Nazi Öğretmenler Birliği'nde yeralmış öğretmenlerin yeniden göreve alınmasına ilişkin bu çabalar, Nazi döneminin okullardaki etkilerinin zararsız gösterilmesinin, bugün hâlâ kullanılan araçlarını oluşturdu. Çeşitli birimler arasında yaşanmış en ufak bir anlaşmazlık, „direniş" olarak yüceltildi. Persilschein'ların [Savaştan sonra kişilere Nazi suçlarıyla ilgileri olmadığına dair verilen aklama belgesi – Ç.N.] verilmesi için suç unsurunu hafifletebilecek gönüllü tanıklar sistematik olarak arandı ve „1944 yılında artık kesin zafere inanılmadığına" ilişkin tanıklık yapabilecek eski öğrencilerin izi sürüldü vb.

Silahlı SS'lerin iade-i itibarını, çoğu tutuklanmş savaş suçlusunun tekrar serbest bırakılmasını ve Federal Cumhuriyet'in sözde normale dönmesini öne çıkaran bütün bir toplumsal gelişmenin sonucu olarak, işten çıkarılmış öğretmenlerin yeniden işe alınmalarına ilişkin bu „mücadele" büyük çapta başarıya ulaştı.[18] (285) Bunu iki örnekle açıklayalım: Holbeinschule'de Nazi döneminde kullanılan, 1936 yılında yayınlanmış „Eski Çağlardan Bugüne. Irkçı Temelde Tarih Dersi'nin Ödev ve Müfredatı" isimli tarih kitabının önsözünde, „metinlerin oluşturulmasındaki katkılarından ötürü" (S. VI) Dr. Kuno Lehr'e açıkça teşekkür ediliyor. Başlıktan da anlaşıldığı üzere, bu ders kitabı birinci dereceden antisemitist bir ürün teşkil etmekte. Frankfurt Holbeinschule öğretmeni Dr. Kuno Lehr, Frankfurt Hitler Gençliği'nin önemli liderlerindendi. Buna rağmen Naziler'den arındırma sürecini sorunsuz bir şekilde atlattı ve 1947 yılında, eski öğrencilerin Persilschein'larının yardımıyla, kısa bir mahkeme sürecinden [*Alm. Spruchkammer.* Naziler'den arındırma sürecinde karar vermekle yetkili mahkeme – Ç.N.] sonra komşu lise olan Schillerschule'de yeniden işe alındı.

İkinci örnek, 1934 yılından itibaren SA üyesi olan, 1937'den itibaren de Nazi Öğretmenler Birliği'nde bölük liderliği ve yöneticiliği yapan Dr. Wilhelm Bardorff'la ilgili. 1937 yılında yaptığı okul müdürlüğü başvurusundaki özgeçmişinde kendisiyle ilgili şunları yazıyor: „Başından itibaren Marksizm'e ve ›Sistem‹ e fanatik karşıtlığımı, eski bir çelik miğferli [*Alm. Stahlhelmer.* Çelik miğferlerinden ötürü Alman askerlerine verilen ad. 1944 yılından itibaren savaşacak yetişkin erkek kalmadığından çocuk başı büyüklüğünde çelik miğferler üretiliyordu. – Ç.N.] olarak özellikle 1924–26 yıllarında Frankfurt ve Offenbach'taki sokak çatışmalarında aktif olarak uygulamaya geçirdim. Örneğin Ekim 1924 tarihinde Bockenheimer Warte'deki malum çatışmada yeraldım ve Mayıs 1925'teki Ön Cephe Askerleri Günü'nde SA ile omuz omuza savaştım. (286) Bardorff, 1945'ten sonra maaşı kesilerek okul hizmetinden alındı ve Müttefikler'in askeri bir mahkemesinde, kendisine sorulan soruları yanıtlarken SA üyeliğini sakladığı için bir yıl hapse mahkum edildi. Ancak bu durum, onun 1955 yılında Holbeinschule'ye müdür olmasını engellemedi. 1956'dan itibaren Hessen öğretmen eğitimi kapsamında „Frankfurt Öğretmen Eğitimi Enstitüsü"'nün *(Alm. Frankfurter Institut für Lehrerfortbildung)* yöneticiliğini yaptığı gibi, Eğitim ve Bilim Sendikası'nda da kariyer yapmaktan geri durmadı: Bardorff 1951 yılından itibaren GEW'nin Gençlik Derneği'nin *(Alm. Vereinigung für Jugendkunde)* başkanıydı. Frankfurt şehrinin resmi kurumları faşist geçmişe sahip Bardorff'u sürekli olarak koruma altına aldı. Bugün bile, birkaç sene yöneticiliğini yaptığı, devlete ait „Wegscheide" isimli okul yurdu sınırları içinde bir sokak onun ismini taşımaktadır.

Federal Cumhuriyet'in hemen her okulunda bu tip durumlara rastlamak ve bunları kanıtlamak mümkündür. Bu kişiler, 50'li yıllardaki öğretmen heyetlerinin tipik temsilcileriydiler. Çeşitli yıldönümü

broşürlerinde „anı“larına hâlâ saygı gösteriliyor. Tarihleri eskiye dayanan okulları, geçmişi bastırmaya yönelik yoğun çabaların oluşturduğu kalın bir ağ, Nazi dönemindeki geçmişlerini ortaya çıkarmak ve aydınlatmaktan alıkoyuyor. İşte 1945’ten sonraki gerçekliğin bu kısmının da, „İkinci Suç“ kavramı ile yakından ilgisi bulunuyor.

1945’ten Sonra Okullardaki Yıldönümü Broşürleri

Şirketlerde, vergi dairelerinde ve 50 yılı aşkın süredir Almanya’da varlık gösteren bütün kurumlarda olduğu gibi okullarda da yıldönümlerinin nasıl kutlanması gerektiğine dair sorunlar yaşanıyor. Bir kurumun ister 100. isterse 75. yıldönümü olsun, her zaman bu „on iki yıl“ birilerini rahatsız ediyor. Ellili ve altmışlı yıllardan yetmişli yıllara kadar, yıldönümü broşürlerinde Nazi döneminin detaylı bir incelemesinden neredeyse istisnasız olarak kaçınıldı. Yazarlar bunun yerine bu „kötü zamanı“ genel ifadelerle geçiştirdiler, okul binalarının müttefik bombardımanlarıyla yıkılmasını ön plana çıkardılar ve okula devam düzensizliklerinden şikayet ettiler. Okul müdürlerinin fotoğrafları eksiksiz olarak yanyana sıralandı, resimlerin altına konulan görev başlangıç ve bitiş tarihleri gibi kuru bilgilerin, şu soruların yanıtının yerine geçmesi umuldu: Neden şu ya da bu kişi Nazi döneminde işe alınmış, bir başkası ise işten çıkarılmıştı? 1945’ten sonra bu kişilere ne oldu?

Bu konuyu da belirgin bir örnekle açıklayalım. 1959 yılında basılmış „Frankfurt Holbeinschule’nin 75 Yılı“ isimli broşür, bu zamana ait bir yıldönümü broşürüne tipik bir örnek teşkil etmektedir. Burada 1933 ve 1945 yılları arasındaki döneme iki şekilde yaklaşılmaktadır. Bir taraftan „birkaç günlük geziler“den ve kırsal kesim okullarını ziyaretten bahsediliyor. 1941 yılı için „ipek böceği yetiştiriciliğindeki kayda değer başarı“ öne çıkarılıyor. Berlin Olimpiyatları, uzatılan sömestr tatili ve buna benzer pek çok konuya değiniliyor ve

çocukların „toplu bir şekilde okuldan gönderilmeleri“ bu konuların yanında yeralıyor. Diğer taraftan politik konulara ve Nazi dönemine ilişkin çok kısa açıklamalarla yetinilmekte. 1933 yılı için „Hitler'in iktidarı ele geçirmesi“, 1937 yılı için sivil savunma tatbikatları ve kemik ağırlıkları sayımı („Yılsonu toplamı 3074 kg“) notlarının yanısıra 1939 yılı için şu tespit bulunuyor: „İkinci Dünya Savaşı başladı.“ 1942'den 1943'e kadarki dönem „Stalingrad!“ başlığını taşıyor – yorumsuz ve sonunda ünlem işareti olmak üzere. Bunun ardından „Frankfurt'a terör saldırısı“ ve „1945 yılındaki sade tören“ konularında bilgiler ve Nazi müdür Striedinger'in fotoğrafıyla birlikte övücü ifadeler geliyor. Striedinger'in 1 Haziran 1951'deki ölümü, „dışarıda cephede ölenler“le birlikte ayrı bir kutu içinde „…'in anısına“ başlığı altında özellikle belirtiliyor.

Bu yıldönümü yazısında titizlikle Holbeinschule'yi nasyonal-sosyalizm ile bağlantılı gösterebilecek herşeyden kaçınılmış. Okul arşivinde detaylı bir şekilde belgelenmiş bulunan gündelik politik ve psikolojik baskı ve indoktrinasyondan hiç bahsedilmemiş. Okul müdürü Striedinger'in 26 Nisan 1945'te neden görevden alındığına, önceki NSDAP üyeliğine ve oradaki işlevine ilişkin tek bir kelime yok. Peki Yahudi öğrenciler? Bahsedilmiyor. Ellili ve altmışlı yıllarda böyle birşeyi yıldönümü broşürüne almak düşünülemeyecek bir durumdu. Bu yüzden de, Frankfurt'taki Nazi liderlerinden biri olan, daha önce bahsettiğimiz Dr. Kuno Lehr hakkında da, okulda öğretmen olduğunun dışında bir bilgiye rastlamamak bizi şaşırtmıyor. „Naziler'den arındırma süreci“nin broşürün bütününde adı bile geçmiyor.

Ellili ve altmışlı yıllarda, yine de bu „oniki yıl“a değinen birkaç tane „huzur bozucu“ bulunmaktaydı. Bu kişiler, unutmaya hazır olmayan ve tazminat alabilmek için çok az olan olanakların farkına varmaya başlayan, sürgün edilmiş Yahudiler ve hayatta kalabilmiş az sayıda

Sinti ve Roma'ydı. Ve böylece – kapalı kapılar ardında da olsa – resmi makamlar, Nazi döneminde okul gerçekliğinin nasıl göründüğü sorusunu sormak zorunda kaldılar. Tazminat işlemlerinin konusu da buydu.

Tazminat Davaları ve Okullar

Ellili ve altmışlı yıllarda sözde telafi süreci kapsamında, soykırımdan sağ kalanlara „eğitimde gördükleri zararlar"ı bildirme olanağı tanındı. Okula gittiklerini kanıtlayan bir belge sundukları taktirde, Nazi rejimi yüzünden okul ya da iş eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalanlara tazminat verilmesi öngörülüyordu.[19] (287) Okul idarelerine başvuru taleplerini içeren süreç ve dilekçeler, neredeyse bütünüyle Frankfurt şehir arşivinde bulunuyor. Bölge Eğitim Dairesi'nin *(Alm. Stadtschulamt)* önceleri kilit altında tuttuğu dokuz adet dosya da, protestolar ve insiyatifler sonucu, değerlendirilmek üzere şehir arşivine aktarıldı.

Elisabethen-Gymnasium'un eski bir öğrencisi „eğitimde görülen zararlar"ın tazminatı için başarısızlıkla sonuçlanan çabalarını şu şekilde anlatıyor:

> „Aşağı yukarı 1954'ten 1957'ye kadar, Alman hükümetinin, okulu bitirememiş çocuklara tazminat verilmesine karar vermiş olduğunu dinledik. Bu nedenle ben de şu olaya dayanarak tazminat alabilmek için çaba gösterdim: Müdür Sanders, eşinin Yahudi olması nedeniyle bir halk lisesine (Volksschule) tayin edilmiş ve çocuklarını hemen yurt dışına göndermişti. Başvuruma ›Yine de hâlâ okula gitmeye devam edebilirdiniz.‹ şeklinde yanıt verdi. Elbette durum böyle değildi. Sanders zaten yaşlı ve örümcek kafalıydı. Başvurum üzerine, Sanders'ten sonra okul müdiresi olan en son sınıf öğretmenim Bayan Weber'e de benim hakkımda sorular soruldu. Weber raporunda benim o zamanlar hukuk ya da tıp okumak gibi bir iddiası olmayan ortalama bir öğrenci olduğumu ve bu yüzden de okula devam etmeye ihtiyacım olmadığını yazmış. Sınıfın en iyisi olmamama rağmen, eklemeliyim ki,

> Wilhelmin Schmitz ve ben lisenin 4. Ve 5. sınıfını atlayarak doğrudan altıncı sınıfa geçme hakkını kazanan ilk ve tek öğrencilerdik. O zamanlar daha din ve politikanın bunlarla bir ilgisi yoktu. Sonuç olarak tazminat başvurum reddedildi.“ (288)

Aslında bu davaların her biri bir skandal teşkil ediyor. Böylece zamanında göç etmeyi başaran, ancak bu nedenle eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalan bütün Yahudi çocuklar, göç ettikleri için cezalandırılmış ve suçlanmış oluyorlardı. Devlet daireleri arsızlıkta birbirleriyle yarışan bir alaycılıkla söz konusu zaman diliminde henüz göç etmemiş Yahudi öğrencileri övüyorlardı. Böylelikle tarihi gerçeklere değil de Nazi genelgelerine dayanarak, başka Yahudi çocuklar 1941 yılına kadar okula gittikleri için, Yahudi bir çocuğun o zaman daha okula devam edebileceği „tespit ediliyordu“. Bunun yanısıra, „argüman“ olarak kullanılan söz konusu öğrencilerin çoğunun, sürgün edilip öldürüldükleri için „eğitimde görülen zarar“ nedeniyle başvuruda bulunamayacakları dikkate alınmıyordu. (289) 30 Ocak 1933’ten sonraki *her* [İtalik metnin orjinalinde – Ç.N.] göçün aslında sürgün olduğu tartışılmaz gerçeği, açıkça görmezden geliniyordu. Ayrıca başvuru yapanlar, kısmi olarak hâlâ Nazi rejiminin büyük ve küçük taraftarları tarafından yönetilen devlet dairelerinde dilenci konumuna sokuluyor ve kanıtlama zorunluluğu *(Alm. Beweislast)* tersine çevriliyordu: Sürülenler kendilerine yapılan haksızlığı kanıtlamak zorunda bırakıldılar.

Frankfurt Eğitim Dairesi’nde şu ya da bu farklı uygulama gerçekleşmiş olabilir, ancak Federal Alman Cumhuriyeti’nin genelinde temel olarak tek bir şey geçerliydi: Kanıtlama zorunluluğunun mağdura yöneltilmesi. Sonuç olarak devlet daireleri bir başvuruyu geri çevirirken neden göstermek ve bunun için araştırma yapmak zorunda değillerdi. Bu devlet daireleri, haksızlığın ortaya çıkarılması için ayrıntılı bir araştırmayı görevleri olarak algılamadıkları gibi, tersine bu tip araştırmaları da görmezden gelme konusunda

oldukça hemfikirdiler. Memurlarda insancıl yaklaşımın eksikliğini burada özellikle belirtmekte fayda var. Görünen o ki, neredeyse hiçbir memur, bunca haksızlığa uğramış insanları bulup, onlara hiç değilse maddi bir tazminat verme ihtiyacı hissetmedi. Sıklıkla bunun tam tersi söz konusu oldu. Kısmen provoke edici ve tüyler ürperten argümanlarla Nazi dönemi gerçeği saptırıldı, inkâr edildi ya da mazur gösterildi. Nazi yayını „Dünya Kavgası"nın *(Alm. Der Weltkampf)* Haziran 1936 sayısının 234. sayfasında, Dr. Walther Scharrer'in „Yahudi Karşıtlığı ve Yüksekokullar" başlıklı bir makalesi yeralıyordu. Bu makalede Yahudi öğrencilerin yarısından fazlasının resmi olarak Yahudi olmayan okulları terkettikleri yazıyor ve „Yahudi ailelerin yasa metinleri yüzünden değil, koşulların üzerlerinde oluşturduğu baskı nedeniyle çocuklarını gönüllü olarak yüksekokullardan almaya zorlandıkları"nı açıklıyordu. (290)

Bu makalenin yazarının „gönüllü olarak" kelimelerini „zorlamak" kelimesiyle yanyana kullanması, o zamanki dil kullanımının saçmalığına uyuyor. Ayrıca bu beyan, 1945'ten sonra sadece yazılı yasaları kural olarak uygulayan memurların tavrına ters düşüyor. „Eğitim konusunda görülen zararları"n telafisi için yapılan bu tazminat başvurularının nasıl ele alındığını aydınlatmak için biçimsel olarak tipik özellikler taşıyan birkaç örnek vermek yetecektir.

„Düşman tarafından yokedilen" Dosyalar

Yahudi Samson-Raphael-Hirsch-Schule'ye kimlerin gittiğine ilişkin kendisinden bir belge istenen devlet görevlisi Bay Zeiher, „Samson-Raphael-Hirsch-Schule'nin öğrencileri hakkındaki bütün belge ve dosyaların düşman tarafından yokedildiği" yanıtını verdi. Haziran 1955 tarihini taşıyan bu yazışmada birkaç şeye işaret edilebilir: Öncelikle „düşman tarafından yokedildi" tanımlamasına. Resmi bir devlet dairesi, sürgün edilmiş öğrencilerden birine ve avukatına, okul belgelerinin „düşman (Amerikan hava kuvvetleri

demek istiyor) tarafından yokedilmesi“ nedeniyle artık varolmadığını bildirdi. Bu ve benzeri yorumlardan anlaşılacağı üzere, burada hiç eleştirisiz bir şekilde Nazi jargonu kullanılıyordu. „Düşmanlar“la kastedilen nasyonalsosyalist Almanya'nın devlet daireleri değil, „ötekiler“, yani Müttefikler'di. Ayrıca olayın gerçekten böyle yaşanıp yaşanmadığını anlamak olası değil. Okul müdürleri ya da öğretmenler de, suçlarını kanıtlayabilecek dosyaları sıklıkla kendileri yoketmişlerdi.[20] (292)

„Yokedilme“ tanımının kullanılması bile temelde yatan bir niyete işaret ediyor. Ayrıca Naziler'in, vaktinde kaçamayan Yahudi çocukları „yokettikleri“ hiçbir dosya kaydında yeralmıyor. Nazi ırk yasaları ve Nazi uygulamaları sonucu sürgün edilen öğrencilerin, Frankfurt am Main'da okula gittiklerine dair belge almak için yaptıkları 868 başvurudan 735 tanesi, yani yüzde 85'i, „düşman tarafından yokedilmiş olduğu“ gerekçesiyle reddedildi. Verilen 113 belgenin çoğu da eksik ve çoğunlukla sadece halk liseleriyle ilgiliydi.

Geleneksel Okulların „Onur“unun Lekelenmesi

Çeşitli okulların müdürleri, „Yahudi başvuruları“ nedeniyle okulların „onur“unun zedelendiği görüşünü savunuyorlardı. En azından kendi okullarında haksız hiçbir şey gerçekleşmediğini vurgulamaktan hiç yorulmuyorlardı. Ancak herşeyden önce, konuyu tekrar ve tekrar okulda birkaç sene daha kalabilmiş Yahudi öğrencilere getiriyorlardı. Bunun yanısıra kimse kendine bu öğrencilerin o birkaç seneyi neden yaşamlarıyla ödemek zorunda kaldıkları sorusunu sormuyordu. Helmholtz-Gymnasium'un müdürü Dr. G. Röhl durumu şöyle açıklıyordu: „1934 yılında Yahudi çocukların Helmholtz Lisesi'ne artık alınmadığı gibi bir bilgi elimizde yok.“ (293)

Humboldtschule'nin Nazi dönemindeki okul müdürü, Yahudi bir öğrencinin başvurusu üzerine şu yanıtı veriyordu: „Benim yöneti-

mimde, okul tarafından Yahudi öğrencilerimize hiçbir şekilde politik baskı uygulanmadığını esas olarak beyan ederim. Hiçbir şekilde bu yönde bir emir bulunmamaktaydı […] Herhalukârda okuldan çıkışınız gönüllü ve kendi kararınızla olmuştur.“ (294) Musterschule'nin müdürü 1961 yılında yaptığı açıklamada, Yahudi bir öğrencinin „1939/40 senelerinin Paskalya'sına kadar okul bitirme sınavına girebilecek durumda olduğunu“ söylüyordu. (295) Bahsettiği durumun Kasım 1938'den itibaren normal „Alman“ liselerinde yasak olduğunu gerçekten bilmiyor muydu?

Okulda Kalan Yahudi Öğrencilerin Gerekçe Olarak Gösterilmesi

Strassburger isimli okul müdiresi, 1934 yılında Schiller Okulu'nu terketmek zorunda kalan Yahudi bir kız öğrencinin „göçü“ (henüz geç olmadan kaçabilmesi şeklinde okuyunuz) hakkında 1958 yılında şunları yazdı: „Okulumuz açısından öğrenciyi okuldan uzaklaştırmak için herhangi bir neden yoktu. Daha 1936 yılında Schillerschule'de bitirme sınavına giren Yahudi öğrenciler vardı.“ (296) Buna karşın, eski öğrencilerden biri 1934 yılına ilişkin „15 yaşında Schillerschule'yi Yahudi olduğum için, zorlama sonucu terketmek zorunda bırakıldım.“ diye yazıyordu. Görünen o ki, okul müdiresi bunu Schillerschule'nin „onur“una saldırı olarak algılıyor ve okuldan çıkış tarihini doğrulamasına rağmen şunları eklemeyi ihmal etmiyordu: „Burada hâlâ eğitim vermekte olan öğretmenlerden hiçbiri Bayan Hoffmann'ı [başvuru sahibi öğrenciyi – Ç.N.] kesin olarak hatırlayamıyor. Her koşulda, söz konusu dönemde Schillerschule'de Yahudi öğrencilerin hâlâ bitirme sınavlarına girebiliyor oldukları kesin.“ (297) [Lise bitirme derecesi olan ve üniversiteye giriş hakkı tanıyan „Abitur“ Almanya eğitim sisteminde bugün de bitirme sınavlarını başarılı şekilde geçmek koşuluna bağlıdır. – Ç.N.]

İfadeler bu şekilde çoğunlukla birbiriyle çelişiyordu. Bir öğrenci, ebeveynlerinden birinin Yahudi kökeni nedeniyle, bir okula alınmadığını rapor ediyordu. Okul müdürü Dr. Pfisterer ise bu durumu şöyle açıklıyordu: „Okula alınmama durumu, 1935 ve 1937 yılları arasında karma Yahudiler için söz konusu değildi.“ (298)

Herderschule okul yönetimi, 1962 yılında özel bir kararlılıkla okulun geçmişinin arkasında durarak kendini gösterdi. Başvuranlardan Yahudi bir bayan, „nasyonalsosyalist atmosfer içinde okula devam etmek dayanılmaz bir hal aldığı için“ (299) Herderschule'yi 1934 yılında terketmek zorunda kaldığını yazıyordu. Herderschule'nin müdürü, okulun yaşlıca öğretmenleriyle bu ifadenin doğruluğunu anlamak için konuyla ilgili soruşturmalarına ve „daha yaşlı ve emekli olmuş öğretmenlerin de kişisel bilgilerine“ dayanarak şöyle açıklıyordu: „Eski öğretmenler bana o zamanki müdür Bay Dr. Traub'un özellikle toleranslı bir kişi olarak tanındığını garanti ettiler. *Bütün* [İtalik metnin orjinalinde – Ç.N.] öğrenciler, aksi yönde resmi talimatlar bulunsa dahi Bay Traub tarafından eşit ölçüde korunup kollanmışlar.“ (300) Eski öğrencilerse durumu başka türlü değerlendiriyorlar. Ve Nazi döneminden kalma belgelerde de, söz konusu okulda 1935 yılında %2,5 olan Yahudi öğrenci oranının „resmi talimatlara uygun olarak“ 1937 yılında %1,3'e indirildiği notu düşülmüş. (301)

Başka bir örnek durumda da, ebeveynlerinden biri Yahudi olan bir öğrenci, sınıfı geçmiş olmasına rağmen 1933 yılında Herderschule'yi terketmek zorunda kaldığını anlatıyor. Bu başvuruya verilen yanıt şuydu: „Şu anki okul yönetiminde, o dönemde de okulda bulunan öğretmenler, okuldan zorla atılma durumunun gerçekleşmediğini teyid eder.“ (302)

Genelgelerin Birebir Uygulanması

1933 yılında Fürstenberger Schule'den atıldığını „iddia eden" Yahudi bir kız öğrencinin başvurusuna çok genel ifadelerle, ancak şiddetli bir şekilde karşı çıkıldı: „Ayrıca o dönemde Yahudi bir öğrencinin kökeni nedeniyle okuldan atıldığına dair bir bilgimiz yok. 1933 yılının Şubat ayında böyle bir uygulama yapılmış olamaz." (303) Eski öğrencinin avukatının yanıtındaysa, öğrencinin babasının bu konuda söylediklerine yer verilmiş:

> „›1933 yılının Şubat ayının sonlarına doğru, kızımın okula devam etmesi okul yönetimi tarafından yasaklandı. Daha öncesinde, kızım sıklıkla Yahudi düşmanı hakaretlere maruz kaldığı için, eşim okul yönetimine şikayette bulunmuştu.‹ Eğer sizin belirttiğiniz gibi 1933 yılında Yahudi öğrencilerin sistemli bir şekilde okuldan uzaklaştırılması gibi bir durum yoksa bile, okuldaki yetkili kişilerin müvekkilemin annesine çocuğunu okuldan almasını tavsiye etmiş olması mümkün görünüyor. Alman okullarında daha 1933 yılında bile Yahudi ailelerin çocuklarının hakaret ve saldırılara maruz kaldıklarını kimse inkâr edemez." (304)

Yanıt şöyle:

> „18.10.1961 tarihli yazımızdaki, Yahudi bir öğrencinin 1933 Şubat'ında Frankfurt am Main'daki bir devlet okulundan ırkçı nedenlerle atılmasının hiçbir şekilde söz konusu olmadığı yönündeki ifadenin tamamıyla arkasında duruyoruz. […] 1933 yılında Yahudi öğrencilerin rahatsız edildikleri biliniyor, ancak 1933 Şubat'ında ne okul yönetimi, ne okul idari komisyonu *(Alm. Schulrat),* ne de Eğitim Dairesi yönetimi (eğer bu üç mercinin ›yetkili merciler‹ olduğunu takdir ederseniz) müvekkilenizin ailesine çocuklarını okuldan alması yönünde bir tavsiyede bulunmamışlardır." (305)

Yetkili kişi Deuser, bu mektubu tam da 9 Kasım (!) 1961'de yazmıştı. Bu mektubun içeriğinin soykırımdan kurtulanlar üzerinde nasıl bir etki yapmış olduğu tahmin edilebilir.

Geç olmadan başka bir ülkeye kaçabilmiş olanların ise başvuruları çok daha belirgin bir şekilde reddedildi. Başvuranlardan biri, 1935

yılında Philanthropin’deki eğitimini zorunlu olarak bıraktığını, çünkü Yahudi bir kız öğrenci için akademik eğitim şansının bulunmadığının düşünüldüğünü ve gittikçe yaygınlaşan ayrımcılık gözönünde bulundurularak, bir üniversiteye gidemeyecek durumda olduğunu rapor etti. Bu başvuruya ait dosyanın kenarına el yazısı ile şu not düşülmüştü: „Öğrencinin Philanthropin’deki dört yıldan sonra neden ayrıldığı bana tamamıyla anlaşılmaz geliyor […]. 1935’te neden tam da bu öğrenci okulu terketti? Bir Yahudi için okulu bitirmenin artık mümkün olmadığı fikrine kendi kendine mi kapılmış?“ (306)

Konunun eğitim, daha doğrusu eğitimin imkansızlığı olması bir tarafa, bu soru şekli söz konusu öğrencinin „tahrikçiler“ ve bütün bunların arkasındaki kötü adamlar tarafından etkilenmiş olduğunu ima ediyor. Hem de 1941 yılına kadar bu denli çok öğrenci okula devam etmişken – „kurallara uygun olarak“ Treblinka ve Auschwitz’deki gaz odalarına sürülmelerinden önce.

Kötü Notlara Alaycı Gönderme

Aynı şekilde demagojik başka bir argüman da, şu ya da bu öğrencinin kötü notları nedeniyle liseye alınmadığı yönünde. Bu konuda katı bir bürokratik yaklaşımla „genelgelerin sağladığı“ soyut olanaklara dayanılıyor. Elbette bahsedilen „genelgelerin“ Nazi kurumları tarafından yazıldığını söylemek gereksiz. Ebeveynlerinden biri Yahudi olan bir öğrencinin avukatı bu mekanizmaları tanıyor ve şöyle yazıyordu: „[Gerçi] başvuranlar teorik olarak 1943’e kadar yüksekokullara gidebiliyorlardı. Ancak böyle bir niyeti 1938 yılında dahi uygulamaya geçirebilecek olduklarına dair ciddi bir şekilde şüphem var […]. Bana daha iyi okullara gidebilme koşullarının 1938 yılında gerçekten ne durumda olduğu konusunda bilgi verebilirseniz çok sevinirim.“ (307)

Kendini köşeye sıkışmış hisseden yetkili memurun yanıtı şu şekildeydi: „Kuralların pratik uygulamalarına ilişkin elimizde hiçbir belge bulunmuyor. Ancak çeşitli okullardan aldığımız bilgi, Frankfurt a. M. ‘da hiç değilse 1938 sonbaharına kadar karma Yahudiler’e [Mektubun orjinalinde yukarıda ırkçı arka planını açıkladığımız „Mischling“ kelimesi kullanılıyor. – Ç.N.] hiçbir şekilde zorluk çıkarılmadığı yönünde.“ (308) Buradaki çelişki çok açık. Bir tarafta yüzlerce öğrencinin benzer ifadelerle yaptığı başvurulara rağmen belge yokluğundan bahsediliyor, diğer taraftan „hiçbir şekilde zorluk çıkarılmaması“ndan daha açıklayıcı bir bilgiye rastlanmıyor.

Bu öğrencilerin neden yüksekokullara gidemedikleri sorusunun sözde çözümünü, memur Deuser yine de bulmuş. Öğrencinin karnelerinden birinin fotokopisine ulaştıktan sonra şöyle bir yorum yapıyor: „Elimizde kopyası bulunan 1937 Eylül tarihli, 4. sınıfta verilen okul karnesine göre, bu öğrencinin okula devam edebilmesi bize pek olanaklı görünmüyor. Bütün derslerde notu ›orta‹ olarak değerlendirilmiş. Bu notlar zaten normal zamanlarda da liseye devam etmesine yetmezdi.“ (309) Bu yazı tazminat başvurularına karşı, kötü notlara gönderme yaparak savunmaya geçildiğini gösteriyor. Okuldaki verimin değerlendirilmesinde de ırkçı bir bakış açısının söz konusu olduğu Deuser’in hiç aklına gelmemiş.

Başka bir örnekte de devlet dairelerinin saldırıya geçmesi söz konusu. Gerekli olan „arilik belgesi“ne ve Hitler Gençliği üyeliğine sahip olmadığı için liseye gidemediğini anlatan başvuru sahiplerinden birine şu soru soruluyordu: „Savaş bittikten sonra okula yeniden alınmak için başvuruda bulundunuz mu?“ (310) Başvuran kişinin yanıtı da şöyle: „Savaşın bitiminden sonra okula yeniden alınmak için başvuruda bulunup bulunmadığımı sormanızı anlamıyorum. Bunun benim sizden istediğim belgeyle ne ilgisi var? […] Belki bu konuda beni aydınlatabilirsiniz […] savaştan sonra Nazi

dönemindeki el koyma ve baskılar nedeniyle bütün malvarlığını ve de sağlığını yitiren ailemi geçindirmek için para kazanmak zorunda olduğumu bir kenara bırakacak olursak.“ (311) Söz konusu kişi, bu tip sorularla rahatsız edilen tek başvuru sahibi değildi.

Tek Bir İstisna

Bu „denetimler“in saçmalığı, yalnızca Frankfurt'taki Bettinaschule'-nin (önceki adı Viktoriaschule) dikkatini çekti ve bütün başvurulara Yahudi öğrencilerin o zamanki Viktoriaschule'yi terketmeye zorlandıklarını tasdik eden yanıtlar yazıldı. Tam da bu okulun yönetiminde Nazi dönemindeki antisemitist önlemlere karşı belirgin bir direniş olması elbette tesadüf değil. Frankfurt'ta toplam 860 başvuru yapılmıştı. Adı geçen Bettinaschule yönetimi dışında, diğer okulların başvurulara makul yanıt verdiği yalnızca tek tük gözlemlenebiliyor. Bu durum, geçmişin bastırılması ve Nazi gerçeğinin bürokratik inkârından oluşan „İkinci Suç“u sadece daha da açığa vuruyor.

Nazi döneminde okuldan uzaklaştırılan Bayan Dr. Hoff, başvurusuna karşılık olarak okul müdiresi Dr. Fucker'den, Viktoriaschule'yi gerçekten 1933 Kasım'ında terketmiş olduğu yanıtını almış: „Dönemin hakim politik koşulları (ırk ayrımcılığı) gözönüne alınacak olursa, devlet okullarına devam edebilmek olanaksız olduğundan okulu terketmek zorunda kalmıştır.“ (312) Bettinaschule'nin müdiresi, başka bir yerde de devlet dairelerinin tüyler ürperten bir sorusunu 23 Mart 1960 tarihli mektubunda şöyle yanıtlıyor: „1933'ten itibaren bir devlet okuluna devam etmek Yahudi öğrencilere her sene daha da zorlaştırılmış ve buna sadece istisnai koşullarda izin verilmiştir. Genel olarak 1 Nisan 1933'teki boykottan itibaren, hakim politik koşullar altında yüksekokullara gitmek mümkün değildi.“ (313)

Sinti ve Roma Halklarına Uygulanan Özel Ayrımcılık

Romani Rose, „Sinti ve Roma'nın Vatandaşlık Hakları" isimli kitabının *Telafi Yalanı* bölümünde, 1945'ten sonra Sinti ve Roma'nın hangi asılsız argümanlarla kandırıldığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyuyor. Burada özellikle belirtilmesi gereken, Sinti ve Roma'ya uygulanan ayrımcılığın günümüzde de çoğunlukla dayanılamaz boyutta devam ettiğidir. (314) Sinti ve Roma'ya karşı sözde telafiyi yürütmek ve denetlemekle görevli olan ve de neredeyse her durumda onlar aleyhine karar almış olanların önemli bir kısmı, Nazi döneminde „çingene"lerin sürülmesinde payı olan kişilerdi.

Frankfurt Bölge Eğitim Dairesi'nde sadece Yahudi öğrencilerin değil, aynı zamanda Sinti ve Roma'nın da eğitim zararları konulu tazminat başvuruları birikiyordu. Resmi belgelerden anlaşıldığına göre, Frankfurt'ta 6 Ekim 1941 tarihinde okula gitme yükümlülüğüne sahip 52 tane „çingene çocuk" hâlâ resmi olarak kayıtlıydı. Auschwitz-Birkenau'daki sözde „çingene kampı"nın kayıt defteri, Frankfurt'tan gelen 33 tane Sinti ve Roma çocuğun isimleri, doğum ve öldürülme bilgilerini içeriyor. (Bu defterde, sürgün edilen bütün Sinti ve Roma'nın kaydedilmiş olmadığını belirtelim.) Bu çocuklardan 5 tanesi bir ile üç yaş arasında, beş tanesi 6 ile 10 yaş arasında, on yedi tanesi 11 ile 14 yaş arasında ve altı genç de 15 ile 18 yaş arasındaydı. Altı ile on dört yaş arasında, yani okul çağında 22 çocuk Auschwitz-Birkenau'da öldürüldü. Hayatta kalan 20 öğrenci ellili yıllarda, eğitim açısından gördükleri zararları bildirmek üzere, soykırım öncesinde okula gitmiş olduklarına dair belge almak için başvurdular.

Bu başvurulara verilen çelişkili yanıtlar korkunç bir tablo sergiliyor. Önce örneğin Hölderlin-Schule'nin belgelerinin yokedilmiş olduğu belirtiliyor; sonra da aynı okulun belgelerine dayanarak bir öğrencinin orada okula gitmediği iddia ediliyor; bunun yanısıra hiçbir utanç

belirtisi göstermeden Nazi belgelerinden alıntı yapılıyordu. Okul bürokratları, halk liselerinde Sinti ve Roma'ya yönelik sözde kuraldışı bir uygulamaya sık sık gönderme yapmalarına rağmen, NSDAP Eyalet Yönetimi Irk Politikası Dairesi'nin 6 Eylül 1940 tarihli belgesine dayanarak 20 Kasım 1959'da şöyle söylüyorlardı: „Belgelerden anlaşıldığı üzere o zaman dağıtılan genelgeler, çingene çocuklarına sadece kirlilik, hastalık, egzantem vb. gibi istisnai, tek tük durumlarda uygulandı." (315)

Yani Sinti ve Roma çocukları „kirli" oldukları için okula devam edemediler. Ayrıca yalnızca istisnai, tek tük durumlarda! Başka bir belgede, Sinti ve Roma çocukların 1941 Ekim'ine kadar okulda kalabildikleri belirtiliyor ve 20 Ocak 1967 tarihli bir mektupta şu soru soruluyor: „K. M. 'nin okula gitme yükümlülüğünü neden yerine getirmediğine dair sizden haber bekliyoruz. Sağlık nedenleri mi söz konusuydu?" (316) Bay M. 1936 Eylül'ünde doğmuştu, yani 1942 yılında okula gitme yaşı gelmişti. Soruyu soran kişi, Karlsruhe'den Fiebinger isimli nöbetçi hakim, 1967 yılına kadar Auschwitz hakkında ve Sinti ve Roma'nın oraya sürülmesine dair hiçbirşey duymamış olmalı! Sağlık nedenleriyle ilgili bu sinik soru, haklı tazminat istemlerine nasıl bir önyargı ve taraflılıkla yaklaşıldığını kanıtlıyor. Okul dairesinin yanıtı şöyle: „Eğitim görevlilerinin oğlunuzun okula gittiğini kayda geçirmediklerini tahmin ediyoruz. (317)" Aynı memurlar başka bir yerde Sinti ve Roma'nın 1941 Ekim'ine dek okula gidebildiklerini iddia ediyorlardı. Bu tavır, her türlü talebin çeşitli araçlarla nasıl hukuki olarak reddedilmeye çalışıldığını gösteriyor.

1942 yılında devlet okuluna „çingene" olduğu için alınmayan, 1943 yılında yedi yaşında bir çocuk olarak Auschwitz-Birkenau'ya sürülen Bay M. ise başvurusuna şu yanıtı alıyordu: „Çingene çocukları 1941 Paskalyası'ndan itibaren bakımsızlıkları, kendi haline bırakıl-

mışlıkları yüzünden okul yükümlülüğünden muaftılar.“ (318) Resmi Nazi dili burada eleştirilmeden, birebir kullanılmış. Bu bağlamda, belediye başkanı Zeiher’in „muaf olmak“tan bahsetmesi sinizmden başka bir şey değil. „Muaf olmak“ tanımının arkasında Sinti ve Roma çocuklarının Auschwitz-Birkenau’ya sürülmesi yatıyor.

Wiesbaden Hükümet Başkanlığı’nın memurlarının ne menem insanlar oldukları, Bay Bahlmann isimli görevlinin Eğitim Bakanlığı’na yazdığı 18 Eylül 1962 tarihli dilekçeden de anlaşılıyor. 1936 doğumlu, 1942 yılında okula alınmamış olan bir Sinti’nin tazminat başvurusu ile ilgili olarak şunları yazıyor: „Bu nedenle çingene çocuklarıyla ilgili pedagojik deneyimleriniz, özellikle de bu çocukların devlet okullarındaki başarı durumu hakkında bilgi rica ediyorum. Genç çingenelerde yaygın olan okuma yazma bilmeme oranı konusunda da tahmini bir rakam verebilirseniz size müteşekkir olurum.“ (319) Bu yazının arkasında yatan düşünce çok açık. 60’lı yıllarda hâlâ, „genç çingenelerin“ okuma yazma bilmedikleri, devlet okullarını başarıyla bitiremeyecekleri ve sonuç olarak da böyle devlet dairelerinin görüşüne göre tazminat almayı haketmediklerine dair önyargıların varlığını kanıtlamak mümkün.

Devlet görevlisi Wahler, 13 Ağustos 1968’de Münih’teki eyalet mahkemesine, Riederwald-Schule’nin Pestalozzi-Schule’yle birleştirilmesine dair verdiği raporda şunları söylüyordu: „Bütün çingene çocuklarının biraraya toplanıp diğer öğrencilerden ayrı eğitim görmeleri, başka nedenlerin yanısıra, özellikle hijyen nedenlerinden ötürü gerçekleşmişti.“ (320) „Hijyen nedenleri“ klişesi böylelikle yayılmaya devam ediyor ve buna karşın „başka“ nedenleri açıklamaktan kurnazca kaçınılıyordu.

Devlet dairelerinin bu bağlamda yalan söylemekten de çekinmedikleri başka bir dosyada açığa çıkıyor. Bir Sinto, başvurusunda Hain isimli bir öğretmenden ders gördüklerini belirterek okula

gittiğinin belgelenmesini istedi. Dosyada bir memurun el yazısı ile yazdığı kenar notu şöyle: „Öğretmen Otto Hain'in varlığı tespit edildi." (321) Ne var ki, 7 Şubat 1962 tarihli resmi yanıtta şunları okuyoruz: „Yaptığımız soruşturmada Hain isminde bir öğretmenin söz konusu dönemde Frankfurt am Main'da görev yaptığına dair bir kayda rastlayamadık." (322)

Federal Cumhuriyet'in devlet dairelerinin, Sinti ve Roma'nın telafi başvurularına karşın takındığı bu yoksayıcı, reddedici tavır şaşırtıcı değil. Şubat 1950'de yayınlanan genelgede şöyle yazıyor: „Çingene ve karma çingenelerin telafiden yararlanma hakkına sahip olup olmadıklarının Tazminat Yasası'nın talimatlarına göre incelenmesi, söz konusu çevrenin çoğunlukla ırkçı nedenlerden ötürü değil de, asosyal ve cezai davranışlar nedeniyle takip edildiği ve tutuklandığı sonucunu verdi." (323) En yüksek Alman mahkemesi olan Federal Mahkeme dahi, 1956 yılında bugüne kadar değiştirilmemiş olan şu kararı açıklıyordu: „Çingeneler, özellikle hırsızlık ve sahtekarlığa olmak üzere, suça eğilimlidirler. Yabancı mülkiyete saygı göstermek için gerekli ahlaki güdülerden pek çok açıdan yoksundurlar; ilkel insanlara özgü işgal dürtüsüyle hareket etmektedirler." (324)

Romani Rose'nin özet olarak tespit ettiği üzere:

> „Sağlık açısından görülen zararların tazminatı için maaş bağlanmasına dair başvurular bütünüyle, birkaç yüz Mark tutarında bir defalık ödemeler için yapılan başvurular ise çoğunlukla, yetkili makamlarca reddedildi. Çünkü bu zararlar, örneğin toplama kamplarındaki soğuk nedeniyle ağır böbrek ve bağırsak hastalıkları, ayrımcı uygulamalara değil, ›çingene ortamları‹na ve 1945'ten sonraki ›uçarı yaşam koşullarına‹ bağlanıyordu." (325)

Almanya'daki Claims Conference'in [Çeşitli Yahudi organizasyonlarının 1951 yılından bu yana Nazizm kurbanlarının tazminat talepleriyle ilgilenen çatı kuruluşu. Merkezi New York'ta olmak

üzere Frankfurt, Viyana ve Tel Aviv'de temsilci büroları bulunmaktadır – Ç.N.] yöneticisi Karl Brozik de, Federal Cumhuriyet'in tazminat pratiğine ilişkin analizinden şu sonucu çıkarıyor:

> „BEG [Bundesentschädigungsgesetz. Nasyonalsosyalizmin kurbanlarına tazminat verilmesiyle ilgili Haziran 1956 tarihli yasa. – Ç.N.] yasa metnine göre, Naziler tarafından sürgün edildikleri onaylanmış bulunan, fakat tazminat başvuruları sadece istisnai durumlarda olumlu sonuç vermiş olan başka bir grup da Sinti ve Roma halklarıdır. ›Çingeneler‹e karşı derinde yeretmiş bulunan önyargılar, telafi sürecinde inanılmaz haksızlıklara neden oldu. Sinti ve Roma'ya karşı ırkçı takip uzun süre Himmler'in 16.12.1942 sözde „Auschwitz-Genelgesi"ne göre belirlendi. Bu tarihten önce yalnızca ›cezai‹ nedenlerle toplama kamplarına gönderildikleri iddia edildi. Oysa her yetkilinin bildiği üzere, Sinti ve Roma da Yahudiler gibi ırkçı Nürnberg Yasaları'na tabi tutulmuşlardı. […] Irkçı uygulamaların ortaya çıkarılmasından sorumlu bilirkişiler, telafi sürecinde çoğu durumda yalnızca daha önce toplama kamplarında görevli asayiş polislerini dinlediler. Bu ›bilirkişiler‹ böylece ırkçı takip ve sürgün politikasının varlığını kanıtlayan birşeye elbette rastlayamadılar." (326)

NSDAP'li öğretmenlerin rehabilitasyonu ve bazı okulların nasyonalsosyalist geçmişinin herşeyden önce yıldönümü broşürlerinde örtbas edilmesi, tazminat davalarında delillerin Yahudi, Sinti ve Roma öğrencilerin aleyhine tersine çevrilmesi – bütün bunlar Ralph Giordiano'nun „ikinci suç" olarak adlandırdığı toplumsal bir olgunun belirtileridir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM [*]

Passau Sendromu

Okullarda Nazi Döneminin Araştırılmasında Karşılaşılan Engeller

1987 yılında Ralph Giordano'nun „İkinci Suç" isimli kitabı yayınlandı. Almanya'da Nazi dönemini ve aynı zamanda Nazi okulları dönemini, Yahudi bir çocuk ve genç olarak bizzat yaşayan yazar, Nazi rejimini ve taraftarlarını çok yakından gözlemler. 1945'ten sonraki bastırma ve inkâr etme mekanizmalarını da aynı şekilde yakından inceler.

Giordano'nun tezlerinin birçoğu, günümüzde genel konuşmalarda sıkça karşımıza çıkıyor. Hatta bu tezlerden bazıları soyut düzlemde genel kabul görüyor. Ancak söz konusu analizin ve vardığı sonuçların ne denli önem taşıdığı, esas olarak bu sonuçlar Nazi dönemi ve 1945'ten sonraki dönemi anlatan raporların incelenmesinde pratik olarak kullanıldığı zaman anlaşılıyor. Giardano'nun tezleri, Nazi döneminde okul gerçeğinin ve 1945'ten sonra okul geçmişine yaklaşımların araştırılmasında da büyük bir sorunla karşılaşmaksızın uygulanabiliyor.

Yazarın temel düşüncesi, 1933 ve 1945 yılları arasında varolan „Hitler Taraftarlarının Ulusal Birliği"nin *(Alm. Nationales Kollektiv der Hitleranhänger),* 1945 Mayıs'ında „Biz hiç Nazi olmadık" çığlığıyla ortadan kaybolduğu yönünde. İşte ikinci suç da burada, ilk

[*] [Dördüncü bölümün orjinalinde Almanya'nın özel koşullarına çok fazla yer verildiğinden ötürü, bu kısım yazarın isteği üzerine Türkçe baskıda özetlenip kısaltılmıştır. – Ç.N.]

suçun 1945'ten sonra bastırılmış olmasında yatıyor. Bahsedilen Eichmann, Himmler ve Hitler gibi büyük cellatların suçu değil. Burada „taraftarlardan, haklı çıkarıcılardan, alkışçılardan, işbirlikçilerden ve çıkarcılardan" oluşan bütün bir neslin suçundan bahsediliyor. (327)

Ralph Giordano bunun yanısıra, 1945'ten sonra „suçlularla barış yapılması"nın genel bir durum olduğu tezinden yola çıkıyor. Bu, Giordano'ya göre insani yaklaşımın yitirilmesi ve „herşeyin aslında o kadar da kötü olmadığı" düşüncesi ile elele gidiyor. Giardano, kullandığı suç tanımıyla, 40 yıllık „hoşgörünün kırılgan dokusu"nu bozduğunu biliyor olmalı: Suç kavramına gönderme yapan herkes, hiçbir yerde yazılı olmayan Alman „politik raconu"na *(Alm. „Polit-Knigge")* (328) aykırı davranmış kabul edilir. Giordano ise, Nazi döneminin dürüstçe incelenmesinde, bir suçlamanın doğal olarak varolduğunu, ancak bunun, sıklıkla iddia edildiği gibi, bu suçlamayı yönelten kişinin durumdan memnun olduğu anlamına gelmediğini belirtiyor.

Burada Giordano'nun bahsettiği „suç" olgusuna günümüzün pek çok tarihçisinin nasıl korkakça yaklaştığına örnek olarak uzun bir alıntı listesi yeralabilirdi. Neredeyse tek tip bir yaklaşımla, yapılması gerekenin suçun ortaya çıkarılmasından ziyade, dönemin koşulları konusunda aydınlanma olduğunu vurgulayan da işte bu biliminsanlarıdır. Aydınlanma ve suçun ortaya çıkarılması arasında nesnel olarak varolan bağı inkar edenler de bu kişilerdir. Bugün, 8 Mayıs 1945'ten tam elli yıl sonra, Nazi tarihinin kıyıda köşede kalmış bir parçasını ortaya çıkarma konusunda bir adım atan herkes, suçluluk duygularının bastırılmasıyla ve yaptıkları tek şey gerçeği söylemekten ibaret olan, hayatta kalabilmiş terör kurbanlarına yönelik saldırganlıkla karşılaşıyor.

Okullarda Nazi döneminin araştırılması 80'li yılların başında ivme kazandı. Bu araştırmalar, örneğin „Alman Tarihi" konulu ve cumhurbaşkanı tarafından ödüllendirilen öğrenci yarışması gibi aktiviteler aracılığıyla desteklendi. 1979 yılında „Holocaust" isimli filmin gösterilmesinden ve gençliğin bu konuya beklenmedik ilgisinden sonra 1980–81 yıllarında adı geçen yarışmanın konusu „Nasyonalsosyalizmde Gündelik Yaşam 1933–1939" olarak belirlendi. Bunu 1982–83 yıllarında „Nasyonalsosyalizmde Gündelik Yaşam 1939–1945" izledi. Gönderilen 3340 adet öğrenci kompozisyonunun hiç de az sayılmayacak bir kısmında öğrenciler „kendi okullarından" sözediyorlardı. İlgi çekici bir başka boyut ise, 8. ile 10. sınıflar arasındaki öğrencilerin gönderdikleri yazıların çoğunlukta olmasıydı.

Son yirmi yılda, Almanya'da Nazi dönemi araştırmalarının „kendi yuvasına pislemek" olarak görüldüğünün en açık örneğini Passau'da yaşananlar oluşturuyor. Bu durum özellikle belirli bir yerin, kurumun, devlet dairesinin ya da okulun rolünün araştırılmasında ortaya çıkıyor. Olaya taraf olan kişiler ya da kurumlar, bu araştırmalar karşısında, hep tekrarlanan bir savunma psikolojisi ile hareket ediyorlar: „Bizde o kadar da kötü değildi! Bizde böyle şeyler yaşanmadı!"

Frankfurt am Main şehir arşivinin müdürü Dieter Rebentisch, haklı olarak şöyle yazıyor:

„Hitler hakkında konuşmak kolay. Nazi diktatörlüğünü ya da faşizmi yargılamak tehlikesiz. Ancak, Nasyonalsosyalizm anonim bir kategori olmaktan çıkıp, öz yaşam öyküsüne ya da arkadaş ve komşuların geçmişine ait bir olgu olduğunda Alman tarihinin bu dönemiyle yüzleşilmesi halen tabu niteliği taşıyor." (330)

Okullarda Nazi tarihinin araştırılmasının önündeki engellere şu olayları örnek verebiliriz:

1983 yılında öğrenci olarak Passau'da Nazi dönemini araştırmaya başlayan ve yaşamı „Korkunç Çocuk" isimli dünyaca ünlü filme konu olan Anna Rosmus, araştırmaları yerel basında az çok yer bulduğu zamanda dahi, Passau halkının büyük bir kısmı tarafından aşağılandı ve görmezden gelindi. Aşağı Bavyera'daki Passau, Eichmann ve Kaltenbrunner gibi Nazi generallerinin yaşadığı ve Avusturya saldırısını düzenledikleri yer olarak ayrı bir anlam taşıyor. Rosmus, 1989 yılında araştırma çabalarına gelen tepkiler konusundaki bir soruya yanıt olarak, devlet okullarında çoğunlukla engellendiğini, kiliseye ait okulların belgelere giriş hakkı vermediklerini, öğrencilerin de korktuğunu söylüyor. Daha sonra ancak Bavyera Eyaleti Eğitim Bakanlığı'nın özel izniyle belgelere ulaşabilen Rosmus'a bu özel izin de „kişisel belgeler"den, disiplin cezaları ve personel dosyalarından uzak durması koşuluyla verilmiş. Bu amaçla, belgeleri incelemeden önce bu şarta uymamanın olası hukuki sonuçlarından haberdar olduğu konusunda bir yazı imzalamak zorunda bırakılmış.

Köln'de görev yapan üç öğretmenin kendi okullarının tarihini araştırmaya başladıktan sonra yaşadıkları da ikinci bir örnek teşkil ediyor. Asıl amacı söz konusu okulda (Apostel-Gymnasium) Naziler'e karşı büyük bir direnişin olduğu söylentisinin gerçeklere dayanarak pekiştirilmesi ve kanıtlanması olan bu araştırmanın daha başlangıcında okulun bu üne hiç de layık olmadığı, direnişin bir masaldan ibaret olduğu ortaya çıkmış. Araştırmalarının sonuçlarını [„Ich bin katholisch getauft und Arier" başlığı altında – Ç.N.] kitaplaştıran üç öğretmen, kitabın önsözünde konuyla ilgilenmesini bekledikleri kişi ve kurumların tam tersine çalışmalarını zorlaştırdıklarını ya da yardımcı olmayı reddettiklerini anlatıyorlar. Araştırmalarını yürütebilmeleri için ders planlarında bir kolaylık yapıl-

madığı gibi, araştırma sonrasında da okul yönetimi ve hatta öğrencilerin büyük bir kısmından gelen psikolojik baskıya, yoksayma ve aşağılanmaya dayanamadıklarından, başka okullara tayinlerini istemek durumunda bırakılmışlar.

Nazi dönemi ile eleştirel bir yüzleşmeye karşı 50'li, 60'lı ve 70'li yıllardaki önyargı ve direnişin aslında aşılamamış olduğunu kanıtlayan olaylar bu kadarla bitmiyor. Okullardaki Nazi geçmişinin araştırılmasının en sistemli şekilde yürütüldüğü Hamburg'ta dahi, başlangıçta zorluklarla karşılaşılmış.

1989 yılının başında Ursel Ertel-Hochmuth ülke genelinde yayınlanan bir gazetede Frankfurt'ta okul belgelerinin araştırılması yasağını okuduktan sonra şunları yazıyordu: „Bizde de önceden benzeri bir durum söz konusuydu. Geçmişin ›kızgın demirini‹ kamuoyundan uzak tutmak için resmi bahaneler bulunuyor, tek tek kurumların 1933 ile 1945 yılları arasındaki tarihçeleri konu edilmiyordu. Nazi belgelerinin araştırılmasına yönelik bu tavır, Hamburg'ta hatırladığım kadarıyla 70'li yılların sonundan itibaren olumlu yönde değişti."

Olumlu başka bir örnek, Kassel'deki Gerhart-Hauptman-Schule'de 1983'ten bu yana Nazi döneminde okullar üzerine çeşitli öğrenci çalışmaları ve ünlülerle röportajlar yayınlanmasıydı. Gerek okul müdürünün tam desteği, gerekse yürütülen başarılı tanıtım kampanyası ile büyük anlam kazanan bu proje, deyim yerindeyse bir pilot proje niteliği taşıyordu. Öğrenciler dönemin cumhurbaşkanıyla birlikte Kudüs'teki Yad Vashem Müzesi'ni ziyaret etme fırsatını dahi bulmuşlardı. Ancak bu olumlu koşullarda bile, proje kapsamında yabancı dillere çevirinin (bir de yurt dışında mı rezil olacaklardı!) ve Buchenwald toplama kampından kurtardığı çocuklar için Yad Vashem'deki öğrencilerden onur ödülü almış komünist öğretmen

Wilhelm Hammann'ın isminin okula verilmesi önerisinin reddedilmesi gibi zorluklar yaşandı.

Kassel'deki öğrencilerin araştırma sonuçlarının ciddiye alınmaması bir yana, Nazi okullarından bahseden herkes, kanıtlanmamış bir hipotez, bir önyargı ileri sürmekle suçlanıyordu.[21] Oysa Kassel raporunda çok açık belirtilen bir gerçek var: „Araştırmamızın sonuçlarına dayanarak, Flessau'nun, okulların Nazi döneminde partinin yürütme organı haline gelmiş olduğu yönündeki düşüncesine katılıyoruz." Kurt-Ingo Flessau şunları yazmıştı: „Nasyonalsosyalist okul, baskıcı bir sistemin, belli politik çıkarların, yani devleti zorla ele geçirip diktatörlüğe dönüştüren NSDAP ve organizasyonlarının aracı durumundaydı. Okul, bir partinin yürütme organı ve eğitim alanında iktidar sahiplerinin her türlü emrini kısmen koşulsuz yerine getiren bir kurum haline gelmişti." (345)

Flessau'nun titizlikle kanıtladığı bu tez ile yüzleşileceği yerde, Hessen Eğitim Planlama ve Geliştirme Enstitüsü yayınladığı bir broşürde, „kısmen koşulsuz" tanımlamasını görmezden gelerek, Flessau'yu bütün okulların tamamen Nazi okullarına dönüştüğünü öne sürmekle suçluyor: „Bizim araştırdığımız okullarda totaliter eğitim verilmemişti. Bu okullar, Führer'in emirlerini koşulsuzca yerine getiren, ›nasyonalsosyalist‹ pedagoji anlayışının hakim olduğu keyfi eğitim kurumları değildi." (346) Açıkça anlaşılıyor ki, bu cümlelerde neyin esas ve neyin istisna olduğu sorusunu yoksayarak, Nazi okullarını ve öğretmenlerini koruma altına almak amaçlanıyor.

Bunun yanısıra alıntıladığımız broşürde çelişkilerle de karşılaşıyoruz. Bir taraftan söz konusu okullarda genel bir indoktrinasyondan bahsedilemeyeceği iddia edilirken, diğer taraftan Yahudi öğrencilerin yadsınamayacak nesnellikte ve suçlayıcı anlatılarının karşısında, Nazi döneminde öğretmenlerin başka bir şansları olmadığı, hareket alanının sınırlı olduğu, sürekli kontroller nedeniyle pa-

sif bir direnişin dahi mümkün olmadığı kabul edilmek zorunda kalınmış. Ancak burada dolaylı olarak ortaya çıkan başka bir gerçek de, nasyonalsosyalist beyin yıkamanın – Yahudi okulları dışında – her okulda yaşandığıdır. İdeolojik eğitim, törenler ve kitaplar genel olarak geçerliydi; muhalif tavırlar ise istisna konumundaydı. Flessau'nun ve Kassel öğrencilerinin haklı olduğu da, bu broşürde Yahudi öğrencilerin yazdıklarından yapılan her alıntıda açıkça ortaya çıkıyor.

Kassel'deki öğrencilerin yaşadıklarına benzer deneyimleri 1991 Aralık'ında Darmstadt'taki Justus-Liebig-Schule'deki öğrenciler yaşadılar. Okul müdürünün desteğiyle ve uzun araştırmalar sonucunda, Darmstadt'ta öldürülen Yahudi vatandaşlar için okula bir anıt yaptırmayı bütün tartışmalara rağmen başaran öğrenciler, anlaşıldığı kadarıyla kaçınılmaz olarak sorunlarla karşılaştılar. Gestapo memurlarının ifadelerinde bazı isimlerin silinmesi gerekti ve böyle bir anıtın bir okulda yeri olup olmadığı, bunun öğrencilerin psikolojisini ve okulun adını olumsuz etkileyip etkilemeyeceği gibi sorular ortaya atıldı. Darmstadt'taki Yahudi topluluğunun o zamanki başkanı Moritz Neumann anıtın açılışında yaptığı konuşmanın sonunda şunları söylüyordu:

> „Vurguluyorum: Yaşananların hatırlanması için böyle bir anıtın varlığı güzel. Vurguluyorum: 1991 yılında dahi böyle bir anıtın gerekliliğini açıklamak, hatta savunmak durumunda bırakılmak üzücü. Burada birkaç kişinin utanmak için epeyce nedeni olduğunu düşünüyorum.“ (350)

1988'den itibaren Frankfurt'taki Holbeinschule'de kendi okullarındaki Nazi geçmişini araştıran „Antisemitizme karşı çalışma grubu“nun yaşadıkları, aynı zamanda aşılmak zorunda olan engellerin tarihçesi olarak görülebilir. Hessen Eyaleti Kültür Bakanlığı'ndan gönderilen bir yazıda, okulun bodrum katında saklanan Nazi döneminden kalma belgelerin, sözde bilgi koruma neden-

lerinden ötürü öğrencilerin eline geçmemesi gerektiği ifade ediliyordu. Olay „suçluların korunması“ ve „Bakanlıkta günce tartışması“ şeklinde basına yansıdı. Okul arşivine serbest giriş özgürlüğüne ilişkin Frankfurt Şehir Meclisi ve Hessen Eyalet Parlamentosu’na verilen dilekçeler de reddedildi. Her ne kadar 1992 yılında, kişilerin resmi görevlerini yaptıkları esnadaki ifadelerinin ya da davranışlarının bilgi gizliliği kavramına dahil sayılmayacağı ifade edildiyse de, ülke çapında bu konuyu düzenleyecek bir genelge bugüne dek yayınlanmadı.

Bütün bu olumlu ve olumsuz deneyimlerinin ışığında „Frankfurt am Main’daki okullarda Nazi döneminin araştırılması“ başlıklı bir proje taslağını Hessen Eyalet Kültür Bakanlığı’na sunan çalışma grubu, eğitim sendikası GEW’nin ve öğrenci temsilciliklerinin desteğine rağmen „kişisel ve maddi olanakların sınırlılığı“ gerekçesiyle red cevabı aldıysa da, en azından kendi okullarındaki tüm belgeleri, sağlanan kamuoyu desteğinin de etkisiyle inceleyebildi. Frankfurt’ta Naziler tarafından öldürülen 1300 Yahudi öğrencinin isimleri Gestapo belgelerinden ve deportasyon listelerinden alınıp yayınlandı. Bunun yanısıra dünyanın dört bir yanından o zamanın öğrencilerinden gelen mektuplar [„Berichte gegen Vergessen und Verdrängen“ – „Unutmaya ve Bastırmaya Karşı Anlatılar“ başlığı altında – Ç.N.] kitap olarak, Holbeinschule’nin kendi belgeleri ise bir broşür ve sergide yayınlandı. Bütün bunlara rağmen resmi makamların sürgün Yahudiler’in anlatılarının yayınlanmasında yeterince özen ve sorumluluk gösterilmediği şeklindeki asılsız suçlamalarının yanısıra, Hessen Eyaleti Kültür Bakanlığı’nın Holbeinschule’nin eski öğrencileri dışındaki sürgün Yahudilerle okulun şimdiki öğrencilerinin iletişime geçmesini engellemek istemesi de dikkat çekiciydi. Uzun tartışmaların sonucunda, çalışma grubunun Holbeinschule’yle ilgili hazırladığı broşür taslağı, dört (!) ayrı bilirkişi

raporu sonucunda reddedildi. Bu raporların ikisinde, hem SS-subaylarının hem de toplama kampındaki mahkumların dönem tanığı olarak nitelendirilmesi gerektiğinden, yazarın [Sözü edilen broşür, çalışma grubunun yöneticisi olarak Benjamin Ortmeyer tarafından yazılmıştı. – Ç.N.] „iyi“ ve „kötü“ dönem tanıkları arasında ayrım yapmasının kabul edilemez olduğundan bahsediliyordu.

„Frankfurt Holbeinschule öğrencileri kendi okullarında Nazi dönemini araştırıyorlar“ isimli taslağın ilgili bölümü şöyleydi:

> „Ancak burada açıkça ifade edilmesi gereken gerçek, dönem tanıklarının iki kategorisi arasında temel bir ayrım bulunduğudur. İlk kategoriyi oluşturan, okullarda, Hitler Gençliği’nde [Bkz. HJ ve BDM – Ç.N.] ve yaşamın diğer alanlarında açık ya da gizli şekilde Nazi ideolojisiyle pompalanan ve genç yaşları nedeniyle cinayetlere doğrudan katılmış olma şüphesi altında bulunmayan ›dönem tanıkları‹dır. Bu ›dönem tanıkları‹ her türlü konuşmada kendilerini aklamaya çalışan, sadece kendi nesilleri için değil, aynı zamanda dolaylı olarak, Naziler’in peşinden giden Alman halkının çoğunluğu için de anlayış talep eden ve – doğru bakış açılarının etik dışı meşrulaştırmanın içinde kaybolduğu bir bütün içerisinde ›birşey yapamayacak durumda olmak‹ bahanesini öne sürdükleri için – bilimsel aydınlanmaya katkıda bulunamayacak olan ›dönem tanıkları‹dır.
>
> Bir de Nazi dönemini kurban konumunda ya da Naziler’e karşı düşüncedeki gençler olarak yaşamış ›dönem tanıkları‹ vardır. Bazıları yaşamlarını değiştiren olayları, örneğin ailelerinin öldürülmesini, sürgün edilmelerini, 1938 Kasım’ından sonra Buchenwald ve Dachau toplama kamplarında yaşananları, tekrar günışığına çıkacak olan acıdan korktukları için uzun zaman dile getiremeyip sustu belki, ancak bu suskunluk ›haklı çıkarma‹ isteğine dayanmıyordu. Bu dönem tanıklarının önemli bir kısmıysa, yaşanan bu korkunç olayları yaşamlarının dönüm noktası olarak değerlendirdiler ve bu deneyimleri aktardılar. Gerçek, işte bu dürüst insanların yanındadır ve bu sadece duygusal bir dayanışma düşüncesine yaslanan öznel bir gerçek değil, tarihe ve yaşanmışlığa dayandığı için nesnel bir gerçektir.“ (368)

Burada açıkça bir kere daha vurgulamak gerekiyor: Nazi ideolojisinin şekillendirmiş olduğu sözde dönem tanıkları halen pek çok yerde karşımıza çıkıyor. Bu kişilerin tarihi çarpıtmasını engellemek için yapılması gereken, bu kişilerin ifadelerinin Nazi döneminden kalan belgelerle ve Yahudi öğrencilerin anlatılarıyla karşılaştırılmasıdır. Yazar [Benjamin Ortmeyer – Ç.N.] SS subayları ile toplama kampındaki tutukluların aynı kefeye konulmasına karşı, Hessen Eyaleti Başbakanı Eichel'a bir şikayet dilekçesi sunmuş, ancak Eichel'in bürosundan karşılık olarak bağlayıcılığı olmayan bir yazıyla yanıt verilmiştir. Yoğun kamuoyu desteği ve ilgisine rağmen, okul yönetiminin ve iş arkadaşlarının olumsuz yaklaşımı[22], çalışma grubunun eğitmeni olan yazarın [Benjamin Ortmeyer – Ç.N.] başka bir okula atanmayı kabul etmesi ve 1994 yazında Eğitim Bakanlığı'nın da onayını alarak Holbeinschule'yi terketmesi ile sonuçlanmıştır.

Elbette bu bölümde özet olarak sunduğumuz deneyimler kişisel niteliktedir. Ancak „Hitler karanlığında okul yılları"nı araştıran projelere genel bir bakış, şu iki deneyimin önemini ortaya çıkarmaktadır: Bir tarafta öğrencilerin olumlu, hevesli yaklaşımları ve yoğun ilgileri, kamuoyunun ve sosyal kuruluşların olumlu tepkisi; diğer tarafta açıkça dile getirilmese de, devlet dairelerinin kapalı kapılar ardında yürüttükleri engelleme çabaları. Bu durum, günümüz Almanyası'nda geçmişle yüzleşmek ve suç kavramıyla hesaplaşmak konusundaki iki temel eğilimin yansımasından başka birşey değildir.

Entwurf

für ein Formblatt zur Arbeit am Schularchiv

198

....

Name der Schule

Hiermit erkläre ich, daß ich/mein Sohn/meine Tochter bei der Arbeit mit Archivalien der   schule im Rahmen des Unterrichts über die Zeit des Nationalsozialismus die Grundsätze des Personenschutzes achten werde/wird.

Hierzu gehört, daß bei Abschriften von Dokumenten Namen nicht oder nur mit geänderten Anfangsbuchstaben genannt bzw. daß bei Kopien von Dokumenten die Namen unkenntlich gemacht werden. Nur Personen der Zeitgeschichte dürfen mit vollem Namen genannt werden.

Als Personen der Zeitgeschichte sind solche etwa vom Ortsgruppenleiter der NSDAP bzw. ähnlich exponierte Funktionsträger der NS-Nebenorganisationen an aufwärts zu bezeichnen.

Persönlich anlastbare kriminelle Handlungen dürfen nur Erwähnung finden, wenn sie juristisch geklärt wurden.

Über persönlich bekannte Personen, die in den Archivalien verzeichnet sind, ist Stillschweigen zu bewahren.

Ort, Datum	Unterschrift des Schülers/ des Erziehungsberechtigten

Resim 12: Okullardaki araştırma gruplarında arşiv taraması ve sonuçların yayınlanmasında kişilik haklarının korunmasıyla ilgili form. (Hessen Öğretmen Eğitimi Enstitüsü'nün editörlüğünde yayınlanan „Frankfurt'ya Faşizmin İzleri" isimli kitaptan, Frankfurt am Main 1985)

Resim 13: 1993 yazında, belediye görevlisi öldürülen Yahudi çocuk ve gençlerin isminin bulunduğu afişi yırtıyor. (Foto: Klaus Malorny)

Resim 14: Frankfurt Şehir Meclisi'ndeki oylamanın olumlu sonuçlanmasıyla, Almanya Yahudi Cemiyeti'nin başkanı Ignatz Bubis ve Hessen Eyaleti Sinti ve Roma Birliği'nin başkanı Adam Strauß yırtılmış afişin yenisini yapıştırıyor. (Foto: Klaus Malorny)

Sonsöz yerine

Soykırımda hayatta kalabilmiş olan Alexander Messerer, 1993 yılında geriye dönüp baktığında, 1933 yılında Naziler'i ne denli hafife almış olduğunu düşünür ve bunu „gelecek için çıkarılması gereken ders" olarak şöyle ifade eder:

„Naif bir şekilde, kışkırtıcılık ve propagandanın daha çok retorik olduğunu düşünüyorduk. Bir ülkenin kendi halkının bir kısmını gerçekten yok edeceği ve sonra da (20. Yüzyılda) dünyayı ele geçirmeye çalışacağı hayatta aklımıza gelmezdi. […] Kahverengi üniformalıları ve kana susamış şarkılarını bile ciddiye almamıştık." (371)

Açıklayıcı Notlar

---

[1] Ancak ilk etapta, daha sonra sosyal demokrat Konrad Haenisch tarafından hazırlanan kararnamede de görülebileceği üzere, milliyetçi kışkırtmaya karşı önlem alınmalıydı:

„Taşra okulları öğretmenleri ve yönetimleri için kararname.

1. Şimdiye dek diğer derslerin yanısıra tarih dersleri halkı birbirine düşürmek amacıyla kullanılmıştır, gelecekte ise bu tür uygulamalar kesinlikle yasaktır. Yapılması gereken objektif bir biçimde kültür tarihi eğitimine yer vermektir. Dünya Savaşı ve nedenleri hakkında her türlü taraflı veya yanlış ifadeden kaçınılmalıdır.

2. Okul kütüphanelerinde bulunan ve savaşı yücelten tüm kitapların buralardan çıkarılması gerekir.“ (Erlaß Nr. 111 vom 15.11.1918 des Ministeriums für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung. Zit. nach: K. Schäfer, Studien zur Frankfurter Geschichte. Schulen und Schulpolitik in Frankfurt am Main 1900–1945, Frankfurt/M 1994, S. 124)

Weimer Cumhuriyeti zamanı ders kitapları analiz edildiğinde bu yönetmelikte alınan kararların daha çok kağıt üzerinde kaldığı anlaşılmıştır. Örneğin Oskar Hübner 1922 yılında Berlin’de okullarda okutulan okuma kitaplarını analiz ettiği ve „cumhuriyetin okuma kitapları“ başlığını taşıyan bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta kanıtladığı tez ise, söz konusu kitapların halklararası barışı destekleyecek bir mentalite ile yazılmamış olduğudur. Aynı şekilde Siegfried Kaweraus da „Özellikle 1923 yılından beri İşlenen Alman Tarih ve Okuma Kitapları Hatıratı“nda bu kitapların hâlâ askeri alanda halkı kışkırtmakta bulunduğu sonucuna varmıştır. (Kaynak için bkz. AG pädagogisches Museum (Hg.), Heil Hitler, Heil Lehrer, Reinbek 1983, S. 107).

Flessau`un çalışması da Weimer Cumhuriyeti okul kitaplarındaki milliyetçi eğilimleri araştırmış ve şu sonuçları çıkarmıştır:

„Okuma, dahası müzik ve tarih kitaplarında yer alan bu çeşit mitolojiler ve ideoloji kesitleri 1933 yılında „Machtergreifung“ [Hitlerin iktidarı ele geçirmesi – Ç.N.] ile bu kitaplara yerleşmeye başlamamıştır. Birçok aynı veya benzer içerik, halkçı edebi eserlere önem verme amacıyla Alman didaktiği Hareketi tarafından 1835’ten itibaren okul kitaplarına taşınmıştır. Bu hedef 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Alman bilgisi Hareketi tarafından üstlenilmiştir.“ (K. I. Flessau, Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus, Frankfurt/M 1979, S. 136)

[2] Bu konuda Dieter Rossmeissl şunları söylüyor: „›Alman(lık)‹ Almanya`nın yakın tarihinde hiçbir zaman sadece bir tasvir değil, daima değer biçen bir kavram olmuştur. ›Alman‹ olan aşılmaz kalmıştır, aşılmaz olana ise ›Alman‹ denmiştir. Bu da Nürnberg Irk Yasaları’ndan, örneğin neonazi grupların „Almanya Almanlarındır“ sloganlarına kadar nasyonalsosyalizm öncesindeki temelin üzerinde oluşmuş bir yapıdır.“ (D. Rossmeissl, Ganz Deutschland wird zum Führer halten… Zur politischen Erziehung in den Schulen des Dritten Reiches, Frankfurt/M 1985, S. 183).

[3] Bu bağlamda dikkatinizi çekmek istediğim nokta, ileride bilinçli olarak „nazizm“ kavramının kullanılacak olması. Çünkü bu kavram NSDAP ideolojisini ve Nazi Diktatörlüğü'nün kendine has tarihsel nedenlerini yansıtmaktadır. Ekonomik etkenlerin oynadığı rol ve de Alman tarihinden kaynaklanan ideolojik ve psikolojik etkenler çerçevesinde doğru kavramların kullanılması önemli.

Görünüşe bakılırsa en objektif kavram olan „Nasyonalsosyalizm“, değer yargısı taşımıyor ve aynı zamanda tarafsız. Bu kavramın kullanılması, Naziler'in kendini tanımlamış oldukları kavramı devralmak anlamına geliyor. Bu kavram değişik kısımlarda, özellikle de başka yazarların açıklamalarında veyahut Nazi rejiminin kendini tasvirlerinde kullanıldığı şekliyle aktarıldı. Ancak yazarın kendisi bu kavramı kesinlikle onaylamamaktadır. [Ortmeyer burada ve izleyen dipnotlarda kendinden „yazar“ ve 3. şahıs olarak bahsediyor. –Ç.N.]

„Nasyonalsosyalist“ 3. Reich'ın diline ait bir terim, yalanla dolu ve demagojik NSDAP ve Nazi Devleti'nin kendi öz tasvirinin bir parçasıdır. Nazizmin neresinde „sosyalist“lik vardı ki? Fabrikalardaki özel mülkiyet mi kaldırılmıştı? Fransa´yı ya da Polonya ve Rusya`yı istila ve talan etmek, „millilik“ miydi? Bunlar her ne kadar Almanların milli marşı olarak kabul gören şiirin ikinci kıtasında bahsedilen „Etsch'ten Neman´a uzanan“ [Etsch/Adige(Italya) Nehri'nden Neman (Litvanya-Beyaz Rusya) Nehri´ne – Ç.N.] ve Baltık Denizi de katılarak iyice absürdleşen fikirler olsalar bile. Büyük çoğunlugu Alman vatandaşı, Alman halkının bir parçası olan Yahudi dinine mensup insanlari göçe zorlamak ve katletmek „milli“ miydi? Milliyetçilik zaten yeterince büyük bir musibet, ancak Nazizm milliyetçiligin „abartılmış“ hali değildir sadece. Nazizmin en belirgin özelliklerinden biri, „Bugün Almanya bize ait, yarın tüm dünya“ parolasında açıkça dile getirilmiş olan ve emperyalist bir anlayışla ve başka ülkelerin talan edilmesi amacıyla sürdürülen savaştır.

Bunun dışında „Nasyonalsosyalizm“ kavramı antisemitizmi ve soykırım politikalarını bilinçli olarak dışarda bırakmış ve bırakmakta olan „totalitarizm teorisi“ne ve yazara göre tamamen yanlış olan „nasyonalsosyalizmin“ komünizmle denk görülmesine olanak vermekte. Bu kavram böylelikle yalnızca formel ve dış görünüşün karşılaştırıldığı bir teoriye alet olmakta, Nazizmin en temel özelliğini gayet tabi bir biçimde gözardı etmektedir: Avrupa Yahudileri'nin ve Sinti ve Roma halklarının sistematik bir biçimde, seri halde ve devlet tarafından organize edilen katliamı.

Öte yandan „antifaşizm“ kavramının ise olumlu bir geleneği var. Sınırlı, ama buna rağmen bir çok açıdan önemli olan direniş, kendini geniş çapta, özellikle de KPD (Almanya Kominist Partisi) ve SPD (Sosyal Demokrat Parti) yandaşlarınca „antifaşist“ olarak nitelendirmekteydi. Gerçekten de 1933 yılında toplama kampları ilk önce KPD üyeleri ve sonra SPD üyeleriyle dolmuştur. Almanya´da işçi hareketinin devlet tarafından bastırılması, açık bir terör diktatörlüğü olan Nazi Rejimi´nin temel özelliklerindendir. Bu rejim Mussolini döneminin İtalyası, İspanya´da Franco faşizmi ya da Şili´deki Pinochet diktatörlüğü ile karşılaştırılabilir. Buna ek olarak antifaşist kavramının isçi hareketi geleneğinden gelen teorisi, haklı olarak büyük firmaların, yani sermayenin en geç 1930´dan itibaren NSDAP´nin yükselişindeki rolünün önemine dikkat çekmektedir. „Faşizm“ kavramının kabul görmeyişi, çoğu zaman bilinçli ya da bilinçsiz olarak Almanya büyük sermayesinin rolünün – Krupp, Siemens, Deutsche Bank, I. G. Farben vb. – örtbas edilmeye çalışılması ile

de bağlantılıdır. Belki de bu hesaplanmış ya da hesaplanmamış bir antikomünizmin ifadesidir.

Yazarın „faşist“ ve „antifaşist“ kavramlarını sadece belirli bağlamlarda kullanması bu tür niyetlerden uzaktır. Bu konudaki asıl sorun „Almanya´ya özel“ olanın yalnızca dış yapısal bir farktan kaynaklanmadığına inancıdır. Nazizmi İtalyan faşizminin „küçük kardeşi“ olarak algılayan görüş, onun temel niteliğini devredışı bırakmış olur. Fritz Bauer´in ispat ettiği gibi Nazizm faşizmdir, ama sadece faşizm değildir. Son onbeş yılda „Nazi eğitiminin yapısını“ açıklığa kavuşturma konusunda yılmadan çalışan Profesör Keim´in kullandığı kavramlardan biri olan „Nazi-Faşizmi“ (NS-Faschismus) belki bu konuda bir çeşit uzlaşma olarak dile yerleşecek. (Bkz. W. Keim, Erziehung im Nazionalsozialismus, Studienheft Nr. 9 Forum Wissenschaft, Beiheft zur Erwachsenenbildung in Österreich, 1990, S. 17) Bu kitapta okullardaki gerçeklik ve gençlik üzerindeki etkisi analiz edildiğinden ve bu konuda temelde „antisemitizm“ ve soykırım politikası bulunduğundan genellikle „nazizm“ kavramı kullanılmakta, stil açısından kimi yerde „Nazi Rejimi“ ya da çoklukla „„Nazi Devleti“ *(Alm. NS-Staat)* denilmektedir.

[4] Bu nedenle Blankertz Nazi pedagojisini haklı sayılabilecek şekilde „A-pedagoji“ [*Alm. Un-Pädagogik.* Pedagoji olmayan anlamında. – Ç.N.] olarak nitelemiştir. (Bkz. H Blankertz, Die Geschichte der Pädagogik, Wetzlar 1982, S. 273). Profesör Lingelbach ise bu konuda şunları söylüyor: „Eğer ›eğitim‹ nasyonalsosyalist Almanya'da iktidar aracı olarak, insanlık dışı politik amaçları gerçekleştirmek için kullanılmışsa, bu eğitimin pedagojik kriterlerle değerlendirilmesi mümkün olabilir mi?“ (Bkz. K. C. Lingelbach, Erziehung und Erziehungstheorien im national-sozialistischen Deutschland. Frankfurt/M 1987, S. 18). Yalnız bu konuda unutulmaması gereken, Almanya'nın okul gerçekliğinde „eğitim“ kavramının 1933'ten önce de daima hümanist bir anlayışın sonucu ve aydınlanmacı bir pedagojik yapıda olmadığı, tersine, daha çok meslek edindirme ve itaat eden bir tebaanın yetiştirilmesini hedeflediğidir.

[5] Din dersi de çıkartılan kararnameyle belirlendiği üzere ›Heil Hitler‹ ile başlıyordu. Erika Mann katolik din dersinin bakanlıkça nasıl baslanıp bitirileceğinin 5 Ocak 1934 tarihli kararnameyle şu şekilde karara bağlanmış olduğunu anlatıyor: […] ›Heil Hitler! İsa Hz. kutsanmış olsun, sonsuza dek amin, – Heil Hitler!‹ (E. Mann, 10 Millionen Kinder, München 1989, S. 96)

[6] Mart 1942`de Berlin'de son kalan üç Yahudi öğrenci lise diplomalarını almış, bir kaç gün sonra da Polonya'daki ölüm kampına, son yolculuklarına çıkmak zorunda kalmışlardı. (Walk, Jüdische Schule, a. a. O. , S. 225) Bir kısmı resmi, bir kısmı da tahmini rakamlardan çıkan sonuca göre 1933 yılında 55. 000 okul çağında, 6 ile 14 yaş arasında Yahudi çocuk bulunmaktaydı. Buna lise veya diğer okullara giden, yaşları 15 ile 19 arasında olan (sayıları 20. 000–25. 000 arası tahmin edilen) öğrencileri de eklemek gerekir. Resmi Yahudi istatistiklerinin 1938 yılındaki kayıtlarına göre Almanya'da ilköğretim çağında 20. 000 çocuk, 19. 000 de 15–18 yaş arasında genç bulunuyordu. Yalnızca Mayıs 1938'den Mayıs 1939'a kadar geçen bir yılda okul çağındaki çocukların sayısı yarıdan da fazla, 8. 700'e düşmüştür. Ekim 1938'den Şubat 1939'a kadar 12. 000 çocuk Filistin ya da İngiltere'ye gönderilerek kurtarılabilmişti. (Walk, Jüdische Schule, a. a. O. , S. 21–25 und S. 210–215)

[7] Nazi pedagoğu Paul Brohmer'in biyoloji dersinde sürekli olarak tekrarlanmasını altını çizerek önerdiği şey ilgi çekicidir: „Ders içerisinde tekrar tekrar üzerinde durulması gereken, hayvan ve bitkilerin gözlenmesinden edinilen biyolojik kanunların insanlar için de geçerli olduğu, örneğin bu canlılarda görülen soyaçekim kurallarının genel kurallar olarak insanlar için de geçerli olduğudur.‹ (P. Brohmer, Biologieunterricht und völkische Erziehung, Frankfurt 1933, S. 68–72. Zitiert nach Georg L. Mosse, Der nationalsozialistische Alltag, Frankfurt/Main 1993, S. 123)

[8] Bu kararnamede şöyle devam edilmekteydi: „Yeni devlette, veliler ve okul harici birliklerin, ilk etapta da Hitler Gençliği'nin mühim görevi, Alman gençliğini tam olarak nasyonalsosyalist devletin uzuvları bilinciyle donatmaktır. Bu nedenledir ki, sözkonusu eğitim işine ayrılması gereken alan ve her türlü desteğin sağlanmasına özen göstereceğim. Aynı zamanda elimden gelen her şekilde altını çizmeliyim ki, okullarda olduğu gibi, devletin kendisinin otoritenin taşıyıcısı olduğu her alanda bu otoritenin her anlamda sarsılmaz tutulmasında ısrarlıyım. Devletin yetkilerine dışardan yapılacak her türlü müdahale nasyonalsosyalist devlet anlayışıyla temelden çelişir.“ (Zitiert nach R. Fricke-Finkelnburg [Hg.], Nationalsozialismus und Schule. Amtliche Erlasse und Richtlinien 1933–1945, Opladen 1989, S. 241)

[9] Sözkonusu olan Hitler Gençliği hakkında 1.12.1936`da çıkarılan kanundur. Bu kanun öncesinde, Ocak 1933'ten itibaren Hitler Gençligi'nde organize olan erkek ve kız öğrencilerin sayısını arttırmaya yönelik bir de kampanya bulunmaktadır: „1933 yılının sonunda yaşları 10 ile 18 arasında toplam 7,529 milyon gençten 2,3 milyonu Hitler Gençliği ve alt kollarında aktif görev almış olmalı – iktidarın devralınışındaki sayının yirmi katı. […] Okullar Hitler Gençliği bayrağını taşıyabilme hakkını sahip olabilmek için birbirleriyle yarışıyordu, bu ise öğrencilerin %90'ının Hitler Gençliği ve kollarına üye olduğunu bildirmelerine bağlıydı.“ (Boberach,[Hg.] Jugend unter Hitler, a.a.O. , S. 26.) 1935 yılının sonunda bu sayı 3,5 milyon olmuş, yani gençlerin %50'si Hitler Gençliği'ne katılmıştı.

[10] 1933 ile 1945 yılları arasındaki dönemin ayrıca özel bir önemi daha bulunmaktaydı. Dünya tarihinde bu kapsamda yalan ve düzmeceden oluşan dilsel düzenlemeler bütünü olan bir yapı daha önce hiç bu sekilde yürürlüğe konmamıştı! Bütün bir devlet aygıtı, bu tarihe dek hiçbir zaman bu çapta, üst kademelerinden alt kademelerine kadar böylesi bir terörün aracı olmanın yanısıra, sistematik bir yalanın aracı olarak da kullanılmamıştı. Bu döneme dek hiçbir devlet aygıtı, başında Hitler ve Goebbels'in bulunduğu Nazi devletinde uygulanan indoktrinasyon kadar, halkın bu kadar ciddi bir çoğunluğuna yönelik bir cahilleştirme/ahmaklastirma ve yalan kampanyası yürütmemişti. Yalan ve yanlışa dayalı bu ideolojik etkileme, 1945'ten sonra da bir kalemde ortadan kalkmış bir sey degildir. Buna bağlı olarak da, Nazi indoktrinasyonuyla şekillenen neredeyse bütün bir neslin bu konuyla toplumsal yüzleşmesi de kolay değildir. „Olaylara tanık olmuş“ bazı kişiler tarafından anlatılan yarım yamalak anılar, çoğunlukla tartışmalara neden oluyor, tartışmaların sonucu alışkanlıklar zedeleniyor, kimi durumlarda kabalık sınırlarına dayanılıyor ve bu tip durumlarla ancak çok iyi bir hazırlık ve çabayla zar zor başedilebiliyor. Ursula Krause-Schmitt'in ortaya attığı „dönem tanığı“ betimlemesinin çift anlamlılığına dair soru bu noktada daha da önem kazanıyor: „[…] dönem tanığı denince akla Auschwitz'ten hayatta kalarak kurtulabilmiş mahkumlar değil de Hitler Gençliği'nin üyeleri geliyordu.“ (U. Krause-Schmitt, Informationen, Nr. 29–30 [1989], S. 8).

Renate Leimsner Allgemeine Jüdische Wochenzeitung isimli haftalık gazetede „Dönemin çifte tanıkları…“ başlıklı yazısında Wiesbaden Okulu'nda dönem tanıklarıyla yaşananlardan bahsediyor. Bir tarafta okulun eski öğrencisi olan Yahudiler, ayrımcılığın boyutlarını, fiziksel ve ruhsal yaralanmaların boyutunu, sistemli sürgün ve katliamın tarihini anlatırken, diğer tarafta „Flakhelfer“ generasyonundan [1943 yılından itibaren özellikle Hava Kuvvetleri'nde çalıştırılan genç insanlara verilen isim. – Ç.N.] kişiler yüzsüzce şunları söyleyebiliyordu: „Ama eh, o eski hikaye işte: Hitler Gençliği'ne girmek zorunluydu, çayır çimende yapılan idmanlar ve arkadaşlıktan ibaretti herşey, ›Kristal Gece‹ hakkında çok az şey duyuldu, okullarda Yahudi öğrenci ya ›hiç yoktu‹ ya da ›ayrımcılık uygulanmıyordu‹ ve ›Toplama kamplarının varlığı İngilizler'in uydurmasıydı‹“

[11] „İkinci suç“ *(Alm. Zweite Schuld)* kavramının çıkış noktası, yani 1933 ile 1945 arasındaki insanlık suçundaki payın 1945'ten sonra mercek altına alınmasıyla ortaya çıkan „[…] Nazi devrindeki boyunduruğun herhangi bir kimsenin „baskısı“ bahanesine gerek duyulmaksızın kurulmuş olduğunun bilinçaltına bastırılmasıydı.“(Giordano: Die zweite Schuld, Hamburg 1987, S. 15). Geçmişi bastırmak için uğraşan bu kişiler *(Alm. Zeitverdränger)* hakkında Ralph Giordano`nun yazdıkları isabetlidir: „1933'ten savaş sonuna dek, içerisinde kendilerini karalayabilecek unsurların olmadığını düşündükleri, özel hayatın ve politik duruşun tüm alanlarına uzanan dört dörtlük bir hafızaları vardır. Hevessizlik, utanç ve suçluluk duyumsadıkları tüm olaylar karşısındaysa hafıza kaybına uğrarlar.“ (Bkz. yukarıdaki kitap, S. 36 vd.) Giordano`nun yaptığı analize göre, daha sonra orduya *(Alm. Wehrmacht)* katılan Hitler Gençliği neslinin algıda seçiciliğin ve bilinçaltına itmenin artık „klasik sayılan bir vaka“ eski federal başkaban SPD'li Helmut Schmidt`tir: „Yahudilerin aşağılanmasını adaletsizlik olarak algılıyordum, ancak hayatlarının tehlikeye gireceğinden haberim yoktu.“ (Schmidt u. a. (Hg.): Kindheit und Jugend, a. a. O. , S. 223) Belli ki Helmut Schmidt boykot günü olan 1 Nisan'ı, sokak kavgalarını ve kışkırtma söylemlerini duymamış, hele de 1938 olaylarından hiç haberi olmamış. Yazının devamında şöyle diyor: „1936 yılında Yahudiler'in toplama kampına sürülüşü hakkında bir şey bilmediğime neredeyse eminim. Öyle ki, Hamburg sınırları içerisinde kurulan Neuengamme toplama kampının varlığı aklımın ucuna dahi gelmezdi“ (Bkz. Schmidt, S. 234).

1938 Kasımı'ndaki olaylar hakkında 1945'te savaş tutsağı olarak düştüğü not şöyledir: „›Yahudiler'e yapılan zulüm utanç verici‹ ve: ›Artık Nazi rejimine karşı net bir karşı tavır – yalnızca kişi olarak Hitler hariç.‹ Hitler'i bu yargımın dışında tutmam tahminimce 1938'de hâlâ birçok insan tarafından paylaşılan bir tavrın parçasıdır. O zamanlardan boş laf sayılabilecek şu deyimi hatırlıyorum: ›Führer bunu bir bilse!‹“(Bkz. Schmidt, S. 240). Federal Almanya'nın başbakanı olmuş bir kişinin bu şekilde konuşması pek kolay anlaşılır bir şey değil. Hatta devamında sarfettigi şu ifadeler de işi pek düzeltiyor sayılmaz: „Hitler'in tüm kötülüğün kaynağı olduğunu kavramam epey zaman aldı.“ (Bkz. Schmidt, S. 240).

Helmut Schmidt Wehrmacht hakkındaki görüşlerini dile getirirken, söylediklerinin pek de inandırıcı olmadığını farketmeden şöyle yazıyor: „Uzun askerlik dönemimin iyi de bir tarafı vardı. 1937'den itibaren her türlü açık Nazi etkisinin neredeyse dışında sayılırdım.“ (Bkz. Schmidt, S. 234) „O zamana dek tanıştığım tüm askerler içinde kendisini Nazi olarak tanımlayan biri yoktu, özellikle de üstlerim arasında.

Ben daha sonra, tüm askerliğim süresince, 1945'teki savaş tutsaklığıma kadar Nazi gibi davranan yalnızca tek bir Nazi ile karşılaştım." (Bkz. Schmidt, S. 248). Anlattıklarına göre üstteğmenliğe terfi ettikten sonra 1939 Ağustosu'nda Bremen şehrini 2-cm-toplarıyla „beklenmekte olan İngiliz bombardımanlarına karşı savunmuşlar." (Bkz. Schmidt, S. 244). Böylelikle Helmut Schmidt'in anlattıkları bir saldırı\taarruz savaşından savunma savaşına dönüşmekte. Ve şöyle devam ediyor: „hatta o zamanlar alçaktan uçan Amerikan Jabo-uçaklarından bazılarını da vurmuştuk." (Bkz. Schmidt, S. 259) Kısacası Helmut Schmidt, 50. 000'in üzerinde müttefik havacının öldürülmesine katılmıştı. Ve kendinden emin olmalı ki şöyle bitiriyor lafını: „Kimsenin beni Nazi ideolojisinden arındırmasına gerek yoktu, çünkü bu ideolojiyi ben hiçbir zaman kabullenmemiştim." (Bkz. Schmidt, S. 260)

[12] Bkz. Ginzel, Günther-Bernd: Jüdische Alltag in Deutschland 1933–1945, Düsseldorf 1984, S. 234. Kasim 1938 olayları yalnızca katliam ve sürgünden oluşmuyordu, buna ek olarak sistematik bir biçimde zenginleşiliyordu da: Sürgün politikası sayesinde devlet ilticaya zorlanan Yahudiler'den 900 milyon RM (Reichsmark) değerinde „kaçış vergisi" *(Alm. Fluchtsteuer)* isimli vergiyi toplamıştır. Bu talan ve katliam gecesinin ardından Yahudiler'den bir milyar RM „kefaret" olarak alınmıştır. Yahudi mal ve mülkünün zorunlu satışı da aynı şekilde devlet için kârlı bir iş sayılırdı, nitekim ortalama olarak her satışın fiyatının % 30´una „Yahudisizleştirme kârı" *(Alm. Entjudungsgewinn)* olarak el koyulmaktaydı. Zaten çok düşük tutulmakta olan satış fiyatlarından bir kez daha % 20 yine kefaret vergisi adıyla alınmaktaydı. Yalnızca işletme ve mülk zenginliği olarak 1938´den itibaren 4 milyar RM „Alman" özel mülkiyetine geçerek nakit paraya çevrilmiştir. (Bkz. Ginzel, S. 238) Toplama kampına sürülenlerin ölümünün ardından bloke hesaba yatırılması zorunlu olan paralar da devletin hazinesine aktarılmaktaydı.

[13] Nazi döneminde okullardaki günlük hayatı araştırmak son yıllarda artan bir eğilim olsa da, bu araştırmalar çoğunlukla 1938 yılıyla son bulmaktadır. Bu tarihe dek son Yahudi öğrenciler de devlet okullarından kovulmuştu. Dolayısıyla bundan sonra nelerin yaşandığı okul belgelerinde araştırılamamaktadır. Nazi döneminde okullarda sistematik olarak vaaz edilen ırka dayalı derslerin, sonu öldürme kamplarında biten antisemitizmin değişik düzlemleri burada konu edilmemiştir.

[14] Kayıtlara geçmiş raporlardan birinde ortaya çıkan, 6. sınıf öğrencisi Otto May'ın 1943 yılındaki direnişi ise son derece etkileyicidir. O çocuk, böyle karanlık bir dönemde bile bazı insanların sağlam bir duruş ve içtenlikle Nazi eğitim sistemine ve Hitler Gençliği tarafından uğradıkları aşağılanmalara direnmiş olduklarını göstermekte. Partiye katılmak istemeyen Otto May defalarca öncelikle bölge grup sorumlusu tarafından sorguya çekilmiş. Bu sorgulardan birinin protokolünde şöyle bir kesit bulunuyor: „May olduğu yerde durdu ve ona yönelttiğim soru üzerine: „Ben partiye girmeyeceğim." dedi. „Neden?" diye sordum. Uzunca bir sessizlikten sonra „Kendimce nedenlerim var." şeklinde yanıt verdi. „Biz de bu nedenleri öğrenebilir miyiz?" Denemelerimize rağmen nedenleri hakkında sessizliğini korudu. „E senin iki kız kardeşin de parti üyesi değil mi?" – „Ben kızkardeşim değilim." – „Sen de Hitler Gençliği'nde başkandın ama." – „Evet, öyleydim." … „Yoksa sonunda komünist mi olmak istiyorsun?" (Bu soru çocuğun meydan okuyan ve dikbaşlı tavrından dolayı yöneltilmiş, içerik olarak cidden cevap bekleyen bir soru değildi. Bu nedenle de çocuğun cevabı da bir o kadar şaşırtıcıdır.) „İlerde göreceğiz, ne olacağımı." (Alıntı:

M. v. Hellfeld/A. Klönne (Hg.), Die betrogene Generation – Jugend im Faschismus, Köln 1987, S. 320 ff.)

[15] Uzunca bir süre Erika Mann'ın savı ciddi bir polemiğin konusu oldu. Anlaşılan bu savın taşıdığı iddialar bazı tarih inkârcılarını *(Alm. Zeitverleugner)* onikiden vurmuştu. SPD üyesi Dietrich Strothmann kendisini Helmut Schmidt tarafından derlenen „Hitler Zamanında Çocukluk ve Gençlik" (Kindheit und Jugend unter Hitler. Berlin 1994, S. 170 vd.) kitabında şöyle ifade ediyor: ,,Erika Mann daha 1938 yılında yaptığı [Erziehung der Jugend im Dritten Reich] [Nasyonal Sosyalist/Üçüncü İmparatorluk Döneminde Gençliğin Eğitimi – Ç.N.] konulu araştırmada bu dönem gençliğinin Hitler selamı ile yatıp Hitler selamı ile kalktığını iddia etmişti. Ona göre hayat bütünüyle indoktrinasyondan ibaretti. Doğrusu ben gençliğimi farklı bir şekilde algıladım." Yazar, o zamanlar „tüm benliği ve aklıyla genç bir Nazi" olduğunu dürüstçe itiraf etse de, „Yine de benim dünyam, günlük yaşamım aynı tarihlerde Erika Mann'ın sürgündeki çalışmasında ortaya koyduğundan farklıydı: Ortada öyle [çocukların, Nazi çocuklar olarak yol aldığı sokaklardan], yeni iktidar sahibinin topluma enjekte ettiği ideolojik zehir yüzünden [ailenin çözülüp dağılmasından] ve [Nazi yaşam biçimini şuursuzca onaylayan Alman çocuktan] eser yoktu. […]" diye yazıyordu. Tüm bunlardan bir sonuca varıyordu: „Geri dönüp baktığımda aslında tamamen apolitik büyümüş olduğumu görebiliyorum. Evde, yemek odasının duvarında Hitler'in karakalem bir portresi asılıydı, kitaplıkta da [Mein Kampf] dururdu. Bayram günlerinde ise ortasında beyaz yuvarlak üstüne gamalı haç taşıyan kırmızı bayrak pencereden dışarıya asılırdı […]" Yazarın kendi yaşadıkları hakkındaki tüm bu tasvirinden, Erika Mann'ı anlamadığı ve nasyonalsosyalist süreçte geçen kendi hayatıyla hesaplaşmasını köklü yapamadığı anlaşılıyor. Tam da Erika Mann'ın tasvir ettiği çocukların, Nazi dönemini tam bir kusursuz normallik olarak yaşadıkları, sürekli politik doktrinel aşılamaya maruz kaldıkları halde bu beyin yıkama sürecini hiç hissetmedikleri, hiç kavramadıkları gerçeği bu örnekle belirginleşir.

[16] L. van Dick, „Nazi Devleti'nde muhalif öğretmenler, Frankfurt/Main 1990, S. 13. NSDAP'de öğretmenlik mesleğinin örgütlenmesi üzerine Kurt-Ingo Flessau'nun makalesinde asıl soru şu şekilde ortaya konulmuştu: „Partinin (particiliğin) okulları?". „Daha 1933 Mayıs'ında tüm öğretmen nüfusunun yaklaşık dörtte biri NSDAP'ye üyeydi. Bu oran 1935'de üçte bir dolayına ulaşmış, Bin Yıllık İmparatorluğun sonunda [Yani Üçüncü Reich'ın da sonlarında, 1940'lardan sonraki yıllarda – Ç.N.] öğretmenlerin %75'e yakın bir kısmı parti rozeti taşıyordu." (K.-I. Flessau/ E. Nyssen/ G. Pätzold, Nasyonal Sosyalizm'de eğitim. „Ve onlar hayatları boyunca bir daha özgür olmayacaklar!", Köln 1987, S. 79) Flessau, nasyonalsosyalizmde eğitimin bir dizi boyutunu özetleyerek dile getiriyor. Bu özette öğretmenlik hakında şu yargı öne çıkmaktadır: „Okulların çoğunda büyük bir kısmı parti üyesi ya da takipçisi olan öğretmenler, partinin ve okul çevresinde atıl olan politikacıların hem sinik hem de açık etki ve müdahalesine hiç itirazsız katlanmışlardır. Böylece zaten hep tehdit altındaki pedagojik özerkliğe ihanet etmiş, korumaları altındaki çocuklara, öğrencilere karşı sorumluluklarını ihlâl etmiş ve öyle ya da böyle kendilerini Naziler'in tarafını tutmuş olmakla suçlu kılmışlardır." (bkz. S. 82)

[17] Van Dick'in kitabı Nazi Öğretmenler Birliği'ne sözde katılma zorunluluğunu da yalanlayan örneklere değinmekte. Düsseldorf'tan öğretmen Bayan Therese Kurka'-

nın kitapta yer alan ifadesi şöyledir: „1933 yılı içerisinde tabii ki pek çok defa Nazi Öğretmenler Birliği'ne katılmaya davet edilmiştik. Bizim kuruldaki yaklaşık 30 kişiden katılmayanlar yalnızca üç ya da dört bayandı." (van Dick, NS-Devleti'nde muhalif öğretmenler, a. a. O. , S. 115) Benzer bir durum da Münih'li öğretmen Ludwig de Pellegrini örneğinde ifade edilmiştir: „[…] ben tavrımı korudum, ayrıca Nazi Öğretmenler Birliği'nde olmayan tek öğretmen de bendim." (Bkz. S. 186)

[18] Nazi dönemi eğitim bilimcilerinin Nazi taraftarı yönelimlerinin sonradan çarpıtılıp inkâr edilmesi 1970'lerde Lingelbach, daha sonraki tarihlerde de Keim ve başkaları tarafından ortaya konup eleştirilmiştir. Ama bu eleştiride söz konusu olan bu kişilerin ideolojik görev alanlarının açıklığa kavuşturulması kesinlikle değildir. Bugün de, örneğin Frakfurt am Main'da iki okul, Nazi döneminde rolleri hiç de az sayılamayacak Eduard Spranger ve Peter Petersen'in adını taşır. Gerçekte bu kişiler Nazi rejimi ile birlikte çalışmış ve 1933'ten itibaren de açıkça rejime inançlarını göstermeye başlamışlardı. (Ek olarak bkz. K.-C. Lingelbach, Nasyonal Sosyalist Almanya'da eğitim teorileri ve eğitim, Frankfurt 1987, ayrıca W. Keim [Hg], Eğitimbilim ve Nasyonal Sosyalizm. Eleştirel Bir Duruş Noktası Belirlemek, Bilim Araştırma Dergisi Forumu 9. Nazi dönemi eğitim bilimcileri üzerine tartışmaların en güncel özetlerinden biri W. Keim'ın Nazi Diktatörlüğü Altında Eğitim kitabında bulunur [Darmstadt 1995]. Nazi döneminde „olumlu" bir yan olup olmadığı şeklindeki – büsbütün o zamanki „tarihçi kavgası" [*Alm. Historikerstreit.* 1986/87 yıllarında tarihçiler arasında, nasyonalsosyalizmin Yahudi soykırımı ve Almanya Cumhuriyeti'nin kimliğini belirleyen tarih olgusu üzerine yürütülmüş tartışmalar ağına verilen isimdir. – Ç.N.] ile zamansal bir bağ içersinde – görünürde zararsız soru büyük bir gürültü ile ortaya atılmıştır: „Nasyonalsosyalizm katiyen yalnızca yıkıcı etkilememiştir ve kendi etkinliği içersinde yalnız şeytanlaştırma yaklaşımları ile kavranamaz. Diğer bilimler çoktandır, [Nasyonalsosyalistlerin, toplumun inşaasına ve kök salmasına, hemen nasyonalsosyalist düşünceyle bağdaştırılamayacak ne gibi pozitif katkıları olmuştur?] sorusunu sormuştur." (U. Herrmann/J. Oelkers, Pedagoji ve Nasyonal Sosyalizm, Weinheim-Basel 1989, S. 10) „Sosyalbilimsel Bir İlerleme Olarak Eleştirel Olmayan Eğitim Teorisi" başlığıyla bir metin: E. Keim (Hg.), Eğitimbilim ve Nasyonal Sosyalizm. Eleştirel Bir Duruş Noktası Belirlemek, Bilim Araştırma Dergisi Forumu 9, S. 125, Karl-Christoph Lingelbach, özgürlükçü bir eğitim kavramından yola çıkarak eğitim bilimci H.-E. Tenorth'un bir teziyle hesaplaşıyor. Tenorth 1985 tarihli 1918–1945 Sürecinde Alman Eğitim Tarihi Üzerine isimli kitabında şöyle yazar (Frankfurt/Main 1985, S. 121): „İlk toplama kampları *(Alm. Konzentrationlager, KZ)* bu bağlamda toplumsal eğitim sisteminin yeni tür bir parçası olarak yorumlanmalıdır, bu sistemin zorbalığını da yalanlamazlar üstelik."

[19] 1953 yılında tazminat yasası yürürlüğe girdi, 1956 ve 64'de yasada önemli değişiklik ve ayarlamalar yapıldı. Bu yasayla Yahudi öğrenciler de, Sinti ve Roma öğrenciler de zararlarının tazmini imkânını elde etmişlerdi. Ayrıca bkz: „Bir Kereye Mahsus ve Delik Deşik. Tazminat ve Geri Verme", (Karl Brozik, Tribüne: Sayı 134, 2/1995, S. 180 ff.)

[20] Savaş Bir Okulu Yutuyor. 1938–1945 Yıllarında Münster Su Kulesi Gençliği İçin Lise, Münster 1990, isimli broşürün 216. sayfasında, 1945 yılında Amerikalılar'ın, Nazi okul kitaplarının yakılmasını organize ettiği anlatılıyor. Dört öğrenci bu işin yürütülmesi ile görevlendirilmişler: „Sekreter hanım çocuklara yakılması gereken

kitapları verdi. Sonra tekrar, bu kez bir kucak dolusu dosyayla gelip, içinde artık ihtiyaç duyulmayacak kağıtlar olduğunu, bunların da yakılabileceğini söyledi. Röportaj yaptığımız kişi bu kağıtlardan birini inceledi. Belgenin konusu öğretmenlerden birinin sicil dosyasıydı. Yani bir ›temizlik‹ operasyonunda yalnızca eski okul kitapları değil, ayrıca bazı öğretmen ve okul yönetimi hakkında suç sayılacak materyaller içeren resmi belgeler de yok ediliyordu.“

[21] [Bkz. Almanca açıklayıcı notlar, 342 numaralı açıklama. Dördüncü bölüm tarafımızdan kısaltılıp özet şeklinde verildiğinden ötürü, kanımızca önem taşıyan bu açıklamayı anlamca yakın bir yerde aktarıyoruz. – Ç.N.] Farklı politik kamplaşmalar arasında en rağbet gören metotlardan biri, sarsılmaz, bilimsel olarak kanıtlanmış ve belgelerle ispatlanmış gerçeklerin, görünüşte zararsız sorular formunda „daha kesin olarak açıklanamamış“ statüsünde gösterilmesidir. „Alman Milli Gazetesi“ *(Alm. Deutsche Nationale Zeitung)* manşetlerinin analizinde, bu yöntemin, hukukî bir dava ile karşı karşıya kalmamak için bu gazete tarafından kullanılan başlıca yöntemlerden biri olduğu görülür. Böylece, doğrudan olmasa da özellikle Avrupa Yahudi halkının altı milyon bireyinin ve 500. 000 Sinti ile Roma'nın katliamının, sözde „bilimsel“ temele dayanarak şüpheli kategorisinde inkârı sağlanır. „Hitler Karanlığında Okul Yılları“ kitabının yaklaşımına göre, sorun başka bir suçun gerçekliğiyle, bugün „halkı birbirine düşürmek“, „ideal saldırı birliğinin yetiştirilmesi“ ya da benzer şekillerde adlandırılabilecek durum ile ilgilidir. Bu yöntem, suçun başka bir boyutunu teşkil ediyorsa da, gerçeğin çarpıtılıp zararsız gösterilmesini sağlayan belli mekanizmalar tıpkı böyle veya benzerdir.

[22] Frankfurt am Main şehrindeki Holbeinschule'nin müdürü, bu okulun Nazi dönemindeki tarihinin araştırılmasını desteklemek yönünde herhangi bir ilgi göstermedi. Bu amaçla haftada iki saat toplanan bir çalışma grubunun resmen tanınmasına da şiddetle karşı çıkmıştı. Bu konunun okul çapında yapılan toplantılarda görüşülmesi konusunda verilen dilekçe talepleri ya hiç oylama konusu ettirilmemiş, ya da bir grup öğretmenin protesto amacıyla mekânı terketmesiyle sonuçlanmıştı. 24.8.1992 tarihinde araştırma grubunun projesini destekleyen eğitim dairesi başkanına Holbeinschule müdürünün yazdığı mektupta: „Bay Ortmeyer'la 25.7.1992 tarihinde gerçekleştirdiğiniz görüşmede bu okul yılında Holbeinschule'de Nazi Dönemi adlı projenin haftalık iki saatlik çalışma grubu olarak yapılacağı yönündeki sözünüzden yadırgayarak haberdar olduk.“ demişti. Eğitim Dairesi'nin, proje çalışmasının iki saatlik bir grup çalışması şeklinde yapılmasını yalnızca teklif etmiş olması haricinde, Öğretmenler Birliği üyelerinin de büyük çoğunluğunun bunlardan haberi dahi yoktu. Fakat bu mektup mücadelenin hangi düzeyde yürütüldüğü konusunda fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Bu konuda önemsiz sayılmayacak başka bir durum da, okul arşivlerinin Nazi Dönemine dair incelenmesi esnasında ortaya çıkan, okul müdürünün 1983 yılında Holbeinschule'deki neonazi eğilimli öğrenciler gündemdeyken, yazar [Ortmeyer – Ç.N.] hakkında olumsuz ifadelerin yer aldığı bir yazının varlığıdır. Müdür, yazarı neonazi eğilimli öğrenciler konusunu „politik bir meseleye dönüştürmüş“ olmakla suçlamıştı. Bunun dışında veliler tarafından ve daha çok da yazarın arkasından konuşma şeklinde okulda ve okul müdürlüğünde „Acaba Ortmeyer Yahudi mi?“ şeklinde sorular ortaya atılmıştı. Okul müdürünün geceleri okul duvarına yazılan Nazi sloganlarının temizletilmesi konusunu ağırdan alışının kamuoyu tarafından sık sık eleştirilere konu edilmesi ve hatta öğrencilere Nazi sloganlarının üzerini boyamayı „renklerin birbirine

yakışmadığı“ gerekçesiyle yasaklamasının ardından mesele iyice büyümüştü. 1992 yılında bir televizyon kanalının, yazılamanın bunca yıl sonra hâlâ silinmemiş olduğunu haber yapması üzerine okul müdürü idari bir toplantı düzenlemiş ve Ortmeyer'in „başka okula atanma talebinde“ bulunması gerektiğinden bahsetmişti. Nitekim bu söylediklerini daha sonra yazılı olarak da tasdik etti ve nedenlerini açıkladı. Bu sorunlara yol açan, sadece Holbeinschule'nin Nazi dönemindeki analizinin yapılıyor olması değil, aynı zamanda yazarın yıllardır okul müdürüne karşı, yabancı öğrencilere tavrı nedeniyle eleştirel yaklaşmış olmasıdır. 17.3.1988 tarihli toplantı protokolünde okul sözcüsünün okul müdürüyle bir konuda konuşması gerektiği notu düşülmüştür: „yabancı düşmanı“ sözler sarfedip etmediği ve eğer yapıyorsa bunun nedeni. Söz konusu olan, Türkiyeli bir öğrencisine „Bu yaptığına [ne olduğu alıntıdan anlaşılmıyor. – Ç.N.] devam etmek için Balkanlar'a kadar yolun var“ ve Faslı bir öğrenciye de „camiyi köyünde bırakması gerektiği“ni söylemiş olmasıydı. (Bkz. Yukarıdaki protokol) Yazarın, görevini kötüye kullandığından okul müdürü hakkında kaleme aldığı şikayet dilekçesi ve onu takip eden süreç, 13 Ekim 1995'te sonuç vermiştir. Okul müdürü, Eğitim Dairesi'nin de talebi üzerine, okul güncesine kaydedilmiş sözlerinin yanına aldığı bu şikayeti de eklemeyi kabul etmiştir. „Görevi kötüye kullanma hakkındaki şikayet dilekçesine konu olan ve yanlış anlaşılmalara neden olan ifadelerinden ötürü pişmanlık duyduğunu“ belirtmiştir. (Az.: 2.1-DAB-35/94-205)

Anmerkungen

1 Ursula Randt, *Karolinenstraße 35*, Hamburg 1984. Zitiert nach W. Keim, *Erziehung im Nationalsozialismus. Ein Forschungsbericht*, Beiheft zur »Erwachsenenbildung in Österreich«, Wien 1990, S. 7f.

2 *Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11.8.1919*, Stuttgart 1964, S. 48.

3 Zunächst sollte jedoch, wie der nachfolgende, von dem Sozialdemokraten Konrad Haenisch verfaßte Erlaß dokumentiert, gegen nationalistische Hetze vorgegangen werden:

»Erlaß an die Provinzialschulkollegien und -Regierungen.

1. Wo bisher der Geschichtsunterricht mit anderen Lehrfächern dazu mißbraucht wurde, Volksverhetzung zu betreiben, hat solches in Zukunft unbedingt zu unterbleiben, vielmehr einer sachgemäßen kulturhistorischen Belehrung Platz zu machen. Alle tendenziösen und falschen Belehrungen über den Weltkrieg und dessen Ursachen sind zu vermeiden.

2. Aus den Schulbibliotheken sind alle Schulbücher zu entfernen, welche den Krieg an sich verherrlichen.« (Erlaß Nr. 111 vom 15.11.1918 des Ministeriums für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung. Zitiert nach: K. Schäfer, *Studien zur Frankfurter Geschichte. Schulen und Schulpolitik in Frankfurt am Main 1900–1945*, Frankfurt/Main 1994, S. 124.)

Eine Analyse der Schulbücher der Weimarer Republik zeigte jedoch, daß dieser Erlaß weitgehend auf dem Papier blieb. So veröffentlichte Oskar Hübner 1922 unter dem Titel »Das Lesebuch der Republik« eine Analyse der an Berliner Schulen gebräuchlichen Lesebücher. In der Analyse wies er nach, daß diese Lesebücher nicht dem Geist der Völkerversöhnung entsprachen. 1927 kam Siegfried Kaweraus in einer »Denkschrift über die Deutschen Geschichts- und Lesebücher vor allem seit 1923« zu dem Schluß, daß die von ihm untersuchten Bücher nach wie vor militaristische Völkerverhetzung betrieben. (Siehe hierzu AG Pädagogisches Museum (Hg.), *Heil Hitler, Herr Lehrer*, Reinbek 1983, S. 107.)

Flessau untersuchte nationalistische Tendenzen in den Schulbüchern der Weimarer Republik und stellte fest:

»Was Lesebücher, zudem Musik- und Geschichtsbücher an derlei Mythologien und Teilideologien enthalten, ist nicht erst 1933 als Ergebnis der ›Machtergreifung‹ in sie eingeflossen. Viel Gleiches oder Ähnliches hat mit der Absicht, volkstümliche Dichtung zu pflegen, eine deutschdidaktische Bewegung schon seit 1835 in Schule und Schulbücher hineingetragen. Gegen Ende 19. und im beginnenden 20. Jahrhundert nahm die Deutschkundebewegung diese Bestrebungen auf.« (K.-I. Flessau, *Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus*, Frankfurt/Main 1979, S. 136)

4 Hierzu bemerkte Dieter Rossmeissl: »›Deutsch‹ war in Deutschland ohnehin in der neueren Geschichte nie nur ein beschreibender, sondern immer ein wertender Begriff. Was ›deutsch‹ war, blieb unübertroffen, was unübertroffen war,

nannte man ›deutsch‹. Dies ist die vornationalsozialistische Basis, auf der die Nürnberger Gesetze ebenso wuchsen wie z. B. die ›Deutschland-den-Deutschen‹-Parolen der Neonazis« (D. Rossmeissl, *Ganz Deutschland wird zum Führer halten... Zur politischen Erziehung in den Schulen des Dritten Reiches*, Frankfurt/Main 1985, S. 183).

5 In diesem Zusammenhang sei angemerkt, daß im folgenden bewußt der Begriff »Nazismus« verwendet wird, da sich gerade die Besonderheiten der Ideologie der NSDAP und die besonderen geschichtlichen Ursachen für die Nazi-Diktatur in diesem Begriff widerspiegeln. In engem Zusammenhang mit der Frage nach der Rolle der ökonomischen Faktoren sowie der durch die deutsche Geschichte bedingten ideologischen und psychologischen Faktoren steht die Frage nach den angemessenen Begriffen.

Am scheinbar sachlichsten ist der Begriff »Nationalsozialismus«, wertfrei und neutral zugleich. Die Übernahme also der Selbstbezeichnung. Der Begriff wird hie und da auftauchen, vor allem, wenn es sich aus der Darstellung von Autoren oder der Selbstdarstellung des Nazi-Regimes so ergibt. Aber sympathisch ist dem Autor dieser Begriff ganz und gar nicht, da er in vielerlei Hinsicht Teil der LTI, der *lingua tertii imperii*, der Sprache des Dritten Reiches, ist und somit eben Teil einer verlogenen und demagogischen Selbstdarstellung der NSDAP und des NS-Staates. Was war schon »sozialistisch« am Nazismus? Wurde etwa das Privateigentum an den Fabriken aufgehoben? War es »national«, Frankreich zu überfallen und auszurauben, ganz abgesehen von Polen und Rußland, selbst wenn »von der Etsch bis an die Memel« und auch noch der Belt (was absurd ist) mitgedacht wurde? War es »national«, die große Mehrheit der deutschen Staatsbürger jüdischen Glaubens, die ein Teil des deutschen Volkes waren, zu vertreiben und umzubringen? Nationalismus ist schlimm genug, aber der Nazismus war nicht einfach ein »übersteigerter« Nationalismus. Eines seiner Wesensmerkmale war die Losung »Heute gehört uns Deutschland, und morgen die ganze Welt«, die nur als imperialistisch zu bezeichnende Kriegführung zur Ausplünderung anderer Länder.

Außerdem diente und dient dieser Begriff einer den Antisemitismus, die Völkermordpolitik gänzlich und bewußt ausklammernden »Totalitarismus-Theorie« sowie einer dem Autor völlig falsch erscheinenden Gleichsetzung von »Nationalsozialismus« mit Kommunismus. Er dient damit einer Theorie, die nur Formen und Äußerlichkeiten vergleicht und einen wesentlichen, ja *den* wesentlichen Zug des Nazismus wie selbstverständlich außer acht läßt: die systematische, fabrikmäßige und staatlich organisierte Ermordung der europäischen Juden sowie der Sinti und Roma.

Der Begriff »Antifaschismus« wiederum hat eine Tradition, und zwar keine schlechte. Der Widerstand, der klein, aber in vielerlei Hinsicht dennoch sehr bedeutsam war, verstand sich in weiten Teilen, insbesondere seitens der KPD und der SPD, als »antifaschistisch«. In der Tat füllten sich die Konzentrationslager in Deutschland 1933 zunächst vor allem mit Mitgliedern der KPD und dann auch der SPD. Die Niederschlagung der Arbeiterbewegung durch eine staatliche, offen terroristische Diktatur war gewiß ein Wesensmerkmal des Nazi-Regimes in Deutschland. Der Vergleich mit dem Italien Mussolinis, dem Franco-Faschismus oder auch der Diktatur Pinochets in Chile während der letzten Jahrzehnte liegt nahe. Zudem verweist die hinter diesem Begriff in der Tradition der Arbeiterbe-

wegung stehende Theorie durchaus zu Recht auf die große, ja entscheidende Rolle, die die großen Unternehmen, also das Kapital, spätestens ab 1930 beim Aufstieg der NSDAP spielten. Es mag sein, daß die Ablehnung des Begriffes »Faschismus« oft von einer bewußten oder unbewußten Vertuschung der Rolle der großen Unternehmen in Deutschland – Krupp, Siemens, Deutsche Bank, I.G. Farben... – begleitet ist. Mag sein, daß das Ausdruck eines durchdachten oder undurchdachten Antikommunismus ist.

Das Motiv des Autors, die Begriffe »faschistisch« und »antifaschistisch« nur in bestimmten Zusammenhängen zu benutzen, ist nicht von diesen Absichten geprägt. Vielmehr ist es in der Überlegung begründet, daß das »spezifisch Deutsche« mehr als nur eine Frage der Form ist. Die Einschätzung des Nazismus als »älterer Bruder« des italienischen Faschismus würde seine entscheidende Besonderheit ausklammern. Fritz Bauer zeigt, daß der Nazismus zwar Faschismus, aber eben nicht nur Faschismus war. Prof. Keim, der in umfassender und engagierter Weise in den letzten 15 Jahren zur Aufklärung über das nazistische Erziehungs(un)wesen beigetragen hat, benutzt u.a. den Begriff »NS-Faschismus«. Vielleicht wird sich dieser Begriff als eine Art Kompromiß durchsetzen. (Siehe W. Keim, *Erziehung im Nationalsozialismus*, Studienheft Nr. 9 Forum Wissenschaft, Beiheft zur Erwachsenenbildung in Österreich, 1990, S. 17.)

Da gerade in diesem Buch der Antisemitismus und die Politik des Völkermordes im Mittelpunkt stehen, um die Realität an den Schulen und ihre Wirkung auf die Jugend zu analysieren, wird meistens der Begriff »Nazismus« benutzt, zuweilen aus stilistischen Gründen auch der Ausdruck »Nazi-Regime«. Damit nicht der Eindruck einer stereotypen »Politsprache« entsteht (auch als Zugeständnis an den deutschen »Polit-Knigge«, wie es Ralph Giordano einmal treffend ausdrückte), heißt es auch öfter »NS-Staat«.

6 Siehe hierzu B. Ortmeyer, *Argumente gegen das Deutschlandlied. Geschichte und Gegenwart eines Lobliedes auf die deutsche Nation*, Köln 1991.

7 Aus diesem Grunde bezeichnete Blankertz die Nazi-Pädagogik mit gewissem Recht als »Un-Pädagogik«. (Siehe H. Blankertz, *Die Geschichte der Pädagogik*, Wetzlar 1982, S. 273.) Prof. Lingelbach schrieb dazu: »Wenn ›Erziehung‹ im nationalsozialistischen Deutschland als Herrschaftsmittel erscheint, das der Durchsetzung inhumaner politischer Zwecke dient, so wird es fraglich, ob sie sich damit nicht der Bewertung durch pädagogische Kriterien überhaupt entzieht.« (K.-C. Lingelbach, *Erziehung und Erziehungstheorien im nationalsozialistischen Deutschland*. Frankfurt/Main 1987, S. 18.) Allerdings muß uns dabei bewußt sein, daß der Begriff »Erziehung« auch vor 1933 in der Realität der Schulen keinesfalls immer Ergebnis humanistisch orientierter und aufklärerischer Pädagogik war, sondern mehr als Berufsausbildung und oft genug der Heranbildung gehorsamer Untertanen diente.

8 A. Hitler, *Mein Kampf*, München 1937, S. 459.

9 Ebd., S. 452.

10 Ebd., S. 455.

11 A. Hitler, *Rede in Reichenberg am 2.12.1938*. Abgedruckt im »Völkischen Beobachter« vom 4.12.1938. Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 36.

12 Zitiert nach E. Nyssen, *Schule im Nationalsozialismus*, Heidelberg 1979, S. 31.

13 Hitler, *Mein Kampf*, a.a.O., S. 69.
14 Ebd., S. 372.
15 Ebd., S. 311.
16 Ebd., S. 478 f.
17 Ebd., S. 456.
18 Ebd., S. 471.
19 Ebd., S. 474 f.
20 Ebd., S. 689.
21 Ebd., S. 739.
22 Ebd., S. 766.
23 Ebd., S. 742.
24 Ebd., S. 475 f.
25 Zitiert nach R. Rose, *Bürgerrechte für Sinti und Roma*, Heidelberg 1987, S. 13.
26 Zitiert nach W. Wippermann, *Das Leben in Frankfurt zur NS-Zeit II. Die nationalsozialistische Zigeunerverfolgung*, Frankfurt/Main 1986, S. 142.
27 Rossmeissl, *Ganz Deutschland...*, a.a.O., S. 116.
28 A. Hitler, *Sämtliche Aufzeichnungen 1905–1924*, S. 88 ff. Zitiert nach E. Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, a.a.O., S. 55.
29 A. Hitler, *Mein Kampf*, a.a.O., S. 186.
30 Ebd., S. 772.
31 A. Hitler, *Rede vor dem Reichstag nach stenographischem Bericht des Reichstages von 1939*, S. 16. Zitiert nach Jäckel, *Hitlers Weltanschauung*, a.a.O., S. 72.
32 H. Heiber (Hg.), *Goebbels-Reden*, Bd. 1, 1932–1939, Düsseldorf 1971, S. 249. Zitiert nach G. B. Ginzel, *Jüdischer Alltag in Deutschland 1933–1945*, Düsseldorf 1984, S. 211.
33 J. Walk, *Chinucho schel hajeled hajehudi bergermania hanazith hachok ibizuo* [Die Erziehung des jüdischen Kindes in Nazi-Deustchland, das Gesetz und seine Ausführung], phil. Diss., Band III, Jerusalem 1971, S. 50. Dieser Band wurde dem Autor freundlicherweise von Herrn Moshe Ayalon aus Haifa (Israel) fotokopiert und zur Verfügung gestellt.
34 Kommission zur Erforschung der Geschichte der Frankfurter Juden (Hg.), *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden 1933–1945*, Frankfurt/Main 1963, S. 19.
35 Ebd., S. 55.
36 Ebd., S. 55. Angemerkt sei noch, daß auch Theodor Heuss, der erste Präsident der Bundesrepublik, damals Mitglied der Zentrums-Partei, in dieser Abstimmung für das Ermächtigungsgesetz Hitlers votierte.
37 Ausgenommen von dieser Regelung waren: »Reichsdeutsche nichtarischer Abstammung, deren Väter im Weltkrieg an der Front für das Deutsche Reich oder für seine Verbündete gekämpft haben, sowie auch Abkömmlinge aus Ehen, die vor dem Inkrafttreten dieses Gesetzes geschlossen sind, wenn ein Elternteil oder zwei Großeltern arischer Abkunft sind.« (Zitiert nach Gamm, *Führung und Verführung*, a.a.O., S. 136.) Die 1933 von der Entlassung noch ausgenommenen jüdischen Kriegsteilnehmer wurden nach den Nürnberger Rassengesetzen zum Jahreswechsel 1935/36 zwangspensioniert. Im Runderlaß des Erziehungsministers vom 2.7.1937 hieß es: »Juden können nicht Leh-

rer oder Erzieher deutscher Jugend sein. Auch jüdische Mischlinge sind für den Beruf eines deutschen Jugenderziehers ungeeignet.« (Zitiert nach Eilers, *Die nationalsozialistische Schulpolitik*, Köln/Opladen 1963, S. 99.)

38 Siehe H. Schnorbach (Hg.), *Lehrer und Schule unterm Hakenkreuz. Dokumente des Widerstandes von 1930–1945*, Königstein/Taunus 1983, S. 19.

39 Laut Amtsblatt 19–21 (1933) des Regierungsbezirks Wiesbaden wurde das Gesetz in einer Stadt wie Frankfurt gegen sechs Schulleiter, 13 »Nichtarier« und 17 politisch als »unzuverlässig« eingestufte Lehrkräfte angewandt. Wie aus der Frankfurter Magistratsakte 5300/1 hervorgeht, waren es Ende 1933 bzw. Anfang 1934 weitere zehn »Nichtarier« und 14 Lehrkräfte aus politischen Gründen, die aus dem Schuldienst entlassen wurden. (Siehe auch K. Schäfer, *Schulen und Schulpolitik in Frankfurt am Main 1900–1945*, Frankfurt/Main 1994, S. 292.) In Berlin wurden im Jahre 1933 570 von 13 000 Personen – also 4,4 % – aus dem Schuldienst entlassen. Der Anteil der Volksschullehrer betrug 2,7 %, der Anteil der Gymnasiallehrer belief sich auf 4,7 %. Wesentlich höher war der Anteil bei den Schulleitern. Hier wurden 16 % an den Gymnasien und 13 % an den Volksschulen entlassen. (Siehe AG Pädagogisches Museum [Hg.], *Heil Hitler, Herr Lehrer*, a. a. O., S. 42 ff.) In Hamburg wurden von 1933 bis 1935 637 Lehrerinnen und Lehrer entlassen, das waren 12 % der Lehrerschaft. (U. Hochmuth/H. P. de Lorent [Hg.], *Hamburg – Schule unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1985, S. 13.)

40 Gesetz gegen die Überfüllung deutscher Schulen und Hochschulen vom 25. April 1933, § 4. Zitiert nach Gamm, *Führung und Verführung*, a. a. O., S. 135.

41 RGBe 33, S. 225–226. Zitiert nach B. Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen von 100 überlebenden jüdischen Schülerinnen und Schülern über die NS-Zeit in Frankfurt am Main. »Der Weg zur Schule war eine tägliche Qual«*, Alfter 1995[3], S. 168 f.

42 Magistrats-Akte 5330/2. Zitiert nach Schäfer, *Schulen und Schulpolitik*, a. a. O., S. 352.

43 Walk, *Chinchuo schel hajeled*, a. a. O., Band III, S. 3.

44 Ebd., S. 4.

45 *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden*, a. a. O., S. 105.

46 H. Focke/U. Reimer (Hg.), *Alltag unterm Hakenkreuz*, Reinbek 1984, S. 99 ff.

47 Ebd.

48 Ebd.

49 Walk, *Chinchuo schel hajeled*, a. a. O., Band III, S. 17.

50 Ebd., S. 17.

51 Ebd., S. 18.

52 J. Walk, *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*, Frankfurt/Main 1991, S. 53.

53 »Völkischer Beobachter« vom 11. September 1935. Zitiert nach Walk, *Chinchuo schel hajeled*, a. a. O., Band III, S. 9.

54 Ebd., S. 11.

55 Erlaß des Reichsministers Bernhard Rust, wiedergegeben nach der Meldung Nr. 1372 des Deutschen Nachrichtenbüros vom 10. September 1935. Zitiert nach H. Boberach, *Jugend unter Hitler*, Düsseldorf 1982, S. 164.

56 Siehe J. Walk, *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*, Frankfurt/Main 1991, S. 57.
57 Zitiert nach Gamm, *Führung und Verführung*, a. a. O., S. 139.
58 Ebd., S. 139f.
59 Auch der Religionsunterricht wurde, per Erlaß geregelt, mit »Heil Hitler« begonnen. Erika Mann schrieb, daß jede katholische Religionsstunde mit dem Wechselspruch »[...] ›Heil Hitler! Gelobt sei Jesus Christus, – in Ewigkeit Amen‹ [begonnen wurde] und schließt mit ›Gelobt sei Jesus Christus in Ewigkeit Amen, – Heil Hitler!‹, wobei die Reihenfolge laut Ministerial-Verordnung vom 5. Januar 1934 amtlich vorgeschrieben ist« (E. Mann, *10 Millionen Kinder*, München 1989, S. 96).
60 Zitiert nach Boberach, *Jugend unter Hitler*, a. a. O., S. 77.
61 Brief der Kultusminister an die Ministerialabteilung für die Volksschule, Stuttgart, 29. April 1937. Zitiert nach M. v. Hellfeld/A. Klönne, *Die betrogene Generation – Jugend im Faschismus*, Köln 1987^2, S. 157.
62 Zitiert nach Gamm, *Führung und Verführung*, a. a. O., S. 141.
63 Zitiert nach Hellfeld/Klönne, *Die betrogene Generation*, a. a. O., S. 178.
64 Walk, *Jüdische Schule*, a. a. O., S. 51.
65 R. Eilers, *Die nationalsozialistische Schulpolitik. Eine Studie zur Funktion im totalitären Staat. Staat und Politik*, Bd. 4, Köln/Opladen 1963, S. 100.
66 Nürnberger Prozesse, IMT, XXVII, PS 1816, S. 511. Zitiert nach Walk, *Jüdische Schule*, a. a. O., S. 64.
67 Zitiert nach Walk, *Chinchuo schel hajeled*, Band III, a. a. O., S. 41.
68 Protokoll 406 in Magistrats-Akte 5482.
69 Zitiert nach Walk, *Chinchuo schel hajeled*, Band III, a. a. O., S. 35.
70 Ebd., S. 36.
71 Walk, *Jüdische Schule*, a. a. O., S. 66.
72 Zitiert nach Walk, *Chinchuo schel hajeled*, Band III, a. a. O., S. 33.
73 Ebd., S. 38.
74 Erlaß vom 14.8.1939: »Die Reichsvereinigung der Juden ist verpflichtet, für die Schulung der Juden zu sorgen.« Vgl. Walk, *Jüdische Schule*, a. a. O., S. 213.
75 Zitiert nach Walk, *Chinchuo schel hajeled*, Band III, a. a. O., S. 49. Siehe auch Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen das Vergessen*, a. a. O., S. 173.
76 Im März 1942 wurden in Berlin die letzten drei jüdischen Schüler mit dem »Leistungszeugnis« ausgestattet, mußten jedoch wenige Tage später den letzten Weg in die Vernichtungslager in Polen antreten. (Walk, *Jüdische Schule*, a. a. O., S. 225) Aus teils amtlichen, teils geschätzten Zahlen geht hervor, daß es im Jahre 1933 55 000 schulpflichtige jüdische Kinder im Alter von 6 bis 14 Jahren gab. Hinzu kamen noch die 15- bis 19jährigen, die das Gymnasium oder andere weiterführende Schulen besuchten (20 000–25 000). Aus der Statistik der offiziellen jüdischen Stellen im Jahre 1938 geht hervor, daß zu diesem Zeitpunkt nur noch 20 000 schulpflichtige jüdische Kinder in Deutschland waren. Dazu kamen 1938 noch etwa 19 000 Jugendliche zwischen 15 und 18 Jahren. Allein in der Zeitspanne von Mai 1938 bis Mai 1939 hat sich die Zahl der schulpflichtigen jüdischen Kinder um mehr als die Hälfte auf 8700 verringert. Von Oktober 1938 bis Februar 1939 konnten 12 000 jüdische Kinder nach

Palästina und England gebracht und so gerettet werden. (Siehe Walk, *Jüdische Schule*, a.a.O., S. 21–25 und S. 210–215.)

77 Zitiert nach Walk, *Chinchuo schel hajeled*, Band III, a.a.O., S. 87.

78 Ebd., S. 87.

79 Ebd., S. 88.

80 Ebd., S. 90.

81 Siehe hierzu Eilers, *Die nationalsozialistische Schulpolitik*, a.a.O., S. 13ff.

82 W. Keim, *Erziehung der Nazi-Diktatur*, Darmstadt 1995, S. 88.

83 Der NS-Pädagoge Paul Brohmer forderte bezeichnenderweise für den Biologieunterricht: »Immer wieder muß im Unterricht betont werden, daß die biologischen Gesetze, die man an Tieren und Pflanzen ermittelt hat, auch für den Menschen gelten, daß man also die Erkenntnisse, die man z.B. über die Vererbungserscheinungen bei diesen Lebewesen erarbeitet hat, in allgemeiner Weise auf den Mensch übertragen kann.« (P. Brohmer, *Biologieunterricht und völkische Erziehung*, Frankfurt 1933, S. 68–72. Zitiert nach George L. Mosse, *Der nationalsozialistische Alltag*, Frankfurt/Main 1993, S. 123.)

84 *Erziehung und Unterricht in der bayerischen Volksschule*, München 1942. Zitiert nach D. Rossmeissl, *Ganz Deutschland*, a.a.O., Frankfurt/Main 1985, S. 114.

85 Zitiert nach U. Adam, *Jugendpolitik im Dritten Reich*, Düsseldorf 1972, S. 68f.

86 *Erziehung und Unterricht in der Volksschule*, Halle a.d.S./Breslau o.J., S. 2. Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 75.

87 *Erziehung und Unterricht in der Höheren Schule. Amtliche Ausgabe des Reichs- und Preußischen Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, Berlin 1938, S. 19. Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 98.

88 Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 128.

89 Ebd., S. 84.

90 Ebd., S. 88.

91 E. Mann, *Schule der Barbaren*, Amsterdam 1938 und *School for Barbarians. Education under the Nazis*, New York 1938. Nachdruck im dtv-Verlag unter dem »entschärften« Titel *10 Millionen Kinder*, a.a.O., S. 61f.

92 Siehe hierzu vor allem die umfassende Analyse von K.-I. Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O. Die Schülerinnen und Schüler einer Kasseler Schule haben 45 Schulbücher aus der NS-Zeit gelesen und ausgewertet und bestätigen die Gesamteinschätzung der Analyse Flessaus. Siehe auch G. Platner (Hg.), *Schule im Dritten Reich. Erziehung zum Tod*, Köln 1988.

93 Siehe hierzu Eilers, *Die nationalsozialistische Schulpolitik*, a.a.O., S. 29.

94 E. Sablotny/A. Schmudde (Hg.), *Ewiges Volk 7*, S. 44f. Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 153.

95 Ebd., S. 179.

96 E. Sablotny/A. Schmudde (Hg.), *Ewiges Volk 8. Ein Lesebuch für Höhere Schulen*, Leipzig 1940, S. 258. Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 179.

97 Ebd., S. 259. Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 180.

98 Zitiert nach K.-I. Flessau, *Schule der Diktatur*, a.a.O., S. 180.

99 G. Platner (Hg.), *Schule im Dritten Reich*, a. a. O., S. 297.

100 Der Begriff »Euthanasie« wird in Anführungszeichen gesetzt, da er im Grunde völlig irreführend ist, wenn es darum geht, die Morde an von den Nazis als »unwertes Leben« bezeichneten Menschen zu charakterisieren. Im Standardwerk von Ernst Klee, *»Euthanasie« im NS-Staat*, heißt es dazu völlig zu Recht gleich einleitend: »Euthanasie bedeutet ursprünglich soviel wie Sterbe-Hilfe. Seit den Massenvergasungen kranker Mitmenschen läßt sich das Wort nicht mehr unbefangen gebrauchen. Der Mißbrauch ist deutlich« (Ernst Klee, *»Euthanasie« im NS-Staat*, Frankfurt/Main 1991, S. 11).

101 Zitiert nach Flessau, *Schule der Diktatur*, a. a. O., S. 200.

102 Ebd., S. 201.

103 Siehe das Buch der Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum (Hg.), *Heil Hitler, Herr Lehrer*, a. a. O.

104 R. Lehberger, »Schule unterm Hakenkreuz – Zu einem regionalgeschichtlichen Projekt von Lehrergewerkschaft und Universität«, in: W. Keim (Hg.), Pädagogen und Pädagogik im Nationalsozialismus – Ein unerledigtes Problem der Erziehungswissenschaft, Frankfurt 1992, S. 151. Siehe dazu auch die beiden Projektbände von U. Hochmuth/H. P. de Lorent (Hg.), *Schule unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1985 und R. Lehberger/H. P. de Lorent (Hg.), *Die Fahne hoch. Schulpolitik und Schulalltag in Hamburg unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1986.

105 O. Geudtner/H. Hengsbach/S. Westerkamp (Hg.), *Ich bin katholisch getauft und Arier*, Köln 1985.

106 In Hessen wurde in einer Broschüre des Hessischen Instituts für Lehrerfortbildung ein »Formblatt« entworfen, auf dem Eltern der Schülerinnen und Schüler unterschreiben sollten, daß Namen von Nazis geschwärzt werden müssen: »Persönlich anlastbare kriminelle Handlungen dürfen nur Erwähnung finden, wenn sie juristisch geklärt wurden.« (A. Rieber [Redaktion], Hessisches Institut für Lehrerfortbildung-Außenstelle [Hg.], *Spuren des Faschismus in Frankfurt*, Kassel 1985, S. 139), heißt es da einschüchternd. Ausdrücklich wird die Schwärzung von Namen unterhalb des »Ortsgruppenleiters der NSDAP« im Formblatt gefordert. Hinzugefügt war eine Begründung, daß diese Arbeit mit Schulakten »[...] in Hinsicht auf die hohe Verantwortung der eingegangenen Verpflichtung zur Geheimhaltung nur für Oberstufenschüler in Frage kommt.« (Ebd., S. 137) Neben den juristischen Keulen, die hier geschwungen werden, spielt auch das Argument eine große Rolle, daß nur ja keine »Schuldzuweisung« erfolge, die Namen daher ohne jeden Belang seien. Nun, so wichtig sind die Namen der einzelnen Nazi-Lehrer oder Nazi-Schulleiter manchmal wirklich nicht. Kann einmal der Name dieses oder jenes Lehrers in einem handschriftlichen Dokument nicht entziffert werden, muß nicht unbedingt ein Graphologe beauftragt werden. Aber genauer betrachtet wendet sich die Begründung für die Namensschwärzung gegen ihre Urheber. Wenn diese Namen »nicht so wichtig« sind, dann muß wirklich niemand sich der Mühe unterziehen, Stunde um Stunde alle Namen zu schwärzen. Dann muß diese Form der Zensur auch nicht mit großem juristischem Handwerkszeug durchgesetzt werden, um die unzensierte Veröffentlichung von Zeitdokumenten zu verhindern.

Nach Lektüre einer Broschüre über die Musterschule in Frankfurt, in der akribisch die Namen von Nazis geschwärzt worden waren, schrieb Prof. Dr. Kurt J. Altschul aus New York: »Was das Buch ›Schule im 3. Reich‹ betrifft, ist meine große Beschwerde, daß es alle Nazis schützt. Die Namen aller Schreiber wurden durchgestrichen und sie sind alle nicht zu lesen. Alle Bonzen sind von der Gegenwart geschützt worden. Das ist unverantwortlich und feige. Und vermutlich haben alle diese Brüder ihre Pension genossen und ihre Verbrechen vergessen. Das ist ein trauriger Mangel an Zivilcourage.« (Zitiert aus Ortmeyer [Hg.], *Berichte gegen das Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 33.) Genau aus dieser Argumentation heraus werden in diesem Buch keine Namen geschwärzt.

107 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit an der Holbeinschule in Frankfurt/Main*, Frankfurt/Main 1994, S. 38.

108 Ebd., S. 38.

109 Ebd., S. 38.

110 Ebd., S. 38.

111 Ebd., S. 58.

112 Ebd., S. 65.

113 Ebd., S. 64.

114 Ebd., S. 51.

115 Ebd., S. 68.

116 Amtsleitung des NSLB (Hg.), *Für Fest und Feier*, Bayreuth 1936, S. 3. Zitiert nach Nyssen, *Schule im Nationalsozialismus*, a.a.O., S. 115.

117 *Erziehung und Unterricht in der Volksschule 1939*, S. 7. Zitiert nach ebd., S. 115.

118 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit*, a.a.O., S. 39.

119 Ebd., S. 40.

120 H. U. Eggert (Hg.), *Der Krieg frißt eine Schule. Die Geschichte der Oberschule für Jungen am Wasserturm in Münster 1938–1945*, Münster 1990[2], S. 64.

121 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit*, a.a.O., S. 42.

122 M. Andrich/G. Martin (Hg.), *Schule im 3. Reich. Die Musterschule. Ein Frankfurter Gymnasium 1933–39*, mit einer Einleitung von W. Abendroth, Frankfurt/Main 1983, S. 5.

123 Weiter heißt es in dem Erlaß: »Im neuen Staat haben neben Elternhaus und Schule die Bünde, in erster Linie die Hitlerjugend, die bedeutsame Aufgabe, die deutsche Jugend zu vollbewußten Gliedern des nationalsozialistischen Staates zu erziehen. Daher muß ich Wert darauf legen, daß dieser Erziehungsarbeit genügend Raum und jede erforderliche Unterstützung gewährt wird. Zugleich aber muß ich mit allem Nachdruck darauf bestehen, daß da, wo der Staat selbst Träger der Autorität ist, wie das in der Schule der Fall ist, diese Autorität in jeder Beziehung unerschüttert bleibt. Jeder Eingriff von außen her in die Befugnisse des Staates würde der nationalsozialistischen Staatsauffassung grundsätzlich widersprechen.« (Zitiert nach

R. Fricke-Finkelnburg [Hg.], *Nationalsozialismus und Schule. Amtliche Erlasse und Richtlinien 1933–1945*, Opladen 1989, S. 241.)

124 Zitiert nach Eilers, *Die nationalsozialistische Schulpolitik*, a. a. O., S. 122.

125 Zitiert nach Nyssen, *Schule im Nationalsozialismus*, a. a. O., S. 35.

126 M. Heinemann (Hg.), *Erziehung und Schulung im Dritten Reich*, Stuttgart 1980, S. 105.

127 Es handelt sich um das Gesetz über die Hitler-Jugend vom 1. 12. 1936. Vorausgegangen war eine seit dem Januar 1933 forcierte Kampagne zur Erhöhung der Anzahl der in der HJ organisierten Jungen und Mädchen: »Am Ende des Jahres 1933 sollen von insgesamt 7,529 Millionen Jugendlichen zwischen 10 und 18 Jahren 2,3 Millionen der HJ und ihren Gliederungen angehört haben, zwanzigmal soviel wie bei der Machtergreifung [...]. Die Schulen wetteiferten miteinander in dem Bestreben, möglichst bald melden zu können, daß 90 % ihrer Schüler der HJ und ihren Gliederungen angehörten, was ihnen das Recht gab, die HJ-Fahne zu führen.« (Boberach, [Hg.], *Jugend unter Hitler*, a. a. O., S. 26.) Ende 1935 waren bereits 3,5 Millionen, also fast 50 % der Jugendlichen, in der HJ organisiert.

128 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit*, a. a. O., S. 44.

129 Ebd., S. 48.

130 Ab dem 1. August 1934 mußten die nicht der HJ angehörigen Schüler und Schülerinnen jeden Samstag mindestens zwei Unterrichtsstunden an einem nationalpolitischen Unterricht teilnehmen. Siehe Nyssen, *Schule im Nationalsozialismus*, a. a. O., S. 36.

131 Zitiert nach *Verschüttet – verdrängt – vergessen? Schüler und Lehrer erforschen die NS-Vergangenheit ihrer Schule*. Eine Sendung des Hessischen Rundfunks 2 von Manfred Köhler. Manuskript herausgegeben von der AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule, S. 10, Frankfurt 1993.

132 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit*, a. a. O., S. 38.

133 Eine genaue Analyse über die konkreten Vorgänge einer solchen »Säuberung« sind dokumentiert in: Andrich/Martin (Hg.), *Schule im 3. Reich. Die Musterschule*, a. a. O.

134 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit*, a. a. O., S. 38–56.

135 Ebd., S. 51.

136 Ebd., S. 70.

137 Ebd., S. 71.

138 Ebd., S. 73.

139 Ebd., S. 77.

140 Ebd., S. 79.

141 Ebd., S. 79.

142 Ebd., S. 77.

143 Ebd., S. 78.

144 Ebd., S. 53.

145 Ebd., S. 49.

146 Ebd., S. 49.

147 Die Jahre zwischen 1933 und 1945 haben dabei noch eine ganz besondere Bedeutung: Noch nie in der Weltgeschichte wurde ein derart umfassendes Gebäude von Lügen und lügnerischen Sprachregelungen durchgesetzt! Noch nie war in diesem Umfang ein ganzer Staatsapparat von oben bis unten nicht nur als Instrument des Terrors, sondern auch als Instrument der systematischen Lüge eingesetzt worden. Noch nie hatte ein Staatsapparat eine Bevölkerung in ihrer übergroßen Mehrheit so mit Verdummung und Lüge indoktriniert wie der NS-Staat mit Hitler und Goebbels an der Spitze. Und diese Indoktrinierung mit Lügen und Halbwahrheiten verschwand nicht mit einem Schlag nach 1945. Entsprechend schwierig ist der Umgang mit fast einer ganzen Generation von Menschen, die so von der Nazi-Indoktrination geprägt worden sind.
Stehen sie vorne auf erhöhtem Podest in der Rolle »geladener Gäste«, die »dabei waren«, dann führt die Berichtigung ihrer Geschichtsklitterung unweigerlich zu erheblichen Konflikten. Die Demontage verletzt übliche Gewohnheiten, stößt an die Grenzen eingeübter Höflichkeitsformen und ist in vielen Situationen nur mit allergrößtem Aufwand sowie guter Vorbereitung – und selbst dann nicht ohne Eklat – möglich.
Ursula Krause-Schmitt prägte in diesem Zusammenhang das Wort vom »ambivalenten Begriff des Zeitzeugen«: »[...] man dachte wohl eher an das ehemalige Mitglied der HJ als an die überlebenden Häftlinge von Auschwitz« (U. Krause-Schmitt, *Informationen*, Nr. 29–30 [1989], S. 8). Renate Leimsner berichtete in der *Allgemeinen Jüdischen Wochenzeitung* (Nr. 49 [1994], S. 11) unter der Überschrift »Zweierlei Zeitzeugen...« über den Unterschied des Ertrages von »Zeitzeugen« an einer Wiesbadener Schule. Da waren auf der einen Seite die jüdischen ehemaligen Schüler mit ihrer Darstellung der Diskriminierung, der psychischen und physischen Verletzungen und der Geschichte ihrer systematischen Vertreibung. Und da waren auf der anderen Seite die Angehörigen der Generation der »Flakhelfer«: »Aber ach, es war das alte Lied: In die HJ mußte man nun mal, es ging hauptsächlich um Geländespiele und Kameradschaft, die ›Reichskristallnacht‹ hat man, wenn überhaupt, nur am Rande mitbekommen, jüdische Mitschüler ›gab es nicht‹ oder ›die wurden nicht diskriminiert‹ und ›die KZs haben ja eigentlich die Engländer erfunden‹.«
148 Es gibt einige wenige in der NS-Zeit erzogene Zeitzeugen, die sich wirklich ihrer Vergangenheit stellen, ihre Mittäterschaft zugeben und zur Warnung offen aussprechen. So schreibt der Schriftsteller Franz Fühmann: »Meine Schulzeit insgesamt ist eine gute Erziehung zu Auschwitz gewesen: Non scholae, sed vitae discimus.« (Zitiert nach M. Reich-Ranicki [Hg.], *Meine Schulzeit im Dritten Reich – Erinnerungen deutscher Schriftsteller*, Köln 1982, S. 92.)
Und seine Beteiligung am Pogrom 1938 schildert er folgendermaßen: »Als wir dann in Stiefeln zur Schule gingen, brannte eines Tages die Synagoge. [...] Ich sehe mich in Stiefeln und Braunhemd, in einer lautlos brodelnden Menge; ...Aber da ziehn wir schon eine Straße hinunter und schlagen wie rasend in zerklirrende Scheiben, stumm, verbissen, bis zur Erschöpfung; ich weiß nicht, woher wir die Knüppel hatten, wir haben plötzlich alle Knüppel, Glas regnet, knirscht unter den Stiefeln, ich sehe mein Gesicht in zersplitternden Spiegeln, neben ihm einen meiner Lehrer: Erhitzt, erschöpft, einen Knüppel in Händen.« (Ebd., S. 91)

Solche Berichte sind die große Ausnahme. Sie können verstehen helfen, wie Jugendliche an den Verbrechen der Nazis beteiligt und in die Verbrecherkameradschaft einbezogen wurden.

149 G. Platner, *Schule im Dritten Reich. Erziehung zum Tod*, Köln 1988, S. 39.

150 Reich-Ranicki (Hg.), *Meine Schulzeit*, a. a. O., S. 183.

151 H. Schmidt u. a. (Hg.), *Kindheit und Jugend unter Hitler*, Berlin 1994, S. 222.

152 Ebd., S. 222.

153 Ausgangspunkt des Begriffes der »zweiten Schuld«, nämlich der Verdrängung der Mitschuld an den Verbrechen zwischen 1933 und 1945, ist die genaue Beobachtung nach 1945, »[...] wie tief die Bindewirkung der Naziepoche war, ohne daß sich nun jemand auf ›Druck‹ berufen konnte« (Giordano, *Die zweite Schuld*, Hamburg 1987, S. 15). Über jene »Zeitverdränger« schrieb Ralph Giordano treffend: »Ausgezeichnetes Gedächtnis auf allen Sektoren des privaten Lebens und des politischen Daseins zwischen 1933 und Kriegsende, wo nichts Belastendes vermutet wird. Gedächtnisversagen gegenüber allen Ereignissen, die mit Unlust, Scham und Schuldgefühlen besetzt sein könnten« (Ebd., S. 36 ff.).

Ein schon »klassischer Fall« für die Analyse von Giordano über die selektive Wahrnehmung und Verdrängung der Generation der HJ-Schüler, die später zur Wehrmacht gingen, ist Altbundeskanzler Helmut Schmidt (SPD). »Die Herabsetzung der Juden empfand ich als ungerecht; daß aber Gefahr für ihr Leben entstehen würde, davon hatte ich keine Ahnung.« (Schmidt u. a. [Hg.], *Kindheit und Jugend*, a. a. O., S. 223) Offensichtlich hatte Helmut Schmidt vom 1. April, dem Boykottag, den Schlägereien und Hetztiraden überhaupt nichts mitbekommen, vom Pogrom 1938 ganz zu schweigen. Er schreibt weiter: »Ich bin ziemlich sicher, daß ich 1936 von der Tatsache der Verschleppung von Juden in Konzentrationslager nichts gewußt habe. Ich ahnte nicht einmal etwas von der Existenz des KZ Neuengamme innerhalb der hamburgischen Grenzen« (ebd., S. 234).

Zum November-Pogrom 1938 notierte er 1945 in der Kriegsgefangenschaft folgende Sätze: »›Scham über die Judenverfolgungen‹, und: ›Nunmehr klare Kontra-Stellung zum N. S., lediglich Hitler persönlich noch ausgenommen.‹ Daß ich Hitler von meinem Urteil ausnahm, entsprach einer Haltung, die 1938 vermutlich noch von manch anderem Menschen in Deutschland geteilt wurde; ich erinnere mich an die phrasenhafte Redensart: ›Wenn das der Führer wüßte!‹« (Ebd., S. 239). Es ist schwer begreiflich, daß jemand, der Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland war, solche Sätze formuliert. Nicht besser wird es, wenn er dann schreibt: »Ich habe sehr lange gebraucht, bis ich begriff, daß Hitler die Quelle allen Übels war« (ebd., S. 240).

Und ohne zu bemerken, daß es nicht sehr glaubwürdig ist, schildert Helmut Schmidt seine Einschätzung der Wehrmacht: »Meine lange Soldatenzeit hatte jedoch auch ein Gutes: Seit 1937 bin ich jedem bewußten NS-Einfluß so gut wie entzogen gewesen.« (Ebd., S. 234) »Unter all den Soldaten, die ich bis dahin kennengelernt hatte, war keiner, der sich als Nazi zu erkennen gegeben hätte, insbesondere kein Vorgesetzter. Ich bin auch später in meiner ganzen Militärzeit bis hin zur Kriegsgefangenschaft 1945 nur einem einzigen Nazi begegnet, der auch als solcher auftrat« (ebd., S. 248).

Nach seiner Beförderung zum Oberleutnant berichtet er, daß sie im August 1939 Bremen mit einer 2-cm-Kanone »die Stadt gegen die erwarteten Bombenangriffe der Engländer verteidigten« (Ebd., S. 244). So wird aus dem Angriffskrieg bei Helmut Schmidt ein Verteidigungskrieg. Weiter schreibt er: »Wir haben damals noch einige der tieffliegenden amerikanischen Jabo-Flugzeuge abgeschossen.« (Ebd., S. 259) Kurz, Helmut Schmidt war an der Tötung von über 50000 aliierten Luftfliegern beteiligt. Und er ist sich sicher: »Die Nazi-Ideologie brauchte mir keiner auszutreiben; denn die hatte ich nie aufgenommen« (ebd., S. 260).

154 Giordano, *Die zweite Schuld*, a. a. O., S. 77.

155 Schmidt u. a. (Hg.), *Kindheit und Jugend*, a. a. O., S. 10.

156 Auch wer wirklich an der Wahrheit interessiert ist, kann sich in Kleinigkeiten und Details irren. Wir kennen dies von den Auschwitz-Prozessen, wo die Häftlinge nach Datum und Uhrzeit von Tatvorgängen gefragt wurden und als »unglaubwürdig« eingestuft wurden, wenn sich ein Zeuge nicht mehr erinnerte, ob ein bestimmtes von den unzähligen Verbrechen mittwochs oder dienstags geschehen war. Aber was die Hauptsache angeht, wußten die Auschwitz-Häftlinge, worum es ging.

157 B. Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen – Von 100 überlebenden jüdischen Schülerinnen und Schülern über die NS-Zeit in Frankfurt am Main. »Der Weg zur Schule war eine tägliche Qual«*, Alfter 1995[3], S. 26. Dieses Buch entstand aus einem umfangreichen Briefwechsel mit aus Frankfurt vertriebenen jüdischen Schülerinnen und Schülern. Es wurden 1600 jüdische Emigranten angeschrieben. Aus 500 Briefen von 140 jüdischen Emigranten wurde dieses Buch zusammengestellt.

158 Ebd., S. 26.

159 Ebd., S. 67.

160 Ebd., S. 154.

161 Ebd., S. 47.

162 Ebd., S. 66.

163 Ebd., S. 56 ff.

164 Ebd., S. 30.

165 Ebd., S. 37.

166 Ebd., S. 103.

167 Zitiert nach Lutz van Dick, *Lehreropposition im NS-Staat*, Frankfurt/Main 1990, S. 46.

168 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a. a. O., S. 146.

169 Ebd., S. 66 und S. 92.

170 Ebd., S. 90.

171 Ebd., S. 93.

172 Ebd., S. 39.

173 Ebd., S. 157 f.

174 Ebd., S. 102.

175 Zitiert nach Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung und Staatsgesinnung? Höhere Schulen im Nationalsozialismus*, Sekundarstufe I, 108. Im Rahmen des Projektes »Hessen im Nationalsozialismus«. Wiesbaden 1991, S. 183.

176 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a. a. O., S. 52.
177 Ebd., S. 64.
178 Ebd., S. 75.
179 Ebd., S. 75.
180 Ebd., S. 70.
181 Ebd., S. 96.
182 M. Maschmann, *Fazit: Kein Rechtfertigungsversuch*, Stuttgart 1963, S. 16. Zitiert nach H. Focke/U. Reimer, *Alltag unterm Hakenkreuz*, Reinbek 1984, S. 43.
183 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a. a. O., S. 53 f.
184 Ebd., S. 54.
185 Ebd., S. 75 f.
186 Ebd., S. 59.
187 Ebd., S. 58.
188 Ebd., S. 157.
189 Ebd., S. 28.
190 Ebd., S. 29.
191 Ebd., S. 92 f.
192 Ebd., S. 147.
193 Ebd., S. 106.
194 Ebd., S. 129.
195 Ebd., S. 106 f.
196 Ebd., S. 106.
197 Zitiert aus: G.-B. Ginzel, *Jüdischer Alltag in Deutschland 1933–1945*, Düsseldorf 1984, S. 209.
198 Reich-Ranicki (Hg.), *Meine Schulzeit*, a. a. O., S. 67 f.
199 Zitiert aus Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung*, a. a. O., S. 184. Zu dieser Schilderung sei angemerkt, daß der Direktor der Schule, ein gewisser Dr. Becker, vor 1933 ein gemäßigter und beliebter Leiter der Volkspartei in Kassel war.
200 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a. a. O., S. 34.
201 Ebd., S. 61.
202 Ebd., S. 29.
203 Zitiert aus Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung*, a. a. O., S. 183.
204 Ebd., S. 182.
205 Reich-Ranicki (Hg.), *Meine Schulzeit*, a. a. O., S. 61.
206 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a. a. O., S. 34.
207 Nach der Veröffentlichung dieses Berichts in einer Frankfurter Zeitung erhielt ich einen Anruf einer anderen ehemaligen Schülerin jener Lehrerin. Sie machte mir heftige Vorwürfe, daß dieser angeblich »gemeine« Bericht über Fräulein Moll veröffentlicht worden sei. Sie sei, so die Anruferin, immer sehr nett von Fräulein Moll behandelt worden. Auf meine Bitte, ihren Namen und ihre Adresse zu hinterlassen und die Erlebnisse aus ihrer Sicht zu schildern, antwortete sie mit Unverständnis: Sie glaube einfach nicht, daß so etwas geschehen sei, Frau Backer müsse lügen. Daß Fräulein Moll sich ge-

genüber einer jüdischen Schülerin anders, ja ganz gegensätzlich verhalten hatte als ihr gegenüber, konnte sie nicht begreifen.

208 Zitiert aus Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung*, a.a.O., S. 185.

209 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 34.

210 H. Roth (Hg.), *Es tat weh, nicht mehr dazu zu gehören*, Ravensburg 1989, S. 22.

211 Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung*, a.a.O., S. 24.

212 Ebd., S. 24.

213 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 119.

214 Ebd., S. 41.

215 Ebd., S. 42f.

216 Ebd., S. 43.

217 Ebd., S. 150.

218 Ebd., S. 81.

219 Ebd., S. 57.

220 Ebd., S. 48.

221 Ebd., S. 48f.

222 Siehe hierzu F.K. Prieberg, *Musik im NS-Staat*, Frankfurt 1982. Außerdem den interessanten Bericht von Marcel Reich-Ranicki, in dem er schildert, wie Gerhart Hauptmann sich in der Premiere des Lustspiels »Die Jungfern vom Bischofsberg« nach dem Beifall von Göring mit dem Hitler-Gruß bedankte. Siehe Reich-Ranicki, *Meine Schulzeit*, a.a.O., S. 66.

223 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 39.

224 Reich-Ranicki (Hg.), *Meine Schulzeit*, a.a.O., S. 110.

225 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 109f.

226 Ebd., S. 115.

227 Ebd., S. 114.

228 Ebd., S. 114.

229 Zitiert nach W. Keim, *Erziehung im Nationalsozialismus. Ein Forschungsbericht*, Beiheft zur »Erwachsenenbildung in Österreich«, 1990, S. 20.

230 Siehe Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, 1990, a.a.O., S. 77.

231 Ebd., S. 103.

232 Ebd., S. 120.

233 Ebd., S. 97.

234 Ebd., S. 97.

235 Ebd., S. 98f.

236 Ebd., S. 37.

237 Siehe hierzu das ausgezeichnete Kapitel »Die vergessenen Juden in Frankfurt«, in: Valentin Senger, *Das Frauenbad*, München 1994.

238 Kommission zur Erforschung der Geschichte der Frankfurter Juden (Hg.), *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden 1933–1945*, Frankfurt/Main 1963, S. 422f.

239 I. Deutschkron, *Ich trug den gelben Stern*, Köln 1978, S. 25. Zitiert nach P.

Rath (Redaktion), *Schüleralltag im Nationalsozialismus*, Dortmund 1984, S. 58 ff.

240 Siehe Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 162.

241 Ebd., S. 139 ff.

242 Ebd., S. 141 ff.

243 Ähnliches berichtet Esther Clifford, geb. Ebe. Während der Abschiebung am 28. Oktober gelang ihr bei einem Zwischenaufenthalt in Beuthen in einer leergeräumten Synagoge durch die Hilfe deutscher Juden, die von draußen Essen und Trinken brachten, mit fünf anderen polnischen Juden die Flucht. 1939 konnte sie aus Deutschland fliehen und ihr Leben retten. Siehe F. Gürsching u. a. (Hg.), ... *daß wir nicht erwünscht waren*, Frankfurt/Main 1993, S. 110.

244 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 144.

245 Ebd., S. 117 f.

246 Ebd., S. 161.

247 Ebd., S. 162.

248 Ebd., S. 120 f.

249 Ebd., S. 129 f.

250 Ebd., S. 105.

251 Ebd., S. 154.

252 Ebd., S. 147 f.

253 Siehe Ginzel, *Jüdischer Alltag*, a.a.O., S. 234. Das Pogrom vom November 1938 bestand nicht allein aus Mord und Verschleppung, sondern beinhaltete auch eine systematische Bereicherung: durch die Vertreibungspolitik kassierte die Staatskasse von den in die Emigration getriebenen Juden 900 Millionen RM als sogenannte Fluchtsteuer. Nach der Pogromnacht wurden eine Milliarde RM als »Sühneleistung« eingezogen. Auch die Zwangsverkäufe jüdischen Besitzes waren für die Staatskasse profitabel, denn durchschnittlich 30 Prozent des Verkaufspreises wurden als »Entjudungsgewinn« einbehalten. Der ohnehin viel zu niedrig angesetzte Verkaufspreis wurde noch einmal zu 20 Prozent versteuert, wiederum als »Sühneleistung«. »Allein an Betriebs- und Grundstücksvermögen wurden von 1938 an Werte von rund 4 Milliarden RM in ›deutschen‹ privaten Besitz überführt oder liquidiert.« (Ginzel, *Jüdischer Alltag*, a.a.O., S. 238) Nach dem Tod der Verschleppten im KZ ging das Geld, das oft genug auf ein Sperrkonto überwiesen werden mußte, in den Besitz der Staatskasse über.

254 Auch wenn in den letzten Jahren immer häufiger damit begonnen wird, den Alltag an den Schulen während der NS-Zeit zu erforschen, so enden die Untersuchungen allzuoft mit dem Jahr 1938. Zu diesem Zeitpunkt waren die letzten jüdischen Schülerinnen und Schüler von den allgemeinen Schulen in jüdische Schulen vertrieben worden. Was danach geschah, kann anhand der »Schulakten« nicht mehr erforscht werden. Die Dimension des in der Schule zur NS-Zeit gelehrten rassenkundlichen Unterrichts, des systematisch gepredigten, in den Vernichtungslagern endenden Antisemitismus wurde ausgeklammert.

255 Kommission zur Erforschung der Geschichte der Frankfurter Juden (Hg.), *Dokumente zur Geschichte*, a.a.O., S. 524.

256 Ebd., S. 525.
257 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, a. a. O., S. 151.
258 Ebd., S. 151.
259 Ebd., S. 152.
260 Mit dem Autor durchgesehene Abschrift des Videofilms der AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule, *Der Bericht des Sinto Herbert (Ricky) Adler* vom 17. 2. 1993.
261 J. Kleinmann, »Zeugenaussagen im Eichmann-Prozeß. Dr. Mengele selektiert«, in: GEW (Hg.), *Gegen Antisemitismus und Rassenwahn*, Frankfurt/Main 1989, S. 51 f.
262 Zitiert nach E. v. Hase-Mihalik/D. Kreuzkamp, *Du kriegst auch einen schönen Wohnwagen*, Frankfurt/Main 1990, S. 56. Diejenigen Kinder der Sinti und Roma, die staatenlos waren oder keinen deutschen Paß hatten, wurden schon länger nicht beschult.
263 Stadtarchiv Frankfurt/Main, Mag.-Akte 2203. Zitiert nach Hase-Mihalik/Kreuzkamp, *Du kriegst auch einen schönen Wohnwagen*, a. a. O., S. 56.
264 Ebd., S. 60.
265 Ebd., S. 61. Der Ratsherr Dr. Korten tat sich mit unzähligen Eingaben an die Behörden als Scharfmacher hervor. Nur am Rande sei angemerkt, daß der Name Korten in der Studie von Wolfgang Wippermann, *Das Leben in Frankfurt zur NS-Zeit*, Band 2; Die nationalsozialistische Zigeunerverfolgung, Frankfurt/Main 1986, durch Abkürzungen unkenntlich gemacht wurde.
266 Ebd., S. 61 f.
267 Ebd., S. 63.
268 Ebd., S. 62.
269 Zitiert nach Wippermann, *Das Leben in Frankfurt*, a. a. O., S. 96 f.
270 Stadtarchiv Frankfurt a. M., Mag.-Akte 2203, Bd. 1. Zitiert nach Wippermann, *Das Leben in Frankfurt*, a. a. O., S. 101.
271 Ebd., S. 96 ff.
272 Abschrift des Videofilms der AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule, *Der Bericht des Sinto Herbert (Ricky) Adler* vom 17.2. 1993.
273 E. Mann, *10 Millionen Kinder*, München 1986.
274 Ebd., S. 18.
275 Ein ausgesprochen beeindruckender, mit Dokumenten belegter Bericht zeigt den Widerstand eines Schülers der 6. Klasse namens Otto May aus dem Jahre 1943. Er beweist, daß sich auch in dieser finsteren Zeit einzelne sehr massiv und aus innerer Überzeugung dem System von NS-Schule und HJ-Demütigung entzogen und sich gewehrt haben. Otto May, der nicht in die Partei eintreten wollte, wurde mehrfach verhört, zunächst vom Ortsgruppenleiter. In einem Auszug aus einem Protokoll heißt es: »May blieb stehen und erklärte auf meine Frage: ›Ich gehe nicht zur Partei.‹ – ›Warum nicht?‹ – Nach längerem Schweigen: ›Ich habe meine Gründe.‹ – ›Dürfen wir die auch wissen?‹ – Auf weitere Versuche, solche zu erfahren, schwieg May. – ›Na, deine beiden Schwestern sind doch auch in der Partei.‹ – ›Ich bin keine Schwester.‹ – ›Du warst doch auch HJ-Führer.‹ – ›Jawohl, das war ich.‹ [...] ›Na, willst du denn am Ende gar später Kommunist werden?‹ (Diese Frage war veranlaßt durch die äußerst herausfordernde und starrköpfige Haltung des Jungen und

wirklich nicht ernst gemeint. Um so mehr verblüffte die Antwort.) ›Das werden wir ja sehen, was ich später werde.‹« (Hier zitiert nach M. v. Hellfeld/A. Klönne [Hg.], *Die betrogene Generation – Jugend im Faschismus*, Köln 1987, S. 320ff.)

276 Mann, *10 Millionen Kinder*, a. a. O., S. 20f.

277 Seit langem ist Erika Manns Einschätzung Gegenstand einer heftigen Polemik. Sie scheint bei einigen »Zeitverleugnern« genau ins Schwarze getroffen zu haben. So schreibt das SPD-Mitglied Dietrich Strothmann in dem von Helmut Schmidt herausgegebenen Sammelband *Kindheit und Jugend unter Hitler* (Berlin 1994, S. 170ff.): »Erika Mann hat bereits 1938 in ihrer Untersuchung über die ›Erziehung der Jugend im Dritten Reich‹ behauptet, diese Jugend sei mit dem Hitler-Gruß aufgestanden und mit ihm schlafengegangen, das ganze Leben sei für sie eine einzige Indoktrination gewesen. Ich habe meine Jugend anders erlebt.« Obwohl er gleichzeitig sehr ehrlich zugibt, daß er »mit Leib und Seele ein Jung-Nazi« gewesen sei, schreibt er: »Dennoch war meine Welt, mein Alltag anders, als es zur selben Zeit Erika Mann in der Emigration über Hitlers Jugend dokumentierte: Da war nichts von ›Nazi-Straße, durch die das Kind als Nazi-Kind geht‹, keine ›Zersetzung der Familie‹ durch das Gift der neuen Machthaber, kein ›deutsches Kind, das besinnungslos das Nazileben akzeptiert‹ [...].« Schließlich kommt er zu dem Schluß: »Nachträglich betrachtet, bin ich überhaupt unpolitisch aufgewachsen. Zu Hause an der Wand im Eßzimmer hing eine Kohlezeichnung von Hitlers Kopf, im Bücherschrank stand ›Mein Kampf‹, für die Festtage kam die rote Fahne mit dem Hakenkreuz im weißen Rund aus dem Fenster [...].« Aus der gesamten Schilderung geht hervor, daß er Erika Mann nicht verstanden und sein eigenes Leben in der NS-Zeit nicht reflektiert hat. Genau das, was Erika Mann beschrieb, nämlich, daß die Kinder die NS-Zeit als vollkommen normal empfanden und überhaupt nichts als politische Indoktrinierung begriffen, obwohl sie ständig politisch indoktriniert wurden, wird hier deutlich sichtbar.

278 Mann, *10 Millionen Kinder*, a. a. O., S. 23.

279 *Sopade 1939*, Nachdruck Frankfurt 1980, S. 314. Zitiert nach D. Rossmeissl, *Ganz Deutschland wird zum Führer halten ... Zur politischen Erziehung in den Schulen des Dritten Reiches*, Frankfurt/Main 1985, S. 121.

280 I. Scholl, *Die Weiße Rose*, Frankfurt/Main 1985, S. 114.

281 L. van Dick, *Lehreropposition im NS-Staat*, Frankfurt/Main 1990, S. 13. Über die Organisierung der Lehrerschaft in der NSDAP heißt es bei Kurt-Ingo Flessau in seinem Artikel »Schulen der Partei(lichkeit)?«. »Schon im Mai 1933 waren ungefähr ein Viertel aller Lehrer der NSDAP beigetreten. 1935 war es dann schon ein rundes Drittel, und gegen Ende des Tausendjährigen Reiches trugen annähernd 75 % der Lehrer ein Parteiabzeichen.« (K.-I. Flessau/E. Nyssen/G. Pätzold, *Erziehung im Nationalsozialismus. »Und sie werden nicht mehr frei ihr ganzes Leben!«*, Köln 1987, S. 79) Zusammenfassend erläutert Flessau eine Reihe von Aspekten der Erziehung im Nationalsozialismus. Hervorzuheben ist seine Einschätzung der Lehrerschaft: »Doch die meisten Lehrer an den meisten Schulen haben, als Parteimitglieder oder -mitläufer, die Ein- und Übergriffe der Partei und der Politiker in den Schulbereich so gut wie

widerspruchslos hingenommen. Sie haben damit die ohnehin immer gefährdete pädagogische Autonomie verraten und ihre Fürsorgepflicht gegenüber ihren Schutzbefohlenen, den Schülern, verletzt und sich so, teils nolens, teils volens, der Parteilichkeit schuldig gemacht« (ebd., S. 82.)

282 Auch zur angeblichen obligatorischen Mitgliedschaft im NS-Lehrerbund liefert das Buch von van Dick anschauliche Gegenbeispiele. So heißt es über die Lehrerin Therese Kurka aus Düsseldorf: »Im gleichen Jahr 1933 wurden wir dann natürlich mehrfach aufgefordert, dem NSLB beizutreten. In unserem Kollegium von etwa 30 Personen waren es nur drei bis vier Frauen, die nicht eintraten.« (van Dick, *Lehreropposition im NS-Staat*, a.a.O., S. 115) Ein ähnlicher Fall wird über den Lehrer Ludwig de Pellegrini aus München geschildert: »[...] ich blieb bei meiner Haltung, war auch der einzige Lehrer, der nicht im NSLB war« (Ebd., S. 186).

283 Genaue Zahlen über die Entlassung von Lehrerinnen und Lehrern sowie ihre Wiedereinstellung nach einigen Jahren gibt es in bezug auf die westlichen Besatzungszonen bzw. die spätere Bundesrepublik Deutschland nicht. Einen Eindruck vermitteln jedoch folgende Fakten: »In Hessen waren 1945 im Zuge der amerikanischen Entlassungspraxis 34 Prozent der Mitarbeiter des öffentlichen Dienstes entlassen worden. Mitte 1949 befanden sich alle – bis auf 2 Prozent – wieder in Amt und Würden.« (C. Vollnhals [Hg.], *Entnazifizierung*, München 1991, S. 62) Im Artikel 131 des Grundgesetzes wurde dann ausdrücklich die Versorgung der aus dem öffentlichen Dienst »entnazifizierten« Beamten geregelt. In der »Frankfurter Rundschau« vom 6. 10. 1945 war eine interessante Unterredung mit Stadtrat Dr. Keller über die Entnazifizierung der Lehrerschaft zu lesen. Zunächst erklärte er: »Durch Einsichtnahme in die unversehrt erhaltenen Personalakten ist es ohne die geringsten Schwierigkeiten möglich gewesen, die Tatsache der Parteizugehörigkeit, und die evtl. ausgeführten Funktionen des betreffenden Lehrers festzustellen. Außerdem mußten selbstverständlich von sämtlichen Lehrern die Fragebogen ausgefüllt werden. Von den Lehrern der Höheren Schule sind 49 %, von denen der Mittelschule sind 55 und bei den Volksschulen 54 % entlassen worden.« Dieser Dr. Rudolf Keller ist derselbe Stadtrat, der in der Nazi-Zeit in seiner Eigenschaft als Stadtrat vorschlug, »sämtliche Zigeuner nach dem Osten zu überweisen« (siehe Fußnote 263).

284 Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum (Hg.), *Heil Hitler, Herr Lehrer. Volksschule 1933–1945. Das Beispiel Berlin*, Reinbek 1983, S. 235.

285 Die systematische Verdrängung und Verfälschung der pronazistischen Ausrichtung der Erziehungswissenschaftler in der NS-Zeit ist bereits 1970 von Lingelbach, später insbesondere von Keim u. a. aufgedeckt und kritisiert worden. Aber hier handelt es sich keinesfalls um ein »geklärtes« Aufgabengebiet. Heute noch sind z. B. in Frankfurt am Main Schulen nach Eduard Spranger und Peter Petersen benannt, deren Rolle in der NS-Zeit keinesfalls so unklar ist, wie viele heute sagen. In Wirklichkeit kollaborierten sie mit dem Nazi-Regime und bekannten sich seit 1933 öffentlich zu diesem Regime. (Siehe dazu K.-C. Lingelbach, *Erziehung und Erziehungstheorien im nationalsozialistischen Deutschland*, Frankfurt 1987 sowie W. Keim [Hg.], *Erziehungswissenschaft und Nationalsozialismus. Eine kritische Positionsbestim-*

mung, Forum Wissenschaft Studienhefte 9. Die aktuellste Zusammenfassung der Debatte über die Erziehungswissenschaftler in der NS-Zeit findet sich bei W. Keim, *Erziehung unter der Nazi-Diktatur*, Darmstadt 1995.) Recht unverfroren wird – durchaus im zeitlichen Zusammenhang mit dem »Historikerstreit« – die scheinbar unschuldige Frage aufgeworfen, ob es in der Nazi-Zeit nicht doch auch »Positives« gegeben hätte: »Offenbar wirkte der Nationalsozialismus keineswegs nur destruktiv und ist in dieser seiner Wirksamkeit nicht mit Dämonisierungen zu erfassen. Andere Wissenschaften haben längst die Frage gestellt, was der Nationalsozialismus positiv zur Konstituierung oder gesellschaftlichen Etablierung ihres Faches beigetragen hat, ohne daß damit in jedem Fall eine nationalsozialistische Gesinnung verbunden gewesen sein mußte.« (U. Herrmann/J. Oelkers, *Pädagogik und Nationalsozialismus*, Weinheim–Basel 1989, S. 10) In einem Beitrag mit dem Titel »Unkritische Bildungshistorie als sozialwissenschaftlicher Fortschritt«, in: W. Keim (Hg.), *Erziehungswissenschaft und Nationalsozialismus. Eine kritische Positionsbestimmung*, Forum Wissenschaft Studienhefte 9, S. 125, setzt sich Karl-Christoph Lingelbach – von einem emanzipatorischen Erziehungsbegriff ausgehend – mit einer These des Erziehungswissenschaftlers H.-E. Tenorth auseinander. Tenorth schrieb 1985 in seinem Buch *Zur Deutschen Bildungsgeschichte 1918–1945* (Frankfurt/Main 1985, S. 121): »Die ersten KZs müssen daher auch als neuartige Teile des gesellschaftlichen Erziehungssystems interpretiert werden, sie verleugnen auch nicht dessen Zwangscharakter.«

286 Auszug aus dem Lebenslauf des Mittelschullehrers Dr. Wilhelm Bardorff. Zitiert aus: AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Wegscheide: »Zweite Schuld« nach 1945*, Frankfurt/Main 1994, S. 17.

287 Im Jahre 1953 wurde das Bundesentschädigungsgesetz verabschiedet, erhebliche Modifizierungen folgten 1956 und 1964. Damit erhielten auch die jüdischen Schülerinnen und Schüler sowie die Schülerinnen und Schüler der Sinti und Roma die Möglichkeit, Wiedergutmachungsleistungen zu beziehen. Siehe hierzu den Artikel von K. Brozik, »Einmalig und voller Lücken. Entschädigung und Rückerstattung«, erschienen in: *Tribüne*, Heft 134, 2/1995, S. 180 ff.

288 B. Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen das Vergessen und Verdrängen – Von 100 überlebenden jüdischen Schülerinnen und Schülern über die NS-Zeit in Frankfurt am Main. »Der Weg zur Schule war eine tägliche Qual«*, Alfter 1995^3, S. 63.

289 Die AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule hat eine 725seitige Dokumentation aus den Entschädigungsakten unter dem Titel *Dokumente der »zweiten Schuld«. Aus den Entschädigungsakten der jüdischen Schülerinnen und Schüler und der Schülerinnen und Schüler der Sinti und Roma der Stadt Frankfurt am Main* zusammengestellt. In einer weiteren Broschüre mit dem Titel *Dokumente der »zweiten Schuld«. Aus den Entschädigungsakten der jüdischen Schülerinnen und Schüler und der Schüler der Sinti und Roma der Stadt Frankfurt am Main – 12 ausgewählte Fälle*, die über GEW-Bezirksverband Ffm, Bleichstr. 38 a, 60313 Frankfurt, zu beziehen ist, wurden »12 Fälle« herausgegriffen und publiziert.

290 J. Walk, *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*, Frankfurt/Main 1991, S. 80.
291 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Dokumente der »zweiten Schuld«*, a. a. O., S. 528.
292 In der Broschüre *Der Krieg frißt eine Schule. Die Geschichte der Oberschule für Jungen am Wasserturm in Münster 1938–1945*, Münster 1990, wird auf S. 216 der Fall berichtet, daß die Amerikaner nach 1945 die Verbrennung der Nazi-Schulbücher anordneten. Vier Schüler wurden mit der Durchführung beauftragt: »Die Sekretärin übergab den Jungen die Bücher, die sie ins Feuer werfen sollten. Dann kam sie noch einmal mit einem Bündel Akten zurück und sagte, das seien Papiere, die jetzt nicht mehr gebraucht würden und deshalb auch verbrannt werden könnten. Unser Interviewpartner sah sich eine Akte genauer an. Es handelte sich um die Personalakte eines Lehrers. So wurden ›in einem Abwasch‹ nicht nur die alten Schulbücher vernichtet, sondern auch amtliche Unterlagen, die sicher belastendes Material über manche Lehrer bzw. die Schulleitung enthielten.«
293 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Dokumente der »zweiten Schuld«*, a. a. O., S. 477.
294 Ebd., S. 605.
295 Ebd., S. 616.
296 Ebd., S. 652.
297 Ebd., S. 318.
298 Ebd., S. 170.
299 Ebd., S. 141.
300 Ebd., S. 143.
301 Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen das Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 171.
302 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *12 Fälle*, S. 7 b.
303 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Dokumente der »zweiten Schuld«*, a. a. O., S. 146.
304 Ebd., S. 147.
305 Ebd., S. 148.
306 Ebd., S. 415 f.
307 Ebd., S. 192.
308 Ebd., S. 193.
309 Ebd., S. 193.
310 Ebd., S. 647.
311 Ebd., S. 648.
312 Ebd., S. 313. Siehe auch S. 386 und 242.
313 Ebd., S. 527.
314 So war in *päd.extra* 12/86, S. 3 zu lesen: »Der Frankfurter Schulleiter Tschampa äußert gegenüber einer über neonazistische Umtriebe besorgten Mutter: ›Was gehen mich Ihre Rassenprobleme an, ich habe jetzt Unterricht.‹ Diese Frau hat als Sintezza im KZ gesessen.«
315 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Dokumente der »zweiten Schuld«*, a. a. O., S. 20.
316 Ebd., S. 26.

317 Ebd., S. 27.
318 Ebd., S. 40.
319 Ebd., S. 47.
320 Ebd., S. 51.
321 Ebd., S. 66.
322 Ebd., S. 67.
323 R. Rose, *Bürgerrechte für Sinti und Roma. Das Buch zum Rassismus in Deutschland*, Heidelberg 1980, S. 49.
324 Ebd., S. 53.
325 Ebd., S. 59.
326 K. Brozik, »Einmalig und voller Lücken. Entschädigung und Rückerstattung«, a. a. O., S. 184.
327 R. Giordano, *Die zweite Schuld*, Hamburg 1987, S. 10.
328 Ebd., S. 12: »Bei uns hat sich eingebürgert, jede Thematisierung von Schuld im Zusammenhang mit der Nazizeit als Selbstanmaßung, als politisches Pharisäertum zu verdächtigen. Hinter dieser bezeichnenden Allergie gegen Anklage steckt die Absicht, publizistische Bearbeitung der Schuldfrage überhaupt zu verunglimpfen. Die Schuldangst, die das öffentliche Bewußtsein der bundesrepublikanischen Gesellschaft so lange panisch bestimmt hat und, wenn auch abgeschwächt, heute noch bestimmt, hat damit ein sehr erfolgreiches Abschreckungsrezept gefunden.«
329 Einen Überblick über den Verlauf und das Interesse am Schülerwettbewerb um den Preis des Bundespräsidenten »Deutsche Geschichte« gibt Prof. Dr. Bodo von Borries, *Deutsche Geschichte. Spuren suchen vor Ort im Schülerwettbewerb um den Preis des Bundespräsidenten*, Frankfurt/Main 1990. Generell wurde bei diesem Wettbewerb die Methode der Befragung von Zeitzeugen, die Methode der »oral history«, angewendet. Herodot gilt als »Vater« der »oral history«, einer Geschichtsschreibung, die nicht nur offizielle staatliche Dokumente als »Quelle« verwendet, sondern großes Gewicht auf zeitgenössische Dokumente »von unten« legt. Er benutzte diese Methode zur Beschreibung der »Perserkriege«. In der Neuzeit war es Professor Allan Nevis, der 1938 die Idee hatte, berühmte amerikanische Persönlichkeiten systematisch zu befragen. 1948 gründete er das Oral-History-Institut an der Columbia-Universität und etablierte damit »oral history« als wissenschaftlich anerkannte Methode. Als Vorläufer dieser Methodik, die in der BRD Ende der 70er, Anfang der 80er Jahre insbesondere im Zusammenhang mit dem Schülerwettbewerb »Deutsche Geschichte des Bundespräsidenten« Anwendung fand, galt die schwedische »Grabe-wo-du-stehst«-Bewegung, gegründet und forciert von Sven Lindquist, der es schaffte, 100 Gruppen unter Industriearbeitern zur Erforschung »ihrer« Geschichte zu aktivieren. Diese Bewegung ihrerseits bezog sich auf die in China Anfang der 60er Jahre von sogenannten Barfußhistorikern initiierte Bewegung »Grabe die bitteren Wurzeln aus«.
330 D. Rebentisch, *Neu-Isenburg zwischen Anpassung und Widerstand*, Neu-Isenburg 1978, S. 10. Zitiert nach Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Nationalsozialismus in Hessen. Eine Bibliographie der Literatur nach 1945*, Wiesbaden 1983, S. 7.

331 Aus einem Brief von Anna Rosmus an den Autor (April 1989).
332 Ebd.
333 Brief des Bayerischen Staatsministeriums für Unterricht und Kultus vom 10.2.1984, unterzeichnet von Ministerialdirigent Herrn D. Kitzinger an Anna Rosmus-Wenniger.
334 Anna Rosmus veröffentlichte u. a. die Bücher *Widerstand und Verfolgung am Beispiel Passaus 1933 bis 1939* (Passau 1983) und *Wintergrün. Verdrängte Morde* (Konstanz 1993).
335 O. Geudtner/H. Hengsbach/S. Westerkamp, *Ich bin katholisch getauft und Arier*, Köln 1985.
336 Ebd., S. 7.
337 »Frankfurter Rundschau« vom 8. November 1986.
338 W. Keim, *Erziehung im Nationalsozialismus*, Beiheft zur »Erwachsenenbildung in Österreich«, 1990, S. 8.
339 W. Keim, *Erziehungswissenschaft und Nationalsozialismus. Eine kritische Positionsbestimmung*, Forum Wissenschaft, Studienhefte 9, S. 16.
340 Brief von Ursel Ertel-Hochmuth an den Autor vom 19.1.1989.
341 Siehe G. Platner, *Schule im Dritten Reich. Erziehung zum Tod*, Köln 1988.
342 Eine der in verschiedenen politischen Lagern beliebtesten Methoden ist es, feststehende, wissenschaftlich bewiesene und mit Dokumenten belegte Tatsachen in Form scheinbar unschuldiger Fragen als »noch nicht geklärt« darzustellen. Aus einer Analyse der Schlagzeilen der »Deutschen Nationalzeitung« ergibt sich, daß dies eine von dieser Zeitung vorrangig angewandte Methode ist, um nicht juristisch belangt werden zu können. So wird indirekt vor allem die Ermordung der sechs Millionen europäischen Juden und der 500000 Sinti und Roma auf scheinbar »wissenschaftlicher« Grundlage angezweifelt. Bei der Einschätzung der »Schulzeit unterm Hitlerbild« geht es um die Realität eines anderen Verbrechens, das man heute als »Volksverhetzung«, »Erziehung zum Angriffskrieg« oder ähnlich bezeichnen würde. Auch wenn dies eine andere Dimension von Verbrechen ist, so sind bestimmte Mechanismen der Verharmlosung und der Verdrehung der Wahrheit dieselben oder zumindest ähnliche.
343 Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung und Staatsgesinnung? Höhere Schulen im Nationalsozialismus*, Sekundarstufe I 108, Wiesbaden 1991, S. 6.
344 Platner, *Schule im Dritten Reich*, a. a. O., S. 23.
345 K.-I. Flessau, *Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus*, Frankfurt/Main 1979, S. 14.
346 Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung (Hg.), *Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung*, a. a. O., S. 18.
347 Ebd., S. 19.
348 Magistrat der Stadt Darmstadt (Hg.), *Juden-Deportationen aus Darmstadt 1942/43 – Die damalige Liebig-Schule als Sammellager 1942*, Darmstadt 1992, S. 48.
349 Ebd., S. 51.
350 Ebd., S. 54f.

351 Die 1982/83 gegründete Arbeitsgemeinschaft gegen den Antisemitismus/ Holbeinschule stellte sich der Auseinandersetzung mit Neonazis an der eigenen Schule. Daraus entstand 1983 die Broschüre *Neonazis an Frankfurter Schulen.* Im Jahre 1986 folgte die Broschüre mit dem Titel *Würden heute Flüchtlinge wie Anne Frank politisches Asyl erhalten?* (Alle zu beziehen bei der Frankfurter Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft [GEW], 60313 Frankfurt, Bleichstraße 38 a.) 1990 gab die Arbeitsgemeinschaft schließlich im Fischer Taschenbuch Verlag das Buch *Arbeit macht tot* des jüdischen Auschwitz-Monowitz-Häftlings Tibor Wohl heraus.

352 GEW Hessen (Hg.), *Die Auseinandersetzung um das Konzept »Die Nazizeit an den Schulen erforschen«*, Frankfurt/Main 1990, S. 43.

353 Siehe »Frankfurter Rundschau« vom 23.11.88.

354 Siehe »Frankfurter Allgemeine Zeitung« vom 21.11.88.

355 GEW Hessen (Hg.), *Die Auseinandersetzung*, a. a. O., S. 43 sowie S. 48 f.

356 Bericht des Hessischen Datenschutzbeauftragten Rydzy vom 2. Mai 1990, zitiert aus ebd., S. 61: »Soweit es sich allerdings um Daten handelt, die sich auf Lehrer *in Ausübung ihrer amtlichen Tätigkeit* [Hervorhebung im Original] beziehen, also z. B. die Anordnung eines Schulleiters, jüdische Schüler aus dem Unterricht zu entfernen, sehe ich kein Schutzbedürfnis. Die Person des Amtsträgers tritt hinter seiner Tätigkeit (Ausübung staatlicher Gewalt oder der Erbringung staatlicher Leistung) zurück.«

357 Ebd., S. 68.

358 Ebd., S. 51.

359 Ebd., S. 8.

360 Ebd., S. 26.

361 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Briefwechsel mit dem Hessischen Kultusministerium (Minister Wagner und Minister Holzapfel)*, Frankfurt/Main 1993, S. 17.

362 Ebd., S. 40.

363 AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Die Erforschung der Nazi-Zeit an der Holbeinschule in Frankfurt am Main*, Frankfurt/Main 1994.

364 Brief des Hessischen Kultusministers vom 22. April 1993. Zitiert aus: AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule (Hg.), *Briefwechsel zwischen dem Hessischen Kultusministerium, Herrn Holzapfel, und Herrn Goldsmith, Florida/USA*, Frankfurt/Main 1993, S. 17.

365 Ebd., S. 17.

366 Brief des Herrn Stillemunkes im Auftrag des Hessischen Kultusministeriums vom 7.11.1994, Gutachten A, S. 5.

367 Gutachten B, ebd., S. 5.

368 B. Ortmeyer, *Schülerinnen und Schüler erforschen die Nazi-Zeit an der Holbeinschule/Frankfurt Main. Arbeitsergebnisse, Erfahrungen, Hilfen. Entwurf für das Hessische Kultusministerium*, Frankfurt/Main 1994, S. 47.

369 Auf den Brief des Autors vom 12. Februar 1995 schrieb der persönliche Referent des Ministerpräsidenten am 10. März 1995, daß der »Herr Ministerpräsident sehr herzlich dankt«. Weiter heißt es: »Wie Sie sicher nachvollziehen werden, bedarf es einer Sichtung des Materials und zudem der Nachfrage an

das in Ihrer Angelegenheit zuständige Ministerium. Deshalb bitte ich Sie im Namen des Ministerpräsidenten um etwas Geduld wegen der Beantwortung Ihres Schreibens.« Die Geduld wurde nicht belohnt. Drei Monate später, am 21. Juni 1995, wurde mitgeteilt, daß eine Antwort »in eigener Zuständigkeit vom Hessischen Kultusministerium behandelt werden« könnte. Abschließend heißt es: »Sie erhalten von dort umgehend Nachricht.« Das war alles. Der gesamte Konflikt von 1988 bis 1995 wurde in der Dokumentation »Zur Auseinandersetzung mit dem Hessischen Kultusministerium um das Konzept ›Die Nazi-Zeit an den Schulen erforschen‹« sowie in einer »Ergänzenden Dokumentation« von insgesamt 400 Seiten von der GEW Hessen, Zimmerweg 12, 60325 Frankfurt am Main, herausgegeben.

370 Der Leiter der Holbeinschule in Frankfurt am Main zeigte keinerlei Interesse an der Förderung der Arbeit der Erforschung der Nazi-Zeit an der Holbeinschule. Vehement wehrte er sich dagegen, daß eine zweistündige Arbeitsgemeinschaft offiziell anerkannt wurde. Anträge, das Thema in einer Gesamtkonferenz zu behandeln, wurden entweder gar nicht erst zur Abstimmung gebracht, oder ein Teil des Kollegiums verließ die Konferenz aus »Protest«. In einem Brief vom 24. 8. 1992 an den Leiter des staatlichen Schulamtes in Frankfurt, der das Projekt der AG unterstützte, schrieb der Schulleiter: »Mit Befremden haben das Kollegium und ich zur Kenntnis genommen, daß Sie Herrn Ortmeyer in einem Gespräch am 25. 7. 1992 zugesichert haben, in diesem Schuljahr das Projekt ›Die NS-Zeit an der Holbeinschule‹ in Form einer zweistündigen Arbeitsgemeinschaft durchzuführen.« Abgesehen davon, daß der Leiter des staatlichen Schulamtes eine zweistündige Arbeitsgemeinschaft lediglich angeregt hatte und die Mehrheit des Kollegiums von ihrem Befremden gar nichts wußte, zeigt dieses Schreiben, auf welchem Niveau die Auseinandersetzungen an der Holbeinschule geführt wurden. Dabei spielte die Tatsache eine nicht unerhebliche Rolle, daß bei der Sichtung der Schulchronik der Nazi-Zeit ans Licht kam, daß der Schulleiter 1983 im Zusammenhang mit der Auseinandersetzung um am Neonazismus orientierten Schülern der Holbeinschule schriftlich eine negative Bemerkung über den Autor gemacht hatte. Dem Autor wurde vom Schulleiter vorgeworfen, er habe die Auseinandersetzung um neonazistisch orientierte Schüler »zu einem Politikum hochstilisiert«. Außerdem war aus den Reihen der Elternschaft, dann auch hinter dem Rücken des Autors in der Schule und bei der Schulleitung die Frage aufgeworfen worden, ob »Ortmeyer Jude« sei. Als schließlich mehrfach in der Öffentlichkeit kritisiert wurde, daß der Schulleiter sich viel Zeit gelassen hatte, die nachts an die Schule gemalten Nazi-Parolen zu entfernen, daß er gar Schülern die Übermalung der Nazi-Parolen mit dem Argument untersagte, »daß die Farben sich nicht vertragen«, spitzte sich der Konflikt zu. Als das zu einer Veranstaltung geladene Fernsehen Jahre später, 1992, über immer noch nicht entfernte SS-Runen berichtete, reagierte der Schulleiter auf einer Dienstbesprechung mit der Aufforderung, Ortmeyer solle doch »seine Versetzung einreichen«, was er später schriftlich bestätigte und begründete. Der Grund für diese Auseinandersetzungen waren allerdings nicht nur die Aktivitäten zur Analyse der Nazi-Zeit an der Holbeinschule, sondern auch langjährige Kritiken des Autors an der Haltung des Schulleiters gegenüber ausländischen

Schülerinnen und Schülern. So hieß es im SV-Protokoll vom 17.3.1988, daß die Schulsprecher mit dem Schulleiter klären sollten, ob und warum er »ausländerfeindliche Sprüche« verbreitet. Es ging um seine Äußerungen gegenüber einer türkischen Schülerin »Das kannst du im Balkan machen« und einer marokkanischen Schülerin, die doch »die Moschee im Dorf lassen sollte« (siehe ebenfalls SV-Protokoll der Holbeinschule vom 17.3.1988). Die Dienstaufsichtsbeschwerde des Autors gegen diesen Schulleiter wurde am 13. Oktober 1995 abgeschlossen. Der Schulleiter erklärte sich nach Aufforderung des Leiters des Staatlichen Schulamtes bereit, die herabsetzende Bemerkung in der Schulchronik mit einem Hinweis auf die Dienstaufsichtsbeschwerde zu ergänzen. Er erklärte sein Bedauern über seine Äußerungen, die »Gegenstand der Dienstaufsichtsbeschwerde waren«, da sie »mißverständliche Tragweite erlangt haben«. (Az.: 2.1.-DAB – 35/94-205)

371 B. Ortmeyer (Hg.), *Berichte gegen das Vergessen und Verdrängen*, a.a.O., S. 155.

Literaturempfehlungen

Eine umfangreiche Literaturliste auf dem neuesten Stand erschien 1995 im Buch von Wolfgang Keim »Erziehung unter der Nazi-Diktatur«. Ein ausführlicher Forschungsbericht mit vielen Anregungen zum Studium erschien 1990 als Broschüre desselben Autors mit dem Titel *Erziehung im Nationalsozialismus*, Wien 1990, als Beiheft zur »Erwachsenenbildung in Österreich«.

Grundsätzliches

van Dick, Lutz (Hg.): *Lehreropposition im NS-Staat*, Frankfurt/Main 1990.

Eilers, R.: *Die nationalsozialistische Schulpolitik. Eine Studie zur Funktion der Erziehung im totalitären Staat* (= Staat und Politik, Bd. 4), Köln/Opladen 1963.

Flessau, Kurt-Ingo: *Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus*, Frankfurt/Main 1979.

Ginzel, Günther-Bernd: *Jüdischer Alltag in Deutschland 1933–1945*, Düsseldorf 1984.

Keim, Wolfgang: *Erziehung unter der Nazi-Diktatur. Antidemokratische Potentiale, Machtantritt und Machtdurchsetzung*, Darmstadt 1995.

Lingelbach, C.: *Erziehung und Erziehungstheorien im nationalsozialistischen Deutschland*, Weinheim/Berlin/Basel 1970 (Frankfurt/Main 1987).

Mann, Erika: *Zehn Millionen Kinder. Die Erziehung der Jugend im Dritten Reich*, München 1986.

Nyssen, Elke: *Schule im Nationalsozialismus*, Heidelberg 1979.

Rose, Romani: *Bürgerrechte für Sinti und Roma*, Heidelberg 1987.

Walk, Joseph: *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*, Frankfurt/Main 1991.

NS-Erlasse und NS-Dokumente

Gamm, Hans-Jochen: *Führung und Verführung*, München 1964.

Fricke-Finkelnburg, Renate (Hg.): *Nationalsozialismus und Schule: amtliche Erlasse und Richtlinien 1933–1945*, Opladen 1989.

Ergebnisse lokaler Forschungsprojekte und Berichte

Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum (Hg.): *Heil Hitler, Herr Lehrer. Volksschule 1933–1945. Das Beispiel Berlin*, Reinbek 1983.

Hochmuth, Ursel/Hans-Peter de Lorent (Hg.): *Hamburg – Schule unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1985.

Lehberg, Reiner/Hans-Peter de Lorent: *Die Fahne hoch. Schulpolitik und Schulalltag in Hamburg unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1986.

Ortmeyer, Benjamin (Hg.): *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, Alfter 1994.

Platner, Geert (Hg.): *Schule im Dritten Reich. Erziehung zum Tod*, Köln 1988.

Reich-Ranicki, Marcel (Hg.): *Meine Schulzeit im Dritten Reich – Erinnerungen deutscher Schriftsteller*, Köln 1982.

Verzeichnis der verwendeten Literatur

AG gegen den Antisemitismus/Holbeinschule Frankfurt/Main (Hg.): *Verschüttet – Verdrängt – Vergessen? / Schüler und Lehrer erforschen die NS-Vergangenheit.* Eine Sendung des Hessischen Rundfunks. Manfred Köhler, 1933.

Dies.: *Dokumente der »zweiten Schuld«! Aus den Entschädigungsakten der jüdischen Schülerinnen und Schüler und der Schülerinnen und Schüler der Sinti und Roma der Stadt Frankfurt am Main.*

Dies.: *Dokumente der »zweiten Schuld«! Aus den Entschädigungsakten der jüdischen Schülerinnen und Schüler und der Schüler der Sinti und Roma der Stadt Frankfurt am Main – 12 ausgewählte Fälle.*

Dies.: *Neonazis an Frankfurter Schulen*, Frankfurt/Main 1983.

Dies.: *Würden heute Flüchtlinge wie Anne Frank politisches Asyl erhalten?*, Frankfurt/Main 1986.

Dies.: *Briefwechsel mit dem Hessischen Kultusministerium (Minister Wagner und Minister Holzapfel)*, Frankfurt/Main 1993.

Dies.: *Briefwechsel zwischen dem Hessischen Kultusministerium, Herrn Holzapfel, Herrn Goldsmith, Florida/USA*, Frankfurt/Main 1993.

Dies.: *Der Bericht des Sinto Herbert (Ricky) Adler vom 17.2.1993* (Abschrift des Videofilms).

Dies.: *Wegscheide: »Zweite Schuld« nach 1945*, Frankfurt/Main 1994.

Dies.: *Die Erforschung der Nazi-Zeit an der Holbeinschule in Frankfurt am Main*, Frankfurt/Main 1994.

Andrich, Matthias/Guido Martin: *Schule im 3. Reich. Die Musterschule. Ein Frankfurter Gymnasium 1933–39*, Frankfurt/Main 1983.

Angress, Werner T.: *Generation zwischen Furcht und Hoffnung. Jüdische Jugend im Dritten Reich*, Hamburg 1985.

Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum (Hg.): *Heil Hitler, Herr Lehrer. Volksschule 1933–1945. Das Beispiel Berlin*, Reinbek 1983.

Assel, H. G.: *Die Perversion der politischen Pädagogik im Nationalsozialismus*, München 1969.

Bauer, Fritz: *Die Wurzeln faschistischen und nationalsozialistischen Handelns*, Frankfurt/Main 1965.

Beez, Gisela/Brigitte Fischer (Hg.): *Spurensuche – NS-Zeit in Heusenstamm*, Heusenstamm 1990.

Berliner Geschichtswerkstatt (Hg.): *Projekt: Spurensicherung. Alltag und Widerstand im Berlin der 30er Jahre*, Berlin 1983.

Blankertz, H.: *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Wetzlar 1982.

Boberach, Heinz: *Jugend unter Hitler*, Düsseldorf 1982.

von Borries, Bodo: *Deutsche Geschichte. Spuren suchen vor Ort im Schülerwettbewerb um den Preis des Bundespräsidenten*, Frankfurt/Main 1990.

Breyvogel, Wilfried/Thomas Lohmann: »*Schulalltag im Nationalsozialismus*«, in: Herrmann, U.: *Die Formung des Volksgenossen – Der Erziehungsstaat des Dritten Reiches*, Weinheim/Basel 1985.

Brodersen, I./K. Humann/S. v. Paczensky: *1933: Wie die Deutschen Hitler zur Macht verhalfen. Ein Lesebuch für Demokraten*, Reinbek 1983.

Bromberger, Barbara/Hans Mausbach: *Feinde des Lebens. NS-Verbrechen an Kindern*, Köln 1987.

Brumlik, Micha: »Entwurf einer didaktischen Konzeption zum Thema ›*9. November 1938*‹«, in: Pädagogisches Zentrum des Landes Rheinland-Pfalz (Hg.): *Der Pogrom der »Reichskristallnacht«*, Bad Kreuznach 1988.

Bundeszentrale für politische Bildung (Hg.): *Jugend im Dritten Reich*, (Zeitlupe Nr. 13) Bonn 1982.

van Dick, Lutz (Hg.): *Lehreropposition im NS-Staat*, Frankfurt/Main 1990.

Dithmar, Reinhard (Hg.): *Schule und Unterricht im Dritten Reich*, Neuwied 1989.

Eggert, Heinz-Ulrich (Hg.): *Der Krieg frißt eine Schule. Die Geschichte der Oberschule für Jungen am Wasserturm in Münster 1935–1945*, Münster 1990.

van Eickels, Klaus: *Das Collegium Augustinum Gaesdonck in der NS-Zeit 1933–1942*, Kleve 1982.

Eilers, R.: *Die nationalsozialistische Schulpolitik. Eine Studie zur Funktion der Erziehung im totalitären Staat* (= Staat und Politik, Bd. 4), Köln/Opladen 1963.

Feidel-Mertz, Hildegard (Hg.): *Schulen im Exil – Die verdrängte Pädagogik nach 1933*, Reinbek 1983.

Feidel-Mertz, Hildegard/Herrmann Schnorbach: *Lehrer in der Emigration*, Weinheim/Basel 1981.

Flessau, Kurt-Ingo/Elke Nyssen/Günter Pätzold: *Erziehung im Nationalsozialismus*, Köln/Wien 1987.

Flessau, Kurt-Ingo: *Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus*, Frankfurt/Main 1979.

Flitner, A. (Hg.): *Deutsches Geistesleben und Nationalsozialismus. Eine Vortragsreihe der Universität Tübingen*, Tübingen 1965.

Focke, Harald/Uwe Reimer: *Alltag unterm Hakenkreuz* (Band 1), Reinbek 1984.

Frankfurter Historische Kommission (Hg.): *Frankfurt am Main. Die Geschichte der Stadt in neun Beiträgen*, Sigmaringen 1991.

Fricke-Finkelnburg, Renate (Hg.): *Nationalsozialismus und Schule: amtliche Erlasse und Richtlinien 1933–1945*, Opladen 1989.

Friedrich Jahresheft X 1992: *Verantwortung.*

Galinski, Dieter/Ulrich Herbert/Ulla Lachauer (Hg.): *Nazis und Nachbarn. Schüler erforschen den Alltag im NS*, Reinbek 1982.

Gamm, Hans-Jochen: *Führung und Verführung*, München 1964.

Geudtner, O./H. Hengsbach/S. Westerkamp: *Ich bin katholisch getauft und Arier. Aus der Geschichte eines Kölner Gymnasiums*, Köln 1985.

GEW Berlin: *Wider das Vergessen – Antifaschistische Erziehung in der Schule. Erfahrungen/Projekte/Anregungen*, Frankfurt/Main 1981.

GEW Hauptvorstand: *Gegen Antisemitismus und Rassenwahn*, Frankfurt/Main 1989.

GEW Hessen: *Sinti und Roma. Mit Auszügen aus einer Ausstellung des Zentralrates Deutscher Sinti und Roma*, Frankfurt/Main 1992.

Ginzel, Günther-Bernd: *Jüdischer Alltag in Deutschland 1933–1945*, Düsseldorf 1984.

Ginzel, Günther-Bernd, u. a. (Hg.): *Mit Hängemaul und Nasenzinken... Erziehung zur Unmenschlichkeit*, Düsseldorf 1984.

Giordano, Ralph: *Die zweite Schuld oder Von der Last Deutscher zu sein*, Hamburg 1987.

Gürsching, Feli, u. a. (Hg.): *...daß wir nicht erwünscht waren. Novemberpogrom 1938 in Frankfurt am Main. Berichte und Dokumente*, Frankfurt/Main 1993.

Hafenegger, Benno/Paul Gerhard/Bernhard Schoßig (Hg.): *Dem Faschismus das Wasser abgraben*, München 1981.

von Hase-Mihalik, Eva/Doris Kreuzkamp: *Du kriegst auch einen schönen Wohnwagen. Zwangslager für Sinti und Roma während des Nationalsozialismus in Frankfurt am Main*, Frankfurt/Main 1990.

Heinemann, Manfred (Hg.): *Erziehung und Schulung im Dritten Reich*, (2 Bde., Teil 1: Kindergarten, Schule, Jugend, Berufserziehung; Teil 2: Hochschule, Erwachsenenbildung), Stuttgart 1980.

Heither, Dietrich/Wolfgang Matthäus/Bernd Pieper: *Als jüdische Schülerin entlassen. Erinnerungen und Dokumente zur Geschichte der Heinrich-Schütz-Schule in Kassel*, Kassel 1984.

von Hellfeld, Matthias/Arno Klönne: *Die betrogene Generation – Jugend im Faschismus*, Köln 1987.

Hering, Jochen u. a.: *Schüleralltag im Nationalsozialismus. Ein Lesebuch*, Dortmund 1984.

Herrmann, U. (Hg.): *Die Formung des Volksgenossen*, Weinheim/Basel 1985.

Herrmann, U./J. Oelkers (Hg.): *Pädagogik und Nationalsozialismus*, Weinheim/Basel 1989.

Hessisches Institut für Lehrerfortbildung: *Spuren des Faschismus in Frankfurt. Das Alltagsleben der Frankfurter Juden 1933–1945*, Kassel 1985.

Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung: *Nationalsozialismus in Hessen. Eine Bibliographie der Literatur nach 1945*, Frankfurt/Main 1983.

Hessisches Institut für Bildungsplanung und Schulentwicklung: *Projekt »Hessen im Nationalsozialismus«. Erziehung zu nationalsozialistischer Weltanschauung und Staatsgesinnung? Höhere Schulen im Nationalsozialismus – Sekundarstufe I 108*, Wiesbaden 1991.

Historisches Museum Frankfurt: *Anne aus Frankfurt. Leben und Lebenswelt Anne Franks*, Frankfurt/Main 1990.

Hochhuth, Maili: *Schulzeit auf dem Lande 1933–1945*, Kassel 1985.

Hochmuth, Ursel/Hans-Peter de Lorent (Hg.): *Hamburg – Schule unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1985.

Hofer, Walter: *Der Nationalsozialismus: Dokumente 1933–1945*, Frankfurt/Main 1957.

Jäckel, Eberhard: *Hitlers Weltanschauung. Entwurf einer Herrschaft*, Stuttgart 1986.

Katalog zur Ausstellung anläßlich des 80jährigen Bestehens der Brüder-Grimm-Schule in Frankfurt am Main, Frankfurt/Main 1990.

Keim, Wolfgang (Hg.): *Pädagogen und Pädagogik im Nationalsozialismus – Ein unerledigtes Problem der Erziehungswissenschaft*, Frankfurt a. M./Bern/New York/Paris 1988.

Keim, Wolfgang: *Erziehung im Nationalsozialismus.* (Beiheft zur Erwachsenenbildung in Österreich«, Wien 1990.

Keim, Wolfgang: *Erziehungswissenschaft und Nationalsozialismus – Eine kritische Positionsbestimmung*, Marburg 1990.

Keim, Wolfgang: *Erziehung unter der Nazi-Diktatur. Antidemokrati-*

sche Potentiale, Machtantritt und Machtdurchsetzung, Darmstadt 1995.

Keim, H./D. Urbach (Hg.): *Volksbildung in Deutschland 1933–1945. Einführung und Dokumente*, Braunschweig 1976.

Keval, Susanna: *Widerstand und Selbstbehauptung in Frankfurt am Main 1933–1945*, Frankfurt/New York 1988.

Klee, Ernst: *»Euthanasie« im NS-Staat. Die »Vernichtung lebensunwerten Lebens«*, Frankfurt/Main 1991.

Klewitz, Marion: *Lehrersein im Dritten Reich*, Weinheim/München 1987.

König, H.: *Imperialistische und militaristische Erziehung in den Hörsälen und Schulstuben Deutschlands. 1870–1960*, Berlin (DDR) 1962.

Kommission für die Geschichte der Juden in Hessen: *Neunhundert Jahre Geschichte der Juden in Hessen*, Wiesbaden 1983.

Kommission zur Erforschung der Geschichte der Frankfurter Juden (Hg.): *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden 1933–1945*, Frankfurt/Main 1963.

Dies.: *Das Philanthropin zu Frankfurt am Main*, Frankfurt/Main 1964.

Kupffer, Heinrich: *Der Faschismus und das Menschenbild der deutschen Pädagogik*, Frankfurt/Main 1984.

Lehberger, Reiner/Hans-Peter de Lorent: *Die Fahne hoch. Schulpolitik und Schulalltag in Hamburg unterm Hakenkreuz*, Hamburg 1986.

Lingelbach, C.: *Erziehung und Erziehungstheorien im nationalsozialistischen Deutschland*, Weinheim/Berlin/Basel 1970 (Frankfurt 1987).

Link, Helmut/Ferdinand Scherf (Hg.): *Begegnungen. Broschüre des Rabanus-Maurus-Gymnasiums Mainz*, Mainz 1988.

Magistrat der Stadt Darmstadt: *Juden-Deportationen aus Darmstadt 1942/43. Die damalige Liebig-Schule als Sammellager 1942*, Darmstadt 1992.

Mann, Erika: *Zehn Millionen Kinder. Die Erziehung der Jugend im Dritten Reich*, München 1989.

Meyer, Alwin: *Die Kinder von Auschwitz*, Göttingen 1995.

Mosse, George L.: *Der nationalsozialistische Alltag*, Frankfurt/Main 1993.

Museum Auschwitz-Birkenau (Hg.): *Auschwitz*, Warschau 1990.

Nath, Axel: *Die Studienratskarriere im Dritten Reich*, Frankfurt/Main 1988.

Nyssen, Elke: *Schule im Nationalsozialismus*, Heidelberg 1979.

Ortmeyer, Benjamin (Hg.): *Berichte gegen Vergessen und Verdrängen*, Alfter 1994.
Ortmeyer, Benjamin: *Argumente gegen das Deutschlandlied. Geschichte und Gegenwart eines Lobliedes auf die deutsche Nation*, Köln 1991.
Ottweiler, O.: *Die Volksschule im Nationalsozialismus*, Weinheim 1979.

Pädagogisches Zentrum Rheinland-Pfalz (Hg.): *Der Pogrom der »Reichskristallnacht«. Ablauf – Ursachen – Folgen*, Bad Kreuznach 1988.
Peukert, Detlev: »Alltag unterm Nationalsozialismus«, in: Herrmann 1985 (1981).
Platner, Geert (Hg.): *Schule im Dritten Reich. Erziehung zum Tod*, Köln 1988.

Rath, Peter: *Schüleralltag im Nationalsozialismus*, Dortmund 1984.
Reich-Ranicki, Marcel (Hg.): *Meine Schulzeit im Dritten Reich – Erinnerungen deutscher Schriftsteller*, Köln 1982.
Ringer, Fritz K.: *Die Gelehrten. Der Niedergang der deutschen Mandarine 1890–1933*, Stuttgart 1983.
Rose, Romani: *Bürgerrechte für Sinti und Roma*, Heidelberg 1987.
Rossmeissl, Dieter: *Ganz Deutschland wird zum Führer halten... Zur politischen Erziehung in den Schulen des Dritten Reiches*, Frankfurt/Main 1985.
Roth, Harald: *Es tat weh, nicht mehr dazu zu gehören*, Ravensburg 1989.

Schäfer, Kurt: *Studien zur Frankfurter Geschichte. Schulen und Schulpolitik in Frankfurt am Main 1900–1945*, Frankfurt/Main 1994.
Schmidt, Helmut, u. a.: *Kindheit und Jugend unter Hitler*, Berlin 1994.
Schlotzhauer, Inge: *Das Philantrophin 1804–1942*, Frankfurt/Main 1990.
Schnorbach, Hermann (Hg.): *Lehrer und Schule unterm Hakenkreuz. Dokumente des Widerstandes von 1930 bis 1945*, Königstein/Taunus 1983.
Schoenberner, Gerhard: *Der gelbe Stern*, Hamburg 1960.
Scholl, Inge: *Die weiße Rose*, Frankfurt/Main 1985.
Scholtz, Harald: *Erziehung und Unterricht unterm Hakenkreuz*, Göttingen 1985.
Senger, Valentin: *Das Frauenbad und andere jüdische Geschichten*, München 1994.
Stippel, F.: *Die Zerstörung der Person. Kritische Studien zur nationalsozialistischen Pädagogik*, Donauwörth 1957.

Tennorth, H. E.: *Zur deutschen Bildungsgeschichte 1918–1945. Probleme, Analysen und politisch-pädagogische Perspektiven*, Köln/Wien 1985.

Thiel, Hans: *Die jüdischen Lehrer und Schüler der Frankfurter Helmholtzschule 1912–1936*, Frankfurt/Main 1994.

Verband Deutscher Sinti und Roma, Landesverband Hessen, u. a. (Hg.): *Der Schrecken aber endete nicht. Reden gegen das Vergessen. Sinti und Roma in Frankfurt am Main. Deportation im Nationalsozialismus. Diskriminierung heute*, Frankfurt/Main 1993.

Verband Deutscher Sinti und Roma, Landesverband Rheinland-Pfalz (Hg.): *Katalog zur Ausstellung »Die Überlebenden sind die Ausnahme«. Der Völkermord an Sinti und Roma*, Landau 1992.

Vollnhals, Clemens: *Entnazifizierung. Politische Säuberung und Rehabilitierung in den vier Besatzungszonen*, München 1991.

Walk, Joseph: *Das Sonderrecht für die Juden im NS-Staat*, Heidelberg/Karlsruhe 1981.

Walk, Joseph: *Ausführungen und Zitate aus der Erlaß-Sammlung der in Hebräisch erschienenen Dissertation »Die Erziehung des jüdischen Kindes in Nazi-Deutschland, das Gesetz und seine Ausführungen« (Chinucho Schel Hajeled Hajehudi Begermania Hanazith Hachok Ibizuo)*, Band III (Dokumente), Jerusalem 1971.

Walk, Joseph: *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*, Frankfurt/Main 1991.

Weyers, Stefan: *»Auslese«, totale Verfügungsgewalt und »Typenzucht« – Zur Theorie und Praxis nationalsozialistischer Pädagogik*, unveröffentlichte Magisterarbeit, Heidelberg 1992.

Wippermann, Wolfgang: *Das Leben in Frankfurt zur NS-Zeit*, Bd. II. *Die nationalsozialistische Zigeunerverfolgung. Darstellung, Dokumente und didaktische Hinweise*, Frankfurt/Main 1986.

Nazi döneminden kalma orjinal belgelerin detaylı incelenmesinin yanısıra, soykırımdan kurtulmuş Yahudi öğrencilerin okul gerçeklikleri üzerine yazdıkları mektuplar, elinizde tuttuğunuz kitabın odak noktasını oluşturuyor. Şaşırtıcı olduğu kadar çok da üzücü ifadeler içeren bu mektuplarda, yalnızca Nazi örgütlenmeleri olan SS ve SA'nın adamlarının ya da Yahudi öğrencileri sınıflarının önünde aşağılayan kötü niyetli öğretmenlerin değil, aynı zamanda Nazi propagandaları ile kışkırtılmış sınıf arkadaşlarının da Yahudi öğrencilerin yaşamını cehenneme çevirmiş olduğu açığa çıkıyor.

„... bilimsel ve nesnel bir çalışmaya dayanıyor ve seçkin, ayrıntılı bir kaynakçaya sahip. Anlaşılır şekilde sınıflandırılmış olarak önce Nazi içerikleri betimleniyor ve böylelikle aranması gereken ipuçlarına bakış keskinleştiriliyor. Ancak bundan sonra tek tek örneklerin incelenmesine geçiliyor. Bu örnekler, araştırmayı yapan öğrencilerle soykırımdan kurtulanlar arasındaki mektup alışverişine dayanıyor. ... Çalışma grubu, olanları mazur gösterme adındaki arı kovanına çomak sokuyor." *(Deutsche Lehrerzeitung)*

„... bugünkü okul sınıflarında üzerinde çalışılacak inanılmaz çok malzeme veriyor." *(Frankfurter Rundschau)*

„... nasyonalsosyalizmin Alman okullarına nasıl sızmış olduğunu açık bir şekilde gösteren bir kitap." *(Buch-Journal)*

ISBN 978-3-00-031510-7